

Elinizde tutmuş olduğunuz bu kitap Balkanlar'da Türk azınlığı konusunu Türkçeye yönelik dil politikaları açısından çözümlemektedir. Alanında bir ilk olma özelliğine sahip olan bu çalışma, tarihsel süreç içerisinde Balkan ülkelerinde (Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Moldova, Makedonya, Kosova, Karadağ, Sırbistan, Bosna-Hersek ve Arnavutluk) Türkçenin kamusal alanda kullanılması sorunsalını ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktadır. İkinci söz konusu ülkelerde yaşayan Türklerin nüfusu ve nüfusun zaman içindeki değişimi ortaya konulan bu çalışmada daha sonra Türkçenin kamusal alanda kullanılmasını etkileyen anayasal çerçeve (ikili anlaşmalar, dil yasaları, otonomi vb.) tarihsel (retrospektif) bir bakış açısıyla aydınlatılmaya çalışılmaktadır.

Kitabın diğer bir ayırt edici özelliği ise, dil ve kültürle alakalı sivil toplum örgütlerinin tespit edilerek bunların Türkçe ve kültür meselelerine bakışlarının ortaya konulmasıdır. Yazarların mümkün mertebe dil politikalarını etkileme gücüne sahip bölge aydınları, STK yetkilileri veya resmi görevlilerle görüşmeler yapmış olmaları çalışmaya ayrı bir değer katmaktadır.

9 786059 623025

BALKANLARDA YAŞAYAN TÜRK AZINLIKLARI
VE TÜRKÇEYE YÖNELİK DİL POLİTİKALARI

Der. Doç. Dr. Fahri TÜRK

A
astana
YAYINLARI

Der. Doç. Dr. Fahri TÜRK

BALKANLARDA YAŞAYAN TÜRK AZINLIKLARI VE TÜRKÇEYE YÖNELİK DİL POLİTİKALARI

Bulgaristan	Romanya
Moldova	Yunanistan
Makedonya	Kosova
Sırbistan	Bosna-Hersk
Karadağ	Arnavutluk

A
astana

BALKANLAR'DA YAŞAYAN

TÜRK AZINLIKLARI

VE

TÜRKÇEYE YÖNELİK

DİL POLİTİKALARI

-Bulgaristan, Romanya, Moldova, Yunanistan,
Makedonya, Kosova, Sırbistan, Bosna-Hersek,
Karadağ ve Arnavutluk-

Derleyen
Doç. Dr. Fahri TÜRK

Astana Yayınları 2016

Kısa Özgeçmiş (Doç. Dr. Fahri Türk)

1969 yılında Sivas'ta dünyaya gelen Fahri Türk, orta öğrenimini Gürün Lisesinde tamamladıktan sonra Federal Almanya'ya giderek Berlin Hür Üniversitesinde siyaset bilimi alanında lisans ve yüksek lisans eğitimi almıştır. Daha sonra aynı üniversitede „Alman Silah Sanayiinin 1871 ve 1914 Yılları Asındaki Türkiye Ticareti – Krupp Fabrikası, Mavzer Silah Fabrikası, Alman Silah ve Barut Fabrikaları - Türk-Alman İlişkilerine Katkı“ adlı teziyle 20 Temmuz 2006 tarihinde siyaset bilimi alanında doktor unvanı almıştır. Öğrenimi ve doktora döneminde Kazakistan, Kırgızistan, Rusya ve İngiltere’de araştırma ve staj amaçlı akademik faaliyetlerde bulunan Fahri Türk 14 Mayıs 2007’den bu yana Trakya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Türk, 20 Nisan 2011 tarihinde Üniversitelerarası Kurul Başkanlığı tarafından “uluslararası ilişkiler doçenti” unvanı almaya layık görülmüştür. Haziran 2011’de Polonya Stettin Üniversitesinde “Türkiye ve Orta Asya ülkeleri arasındaki ilişkiler” üzerine seminerler veren Türk, 1 Haziran- 31 Ağustos 2012 tarihleri arasında YÖK’ün sağlamış olduğu burs kapsamında Amerika Birleşik Devletleri Indiana Üniversitesinde misafir araştırmacı olarak “Orta Asya’da siyasal partiler üzerine” araştırmalar yapmıştır. Türk, daha sonra 07 Ağustos- 04 Eylül 2014 tarihleri arasında Tacikistan’da ülkenin siyasal sistemi ve Türkiye-Tacikistan ilişkileri üzerine alan araştırması yapmıştır. Son olarak 19-25 Nisan 2015 tarihleri arasında Mevlana Değişim Programı kapsamında Bakü Devlet Üniversitesinde “Türk Dış Politikasında Orta Asya” konusu üzerine seminerler vermiştir. Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi’nin kurucusu ve baş-editörü olan Türk’ün çeşitli ulusal ve uluslararası dergilerde Türk dış politikası, Orta Asya-Türkiye ve Türk-Alman ilişkileri konularında yayımlanmış çok sayıda makalesi ve kitabı bulunmaktadır. Akademik düzeyde Almanca ve İngilizce bilen Türk, Rusçayı da iyi derecede konuşmaktadır.

ÖNSÖZ

Son yıllarda Türkiye’de Balkanlar üzerine yapılan bilimsel araştırmalarda bir artış kaydedilmiş olsa da, bunların önemli bir kısmının Osmanlı dönemi Balkan tarihi ile ilgili çalışmalar olduğu görülmektedir. Bunların ise ağırlıklı olarak Balkanlar’da Osmanlı mirası üzerine olduğunu söylemeye gerek yoktur. Balkanlar konusunu siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler nokta-ı nazarından ele alan çalışmalar oldukça azdır. Diğer yandan Avrupa yazınında Balkanlar’da yaşayan azınlıklarla ilgili bilimsel yayınlar bir hayli fazladır. Ancak bu araştırmalar Balkan Türklüğü ve onların sorunlarıyla ilgili çalışmalar değildir. Türkiye’de ise bu alanda yapılan çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Özellikle “Balkan ülkelerinde uygulanan Türkçe politikaları” şimdiye kadar kapsamlı bilimsel çalışmalara konu olmamıştır. Balkanlar’da Türk azınlığı ve Türkler konusunu Türkçe dil politikaları açısından çözümleyen ve alanında bir ilk olma özelliğine sahip olan bu çalışmanın amacı, tarihsel süreç içerisinde Balkan ülkelerinde (Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Moldova, Makedonya, Kosova, Karadağ, Sırbistan, Bosna-Hersek ve Arnavutluk) Türkçenin kamusal alanda kullanılmasını ve eğitim dili ol(a)ma(ma) durumunu ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktır.

Konu bütünlüğünü sağlayabilmek için derlemede yer alan bölümler, editör tarafından verilen yol haritasına göre oluşturulmuştur. Buna göre, ilkin söz konusu ülkelerde yaşayan Türklerin nüfusu, nüfusun zaman içindeki değişimi ortaya konularak diğer etnik gruplarla karşılaştırmalı olarak verilmiştir. İkinci olarak Türkçenin kamusal alanda kullanılmasını etkileyen anayasal çerçeve (ikili anlaşmalar, dil yasaları, otonomi vb.) tarihsel (retrospektif) bir bakış açısıyla aydınlatılmaya çalışılmıştır. Böylelikle okuyucunun geçmişten günümüze yaşanan bu süreci açık ve net bir şekilde anlayabilmesi sağlanmıştır. Bu bağlamda özellikle Bulgaristan ve Kosova örneklerinde olduğu gibi Türkçenin kamusal alanda kullanılmasının önünde yasalardan ve uygulamalardan kaynaklanan engeller olup olmadığı üzerinde durulmuştur. Ayrıca söz konusu ülkelerde dil politikalarının hangi yönde (tek dillilik, iki dillilik ve çok dillilik) geliştiği mercek altına

almıştır. Her şeyden önce Yugoslavya'nın dağılmasından sonra ortaya çıkan bağımsız ülkelerde Türklerin durumunun ve Türkçe dil politikalarının nasıl şekillendiği sorusunun cevabı aranmıştır. Bu bağlamda bu etkilenenin olumsuz yönde mi yoksa olumlu yönde mi olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır? Ayrıca meydana gelen değişikliklerin hangi şartlar altında cereyan ettiği tartışılmıştır.

Bir diğer aşamada söz konusu ülkelerde Türkçenin eğitim dili olarak kabul edilip edilmediği mercek altına alınmıştır. Bu çerçevede ise eğitim kurumlarında Türkçenin sadece bir ders kapsamında öğretilen bir dil mi yoksa gerçek manada bir eğitim dili olup olmadığının cevabı aranmıştır. Bu dil eğitim dili statüsünü kazandığı ülkelerde tam anlamıyla kamusal alanda kullanılmakta mıdır? Sorusuna ayrı bir önem atfedilmektedir. Eğitim konusunun haricinde Türkçe matbuat, süreli yayınlar ve medya gibi alanlar ve bunların mahiyetleri üzerinde ayrıntılı olarak durulmuştur.

Yazarların üzerine eğildikleri bir diğer konu ise, ilgili ülkelerdeki dil ve kültürle alakalı sivil toplum örgütlerinin tespit edilmesi ve bunların dil ve kültür meselelerine bakışlarının ortaya konulmasıdır. Yazarlar mümkün mertebe dil politikalarını etkileme gücüne sahip bölge aydınları, STK yetkilileri veya resmi görevlilerle görüşmeler yapmışlardır. Ayrıca Türkiye'nin dil meselesine bakışı ve Türkçenin söz konusu ülkelerde eğitim dili haline gelme çabalarına vermiş olduğu destek üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede Türkiye'nin Arnavutluk, Bosna-Hersek, Karadağ, Kosova ve Moldova gibi ülkelerde Türkiye Türkçesinin öğretilmesi amacıyla Yunus Emre Enstitüleri vasıtasıyla yürütmüş olduğu faaliyetler üzerinde durulmaktadır.

Bu derlemede yer alan ülkeler seçilirken üç temel sınıflandırma esas alınmıştır. Birincisi Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Makedonya, Kosova ve Moldova gibi Türklerin resmen azınlık statüsünde yaşadıkları ülkelerdir. İkinci olarak Türklerin azınlık statüsüne sahip olmadıkları Sırbistan ve Karadağ gibi ülkelere yer verilirken üçüncü kategoriye ise Bosna-Hersek ve Arnavutluk gibi herhangi bir Türkün yaşamadığı ancak geleneksel olarak Türkçeye büyük ilgi duyan ülkeler dâhil edilmiştir. Diğer bir ifadeyle bu derlemede ele alınan Makedonya, Karadağ, Sırbistan,

Kosova ve Bosna-Hersek gibi ülkeler eski Yugoslavya cumhuriyetleri, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya ve Moldova ise Türkiye'nin komşularıdır. Bu derlemede yer alan "Bosna-Hersek'te Türkçe", "Yunanistan'da (Batı Trakya) Türk Azınlığı ve Türkçe" ve "Romanya Türkleri ve Türkçe" başlıklı bölümler daha önce editörlüğünü Fahri Türk'ün yapmış olduğu "Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisinde" yayınlanmıştır.

Elinizde tutmuş olduğunuz bu kitap uzun ve yorucu bir çalışmanın ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Kitabın hazırlanma sürecinde Karadağ, Makedonya ve Moldova bölümlerini yazacak kimselerin sonradan katkı yapmaktan vazgeçmeleri veya derlemenin gereklerini yerine getir(e) memeleri söz konusu çalışmanın yayınlanmasının ötelenmesine neden olmuştur. Bu durumun ortaya çıkmasında Balkan ülkelerinde yaşayan bilim insanlarının ve yazarlarının gayri bilimsel ve bilimin ciddiyetine yakışmayan tutumları etkili olmuştur. Bundan dolayı çalışmanın asıl yükünü derlemenin editörü üstlenmek durumunda kalmıştır. İşte bu yüzden editör iki bölümü kendisi yazmış, üç bölümde de birinci yazarlık yapmıştır. Ancak bu derlemeye katılan yazarların birçoğunun bölge bilim insanlarından oluşması, diğer araştırmacıların ise alanla sıkı temas halinde olan genç bilim insanlarından meydana gelmesi bu çalışmaya ayrı bir değer katmaktadır.

Son olarak teşekkür etmekle yükümlü olduğum kişileri anmam gerekmektedir. Öncelikle bu derlemeye katkıda bulunan meslektaşlarıma ve doktora öğrencilerime teşekkür ederim. Bu çalışmada yer alan "Moldova'da Yaşayan Gagavuzlar ve Gagavuz Türkçesi" bölümünün ortaya çıkmasına yaptıkları yazın taramasıyla katkı sağlamış olan doktora öğrencim Tural Bahadır'a ve lisans öğrencim Marina Nistiriuc'e teşekkürü bir borç bilirim. Teşekkür borçlu olduğum kişiler arasında "Kosova'da Türk Azınlığı ve Türkçe" bölümüne Kosova'dan bazı kaynaklar temin etmek suretiyle katkıda bulunan sevgili öğrencim Ujana Emra bulunmaktadır. Bunlara ilâveten Makedonya bölümünü yazarken yapmış olduğu yazın taramasıyla yükümü hafifletmiş olan lisans öğrencim Furkan Purde'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Son olarak Makedonya bölümünü yazarken zaman zaman görüş alış-verişinde bulunduğum meslektaşım ve Abdi Bayraktar Sanat ve Kültür Derneği Başkanı Cuneis Nureski Bey'e teşekkür ederim.

kür etmekle yükümlüyüm. Ayrıca bu çalışmanın yayınlanmasını sağlayan Astana Yayınları Koordinatörü Adalet Hanım ve onun şahsında ekibine sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Son olarak bu kitabın hazırlanması aşamasında beni destekleyen ve her zaman arkamda duran sevgili eşim Hüsnâ'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Bilim dünyasına hayırlı olması dileğiyle

Doç. Dr. Fahri Türk

Edirne, Nisan 2016

İÇİNDEKİLER

KISA ÖZGEÇMİŞ (Doç. Dr. Fahri TÜRK).....	V
ÖNSÖZ.....	VII
Bulgaristan Türkleri ve Türkçe Fahri TÜRK / Kader ÖZLEM.....	1
Romanya Türkleri ve Türkçe Szilard SZLAGYI.....	35
Moldova'da Yaşayan Gagavuzlar ve Gagavuz Türkçesi Fahri TÜRK.....	65
Yunanistan'da (Batı Trakya) Türk Azınlığı ve Türkçe Ali HÜSEYİNOĞLU.....	103
Makedonya Türk Azınlığı ve Türkçe Fahri TÜRK / Christoph GIESEL.....	129
Kosova Türk Azınlığı ve Türkçe Fahri TÜRK / Sancar KARAMUCHO.....	179
Sırbistan Türkleri ve Türkçe Burak GÜMÜŞ.....	201
Bosna-Hersek'te Türkçe Aslı ŞİRİN / Amra DEDEİC.....	225
Karadağ Türkleri ve Türkçe Fahri TÜRK.....	247
Arnavutluk'ta Türkçe Büyüamin ÇAĞLAYAN.....	263

BULGARİSTAN TÜRKLERİ VE TÜRKÇE

Fahri TÜRK¹Kader ÖZLEM²

Giriş

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'dan geri çekilmesinin ardından Türk azınlığın kültürel ve dini hayatı bölge ülkelerinin hükümetlerince sistematik olarak baskı altına alınmıştır. Bulgaristan, tarihsel süreç içerisinde Türklerin siyasal ve kültürel haklarının sürekli olarak ihlâl edildiği ülke olarak öne çıkmaktadır. Çok ve iki taraflı anlaşmalara rağmen, Bulgaristan'daki Türk azınlığı 1878 Berlin Konferansı'ndan 1989'da Todor Jivkov'un komünist rejiminin yıkılışına kadar olan zaman diliminde baskı altında tutulmuştur. 1984'te Bulgaristan hükümeti Türkleri asimile etmeye ve Bulgarlaştırmaya başlamıştır. Bu politikalar kapsamında, kamusal alanda Türkçe konuşmak yasaklanmış ve Türklere zorla Bulgarca isimler verilmiştir.

1990'lı yıllarda, Bulgaristan Türk azınlığı kendi siyasi partilerini kurup ülkenin siyasal hayatında rol oynamaya ve kaybettiği hakları yeniden kazanmaya başlamıştır. Bu dönemde Bulgaristan'daki yapısal değişimlere bağlı olarak Türkçenin kullanımına ilişkin bazı düzenlemeler yapılmıştır. 1980'li yıllardaki durumla karşılaştırıldığında bu değişikliklerde bazı somut iyileştirmeler dikkat çekse de bunların daha ziyade iç ve dış kamuoyu baskısını azaltmaya yönelik olduğu görülmektedir. Hâlihazırda Bulgaristan'da Türklere ait okullar bulunmazken; Türkçe dersi ise Bulgar okullarında zorunlu seçmeli ders olarak müfredatta yer almaktadır. Bununla birlikte Bulgaristan Türklerinin Türkçe basın-yayın faaliyetleri konusunda pek çok sorunlarının olduğu görülmektedir.

¹ Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-mektup: fahriturk11@gmail.com.

² Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, Balkan Araştırma Enstitüsü, Balkan Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, e-mektup: kaderoziem@trakya.edu.tr.

1990 sonrası dönemde mevcut yazında "Bulgaristan'da Türkler ve Türkçe" üzerine yeterince kaynak bulunmamaktadır. Bu çerçevede Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy'un "Bulgaristan Türklerinin Türkçe Eğitim Davası (1877-2007)"³ ve Hüseyin Memişoğlu'nun "Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da Türk Eğitim Tarihi"⁴ başlıklı kitapları anılabilir. Mevcut yazında Bulgaristan Türkleri genellikle tarihsel süreç içerisinde maruz kaldıkları asimilasyon ve Türkiye'ye yönelik göçleri nokta-ı nazarından incelemeye tabi tutulmuştur. Dolayısıyla Bulgaristan'da Türkler ve Türkçe başlıklı bu çalışma alandaki mevcut boşluğu dolduracak özgün bir araştırmadır.

Bu bölümde Jivkov sonrası dönemde Bulgaristan'da Türkçenin durumu ele alınmaktadır. Bu çalışmada yöntem olarak kalitatif içerik analizi kullanılmaktadır. Ancak konuyu okuyucuya belli bir bütünlük içinde sunmak amacıyla tarihsel arka plana da yer verilmektedir. Bu bağlamda, çalışmanın ilk bölümünde Bulgaristan Türklerinin tarihsel süreç içerisinde nüfus değişimi açıklanarak bu ülkede yaşayan Türklerin sayısının nasıl sabit tutulmaya çalışıldığı ortaya konulacaktır. İkinci bölümde Bulgaristan'da Türkçenin durumuyla alakalı uluslararası antlaşmalar analiz edilirken; üçüncü bölümde, Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazandığı 1908 yılından Jivkov rejiminin devrildiği 1989'a kadar olan dönemde Bulgar devletinin azınlık politikası Türkçeye yönelik yaklaşımı bağlamında incelenmektedir. Çalışmanın belkemiğini oluşturan Jivkov sonrası dönemde Türkçenin durumu son bölümde ele alınmıştır. Bu dönemde Bulgaristan'ın siyasal yaşamı demokratikleşirken, 1984-1989 yılları arasında asimilasyona maruz kalan Bulgaristan Türklerinin anadillerini kullanmaları konusunda kısmi iyileştirmelerin yapıldığı görülmektedir. 1990'lı yılların hemen başında Sofya yönetiminin Türkçeye yönelik politikasının yanı sıra bu politikanın şekillenmesinde Hak ve Özgürlük Hareketi'nin (HÖH), Türk hükümetlerinin ve 2000'li yıllarda Bulgaristan'ın Avrupa Birliği üyelik sürecinin etkisi olmuştur. Bütün bu olumlu gelişmelere rağmen Bulgaristan'da Türkçenin kullanımı, anadilde eğitim hakkı ve basın-yayın faaliyetleri hususlarında pek çok sorun bulunmaktadır.

³ Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy, "Bulgaristan Türklerinin Türkçe Eğitim Davası (1877-2007)", BGF Yayınları, Bursa, 2007.

⁴ Hüseyin Memişoğlu'nun "Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da Türk Eğitim Tarihi", Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

Göçler ve Demografik Durum

Osmanlı Devleti'nin önemli toprak kaybına uğradığı Berlin Antlaşması'ndan (1878) sonra Bulgaristan'daki Türkler demografik açıdan ilk kez azınlığa düşmüşlerdir. Berlin Kongresi düzenlemelerine göre, Bulgar Prenslığı; Sofya, Vidin, Rusçuk, Turnova ve Varna sancakları üzerinde kurulurken Edirne vilayetine bağlı Filibe (Plovdiv) ve Cısr-i Mustafapaşa (Svilengrad) bölgelerinde Doğu Rumeli vilayeti oluşturulmuştur. Bulgar Prenslığı'nın 1885 yılında bu bölgeleri ilhak etmesiyle birlikte buralarda yaşayan Türkler bu devletin vatandaşları olmuşlardır. Balkan Savaşlarından sonra Türk nüfusun çoğunluğu teşkil ettiği Kırcaali, Eğridere, Koşukavak, Darıdere, Mestanlı, Ortaköy, Dövlén, Paşmaklı ve Nevrekop şehirleri Bulgar himayesine girmiştir. Bulgaristan 1940 yılında Romanya'dan Güney Dobruca'yı geri alınca, çok sayıda Türk, Bulgaristan vatandaşı olmuştur. Tuna vilayetinde 1876'da Niş haricinde Türk (1.120.000) ve Bulgar (1.130.000) nüfusları neredeyse birbirine eşitken, Doğu Rumeli'de Türklerin (681.000) Bulgarlara (483.000) karşı belirgin bir üstünlükleri bulunmaktaydı. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Bulgaristan ve Balkan Türklerinin zorunlu göçleriyle birlikte bölgenin demografik dengesi Türk nüfusun aleyhine bozulmuştur. Bu bağlamda belirtilmesi gereken diğer bir nokta ise bu savaş boyunca yarım milyona yakın Türkün açlık, soğuk ve salgın hastalıklar gibi sebeplerden dolayı ölmüş olmasıdır. Savaşın sonra Bulgaristan'daki ve Balkanlardaki Türkler sistematik olarak ana vatanları olan Türkiye'ye göçe zorlanmışlardır. Balkan Savaşları hem Balkan hem de Bulgaristan Türklerinin demografik açıdan tarumar edilmesinde önemli bir rol oynamıştır.⁵ Balkan Savaşları esnasında yaklaşık 250.000 Balkan Türkünün katledildiği tahmin edilmektedir.⁶ Bununla birlikte, bu savaşlarda yüzbinlerce Balkan Türkü de muhacir durumuna düşmüştür.⁷

⁵ Bilal Şimşir, Bulgaristan Türkleri, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2009, s. 17-18.

⁶ İsmail Selimoğlu, "Balkan Savaşları ve Göçler", Bursa'nın Zenginliği Göçmenler, Zeynep Dörtok Abacı (Der.), Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, 2008, s. 127.

⁷ Bu dönemde yaşanan göçlere ilişkin net bir rakam verilememekle birlikte, 24 Mart 1918 tarihli Meclis-i Ayan toplantısında dönemin Aşair ve Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyyesi Müdürü Hamdi Bey, II. Meşrutiyet'ten ve bilhassa Balkan Harbi'nden sonra Osmanlı topraklarına göç eden muhacirlerin sayısını 450.000 olarak tespit ettiklerini belirtmiştir. Bkz. Yıldırım Ağanoğlu, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Talihî Göç, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2001, s. 95.

Tablo 1'de görüldüğü gibi göç, 20. yüzyılda da Bulgaristan Türklerinin değişmez yazgısı haline gelmiştir. 1925 yılında Ankara ve Sofya arasında imzalanan İkamet Sözleşmesi⁸ Türklerin isteğe bağlı göçünü düzenlediğinden 1923-1949 arası dönemde Bulgaristan'dan Türkiye'ye toplamda 198.688 kişi gelmiştir.⁹ Daha sonra 1950-1951 yıllarında başka bir göç gerçekleşmiştir. Ağustos 1950'de Sofya yönetimi tarafından Türkiye'ye verilen notada üç ay içerisinde 250.000 Türkün kabul edilmesi istenmiş ve bir anlamda Bulgaristan Türkleri tehcire maruz bırakılmıştır. Türkiye'nin Kore Savaşı'na asker göndermesine tepki niteliğinde Sofya'dan yönlendiren Moskova destekli göç dalgasında toplam olarak 154.393 kişi Türkiye'ye göç etmiştir.¹⁰

Tablo 1: Cumhuriyet Döneminde Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler (1923-1989)

Dönem	Göçmen Sayısı
1923-1949	198.688
1950-1951	154.393
1969-1978	130.000
1989	345.960

Kaynak: Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2009, s.455-457.

Diğer yandan, 1968'de taraflar arasında varılan mutabakat sonucunda 1951 yılında gerçekleşen göçle beraber ortaya çıkan parçalanmış ailelerin birleştirilmesine yönelik Serbest Göç Anlaşması imzalanmıştır.¹¹ Böylece on yıllık bir sürede 1978 yılı sonu itibarıyla 130.000 Bulgaristan Türkü daha Türkiye'ye gelmiştir. Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelik son ve en büyük kitlesel göç hareketi 1989'da meydana gelmiştir. 1984 yılının Aralık ayından itibaren Bulgaristan Türklerine karşı izlenen katı asimilasyon politikaları nedeniyle 1989-1990 yıllarında 300.000'den fazla Bulgaristan Türkü Türkiye'ye göç etmiştir.¹² 1923-1949 ve 1969-1978

yılları arasındaki dönemlerde meydana gelen göçler iki ülke arasındaki antlaşmalarla düzenlenmişken; 1950-1951 ile 1989 yıllarında gerçekleşen iki göç dalgası ise doğrudan çıkarılan krizlerin sonucu olmuştur. Her göç dalgasında ilk olarak dönemin aydın ve önde gelen şahısları Türkiye'ye göç ettiklerinden Bulgaristan Türk toplumunda böyle dönemlerde aydın kıtlığı sorunu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, Bulgaristan Türk seçkinlerinin Türkiye'ye yönelik göçü Türkçe eğitim faaliyetlerinde aksamaların yaşanmasına yol açmıştır.

Tablo 2: Bulgaristan Türklerinin Nüfusu 1990-2011

Yıl	Bulgaristan	Türkler
1900	3.744.283	513.240
1905	4.035.575	488.010
1910	4.337.513	465.641
1920	4.846.954	520.339
1926	5.478.740	557.552
1934	6.077.939	591.193
1946	7.029.349	675.500
1956	7.613.709	656.026
1965	8.227.046	780.928
1975	8.727.771	-
1985	8.948.649	-
1992	8.472.724	822.253
2001*	7.928.901	746.664
2011**	7.351.234	588.318

Kaynak: Ali Eminov, "The Turks in Bulgaria: Post 1989 Developments, Nationalities Papers, Vol.27, No.1, 1998, s.33. Tablo 2'de yer alan 1975 yılı nüfus sayımında etnik aidiyet ve anadil durumlarına ilişkin sorular yer alsa da nüfus sayımı sonuçlarında bu veriler yayınlanmamıştır. 1985 yılına ilişkin nüfus verilerinde Türklerin sayıları Sofya'nın "Bulgaristan'da Türk yoktur" politikası nedeniyle değerlendirme dışında tutulmuştur. Ayrıca söz konusu sayımlarda Pomaklar ve Romanlar Türk nüfusa dâhil edilmemiştir.

* Bulgaristan Ulusal İstatistik Enstitüsü 2001 nüfus sayımı verilerinden alınmıştır. "Population By Districts and Ethnic Group As Of", National Statistical Institute, http://www.nsi.bg/Census_e/Census_e.htm, (16.02.2014).

** Bulgaristan Ulusal İstatistik Enstitüsü 2011 nüfus sayımı verilerinden alınmıştır. Bkz. Natsionalen Statisticheski Institut, <http://www.nsi.bg/census2011/pagebg2.php?p2=175&sp2=190>, (16.02.2014).

⁸ Söz konusu İkamet Sözleşmesi'nin tam metni için bkz. İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, 1. Cilt (1920-1945), Türk Tarih Kurumu Basınevi, 3. Baskı, Ankara, 2000, ss.268-271.

⁹ Şimşir, a.g.e., s.229.

¹⁰ Şimşir, a.g.e., s.393.

¹¹ Söz konusu anlaşmanın tam metni için bkz. T.C. Resmi Gazete, 31 Temmuz 1969.

¹² Darina Vasilova, "Bulgarian Turkish Emigration and Return" *International Migration Review*, Vol.26, No.2, 1992, s.342.

2011 yılında Bulgaristan'da yapılan nüfus sayımında ülkenin toplam nüfusu 7.351.234 kişi olarak tespit edilmiştir. Bu nüfus içinde Türklerin sayısı ise 588.318 idi. Günümüzde Türkler yoğun olarak, Kırcaali, Eski Cuma (Razgrad), Turgovişte, Şumnu, Silistre, Rusçuk, Hacıoğlu Pazarcık (Dobriç) ve Burgaz gibi şehirlerde yaşamaktadırlar.¹³ CIA World Factbook verilerine göre ise, 2014'te Bulgaristan'ın nüfusu, 6.924.716 kişi olarak tahmin edilmiştir ki Türklerin bu nüfus içindeki sayısı 553.977 kişiydi.¹⁴ 1992 nüfus sayımına göre Bulgaristan'da toplam olarak 8.487.000 kişi yaşıyordu. Bu nüfusun 1.085.115'i Türklerden meydana geliyordu. Bu rakam içinde; Türkler (829.254), Pomak Türkleri (142.938) ve Roman Türkleri (112.923) bulunuyordu. Bulgaristan'ın nüfusu son on yıllarda sürekli olarak düşmüştür. 1985'te 8.949.000 kişi olan nüfus, 1992'de 8.487.000'e, 1995'te 8.384.700'e¹⁵ ve 2011 yılında da 7.351.234'e gerilemiştir. Lizbon Konseyi de yaptığı araştırmada Bulgaristan nüfusunun 2050 yılında yüzde 26 oranında azalacağını ortaya koymuştur.¹⁶ Görüldüğü üzere, son on yıllarda Bulgarların ve Türklerin nüfuslarındaki belirgin azalma dikkat çekmektedir. Bulgaristan genelinde nüfustaki azalmanın ana nedeni ülkedeki ekonomik istikrarsızlığa bağlı olarak, özellikle 2007'de Avrupa Birliği üyesi olunduktan sonra Batı Avrupa'ya yönelen göçlerdir. Diğer yandan Türklerin Türkiye başta olmak üzere Batı Avrupa ülkelerine olan göçü 2000'li yıllarda sessiz bir şekilde devam etmiştir.¹⁷

İkili ve Çok Taraflı Antlaşmalarda Bulgaristan'da Türkler ve Türkçe

13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Antlaşması'nın dördüncü maddesinin ikinci paragrafı Türklerin Bulgaristan Anayasasındaki haklarını garanti altına almıştır. Bulgar hükümeti bu antlaşmanın beşinci maddesine göre, başka inançlardaki insanların dini merasimlerini Bulgarlar gibi özgür bir şekilde yerine getirme hakları olduğunu güvence altına almıştır.¹⁸ Antlaş-

13 Bkz. "Naselenie po Oblasti, Obštini, Naseleni Mesta i Samoopedelenie po Etničeska Prinađnost kum 1.02.2011 Godina", Natsionalen Statističeski Institut, <http://www.nsi.bg/census2011/pagebg2.php?p2=175&sp2=190>, (16.02.2014).

14 <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bu.html>, (26.09.2014).

15 Ömer Turan, Balkan Türklerinin Dini Meseleleri, Yeni Türkiye, Yıl 3, Sayı 16, Ankara, 1997, s. 1745.

16 <http://bg-turk.com/index.php?act=news&id=1302>, (26.09.2014).

17 "Türklerin Balkanlara Göçü Defterlerde Yazılıdır", MakTürk - Makedonya Türkleri, <http://www.makturk.com/wp/2011/03/turklerin-balkanlara-gocu-defterlerde-yazilidir/>, (26.09.2014).

18 Söz konusu Antlaşma'nın Bulgaristan Türkleri açısından getirileri için bkz. Şimşir, a.g.e.,

ma uyarınca Bulgaristan'da yaşayan Türkler kendi dillerinde okullar açarak serbestçe eğitim-öğretim yapmışlardır. Bu dönemde Bulgaristan'da Türkçe eğitim ve basın hayatının hayli canlı olduğu dikkat çekmektedir. Diğer yandan bu okullarda görev yapan öğretmenler 1906 yılında "Mualimi İslamiye Cemiyeti" adı altında örgütlenmişlerdi.¹⁹

Bulgaristan'daki Türklerin haklarını koruyan başka bir hukuki belge ise 19 Nisan 1909'da Türkiye ile Bulgaristan arasında imzalanan İstanbul Protokolü'dür. Bu protokolle Bulgaristan'da yaşayan Türklerin ve Müslümanların mülkiyet haklarına ilişkin olumlu düzenlemelere gidilmesinin yanı sıra Türklerin diğer dinlere mensup azınlıkların sahip olduğu haklardan yararlandırılması, mezhep ve ibadet hürriyetlerinin garanti altına alınması kabul edilmiştir.²⁰ Bunun haricinde Türklerin hakları 29 Eylül 1913'te Türkiye ile Bulgaristan arasında imzalanan başka bir anlaşmayla da tasdik edilmiştir. Bu anlaşma ise Balkan Savaşlarından sonra Bulgar vatandaşı olan Türklerin Bulgarlarla aynı medeni ve siyasi haklardan yararlanacağını belirtmiştir.²¹

Birinci Dünya Savaşı'nın galipleriyle Bulgaristan arasında 27 Kasım 1919'da imzalanan Neuilly Antlaşması, tıpkı Berlin Antlaşması gibi Türklerin haklarını koruyan çok taraflı bir diğer anlaşmadır. Antlaşmanın dördüncü bölümüne göre, Bulgaristan hükümeti kendi vatandaşları arasında ırki ve dini ayırım gözetmemeyi teyit ederken; topraklarında yaşayan bütün azınlıkları bu haklardan yararlandırmayı garanti etmiştir. Bu anlaşmanın elli, elli üç, elli dört, elli beş ve elli yedinci maddeleri azınlıkların dil ve din özgürlüklerinden yararlanma haklarını tarif etmektedir. Bu hakların doğru kullanılıp kullanılmadığının gözlemlenmesi de Milletler Cemiyeti'nin yetki alanında bulunuyordu. Dolayısıyla bu yükümlülüklerin yerine getirilmesi Bulgaristan hükümeti için uluslararası bir sorumluktu.²²

s. 480-481.

19 İsmail Hakkı Tevfik Okday, Bulgaristan'da Türk Basını, Hürriyet Ofset Matbaacılık, İstanbul, 1970, s. 3-4.

20 Hamza Eroğlu, "Milletlerarası Hukuk Açısından Bulgaristan'daki Türk Azınlığı Sorunu", Bulgaristan'da Türk Varlığı, Bildiriler 7 Haziran 1985, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Ankara, 1985, s. 29.

21 Şimşir, a.g.e., s. 484-487.

22 Neuilly Antlaşması'nın ilgili düzenlemeleri için bkz. "Treaty of Neuilly", http://www.lib.byu.edu/index.php/Treaty_of_Neuilly, (16.02.2014).

18 Kasım 1925 tarihinde imzalanan Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması ve antlaşmanın ayrılmaz bir parçası olan Ekli Protokol'ün A bölümünde "Neuilly Antlaşmasında yazılı hükümlerin tümünden Bulgaristan'da oturan Müslüman azınlıkları ve Lozan Antlaşmasında yazılı hükümlerin tümünden Türkiye'de oturan Bulgar azınlığı yararlandırmayı, karşılıklı olarak, yükümlenirler" ifadesi bulunmaktadır.²³ Diğer bir deyişle, Neuilly Antlaşması'na taraf olmayan Türkiye, bu protokolle birlikte Bulgaristan Müslümanlarının Neuilly Antlaşması'nın dördüncü bölümünün getirdiği yeniliklerden faydalanmasına katkı sağlamaya çalışmıştır. Bu anlaşmada Bulgaristan'da yaşayan Türk ve Müslüman azınlığın Bulgarlarla aynı haklardan yararlanabileceklerinin altı çizilmiştir. Bulgaristan'daki Türk azınlığın haklarını koruyan bir diğer antlaşma ise, 10 Şubat 1947 tarihinde Müttefik Devletler ve Bulgaristan arasında imzalanan çok taraflı antlaşmadır. Bu antlaşmada Bulgaristan hükümeti ülkesindeki Türklerin haklarına müdahale etmeyeceğini taahhüt etmiştir.²⁴ Birleşmiş Milletler Kurucu Sözleşmesi, Uluslararası İnsan Hakları Beyannamesi ve Helsinki Nihai Senedi gibi uluslararası belgeler Sofya'yı azınlık haklarına uymaya zorlayan diğer uluslararası belgelerdir.²⁵ Bunca uluslararası yükümlülüğe rağmen Bulgaristan hükümetleri Türklerin azınlık haklarını sürekli olarak ihlâl etmişlerdir. Diğer bir deyişle, Bulgaristan bu politikayı kalıcı bir devlet politikası haline getirmiştir. Örneğin, Helsinki Nihai Senedi kapsamında azınlık hakları bütün Doğu Bloku ülkelerinde iyileştirilmesine rağmen, Bulgaristan hükümeti azınlıkların etnik, kültürel, dilsel ve kimlik gibi haklarını ihlâl etmeye devam etmiştir.²⁶

Bulgar Yönetiminde Türkler ve Türkçe

Bulgaristan Prensliği'nin kurulmasından sonra Belçika Anayasası örnek alınarak az çok demokratik bir yönetim kurulmaya çalışılmıştır. Osmanlı Devleti ile dostça ilişkiler içinde bulunma zarureti nedeniyle,

²³ Soysal, a.g.e., s.264.

²⁴ İbrahim Kamal, İkili ve Çok Taraflı Siyasi Antlaşmalar, İnsan Haklarına İlişkin Belgeler ve Bulgar Anayasasına Göre Bulgaristan'daki Türklerin Hakları, Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Ankara, 1989, s.15.

²⁵ Eroğlu, a.g.m., s.33-40.

²⁶ Halil Şimşek, Türk-Bulgar İlişkileri ve Göç, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1999, s.202.

Bulgar yetkililer Türklere kendi okullarını açma ve kendi ana dillerini kullanma gibi bazı temel haklar vermişlerdir. Bulgar Prensliği (1878-1908) dönemi Bulgaristan Türklerinin en rahat yılları olmuştur. Bu devlet 5 Ekim 1908 tarihinde bağımsızlığını ilan edince, yeni rejim Türk azınlığa sosyal ve kültürel olarak baskı yapmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti her ne kadar İstanbul Protokolü'ne göre Bulgaristan Türklerinin haklarını korumaya çalışmışsa da, bu ülkede yaşayan Türklerin durumu giderek kötüleşmiş ve Balkan Savaşları esnasında adeta bir trajediye dönüşmüştür. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Çiftçi Partisi yönetiminde, Türkler bazı haklar kazanmışlar ve Bulgaristan meclisindeki Türk milletvekili sayısı çoğalmıştır. Aleksandır Stamboliyski döneminde (1919-1923) Türklere medeni kanun bağlamında önemli haklar tanınmıştır.²⁷

Bulgaristan faşistlerinin 1923'te yönetimi ele geçirdikten sonra "Bulgaristan Bulgarlarıdır" çizgisinde bir politika izlemeye başlamaları Türklerin kazanılmış haklarının çiğnenmesine yol açmıştır. Çar Boris'in diktatörlüğü döneminde ise Türk okulları büyük bir darbe yiyerek sayıları 1.700'den 500'e düşmüştür. Bu kapsamda ilkin Latin harflerinin kullanılmasına son verilirken 1933 yılında Türk Muallimler Birliği ve seçimle işbaşına gelen Türk okullarının encümenleri dağıtılmıştır.²⁸

1946 yılında Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra, komünist yöneticiler rejimlerinin imajını düzeltmek için Türk okullarının sayısını 1.200'e yükseltmişlerdir. 1950 yılının ortalarında Bulgaristan'daki Türk okullarında yaklaşık 150.000 Türk öğrenci eğitim görüyordu.²⁹ Tamamen taktik nedenlerden kaynaklanan bu görece iyileşmenin geçici olduğu çok geçmeden anlaşılmıştır. Örneğin, Bulgaristan, 12 Kasım 1946 tarihinde yürürlüğe soktuğu bir kanunla Türklere ait camilere, okullara ve vakıflara el koymuştur. Özel statüye sahip olan Türk okulları 1953 ve 1959 yılları arasında devletleştirilerek Bulgar okullarıyla birleştirilmiştir.

²⁷ Bu dönemde Bulgaristan Türklerinin kazandığı haklar hususunda ayrıntılı bilgi için bkz. Nergis İmamoğlu, "Mustafa Kemal Atatürk ve Aleksandır Stamboliyski: Kader Birliğinden Siyasi İşbirliğine (Milli Mücadele Dönemi'nde Türkiye- Bulgaristan İlişkileri)", Balkanlar'da Türk Kültürü Dergisi, Sayı: 77, Eylül-Ekim 2009, s.8.

²⁸ Rıdvan Tümenoğlu, "Türk Yazı Devrimi ve Bulgaristan Türkleri", www.balgoc.org.tr/email/turkyazidevrimi.doc, (17.02.2014).

²⁹ Ali Eminov, Turkish and Other Muslim Minorities of Bulgaria, Routledge, New York, 1997, s.131.

Bu durum uygulamada Bulgaristan'daki Türk eğitim kurumlarının kapatılmasıyla aynı anlama geliyordu.³⁰ Buna ek olarak, Türklere ait olan cami ve okul gibi kurumlara gelir getiren mülklere de el konulmuştur. Özetle belirtmek gerekirse, 1959 yılında Türklere ait okullar tamamen kapatılarak Türkçe seçmeli ders olarak haftalık bir saate indirilmiştir. 1974'te bu uygulama da tamamen rafa kaldırılarak³¹ Bulgaristan'da Türkçenin öğretilmesine son verilmiştir.

Todor Jivkov Dönemi

Yukarıda da bahsedildiği gibi, Sofya yönetimi Türklere karşı asimilasyon politikası yürüterek bu etnik grubu Bulgarlaştırmaya çalışmıştır. Bulgar yetkililer Türklere ve Türk köylerine Bulgarca isimler vermeye başlamışlar ve tüm iki ve çok taraflı antlaşmaları ihlâl ederek Bulgaristan'da Türk azınlığı olmadığını ilan etmişlerdir. Jivkov yönetimi Bulgaristan'daki Türklerin Osmanlı İmparatorluğu döneminde Müslüman yapılan yerli Bulgarlar olduklarını iddia etmiştir. Bulgaristan, Türk azınlığı tamamen asimile etmek amacıyla 1984 yılında politikalarını sertleştirerek Türkleri Slavca isimler almaya zorlamıştır. Türkler ülkenin farklı yerlerine göç ettirilmiştir. Türkçenin kamusal alanda kullanımı ve Türklerin ibadet haklarını kısıtlanırken; Türk azınlığa sosyal yönden ayrımcılık yapılmıştır. Halka açık yerlerde Türkçe konuşmaya izin verilmemiş ve bunu ihlâl eden Türkler para cezasına çarptırılmışlardır. Hatta sokakta biri Türkçe konuşurken görülürse o kişi aşağılanır ve eğer bu eylem resmi görevlilerin önünde cereyan etmişse, fail karakola götürülerek darp edilirdi. Ayrıca Türkler, Bulgar okullarına gitmeye zorlanmışlardır. Ne var ki Bulgarcaları yeterli olmadığı gerekçe gösterilerek yükseköğrenim kurumlarına kabul edilmişlerdir. Bu uygulamaların sonucu olarak, toplumsal hayattan neredeyse tamamen dışlanmışlardır. Bu dönemde sayıları 1.500.000'in üzerinde olan Bulgaristan Türklerinin temel hakları kısıtlanmıştır. Diğer yandan bu dönemde Türklerin haklarını savunan çeşitli direniş örgütleri kurulmuştur. Bu bağlamda, Bulgaristan Türk Milli Kurtuluş Hareketi (BTMKH) oluş-

turulmuş ve zamanla Bulgaristan Türklerinin en büyük mücadele merkezi haline gelmiştir.³² Jivkov döneminde Türklere ait olan on sekiz dergi ve 132 gazetenin yayın hayatına son verilirken birçok cami kapatılmış, sadece birkaçının Cuma namazı için açılmasına izin verilmiştir. Hatta cami ve mezarlıklardaki hilaller ve yıldızlar tahrip edilmiştir.³³ Bu dönemde ayrıca Başmüftülüğe ait pek çok vakıf malına da el konulmuştur. Diğer bir ifadeyle, Türklere ait okul ve cami gibi vakıf malları Bulgar devleti tarafından kamulaştırılmıştır. Asimilasyon programının ikinci ayağında 300.000'in üzerinde Türk, Türkiye'ye göçe zorlanmıştır. Bulgaristan'da kalan Türkler 1989-1991 yılları arasında büyük baskılara boyun eğmek zorunda kalsalar da komünist rejimin ortadan kalkmasından sonra yeni bir dönem başlamıştır.

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkçe

Tarihsel süreç içerisinde Bulgaristan Türkleri Türkçenin kamusal alanda kullanılmasıyla ilgili ciddi sorunlarla karşılaşmış olsalar da 1991 sonrasında bir takım olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Bu durum sadece Bulgaristan'ın demokrasiye geçmesine istinaden başlatılan yeniden yapılanma sonucunda oluşmamış Hak ve Özgürlükler Hareketi (HÖH) Türkiye ve Avrupa Birliği gibi aktörlerin de bu sürece katkıları olmuştur. Dolayısıyla, bu bölümde 1989 sonrası dönemde Türkçenin kamusal alanda kullanılması ile ilgili gelişmelerin yanı sıra yukarıda anılan aktörlerin bu sürece katkıları ele alınacaktır.

10 Kasım 1989 tarihinde iktidara gelen Peter Mladenov hükümeti, Jivkov yönetiminin asimilasyon politikasına karşı bir tutum sergilemiştir. Böylece yeni rejim, ilkin asimilasyon politikalarını protesto ettikleri için hapse atılmış olan Türk seçkinlerin serbest bırakılmasına yönelik hukuksal düzenlemeler yapmıştır. 13 Temmuz 1991 tarihinde yürürlüğe giren yeni Bulgaristan Anayasası'nın yirminci maddesinin birinci fıkrası asimilasyonu yasaklamıştır. Asimilasyona maruz kalmış olan bütün Türklere

30 Hayriye Süleymanoğlu Yenisoğlu, Bulgaristan Türklerinin Türkçe Eğitim Davası (1877-2007), BGF Yayınları, Bursa, 2007, s. 29.

31 Kamuran Özhur, Bulgar Yönetimi Gerçeği Gizleyemez, İstanbul, 1986, s. 41.

32 Ahmet Şerif Şerefli, Bulgaristan'daki Türkler (1879-1989), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s. 188-189. BTMKH'nin kuruluş tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte asimilasyon sürecinin başlamasının hemen ardından 1985 yılı içerisinde kurulduğu tahmin edilmektedir.

33 Ağanoğlu, a.g.e., s. 316.

tüsüne kavuşmuştur. Ancak aşağıda değinileceği gibi söz konusu kanunun uygulanmasında ciddi problemler yaşanmaktadır.

Hak ve Özgürlükler Hareketi⁴² ve Türkçe Eğitim

HÖH 1990 yılından bu yana küçümsenemeyecek sayıda milletvekiliyle (bkz. Tablo 3) Bulgaristan Parlamentosunda yer alsa da maalesef Türklerin anadilde eğitim hakları hususunda gözle görülür ciddi bir başarı elde edememiştir.

Tablo 3: Hak ve Özgürlükler Hareketinin Bulgaristan Meclisindeki Milletvekili Sayısı (1990-2013)

Seçim Yılı	Milletvekili Sayısı
1990	23
1991	24
1994	15
2001	21
2005*	34
2009**	38
2014***	38

Kaynak: Kader Özlem, "Bulgaristan Türklerinin Tarihî Süreci İçerisinde Dönüşümü, AB Üyelik Süreci ve Türk Azınlığa Etkileri", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:1, Sayı:2, Kış 2008, s.357.

* Bu seçimlerde toplam oyların yüzde 13'ünü alarak 34 sandalye kazanan HÖH, Sosyalist Parti ve H. Simeon Hareketi ile koalisyon oluşturmuştur. Böylece HÖH bu hükümette Tarım ve Doğal Afetler Bakanlığını almıştır.

** Bu yıla ait veriler Bulgaristan Parlamentosunun resmi çevrimiçi sayfasından alınan veriye dayanmaktadır, <http://www.parliament.bg/?page=us&lng=en&nsid=8>, (06.04.2010.)

*** Bu yıla ait veriler Bulgaristan Parlamentosunun resmi çevrimiçi sayfasından alınan veriye dayanmaktadır, <http://www.parliament.bg/en/electionassembly>, (07.10.2014).

42 Yeni dönemde Bulgaristan Türkleri Ahmet Doğan'ın liderliğinde kurulan HÖH aracılığıyla siyasaallaşma yoluna gitmişlerdir. Partinin kuruluş sürecine bakıldığında, BTMKH'nin devamı olduğu görülür. 5 Ocak 1990 tarihinde Kırcaali'de sivil direnişin önemli bir merkezi olan Cebel'in hâlihazırda Belediye Başkanı Bahri Ömer'in evinde Ahmet Doğan'ın da katıldığı toplantıda hareketin siyasal platforma taşınması kararı alınmış ve bu kapsamda partinin temelleri atılmıştır (Rumeli, Sayı: 8, Mayıs 2009, s.13).

Yukarıda değinildiği gibi Türkçe isimlerin geri alınması için mücadele eden HÖH, Türkçe eğitim hakkının elde edilebilmesi amacıyla 1991 yılından beri Bulgaristan hükümetleri nezdinde girişimlerde bulunmuştur. İlkın Dimitir Popov hükümeti döneminde lise seviyesine kadar olan bütün devlet okullarında belli bir program dâhilinde haftada dört saat Türkçe dersleri verilmesi ve Pedagoji Enstitülerinde Türkçe Bölümlerinin yeniden açılması taleplerinde bulunulmuştur.⁴³ Bulgar yöneticilerin bu taleplere karşı kayıtsız kalması üzerine Türk veliler dersleri boykot ederek çocuklarını okullara göndermemişlerdir. Bunun üzerine Bulgar yönetimi bazı adımlar atmak zorunda kalmıştır. Böylece Ekim 1991'de iktidara gelen Demokratik Güçler Birliği (DGB) Türkçenin ortaokullarda haftada dört saat seçmeli ders olarak okutulmasıyla ilgili bir düzenleme yapmış ve bu dersin alınabilmesi için velilere dilekçe verme zorunluluğu getirilmiştir.⁴⁴ İşte bu düzenleme günümüzde Türkçe derslerinin okutulmasının yasal dayanağını oluşturmaktadır. Ancak HÖH'nin 2001-2009 yılları arasında koalisyon ortağı olması Türk azınlığın haklarında önemli kazanımlara yol açmamıştır. Ocak 2013'te yapılan HÖH Olağan Kongresi'nde Lütfi Mestan'ın genel başkanlığa seçilmesinden sonra parti Türkçe konusunda en azından söylemde daha atak bir politika izlemeye başlamıştır. Bulgaristan'daki Türk Öğretmen Derneklerinin Kırcaali'de düzenledikleri etkinlikte konuşan Mestan, HÖH'nin koalisyon oluşmasında anahtar parti olduğunu belirterek, "yeni hükümete girersek, Türkçe için şart koşacağız" demiştir.⁴⁵ Mestan'ın bu ifadesi, HÖH'nin Türkçenin mevcut durumunda iyileştirmeler yapılması hususunu yeni hükümette yer almak için ön koşul olarak ileri sürdüğü yolunda yorumlara neden olmuştur. Ne var ki HÖH'nin koalisyon ortağı olmasının ardından bir yıllık süre geçmesine rağmen Türkçe için olumlu bir gelişmenin yaşanmadığı görülmektedir. Bir bakıma HÖH'nin seçim öncesi geliştirdiği bu söylem, seçim sonrasında eyleme dönüştürülemedi. Diğer yandan 2013 yılında Eğitim Bakan Yardımcısı olan Mukaddes Nalbant Türkçenin kamusal alanda kullanılmasının yaygınlaştırılması ve eğitim dili olması konusunda yeterli çabayı göstermemiştir.

43 Nuran Özgür, Etnik Sorunların Çözümünde Hak ve Özgürlükler Hareketi, Der Yayınları, İstanbul, 1999, s. 188-189.

44 Özgür, a.g.e., s.189-190.

45 "HÖH Lideri Lütfi Mestan: Yeni Hükümete Girersek Türkçe İçin Şart Koşacağız", Kırcaali Haber, 24.02.2013, http://www.kircalihakber.eu/?pid=3&id_news=10264, (25.02.2014).

Bulgaristan hükümeti Türkçenin kamusal alanda kullanılması söz konusu olduğunda parlamento üyesi olan HÖH milletvekillerine dahi baskı yapmaktan kaçınmamaktadır. Söz gelimi, bu hareketin lideri Lütfi Mestan 2014 yılında yapılan son seçim kampanyasında Türkçe propaganda yaptığı için 250 Avro para cezasına çarptırılmıştır.⁴⁶ Çünkü Bulgaristan'ın çıkarmış olduğu bir kanun, seçim kampanyalarında Bulgarcanın haricinde herhangi bir dil kullanılmasını yasaklamıştır.

Türkiye'nin Politikası

Yukarıda Türkiye'nin tarihsel süreç içerisinde Bulgaristan Türklerinin anadilde eğitim hakları da dâhil olmak üzere onların azınlık haklarını garanti altına alan çok sayıda antlaşmaya taraf olduğu belirtilmiştir. Hâlihazırda yürürlükte olmasına rağmen oldukça eski olan Ankara Anlaşması'nın (1925) ve özellikle bu anlaşmanın ekli protokolünde yer alan hükümlerin uygulanmadığı görülmektedir. Bunun dışında, Türkiye ile Bulgaristan arasında ilerleyen yıllarda Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye göçü dışında geride kalanların eğitim haklarına ilişkin herhangi bir taahhüt göze çarpmamaktadır.

Bulgaristan her ne kadar Türklerle ilgili düzenlemeleri Jivkov sonrasında kendi iç meselesi olarak görme eğilimini sürdürürse de ülkesinde yaşayan bu azınlıkla ilgili bazı reformlar yaparak Türkiye ile ilişkilerini düzeltmeye çalışmıştır. Ankara, Bulgaristan'da yaşayan Türklerin Türkçe eğitim almalarını desteklemiş ve yeterli olmasa da desteklemeye devam etmektedir. Örneğin Türkiye, bir yandan Türkçe eğitimde kullanılacak ders kitaplarının hazırlanmasına yardımcı olurken diğer yandan Bulgaristan Türklerinin Türkiye'de eğitim görmelerini sağlamıştır. Söz gelimi Büyük Öğrenci Projesi kapsamında 2009 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye toplam 279 öğrenci getirilmiştir. Böylece Bulgaristan, Balkan ülkeleri arasında Türkiye'ye en fazla öğrenci gönderen ülke sıralamasında Kosova'nın (420) ardından ikinci olmuştur.⁴⁷ Türkiye 1992 yılında Bulga-

ristan'a 270.000 adet Türkçe dil bilgisi ve ders kitabı göndermiştir.⁴⁸ Ayrıca Türk Dil Kurumu ve Kültür Bakanlığı 1990'lı yıllarda Bulgaristan'a yüzbinlerce kitap bağışlamıştır.

Tablo 4: Milli Eğitim Bakanlığının Bulgaristan'a Yaptığı Kitap Yardımları*

Gönderilen Kurum	Yıl	Kitap Türü	Adedi
Sofya İslam Enstitüsü ve Şumnu İmam Hatip Lisesi	1991	Kültür ve Ders Kitabı	3.419
Bulgaristan İmam Hatip Liseleri	1992	Ders Kitabı	1.924
Şumnu, Rusçuk ve Mestanlı İmam Hatip Liseleri	1993	Ders Kitabı	1.446
Burgaz Özgür Üniversitesi	1994	Kültür Kitabı	65
Varna Türk Kültür Derneği	1995	Kültür Kitabı	28
Sofya Üniversitesi	1995	Kültür Kitabı	747
Bulgaristan Bilim ve Eğitim Bakanlığı	1995	Türk Dili 2-3	305.000
Bulgaristan Bilim ve Eğitim Bakanlığı	1996	Türk Dili 4/Okuma	131.300
Bulgaristan Bilim ve Eğitim Bakanlığı	1997	Okuma	210.000
Toplam			653.929

Kaynak: Yenisoğlu, a.g.e., s.58.

* Hayriye Süleymanoğlu'nun verdiği bilgiye göre Bulgar hükümeti son olarak 1997 yılında gönderilen 40.000 Türkçe ilköğretim kitabının ülkeye girişine onay vermiş ancak 2000 yılında gönderilen 40.000 adet Türkçe ortaokul kitabı geri çevrilmiştir. Bundan dolayı MEB 2000 yılından sonra Bulgaristan'a herhangi bir kitap sevkıyatı gerçekleştirilememiştir (Hayriye Süleymanoğlu ile Kader Özlem'in 08.10.2014 tarihinde gerçekleştirdiği telefon görüşmesi).

Tablo 4'te görüldüğü gibi, Türkiye 1991 ila 1997 yılları arasındaki dönemde Bulgaristan kurumlarına 653.929 adet muhtelif kitap bağışında bulunmuştur. Bulgaristan'daki Türk kurumlarının haricinde kitap bağışlarına Bulgar üniversitelerinin de dâhil edilmesi Bulgarlar makamlarının bu yardımlara olumlu bakmalarını sağlamıştır.

Diğer yandan Türkiye, Türkçe dersleri verecek öğretmenlerin yetiştirilmesi konusunda önemli bir rol oynamıştır. Bulgaristan'ın Şumnu ve Kırcaali şehirlerinde bulunan üniversitelerde Türk Dili Bölümleri açılarak

46 [http://www.ntvaz.com.tr/haber/bulgaristan-da-turkce-cezasi/3/54e352568a58e90878b65759, \(27.02.2015\).](http://www.ntvaz.com.tr/haber/bulgaristan-da-turkce-cezasi/3/54e352568a58e90878b65759, (27.02.2015).)

47 Fahri Türk, Türk Kültürü Dış Politikası, Paradigma Akademi Yayınları, İstanbul, 2014.

48 Özgür, a.g.e., s.190.

Haziran 1991'de çıkarılan bir kanunla eski hakları tekrar iade edilmiştir. Bu hükme istinaden Türkler, eski isimlerini geri almışlar ve tekrar ibadetlerini serbestçe yapma hakkı elde etmişlerdir. Bunun haricinde Türkçe serbestçe kullanılmaya başlanmıştır.³⁴ 1990'lı yıllarda Bulgaristan'da yaşayan Türklerin vatandaşlık haklarında bazı iyileştirmelere gidilmiştir. Bu süreçte Türkler mahkemelere başvurmaya gerek dahi kalmadan eski isimlerini tekrar almışlardır. Ancak soy isimlerin sonunda bulunan -ev, -ov ve eva,-ova gibi soneklerin kullanılması mecburiyeti 1990 yılı boyunca devam etmiş HÖH Genel Başkanı Ahmet Doğan bunun da kaldırılmasını talep etmiştir.³⁵ 1993 yılından sonra Türkçe isimlerin iadesi mahkeme kararıyla gerçekleştirilmiştir.³⁶

Sofya yönetimi 1989 sonrası dönemde, Bulgaristan Türklerinin eğitim hakları ve Türkçenin kamusal alanda kullanımı hususunda Türkiye'nin ve Bulgaristan Türklerinin tepkisini çekmeyecek bazı sembolik iyileştirmelere gitmiştir. Bulgaristan, ülkesinde yaşayan Türklerin Türkçe ders alma konusundaki ısrarları üzerine bir takım adımlar atarak 1991-1992 eğitim-öğretim yılında Türklerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde Türkçenin okul programlarında yer almamak kaydıyla ders olarak okutulmasına izin vermiştir. Bu uygulama 1993 yılına kadar devam etmiştir.³⁷ Türkçe eğitimin başlamasına paralel olarak bu dönemde Türkçe öğretmen sıkıntısı da baş göstermiştir. 1990'lı yılların ilk yarısında 1-8. sınıflarda okuyan yaklaşık 100.000 Türk öğrenciye pek çoğunun pedagojik formasyonu eksik olan 960 öğretmen Türkçe dersi vermiştir.³⁸ Söz konusu öğretmen açığının ortaya çıkmasında 1989 zorunlu göçünün olumsuz etkisi olmuştur.

34 Emil Konstantinov, *Die Rechtsstellung der Minderheiten in Bulgarien*, Georg Brunner ve Boris Meissner (Der.), *Das Recht der nationalen Minderheiten in Osteuropa*, Berlin Verlag, Berlin, 1999, s.182-183.

35 Hugh Poulton, *Balkanlar: Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler*, Yavuz Alagon (Çev.) Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1993, s.204-205.

36 Başkin Oran, "Balkan Türkleri Üzerine İncelemeler (Bulgaristan, Makedonya, Kosova)", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 48, Sayı 1, 1993, s.127.

37 Hüseyin Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da Türk Eğitim Tarihi*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s. 264-265.

38 Yenisoğlu, a.g.e., s.52. Bununla birlikte, Edirne Balkan Türkleri Federasyonu Başkanı Züferrin Hacıoğlu tarafından yapılan açıklamada 1993 yılında Türkçe dersi alan öğrenci sayısının 114.000 olduğu belirtilmektedir. Bkz. "Kırcaali'de 'Güney Bulgaristan Türkçe Öğretmenleri ve Gönüllüleri Buluşması' çalışmaya geçti", Kırcaali Haber, 22.02.2012, http://www.kircaali-haber.com/?pid=3&id_news=8354, (26.02.2014).

Bulgaristan hükümeti, Türkçe öğretmeni açığını gidermek amacıyla Şumnu (1992) ve Kırcaali (1993) Pedagoji Enstitülerinde formasyon dersleri açmadan önce Sofya'da 1990'da bir İslam Enstitüsü ve Şumnu'da İmam Hatip Lisesi açmıştır. Bulgar yetkililer ayrıca 1991'de Rusçuk ve Mestanlı'da da birer İmam Hatip Lisesi hayata geçirmişlerdir ki 1990'ların sonuna gelindiğinde bu liselerde yaklaşık beş yüz öğrenci eğitim alıyordu.

Türkçe eğitimle ilgili olarak Sofya tarafından yapılan yasal düzenlemelerin dayanağı Bulgaristan Anayasası ve Milli Eğitim Kanunu'dur. 1991 yılında kabul edilen ve hâlihazırda yürürlükte olan Bulgaristan Anayasası ifade hürriyetini ve anadilin konuşulmasını güvence altına almaktadır. Örneğin, anayasanın otuz altıncı maddesinin üçüncü fıkrasında "anadili Bulgarca olmayan vatandaşların zorunlu Bulgarca eğitimin yanında kendi dillerini kullanma ve bu dili öğrenme haklarının olduğu" belirtilmektedir. Söz konusu maddeye yakından bakıldığında, "anadili Bulgarca olmayan vatandaşlar" ifadesiyle Bulgaristan'da yaşayan azınlıklar kastedilirken; doğrudan "azınlık" ifadesinin kullanılmadığı görülmektedir.³⁹ Esasinda anayasada hiçbir şekilde "azınlık" kavramının kullanılmamış olması, Bulgaristan'a ülkesinde yaşayan Türklerin hakları söz konusu olduğunda bu maddeleri istediği şekilde yorumlayabilme imkânı sağlamaktadır. Bu politika Bulgaristan'ın 1879 yılından bu yana değişmeyen kırmızı çizgisi olmuştur.⁴⁰ Ayrıca 1991 yılında kabul edilen Milli Eğitim Kanununun sekizinci maddesinin ikinci fıkrası anadilleri Bulgarca olmayan öğrencilere, Bulgarca öğrenme zorunluluğunun yanında devlet okullarının haricinde ve Bulgar otoritelerinin kontrolünde kendi anadillerini öğrenme hakkı tanımıştır.⁴¹ İşte bu kanunlar Türkçenin anadil olarak öğretilmesinin yasal dayanaklarını oluşturmaktadır. Türkçe 1999 yılında kabul edilen Milli Eğitim Kanunu ile birlikte Türk öğrenciler için zorunlu seçmeli ders sta-

39 Bulgaristan, dini, etnik ve mezhepsel farklılıkların ötesinde "ulus devlet" olarak tanımlandığından "ulusal azınlık" kavramını tanımamaktadır. Bulgarlar bu kavramı anayasalarında yazılı olan "Bulgar milleti bir bütündür" ilkesine aykırı olduğu için kabul etmemektedirler. Bulgaristan bu yaklaşımı, 1991 yılında Cenevre Ulusal Azınlıklar Toplantısında kabul edilen "her etnik, dini, kültürel ve dilsel farklılığın kayıtsız şartsız ulusal azınlık oluşturmayacağı" önermesine dayandırmaktadır (Konstantinov, a.g.e., s.179).

40 Bkz. "Konstitutsiya na Republika Bgariya", 2., 3. ve vatandaşlık konusunu düzenleyen 25. madde.

41 Konstantinov, a.g.e., s.183.

öğretmen ihtiyacı giderilmeye çalışılırken, Türkiye'de Türkçe öğretmenlerine yönelik yaz kursları ve seminerler düzenlenmiştir. Söz konusu uygulama günümüzde de devam etmektedir. Türkiye'nin bu konudaki desteği dini eğitim alanında da kendisini hissettirmiştir. Örneğin 1990 yılında Sofya'da kurulan Yüksek İslam Enstitüsü, din adamı ve din eğitimi verecek öğretmenlerin yetiştirilmesi amacıyla maddi açıdan desteklenmiştir. Mestanlı, Şumnu ve Rusçuk'ta bulunan üç imam hatip lisesi de aynı şekilde bu yardımlardan payını almaktadır.⁴⁹

Bulgar hükümetinin 2000'li yıllarda Türkiye'nin Türkçe ders kitabı yardımlarına sıcak bakmaması nedeniyle Bulgaristan'daki Türk öğrenciler 2013 yılına kadar güncel olmayan ders kitaplarıyla Türkçe eğitimlerini sürdürmüşlerdir. Bu dönemde özellikle Türkçe dersi alan öğrenci sayısındaki azalma Sofya'nın elini güçlendiren bir faktör olmuştur. 2013 yılında güncellenen ders kitaplarının dağıtımına Türkiye Cumhuriyeti Sofya Büyükelçisi İsmail Aramaz'ın katılması⁵⁰ gecikmiş de olsa Ankara'nın bu konuya olan ilgisini göstermiştir. Diğer yandan Bulgaristan'ı ziyaret eden Türk yetkililer Türkçeye sahip çıkılması gerektiğini belirtmişlerdir. Örneğin, Mart 2008'de Kırcaali'de Türklerle hitap eden Başbakan Recep Tayyip Erdoğan anadil konusunda eski döneme göre gelişme kaydedildiğini ve bazı güçlüklerin en kısa sürede aşılabacağına inandığını belirterek, "Bulgaristan Türkleri tabi ki Bulgar dilini öğrenecek ve konuşacak, ama ana dillerine, kültürlerine ve dinlerine de sahip çıkacaklar. Bunları gelecek nesillere aktaracaklar" ifadelerini dile getirmiştir.⁵¹ Bütün bu olanlara rağmen HÖH'nin koalisyon ortağı olduğu dönemde hem Türkiye hem de HÖH 1990'lı yıllarla kıyaslandığında Türkçe eğitim hakkı hususunda edilgen bir tutum sergilemişlerdir. Bundan dolayı bütün Balkan ülkelerinde çalışmalar yürüten TİKA ve Yunus Emre Enstitüsü gibi kurumlar Bulgaristan'da faaliyet gösterememektedir. Ankara, HÖH'den Türkçe eğitime ilişkin adımlar atmasını beklerken; HÖH ise konunun hassasiyeti nedeniyle Bulgar milliyetçilerinin olası tepkilerini göz önünde bulundurarak çekingen davranmaktadır.

Bulgaristan'ın AB Üyeliliğinin Türkçeye Etkisi

1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren Bulgaristan'ın AB'ye tam üyeliliğinin ülkenin ana gündem maddesi haline gelmesinin ardından Türkçeye ilgili bazı olumlu gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. Örneğin, 2000 yılında açıklanan Bulgaristan İlerleme Raporunda bu ülkede ilk ve ortaokullarda Türkçe öğretimiyle ilgili bazı somut adımların atıldığı belirtilirken, bu hususta donanımlı öğretmen yetiştirmek için gerekli önlemlerin alınması gerektiği vurgulanmıştır. Raporda devlet televizyonunda Türkçe yayın yapan yeni bir haber programının yer aldığı ifade edilmiştir.⁵² 2001 yılında yayımlanan İlerleme Raporunda Türkçenin anadil olarak öğretilmesi konusuna yer verilmeyerek Bulgar devlet televizyonundaki Türkçe programa atıf yapılmakla yetinilmiştir. Daha sonraki yıllarda ele alınan İlerleme Raporlarında Türklerin eğitim haklarına ilişkin doğrudan ifadeler yer verilmemiştir. Bu raporlarda Türkçeden veya Türkçe eğitim hakkından ziyade Türklerin siyasal anlamda Bulgaristan'la bütünleştikleri ancak sosyo-ekonomik alanda önemli sorunlarının olduğuna dikkat çekilmiştir.⁵³

Diğer yandan, Bulgaristan 1992'de Avrupa Konseyi'ne üye olmasına rağmen, "Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi'nin"⁵⁴ imzalanmasını geciktirmiştir. Sonuçta Ekim 1997'de imzalanan sözleşme, 1 Eylül 1999 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Her ne kadar Sofya, bu sözleşme uyarınca azınlık haklarının uygulanmasını taahhüt etmiş olsa da Türkler için bu anlaşmanın getirdiği yükümlülükleri yerine getirmekten özenle kaçınmaktadır. Örneğin, sözleşmenin beşinci maddesinin birinci fıkrasına göre, ulusal azınlıklara dil, din, gelenek ve kültürel miraslarını korumaları için gerekli koşulların sağlanması öngörülürken, on ikinci maddesinin ikinci fıkrasında Bulgaristan'ın azınlıklara mensup öğretmenlerin eğitimini sağlama ve azınlıkların ders kitaplarına erişimi konusunda gerekli tedbirleri alma hususu garanti altına alınmaktadır. Aşa-

49 Bkz. Memişoğlu, a.g.e., s.266-267.

50 "Bulgaristan'da 20 Yıl Sonra Türkçe Ders Kitapları Basıldı", Türkiye, 30.04.2013, <http://www.turkiye-gazetesi.com.tr/Genel/4572063.aspx>, (26.02.2014).

51 "Erdogan Kırcaali'de Türklerle Seslendi", CNN Türk, 28.03.2008, <http://www.cnn-turk.com/2008/dunya/03/28/erdogan.kircaalide.turklerle.seslendi/442754.0/index.html>, (26.02.2014).

52 2000 Yılı İlerleme Raporu için bkz. "2000 Regular Report", 8 November 2000, http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2000/bg_en.pdf, (26.02.2014).

53 Bulgaristan'ın AB üyelik sürecindeki İlerleme Raporları için bkz. http://ec.europa.eu/enlargement/archives/bulgaria/key_documents_en.htm, (26.02.2014).

54 Sözleşmenin tam metni için bkz. "Framework Convention for The Protection of National Minorities", <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/157.htm>, (27.02.2014).

Tablo 5: Bulgaristan'da Yayın Yapan Çocuk Dergileri 1990-2014

Adı	Kurucusu/Editörü	Kuruluş Yılı/Dili	Amaç/Yönelim
Balon*	Kâzım Memiş	1994/Türkçe	Türkçe bilinci
Mozaik	Nurten Remzi	2007/Türkçe	Türkçe/Kültür bilinci
Hilal**	İsmail Çavuşev	2009/Türkçe-Bulgarca	İslâm bilinci
Ümit***	Zaman Bulgaristan	2001/Türkçe-Bulgarca	Türkçe bilinci

Kaynak: Atıl Akgün, Bulgaristan'da Türk Çocuk Dergileri ve Türkçe, <http://www.turkcede.org/yeni-ogrenenlere-turkce-ogretimi/62-bulgaristanda-turk-cocuk-dergileri-ve-turkce.html>, (29.07.2015).

*Balon dergisi Sofya Üniversitesi mezunu olan Kâzım Memiş tarafından 1994-2004 yılları arasında çıkarılmıştır. Bu dergi Türkçe eğitimin ve Türkçenin yaşatılmasının önemini vurgulayan bir yayın organı olarak hafızalardaki yerini almıştır. Tirajı zamanında on bine ulaşan dergide yer alan "Anadilimiz Türkçe", "Türkçem" ve "Türkçe Dersi" gibi köşeler dergi editörlüğünün Türkçe konusundaki hassasiyetinin bariz bir göstergesidir.

** Bu dergi Müslümanlar adlı derginin çocuk ilavesi olarak yayın hayatına başlamıştır. Bulgaristan'daki çocuk dergileri içerisinde dini ve ahlâk içerikli olan tek dergidir. Dergi ilk sayılarında Türkçe-Bulgarca yayınlanmış olsa da, daha sonra Bulgarca haber sayısı azaltılmıştır. Bulgarca yayınlanan haberler ise Türkçe haberlerin çevirisinden ibarettir.

*** Esasında bu dergi 1995 yılında "aylık eğitim ve kültür dergisi" olarak çıkmaya başlamıştır. Ancak 2001 yılında "aile ve çocuk dergisi" hüviyeti kazanmıştır. Bu dergi Zaman Bulgaristan'ın kardeş yayını organıdır.

Günümüzde çocuk dergilerinin haricine yayın hayatını devam ettiren bazı süreli yayınlar da bulunmaktadır. Bulgaristan Müslümanları Baş Müftülüğünün resmi yayını olan 'Müslümanlar', Türk Kültür Merkezinin de basılan 'Kaynak', Deliorman Edebiyat Derneği'nin katkılarıyla Razgrad'ta çıkan 'Hoşgörü' ve daha önce Bursa'da yayınlanan Balkanlar'da Türk Kültürü Dergisi'nin de editörlüğünü yapmış olan Mehmet Alev'in Kırcaali'de çıkardığı 'Alev' isimli dergi bunlardan bazılarıdır.⁵⁹ Köseömer, Alev haricindeki dergilerin düzensiz olarak çıktığından hareketle günümüzde Bulgaristan'da sadece bu derginin yayınlandığını düşünmektedir.⁶⁰ Ayrıca 'Zaman Bulgaristan' ve 'Kırcaali Haber' adında iki adet

Türkçe gazete yayımlanmaktadır. Bulgaristan'da yaşayan ve sayısal olarak Türklerden daha küçük azınlıkların ulusal gazeteleri olmasına karşın, Türklerin ulusal ölçekte bir gazetelerinin bulunmaması düşündürücüdür.⁶¹ Bulgar yetkililerin sistemli baskıları ve finansal zorlukların yanında Türklerin düşünsel düzeydeki yetersizlikleri ve duyarsızlıkları Türkçe matbuatın önündeki temel engellerdir. Bulgaristan'daki Türk basınının devletin ve çeşitli fonların desteği olmadan belini doğrultamayacağına inanan Köseömer böyle giderse elli yıl sonra Türkçenin kamu hayatından tamamen dışlanacağını düşünmektedir.⁶²

Bulgaristan'da yaşayan Türkler görsel medya alanında da büyük sorunlarla karşı karşıyadırlar. Bulgaristan devlet televizyonunda yapılan Türkçe radyo ve televizyon yayınları sembolik sürelerle sınırlıdır. Bulgarlardan sonra ülkede en büyük grup olan Türklerin bağımsız ve sürekli Türkçe yayın yapan bir radyo veya televizyon kanalına sahip olmaması büyük bir ataletin ve vurdumduymazlığın sonucudur. Bulgar devlet televizyonu BNT 1 tarafından 2000 yılından bu yana hafta içi her gün saat 16.00-16.10 arasında gösterilen on dakikalık Türkçe haber yayını durumun vahametini gözler önüne sermektedir. Hatta göstermelik olmaktan öte gitmeyen bu on dakikalık Türkçe haber yayını AB Komisyonu tarafından hazırlanan 2000 yılı İlerleme Raporunda dahi yer almış⁶³ ve olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Ancak ne var ki, tahammülsüz aşırı milliyetçi Bulgarlar 2009 yılında on dakikalık bu yayının programdan kaldırılması amacıyla ülke genelinde kampanya yürütmüşlerdir. Hatta ATAKA ve söz konusu dönemde iktidarda bulunan GERB Partisi Türkçe haberlerin kaldırılması konusunu referanduma götürme hususunda uzlaşmaya bile varmışlardır.⁶⁴ Ancak, Türkiye'den ve AB'den gelen baskılar sonucunda Bulgaristan bu konuda geri adım atmak durumunda kalmıştır. Görüldüğü üzere Sofya yönetimi, Türklerin dilsel haklarını genişletmek bir yana kazanılmış haklarını ellerinden almayı hedefleyen politikalar izlemektedir.

61 Ayşe Özkan, "Bulgaristan Siyasetinde Türkler", Stratejik Analiz, Cilt 5, Sayı 54, Ekim 2004, s. 87.

62 Köseömer'le yapılan görüşme.

63 "2000 Regular Report from the Commission on Bulgaria's Progress Towards Accession – 8 November 2000", s.22. http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2000/bg_en.pdf, (27.02.2014).

64 Yuliana Koleva, "GERB i Ataka Pravyat Referandum za Novinite na Turski", Dnevnik, 15 Aralık 2009, http://www.dnevnik.bg/bulgaria/2009/12/15/830810_gerb_i_ataka_praviat_referendum_z_a_novinite_na_turski/, (27.02.2014).

59 Hayriye Süleymanoğlu Yemisoğlu, "Bulgaristan'da Türkçe Basın...",

60 Köseömer'le yapılan görüşme.

Eğitim Bakanlığına güncel Türkçe ders kitapları gönderilmişse de (bkz. Tablo 4) bunlar düzenli bir şekilde dağıtılmamıştır. Daha sonraları yeni ders kitapları ancak Nisan 2013'te basılabilmektedir.⁷² Yukarıda dile getirilen olumsuzlukların etkisiyle Türkçe derslerine olan talep giderek azalmıştır. Buna bir örnek vermek gerekirse, 1992'de Türkçeyi 114.000 öğrenci seçmesine karşılık, 2011 yılına gelindiğinde bu sayı 7.000'e kadar gerilemiştir.⁷³ Bu veriler bile tek başına Bulgar hükümetlerinin Türkçe öğrenimini engelleme hususunda nasıl başarılı olduklarını ortaya koymaktadır. Türkçe ders alan öğrenci sayısındaki bu düşüş, Bulgaristan'da yaşayan Türk öğretmenlerin örgütlenmesini kaçınılmaz hale getirmiş ve Şubat 2012'de Kırcaali'de Güney Bulgaristan Türk Öğretmenler Derneği kurulmuş; çok geçmeden de Kuzey ve Doğu Bulgaristan Türk Öğretmenler Derneği açılmıştır.⁷⁴ Böylece 1906 yılında kurulan Muallim Cemiyeti'nden 106 yıl sonra Bulgaristan'daki Türk öğretmenler örgütlü bir şekilde yeniden bir araya gelebilmişlerdir. Ancak bu gelişme Türkçe derslerine yönelik talebi artırmadığından, bu durum tehlike sinyalleri vermeye devam etmektedir.

Bulgaristan'daki dil politikasının iyi bir şekilde anlaşılması için iktidar mücadelesinin dikkate alınması gerektiğini savunan Harun Bekir, okullarda hangi dilin okutulacağına hangi dillerin kesinlikle eğitim dili olamayacağına siyasal iktidarın karar verdiğini ileri sürmektedir. Bu nedenden dolayı Bulgaristan'da Türkçe eğitimin sorunlarını çözmenin Bulgar siyasetçilerin görevi olduğunu düşünen Bekir, Türkçe eğitim sorununun tek başına bir parti tarafından çözülemeyecek kadar büyük bir iş olduğunun altını çizmektedir. Onun fikrine göre bu sorun, sivil toplum kuruluşlarının, Türk dünyasıyla ilgili vakıfların kısaca Türk milli bilincine sahip bütün kuruluşların desteğiyle çözülebilir.⁷⁵

Son dönemde Bulgaristan'da Türkçenin kamusal alanda kullanılması- nın kısıtlanmaya çalışılması başka bir sorundur. Bu yöndeki girişimlerin başında Bulgaristan Erkekler Partisi Lideri Rosen Markov'un Bulgaristan Televizyonu BNT-1'de 2000 yılından bu yana yayınlanan günlük on dakikalık haber programının yayından kaldırılması için 2009 yılında Varna'da 12.000 imza toplaması sayılabilir. Türkçe haber bülteninin yayından kaldırılma gerekçesi olarak basın yasasının "tüm radyo ve televizyon kanalları ülkenin resmi dilinde yayın yapmalıdır" maddesi gösterilmektedir.⁷⁶ Bu programa karşı kampanya yürüten bir diğer siyasal oluşum ise aşırı milliyetçi ATAKA partisidir. Bu parti söz konusu Türkçe haber programının yayından kaldırılmasını sağlamak amacıyla 2009'da bir kampanya düzenlemiştir. Hatta ATAKA ve GERB partileri bu programın Bulgaristan ulusal televizyonundan kaldırılmasını referanduma götürme hususunda bir anlaşmaya dahi varmışlardır. Bu siyasal partiler Türkçeyi Osmanlı'dan miras kalan bir azınlık dili olarak addettiklerinden dolayı bu dile karşı müsamahasız davranmaktadırlar.⁷⁷

Bulgaristan idarecileri Türkçe üzerindeki baskılarını farklı mecralarda sürdürmektedirler. Söz gelimi, Filibe Belediye Başkanı, Ivan Totev 2012 yılında "Cuma Meydanı'nın" adını "Roma Meydanı" olarak değiştirmiştir.⁷⁸ Varna Belediyesi ise 2013'te belediye sınırları içerisinde yer alan 215 yerleşim yerinin Türkçe olan adını değiştirme kararı almıştır. Örneğin Akça Ağaç ve Yeşil Tarla gibi yerleşim yerlerinin adları "Yalovo" ve "Zelenata Niva" olarak değiştirilmiştir. Benzer uygulamalar Burgaz gibi başka mahalli idareler tarafından da hayata geçirilmiştir.⁷⁹ Varna Belediyesi, belediye sınırları içerisindeki 350 yerleşim yerinin adını Bulgarca isimlerle değiştirme kararı almış ancak Türk Dışişleri Bakanlığının 2014 yılının birinci yarısından yaptığı girişimler neticesinde geri adım atmak zorunda kalmıştır.⁸⁰

72 "Bulgaristan'da 20 Yıl Sonra Türkçe Ders Kitapları Basıldı", Türkiye, 30.04.2013, <http://www.turkiye-gazetesi.com.tr/Gene/a572063.aspx>, (26.02.2014).

73 Aynı yerde.

74 Öğretmen demeklerinin amacı; Bulgaristan'da Türk dilinin okutulması ve geliştirilmesine çaba gösterme; yurtiçi ve yurtdışında Türkçe eğitimiyle ilgili çalışan kurum ve kuruluşlarla bağlantı kurarak işbirliği yapma; Türk dili ile ilgili ulusal ve uluslararası seminerler, konferanslar ve paneller düzenleme ve öğretmenlere yönelik hizmet içi eğitim seminerleri verme şeklinde ortaya konabilir.

75 Kader Özlem tarafından Güney Bulgaristan Türkçe Öğretmenler Derneği Başkanı Harun Bekir ile 12.09.2014 tarihinde yapılan görüşme.

76 <http://www.balkanturkleri.org.tr/habersite/temmuz/09/haber/8.htm>, (27.02.2015).

77 Koleva, a.g.e.,...

78 <http://www.dunyabulteni.net/haber/284923/bulgaristanda-turkce-isme-tahammul-yok>, (27.02.2015).

79 http://www.gundemgazetesi.com/news/detay/03.php?h2_id=1402, (27.02.2015).

80 <http://www.ulkehaber.com/yazdir/haber/25453>, (27.02.2015).

Günümüzde Bulgaristan Türklerinin yerel ve ulusal düzeyde sahip oldukları herhangi bir görsel medya organı, radyo ve televizyon bulunmamaktadır. Ancak bu ülkede 1945 yılından beri günlük üç saat yayın yapan bir radyo vardır. Jivkov döneminde 1984-1989 yılları arasında sesi kesilen bu radyonun yayını ne yazık ki 1 Ocak 2015 tarihinde bu kez Avrupa Birliği üyesi Bulgaristan tarafından durdurulmuştur. Fakat bu sorun aynı yılın Şubat ayında Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumunun araya girmesiyle çözülmüştür.⁶⁵

Yukarıda vurgulandığı gibi, Sofya gerek Türkçe neşriyat gerekse Türklerin anadillerinde eğitim almalarına karşı isteksizdir. Bulgaristan yönetimi; Sırbistan, Arnavutluk ve Moldova gibi ülkelerde yaşayan birkaç bin kişiden oluşan soydaşları için Bulgarca eğitim talebinde bulunurken, on yıllardır ülkesinde ikamet eden bir milyon üzerindeki Türkün anadilde eğitim hakkını hiçe saymaktadır.⁶⁶ Söz gelimi Bulgaristan Şubat 2014'te Ukrayna'da yaşayan 200.000 civarındaki soydaşları⁶⁷ için dil kanununun değiştirilmesi talebinde bulunmuştur.⁶⁸ Bir diğer ifadeyle Sofya yönetimi, Bulgaristan vatandaşı olan Türklerin anadilde eğitim konusundaki taleplerine kulak tıkarken, sınırları dışında yaşayan Bulgarlar için anadilde eğitim hakkı istemektedir.

Türkçe Konusunda Yaşanan Sorunlar ve Mevcut Durum

Her ne kadar Bulgaristan 2007 yılında AB üyeliğine kabul edilmiş olsa da, bu ülkede yaşayan Türkler temel hakların kullanımına ilişkin yapısal bir takım kısıtlamalarla karşı karşıyadırlar. Bunların başında, anadilde eğitim, Türkçe öğretmen açığı, ders kitabı noksanlığı, Türkçe neşriyat yapılmasının engellenmesi ve bir takım mevzuat eksikliği gelmektedir. Bulgaristan'da Türkçenin ders olarak verilmesini düzenleyen Milli Eği-

tim Kanunu 1999 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu kanun uyarınca Türkçe ilk ve ortaöğretim kurumlarında haftada dört saat zorunlu seçmeli ders statüsüne kavuşmuştur. Böylece milli eğitim müfredatına alınan bu dersin 1990'lı yıllarda okul programı haricinde okutulmasına son verilmiştir.⁶⁹ Ancak söz konusu kanun⁷⁰ Türkçenin anadil olarak eğitimi açısından teoride ve uygulamada ihtiyacı karşılamaktan uzaktır. Örneğin, Türklerin anadili olan Türkçe, İngilizce, Fransızca ve Almanca gibi Batı dilleriyle aynı kategoride değerlendirilerek, Türk öğrencilerden bunlar arasında birini seçmeleri istenmektedir. Böylece Bulgaristan Türkleri anadillerini geliştirmek isterken; diğer yabancı dillerden feragat etmek zorunda kalmakta ve bu durum haliyle Türkçenin seçilmesini olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca Türkçenin seçilebilmesi için velilerin okul yönetimine dilekçeyle başvurmaları gerekmektedir. Başvuru sayısının yetersiz olması durumunda inisiyatif okul idarelerinde bulunmaktadır.⁷¹ Veliler genellikle çocuklarının Türkçeyi bildiklerini farz ederek tercihlerini bir Batı dilinden yana kullanmaktadırlar. Böylece Türkçeleri zayıf olan öğrenciler konuşurlarken Bulgarca kelimelere başvurumaktadırlar. Bu durum ise günlük hayatta Türkçe-Bulgarca karışımı melez bir dilin ortaya çıkmasını tetiklemektedir. Bulgaristan'daki alan çalışmalarında gözlemlendiği üzere, uydu vasıtasıyla Türkçe televizyonlar izleyen gençler velilerin düşüncelerinin aksine kendi anadilleri olan Türkçeyi tam manasıyla öğrenemedikleri gibi Bulgarca ve başka bir Batı diline de hakkıyla vakıf olamamaktadırlar.

Diğer yandan, Türk öğrencilerin Türkçeyi talep etmeleri halinde bu kez de öğretmen açığı ortaya çıkmaktadır. Türkçe öğretebilecek öğretmenler bulunmasına karşın, bunlar ihtiyaç duyulan okullara yönlendirilmemektedir. Bu bağlamda başka bir sorun ise Türkçe ders kitabı yetersizliğidir. Bulgaristan'da okutulan Türkçe ders kitapları 1992 yılında basılmış olduğundan güncelliğini yitirmiş ve materyal bakımından yıpranmışlardır. Türkiye tarafından 1995, 1996 ve 2000 yıllarında Bulgaristan Bilim ve

65 <http://www.sabah.com.tr/dunya/2015/01/08/bulgaristanda-turkce-radyo-yayinlari-kapatildi>, (28.07.2015).

66 Antonina Zhelyazkova - Orlin Avramov - Maya Koseva - Lubomir Petkashov, *Obrazovatelni Problemi na Turските Detsa v Bulgarskoto Uçilište*, IMIR, Sofiya, 2012, s.41, http://imr-bg.org/wp-content/uploads/2014/01/Obrazovanie-na-malcinstvata_2.pdf, (27.02.2014).

67 "Çuiste Trezviya Glas na Edin ot Vodaçite na Bulgarite v Ukraina za sluçvaştoto se Tam", *Kongress Bolgar Ukraini*, <http://kbg.org.ua/?p=4188>, (26.09.2014).

68 "Bulgariya sı İska Zakona za Ezika na Yanukoviç", 25 Şubat 2014, <http://www.cross.bg/ezik-ukraina-zakona-1397908.html#axzz2uch3mts>, (27.02.2014).

69 Memişoğlu, a.g.e., 265.

70 Söz konusu kanunun yürürlükteki hali için bkz. "Zakon za Narodnata Prosveta", <http://www.mon.bg/?go=page&pagel=7&subpagel=57>, (26.02.2014).

71 Örneğin Türkçe dersin açılabilmesi için en az on öğrencinin başvuruda bulunması gerekirken, bunun ardından okul idaresi konuyla ilgili olarak dersi verecek uzman arayışına başlamaktadır. Bkz. "Bulgaristan'da Anadilde Eğitime İlgili Azalıyor", *Hürriyet*, 5 Ekim 2013, <http://www.hurriyet.com.tr/egitim/24857293.asp>, (27.02.2014).

ğıda ayrıntılı olarak görüleceği gibi, Bulgaristan sözleşmenin ruhuna aykırı bir şekilde Türk azınlığın aleyhine olacak politikalar izlemeye devam etmektedir.

Bu bağlamda özetlenecek olursa, Sofya yönetimi Türkçe eğitim ve yayınlarla ilgili bazı sembolik adımlar (Türkçenin zorunlu seçmeli ders olarak haftada dört saat okutulması ve Bulgar Ulusal Kanalında on dakikalık Türkçe haber yayını gibi) atarak AB İlerleme Raporlarında puan toplamış daha sonra ise konuyu AB üyelik müzakerelerinin kapsamı dışına çıkarmıştır. Diğer bir ifadeyle, Türkçe eğitim konusunda Sofya tarafından yapılan düzenlemeler Türk azınlığın durumunu iyileştirmekten çok, Bulgaristan'ın AB üyelik sürecini kolaylaştırmaya yaramıştır. Bulgaristan Avrupa Konseyi gibi bir çok uluslararası kurumda bir sürü anlaşma ve metne imza atmış olsa da yükümlülüklerini yerine getirmemektedir.

Türkçe Matbuat ve Medya

Bulgaristan Türkleri 1878-1939 yılları arasında deyim yerindeyse Türkçe matbuat bakımından altın çağlarını yaşamışlardır. Bu dönemde toplamda yüz elli gazete ve dergi neşredilmiştir. Bunların yüz otuz iki tanesini gazeteler oluşturunken; on sekiz adet de dergi yayınlanmıştır.⁵⁵ Komünist dönemde ise Türklerin basın-yayın hayatı ciddi anlamda zarar görmüş ve Türkçe yayınlar kademeli olarak azaltılmıştır. 1990 sonrası dönemde Türkçe basın yayın faaliyetlerine bakıldığında, komünist döneme göre zengin ancak Türklerin ihtiyacını karşılamaktan uzak olduğu görülmektedir. 1990'lı yıllarda yukarıda belirtilen hakların kazanılmasıyla doğru orantılı olarak Türkçe yayınlar artmıştır. Örneğin, 1990'ların başından itibaren HÖH'nin yayın organı olarak "Hak ve Özgürlük" adında iki dilli (Bulgarca ve Türkçe) bir gazete yayınlanmaya başlamıştır.⁵⁶ Ancak zamanla Bulgarcaya ağırlık veren gazetenin yayın hayatına 1990'ların sonuna doğru ekonomik nedenler gerekçe gösterilerek son verilmiştir ki bu gerekçe her dönem mecliste temsil edilen bir parti için savunulabilir olmaktan uzaktır. Diğer taraftan, daha önce Hak ve Özgürlükler gazetesinin

eki olarak çıkan 'Filiz' adlı çocuk dergisi 1998 yılından bu yana Filiz Vakfı'nın yayın organı olarak çıkmakta ve yayın hayatını halen sürdürmektedir. 1990'ların başında Bulgaristan Türklerinin basın hayatında 'Işık' ve 'Güven' adlı iki yayın organı daha boy göstermişse de ekonomik nedenlerle fazla uzun soluklu olamamışlardır. Diğer yandan Bulgaristan Türklerinin yerel ve ulusal basın-yayın araçlarının oldukça yetersiz olduğunu vurgulayan İsmail Köseömer günümüzde Bulgaristan'daki Türk basının anatomisini aşağıdaki şekilde ortaya koymaktadır: "Bulgaristan Türkleri, birisi haftalık yerel "Kırcaali Haber" diğeri de yirmi bir yıldan beri on beş günde bir kesintisiz olarak çıkarılan çocuk gazetesi "Filiz" olmak üzere iki gazete yayınlamaktadırlar. Bunların dışında yerel ya da ulusal olmak üzere ne bir günlük gazete, ne bir radyo, ne de bir televizyon vardır. Kısaca Bulgaristan'da Türkçe basın ve yayından söz etmek mümkün değildir. Bunlara ek olarak sanal ortamda kırcaalihaber.com, bizimgazete.bg, thaber.bg, kircaali.eu, haber.bg, kelimelik.com, ajansbg.blogspot.com ve chinarweb gibi haber siteleri bulunmaktadır."⁵⁷

Bulgaristan'da yayınlanan çocuk dergileri de bulunmaktadır. Bu ülkede prenslik (1878-1909), krallık (1909-1944) ve sosyalist (1949-1989) dönemlerde⁵⁸ yayınlanan çocuk dergileri olsa da burada 1990'dan sonra yayın hayatına başlamış dergiler ele alınmaktadır (bkz. Tablo 5).

57 Kader Özlem tarafından Balkan Basın Birliği Genel Sekreteri Gazeteci İsmail Köseömer'le 15.08.2014 tarihinde Sofya'da yapılan görüşme.

58 Bu dönemlerde yayınlanan çocuk dergileri için ayrıntılı olarak bkz. Anı Akgün, Bulgaristan'da Türk Çocuk Dergileri ve Türkçe, <http://www.turkcede.org/yeni-ogrenenlere-turkce-ogretimi/62-bulgaristanda-turk-cocuk-dergileri-ve-turkce.html>, (29.07.2015).

55 Bu neşriyatların isimleri ve yayınlanma süreleri için bkz. Okday, a.g.e., s.3-6.

56 Hayriye Süleymanoğlu Yenisooy, "Bulgaristan'da Türkçe Basın (1865-2010)", Kırcaali Haber, 25 Mart 2012, http://www.kircaalihaber.com/?pid=8&id_aktualno=296, (27.02.2014).

Kaynakça

- 2000 Regular Report from the Commission on Bulgaria's Progress Towards Accession – 8 November 2000, http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2000/bg_en.pdf, (27.02.2014).
- 2001 Regular Report on Bulgaria's Progress Towards Accession, http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2001/bu_en.pdf, (27.09.2015).
- Ağanoglu Yıldırım, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Talihi Göç, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2001.
- Akgün Atıf, Bulgaristan'da Türk Çocuk Dergileri ve Türkçe, <http://www.turkcede.org/yeni-ogrenenlere-turkce-ogretimi/62-bulgaristanda-turk-cocuk-dergileri-ve-turkce.html>, (29.07.2015).
- "Bulgariya si İska Zakona za Ezika na Yanukoviç", 25 Şubat 2014, <http://www.cross.bg/ezik-ykraina-zakona-1397908.html#axzz2ucbt3mts>, (27.02.2014).
- "Bulgaristan'da 20 Yıl Sonra Türkçe Ders Kitapları Basıldı", Türkiye, 30.04.2013, <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/Genel/a572063.aspx>, (26.02.2014).
- "Bulgaristan'da Anadilde Eğitime İlgili Azalıyor", Hürriyet, 5 Ekim 2013, <http://www.hurriyet.com.tr/egitim/24857293.asp>, (27.02.2014).
- "Çiute Trezviya Glas na Edin ot Vodaçite na Bulgarite v Ukraina za sluçvaštoto se Tam", Kongress Bolgar Ukraini, <http://kbg.org.ua/?p=4188>, (26.09.2014).
- Eminov Ali, "The Turks in Bulgaria: Post 1989 Deveopments, Nationalities Papers, Vol.27, No.1, 1998, ss.31-55.
- Eminov Ali, Turkish and Other Muslim Minorities of Bulgaria, Routledge, New York, 1997.
- "Erdoğan Kırcaali'de Türklere Seslendi", CNN Türk, 28.03.2008, <http://www.cnntrk.com/2008/dunya/03/28/erdogan.kircaalide.turklere.seslendi/442754.0/index.html>, (26.02.2014).
- Eroğlu Hamza, "Milletlerarası Hukuk Açısından Bulgaristan'daki Türk Azınlığı Sorunu", Bulgaristan'da Türk Varlığı, Bildiriler 7 Haziran 1985, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 3. Baskı, Ankara, 1985, ss.16-46.
- "Framework Convention for The Protection of National Minorities", <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/157.htm>, (27.02.2014).
- "HÖH Lideri Lütfi Mestan: Yeni Hükûmete Girersek Türkçe İçin Şart Koşacağız", Kırcaali Haber, 24.02.2013, http://www.kircaalihaber.eu/?pid=3&id_news=10264, (25.02.2014).

- http://ec.europa.eu/enlargement/archives/bulgaria/key_documents_en.htm, (26.02.2014).
- <http://www.sabah.com.tr/dunya/2015/01/08/bulgaristanda-turkce-radyo-yayinlari-kapatildi>, (28.07.2015).
- http://www.gundemgazetesi.com/news/detay_03.php?h2_id=1402, (27.02.2015).
- <http://www.ulkehaber.com/yazdir/haber/25453>, (27.02.2015).
- <http://www.trtavaz.com.tr/haber/bulgaristan-da-turkce-cezasi/3/54c352568a58c90878b65759>, (27.02.2015).
- <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bu.html>, (26.09.2014).
- http://www.dnevnik.bg/bulgaria/2009/12/15/830810_gerb_i_ataka_praviat_referendum_za_novinite_na_turski/, (27.02.2014).
- <http://bg-turk.com/index.php?act=news&id=1302>, (26.09.2014).
- <http://www.balkanturkleri.org.tr/habersite/temmuz09/haber8.htm>, (27.02.2015).
- <http://www.dunyabulteni.Net/haber/284923/bulgaristanda-turkce-ismetahammul-yok>, (27.02.2015).
- İmamoğlu Nergis, "Mustafa Kemal Atatürk ve Aleksandır Stamboliyski: Kader Birliğinden Siyasi İşbirliğine (Milli Mücadele Dönemi'nde Türkiye-Bulgaristan İlişkileri)", Balkanlar'da Türk Kültürü Dergisi, Sayı: 77, Eylül-Ekim 2009, ss.6-9.
- İnginar Kemaloğlu Ayşegül, Bulgaristan'dan Türk Göçü (1985-1989), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1989.
- Kamil İbrahim, İkili ve Çok Taraflı Siyasi Antlaşmalar, İnsan Haklarına İlişkin Belgeler ve Bulgar Anayasasına Göre Bulgaristan'daki Türklerin Hakları, Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Ankara, 1989.
- "Kırcaali'de 'Güney Bulgaristan Türkçe Öğretmenleri ve Gönüllüleri Buluşması' çalıştayı gerçekleşti", Kırcaali Haber, 22.02.2012, http://www.kircaalihaber.com/?pid=3&id_news=8354, (26.02.2014).
- Koleva Yuliana, "GERB i Ataka Pravyat Referandum za Novinite na Turski", Dnevnik, 15 Aralık 2009.
- Konstantinov Emil, Die Rechtsstellung der Minderheiten in Bulgarien, Georg Brunner and Boris Meissner (Hrsg.), Das Recht der nationalen Minderheiten in Osteuropa, Berlin Verlag, Berlin, 1999.
- "Konstitutsiya na Bilgarskoto Knyajestvo, 1879", Narodna Sıbranie na Republika Bulgariya, <http://www.parliament.bg/bg/17>, (17.02.2014).
- "Konstitutsiya na Republika Bulgariya", Narodna Sıbranie na Republika Bulgariya, <http://www.parliament.bg/bg/const/>, (22.02.2014).

- Meissner Boris, *Das Recht der nationalen Minderheiten in Osteuropa*, Berlin Verlag, Berlin, 1999, ss.175-184.
- Memişoğlu Hüseyin, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da Türk Eğitim Tarihi*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.
- "Naselenie po Oblasti, Obštini, Naseleni Mesta i Samoopredelenie po Etničeska Prinađležnost kım 1.02.2011 Godina", Natsionalen Statističeski Institut, <http://www.nsi.bg/census2011/pagebg2.php?p2=175&sp2=190>, (16.02.2014).
- Okday İsmail Hakkı Tefik, *Bulgaristan'da Türk Basını*, Hürriyet Ofset Matbaacılık, İstanbul, 1970.
- Oran Baskın, "Balkan Türkleri Üzerine İncelemeler (Bulgaristan, Makedonya, Kosova)", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 48, Sayı:1, 1993, ss.121-147.
- Özür Kamuran, *Bulgar Yönetimi Gerçeği Gizleyemez*, İstanbul, 1986.
- Özgür Nurcan, *Etnik Sorunların Çözümünde Hak ve Özgürlükler Hareketi*, Der Yayınları, İstanbul, 1999.
- Özkan Ayşe, "Bulgaristan Siyasetinde Türkler", *Stratejik Analiz*, Cilt: 5, Sayı: 54, Ekim 2004, ss.83-89.
- Özlem Kader, "Bulgaristan Türklerinin Tarihsel Süreç İçerisinde Dönüşümü", *AB Üyelik Süreci ve Türk Azınlığa Etkileri*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:1, Sayı:2, Kiş 2008, ss.341-371.
- Poulton Hugh, *Balkanlar: Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler*, çev. Yavuz Alagon, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1993.
- Rumeli, Sayı 8, Mayıs 2009.
- Selimoğlu İsmail, "Balkan Savaşları ve Göçler", *Bursa'nın Zenginliği Göçmenler*, ed. Zeynep Dörtok Abacı, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, 2008, ss.123-144.
- Soysal İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, 1. Cilt (1920-1945), Türk Tarih Kurumu Basımevi, 3. Baskı, Ankara, 2000.
- Şerefi Ahmet Şerif, *Bulgaristan'daki Türkler (1879-1989)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.
- Şimşek Halil, *Türk-Bulgar İlişkileri ve Göç*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1999.
- Şimşir Bilal, *Bulgaristan Türkleri*, Bilgi Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 2009.
- T.C. Resmi Gazete, 31 Temmuz 1969.

- Treaty of Neuilly", http://www.lib.byu.edu/index.php/Treaty_of_Neuilly, (16.02.2014).
- Turan Ömer, *Balkan Türklerinin Dini Meseleleri*, Yeni Türkiye, Yıl 3, sayı 16, Ankara, 1997.
- Tümenoğlu Rıdvan, "Türk Yazı Devrimi ve Bulgaristan Türkleri", [www.balgoc.org.tr/ email/turkyazidevrimi.doc](http://www.balgoc.org.tr/email/turkyazidevrimi.doc), (17.02.2014).
- Türk Fahri, *Türk Kültür Dış Politikası*, Paradigma Akademi Yayınları, İstanbul, 2014.
- "Türklerin Balkanlara Göçü Defterlerde Yazılıdır", *MakTürk - Makedonya Türkleri*, <http://www.makturk.com/wp/2011/03/turklerin-balkanlara-gocu-defterlerde-yazilidir/>, (26.09.2014).
- Vasileva Darina, "Bulgarian Turkish Emigration and Return" *International Migration Review*, Vol.26, No.2, 1992, ss.342-352.
- Yenisoy Hayriye Süleymanoğlu, "Bulgaristan'da Türkçe Basın (1865-2010)", *Kırcaali Haber*, 25 Mart 2012, http://www.kircaalihaber.com/?pid=8&id_aktualno=296, (27.02.2014).
- Yenisoy Hayriye Süleymanoğlu, *Bulgaristan Türklerinin Türkçe Eğitim Davası (1877-2007)*, BGF Yayınları, Bursa, 2007.
- "Zakon za Narodnata Prosveta", <http://www.mon.bg/?go=page&pagelid=7&subpagelid=57>, (26.02.2014).
- Zhelyazkova Antonina - Avramov Orlin - Kosseva Maya - Petkashev Lubomir, *Obrazovatelni Problemi na Turskite Detsa v Bilgarskoto Uçilište*, İMİR, Sofiya, 2012, s.41, http://imir-bg.org/wp-content/uploads/2014/01/Obrazovanie-na-malcinstvata_2.pdf, (27.02.2014).

Görüşmeler

- Balkan Basın Birliği Genel Sekreteri Gazeteci İsmail Köseömer'le 15.08.2014 tarihinde Sofya'da yapılan görüşme.
- Güney Bulgaristan Türkçe Öğretmenler Derneği Başkanı Harun Bekir'le 12.09.2014 tarihinde yapılan görüşme.
- Hayriye Süleymanoğlu ile 08.10.2014 tarihinde yapılan telefon görüşmesi.

ROMANYA TÜRKLERİ VE TÜRKÇE *

Szilágyi SZILÁRD **

Giriş

Romanya'da yaşayan Türkler bu ülkenin resmen azınlık olarak kabul ettiği milletler arasındadır. Romanya'nın Dobruca bölgesindeki Türkler kendi milli ve kültürel varlıklarını günümüze kadar yaşatmışlardır. Dolayısıyla Romanya'da yaşayan Türkler, bu ülkede Türkçenin varlığını devam ettirmesinde önemli rol oynamışlardır.

Bu çalışmada, Dobruca'nın Romanya'ya bağlanmasından sonra bu ülkede yaşayan Türklerin demografik durumları ve özellikle geçmişten günümüze Romanya devletinin Türklere yönelik uyguladığı dil politikaları ele alınarak Türkçenin kullanımı ile ilgili yasalara değinilecektir. Ayrıca Romanya'nın Avrupa Birliği üyeliğinin Türkçe kullanımını ve ana dilde eğitimi ne oranda etkilediği ortaya konulacaktır. Bu çalışmada ilkin Romanya'da yaşayan Türklerden bahsedilerek 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan başlayarak günümüze kadar olan tarihsel süreçte bu milletin nüfusunun nasıl değiştiği ortaya konulacaktır. Bir sonraki adımda Türkçenin yaşatıldığı mekânlar olarak önem arz eden Türk kuruluşlarına ve onların faaliyetlerine değinilecektir. Bu bağlamda Romanya'nın Avrupa Birliği üyeliğinin Türklerin dil haklarının daha ileri götürülmesinde beklenen etkiyi yapmadığı görülecektir. Romanya'da Türkçe eğitimin önünde herhangi bir engel bulunmamasına rağmen bu ülkede yaşayan Türk seçkinlerin Türkçe eğitim hususunda bilinçsiz olmalarından dolayı bu alanda ciddi aksaklıklar yaşanmaktadır. Ayrıca Türk toplumunun Türkçe

1 * Bu bölümü dilset ve içerik olarak düzenleyerek daha sistemli ve yetkin hale gelmesine büyük katkı sağlayan meslektaşım Doç. Dr. Fahri Türk'e teşekkürü bir borç bilirim.

2 **Dr. Öğretim üyesi, Bükreş Üniversitesi, Yabancı Diller ve Edebiyatlar Fakültesi, Hungaroloji Bölümü (Universitatea din Bucureşti, Facultatea de Limbi şi Literaturi Străine, Secţia de Hungarologie), E-mektup:azlagy1@gmail.com

Sonuç

Tarihsel süreç içerisinde Bulgaristan Türkleri sistematik olarak asimilasyon politikalarına maruz kalmış ve bunun doğal sonucu olarak Türkiye'ye göç konusu Türk azınlığın ana gündem maddesini oluşturmuştur. 1984 yılında başlayan katı asimilasyon ve caydırma politikasının ardından 1989-90 yıllarında 300.000'in üzerinde soydaş Türkiye'ye göç etmiştir. Bu sistemli göçler aracılığıyla Bulgarlar ülkelerindeki Türk nüfusu kontrol altında tutma ve azaltma yoluna gitmişlerdir. Yukarıda ilgili bölümde değinildiği gibi, Bulgaristan, Türklerin haklarını garantileyen onlarca iki taraflı ve çok taraflı antlaşmaya imza atmış olsa da bu hakları ihlâl etmeye devam etmektedir.

Jivkov dönemi sonrasında Türkçenin kullanılmasına yönelik bazı sembolik adımlar atılmıştır. Söz konusu iyileştirmeler izlenen asimilasyon politikaları nedeniyle Bulgaristan'ın uluslararası camiada kötüye çıkan sicilini temizlemeye yönelik girişimler olarak görülmelidir. Zira Türkler günlük hayatta her ne kadar kendi anadillerini konuşma konusunda herhangi bir engel ile karşılaşmasalar da Türkçe dersleri alma noktasında ciddi sorunlar yaşamaktadırlar. Türk çocukları Türkçeyi, İngilizce ve Fransızca gibi Batı dilleri arasından seçmeye zorlandıklarından kendi ana dillerini bir Batı dilinden feragat etmek pahasına alabilmektedirler ki bu durum anayasada yer alan eğitim eşitliğinin açıkça ihlâli anlamına gelmektedir. Türkler kendi anadilleri olan Türkçe yerine başka bir Batı dilini seçtiklerinden Türkçe derslere olan talep gittikçe düşmektedir.

Jivkov rejiminin uygulamış olduğu asimilasyon politikaları geçmişte kalmış olsa da Bulgaristan yetkilileri günümüzde bile Türklerin ana dillerini kullanma haklarını kısıtlamaktan geri kalmamaktadırlar. Yukarıda vurgulandığı gibi Filibe ve Varna şehirlerinin idarecileri, belediye sınırları dâhilindeki Türkçe yer adlarını Bulgarca olanlarla değiştirmişlerdir. Rosen Markov'un girişiminde net bir şekilde görüldüğü gibi, Bulgaristan'da faaliyette bulunan sivil toplum örgütleri ve siyasal partiler Türkçenin kamusal alanda kullanılmasına hoşgörü göstermemektedirler. Hatta Ocak 2015'te günde üç saat yayın yapan Türkçe radyonun frekanslarının kapatılması olayında gözler önüne serildiği gibi Bulgar hükümeti, Türk azınlığın iletişim özgürlüğünü rahatlıkla engelleyebilmektedir.

Bulgaristan Türkleri ülke nüfusunun yaklaşık yüzde onunu oluşturmalarına rağmen, ulusal düzeyde yayın yapan ne bir Türkçe radyoya nede bir televizyona sahiptirler. Görüldüğü gibi Bulgaristan hükümetleri, Bulgaristan Türklerinin kültürel hayatını sekteye uğratmak için katı asimilasyoncu politikalar yerine daha yumuşak nitelikli ve zamana yayılan politikalar uygulamaya koymuşlardır. Ancak Bulgaristan'da Türkçe eğitim yapılamamasının sorumlusu olarak Bulgar yöneticilerini görmek doğru bir yaklaşım değildir. Bugünkü durumun ortaya çıkmasında Türk hükümetleri kadar 1990'lardan günümüze Bulgar Parlamentosunda görev yapan Türk milletvekillerinin sorumlulukları da büyüktür. Türkçe öğretim yapma hakkının elde edilememesi bir yana Bulgaristan'da sadece iki Türk gazetesinin bulunması durumun ciddiyetini bütün çıplaklığıyla ortaya koymaktadır. Bu bağlamda özellikle HÖH bütün AB kanallarını kullanarak Türkçe eğitim meselesinin gündemden düşmemesini sağlamalıdır. Yoksa bu vurdumduymazlıkla Bulgaristan Türkleri ilerleyen on yıllarla birlikte biraz daha asimile olacaklardır. Diğer yandan Türk hükümetleri de Bulgaristan Türklerinin anadillerinde eğitim hakkı elde edebilmeleri için onların bu çabalarını can-ı gönülden desteklemelidirler.

1948 yılında yapılan nüfus sayımına göre Romanya'da yaşayan Türklerin ve Tatarların toplam sayısı 28.782 idi. Bundan sekiz yıl sonra yapılan nüfus sayımında ise Türk halklarının nüfusu (Türkler: 14.329 ve Tatarlar: 20.460) biraz artarak 34.789'a yükselmiştir.¹⁰ Ancak bu nüfus sayımlarının sonuçlarına kuşku ile bakmak gerekir. Çünkü 1991 öncesinde komünist ülkelerde rejimlerin menfaatleri ve istekleri doğrultusunda istatistikleri çarpıtmak adeta bir gelenek haline gelmişti.¹¹ Soğuk Savaş döneminde Romanya ve Türkiye zıt kamplarda olduklarından Bükreş, ülkesindeki Türk azınlığa kuşku ile bakıyordu.¹² Ayrıca Tatarlar Kırım'da yaşayan soydaşlarının akıbetine uğramak endişesiyle nüfus sayımlarında kendi milliyetlerini gizlemiş olabilirler.¹³ 1966 yılında Romanya'da yaşayan Türk halklarının (Türkler: 18.040 ve Tatarlar: 22.151) toplamı 40.191 iken, 1977'de ise bu iki etnik grubun (Türkler: 23.422 ve Tatarlar: 23.369) sayısı 46.791 olarak tespit edilmiştir.¹⁴

Günümüzde Romanya'da Türk lehçeleri konuşan üç halk (Tatarlar, Türkler ve Gagavuzlar) Dobruca bölgesinde Köstence ve Tulça vilayetlerinde yaşamaktadırlar. Ancak son anılan topluluğun sayısı son yıllarda iyice azalmıştır. Romanya'daki Gagavuzların sayısı 1930'da 1.000 iken, 2002 yılında yapılan nüfus sayımında kendilerini Gagavuz olarak addedenlerin sayısı sadece 45 olarak kayıtlara geçmiştir.¹⁵ Günümüzde Romanya'daki Türklerin ve Tatarların sayısı 20.000 kişinin üzerinde olduğundan ülkenin önemli etnik grupları arasındadırlar. 2011 nüfus sayımına göre Köstence vilayetinde yaşayan Türklerin sayısı 27.700 (toplam nüfusun % 3,3'ü) iken Tatarların nüfusu 19.000 (% 3,1) kişi olarak tespit edilmiştir.¹⁶ Aynı nüfus sayımına göre Tulça vilayetinde 1.674 Türk ve 119 Tatar yaşamaktadır.¹⁷ Türklerin Dobruca dışında (Köstence ve Tulça)

10 Aynı yerde.

11 Bkz. Comisul Prezidențial pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România: Raport Final. București 2006, s. 25, 130, 140, 153, 179, 271, 495, 498, 521, 644.

12 Cupcea, a.g.e., s. 6.

13 Cupcea, s. 6-7.

14 Cupcea, s. 7.

15 Cine sunt gagauzii... Timpul.md, 2014, <http://www.timpul.md/articol/cine-sunt-gagauzii-%28ratiuni-prii-istorie%29-30276.html>, (17.11.2014).

16 http://www.constanta.mise.ro/phpfiles/Comunicat%20de%20presa_RPL_Constanta.pdf, (17.11.2014).

17 <http://www.rpl2011.djset.ro/inoeput.php/cod=4&codj=36>, (17.11.2014).

yoğun olarak yaşadıkları yerleşim yerleri ise; Bükreş, Călărași¹⁸ ve İbrail (Brăila) adlı şehirler ve kasabalar.¹⁹

Romanya'nın güneybatısında Tuna Nehri'nde bulunan Ada Kale adı verilen yerleşim yerinde 1970'li yıllara kadar 600 civarında Türk yaşamaktaydı. Ancak Çavuşesko döneminde Demir Kapı Barajını yapmak amacıyla ada boşaltılarak burada yaşayan insanların bir kısmı Köstence ve Orşova gibi şehirlere yerleştirilirken bir kısmı da dönemin başbakanı Süleyman Demirel'in daveti üzerine Türkiye'ye göç etmiştir.²⁰

Tablo 3: Romanya'da Yaşayan Türklerin ve Tatarların Nüfusu²¹

Nüfus Sayımı	Türkler	Tatarlar
1992	29.832	24.956
2002	32.098	23.935
2011	27.700	20.300

Kaynak: Horváth István, 2006, s. 199-200. Rezultate definitive ale Recensământului Populației și al Locuințelor (Caracteristici demografice ale populației), Institutul Național de Statistică 2011, s. 5.

Dobruca'da yaşayan Türklerin sayısı 1992-2002 döneminde 2.266 kişilik bir artış kaydetmiştir. Diğer yandan 2011 nüfus sayımına göre Türklerin nüfusunun bir önceki sayımlara nazaran 4.398 kişi azaldığı görülmektedir (bkz. Tablo 3). 1990'lı yıllarda Romanya Türklerinin nüfuslarının artış sebebi diğer etnik gruplara göre daha doğurgan olmalarıydı.²² 2002-2011 döneminde Türklerin nüfusunun azalmasının nedeni Türkiye'nin Romanya'ya göre cazip ekonomik koşullara sahip olması nedeniyle çok sayıda Türkün Türkiye'ye göç etmesidir.²³

18 Bu şehir Romenlerin çoğunlukta yaşadıkları Eflak bölgesinde olduğundan Türkçe karşılığı olmadığı düşünülmektedir.

19 http://www.recensamantromania.ro/wp-content/uploads/2012/08/Comunicat_presa_Rezultate-preliminare.pdf, (17.11.2014).

20 Dabija, Evz.ro, 2006, <http://web.archive.org/web/20071013170849/http://www.evz.ro/article.php?artid=277013>, (17.11.2014).

21 Horváth, A.g.e.s. 199-200. Rezultate definitive ale Recensământului Populației și al Locuințelor (Caracteristici demografice ale populației), Institutul Național de Statistică 2011, s. 5.

22 Horváth, a.g.e., s. 199.

23 Aynı yerde.

1992 ve 2002 nüfus sayımlarında kendilerini Türk addedenler ile Türkçenin anadilleri olduğunu belirtenler arasında ters orantı olduğu söylenebilir. Türk olduklarını belirtenlerin sayısı 1992'de 29.832 kişi iken bundan on yıl sonra Türk olduklarını ifade edenlerin sayısı 32.596 kişiye yükselmiştir.²⁴ Buna karşılık Türkçeyi anadilleri olarak gösterenlerin sayısı 1992 yılında 27.587 iken, 2002'de 28.714 civarında kalmıştır.²⁵ Diğer bir ifadeyle 1992-2002 arasında Türklerin sayısı 2.764 kişi artmasına rağmen, Türkçeyi anadilleri olarak belirtenlerin sayısı 1.127 olarak kayıtlara geçmiştir. Bu durum Türkler arasında Türkçenin Romence ile yer değiştirdiğini ortaya koymaktadır. 2011 nüfus sayımında ise 27.700 kişi kendisini Türk olarak yazdırmışken, anadillerinin Türkçe olduğunu ifade edenlerin sayısı 26.179 kişiyle sınırlı kalmıştır.²⁶ Sonuç olarak söylemek gerekirse, kendilerinin Türk olduklarını belirten 1.521 kişi anadillerinin Türkçe olmadığını söylemiştir.

Romanya'da yaşayan Türklerin kendi anadillerini kamusal alanda kullanamamaları, bir azınlık dilinin kullanılması için bir yerleşim yerinde bu azınlık mensuplarının en az nüfusun yüzde 20'sinden fazlasını oluşturmaları gerektiğini öngören yasadaki kaynaklanmaktadır.²⁷ Romanya Türklerinin nüfusun yüzde 20'sinden fazlasını oluşturduğu sadece bir yerleşim yeri mevcuttur.²⁸ Romanya'da toplam 2.951 idari birim olduğu düşünüldüğünde Türkçenin resmen kullanıldığı yerleşim yeri sayısı devede kulak misalidir.²⁹ Diğer bir ifadeyle Romanya Türklerinin sadece yüzde 4,6'sı kuramsal olarak kendi ana dillerini kamusal alanda kullanabilmektedir. Şu halde Romanya'daki mevcut dil yasasının Türklerin ana dillerini kullanmalarının önünde engel teşkil ettiği söylenebilir. Türkler Köstence vilayetine güneyinde bulunan ve nüfusu 3.031 olan Dobromir Nahiyesi'nde 1.751 kişi olan mevcutları³⁰ ile nüfusun yüzde 57,77'sini

oluşturmaktadırlar. Bunun dışında üç köyde de nüfusun yüzde 20'sini geçmektedirler.³¹ Bu veriler Romanya Türklerinin sadece yüzde 4'ünün bu oran Dobromir'de yaşayan Türklerin sayısına tekabül etmektedir.- yaların azınlıklara tanıdığı ana dillerini kullanabilme hakkından yararlanabildiklerini göstermektedir.³² Romanya'da üç köyde yaşayan Türklerin yüzde 8'i çoğunluğunu Romenlerin oluşturduğu bir nahiye'nin yönetimi altında yaşadıklarından kamusal alanda dillerini kullanma hakları kısıtlanmaktadır. Söz gelimi köyün girişine yasa gereği Romence ve Türkçe isim tabelası asılması gerekirken³³ bu yapılmamaktadır.

Romanya hükümetinin çıkarmış olduğu 1208/2000 numaralı yasaya göre, Türkler yaşadıkları sekiz beldede Türkçe tabela asma hakkına sahip oldukları, 2006 yılında bu beldelerin sadece üçünün girişinde bulunan tabelalarda Türkçe ibareler yer almıştır.³⁴ Örneğin Dobromir'de, yasa gereği kamusal alanda Türkçe kullanılması gerekirken³⁵ resmi devlet kurumlarının tabelalarında Türkçeye rastlanmamaktadır. Ancak bu bağlamda bazı ilginç durumlarla da karşılaşmıştır. Söz gelimi yasa gereği iki dilli tabela, olması gereken Dobromir Nahiyesi'nde bulunmazken, Türklerin nüfuslarının yüzde 20'nin altında olduğu bir köyde, yerel yöneticilerin iyi niyeti sayesinde iki dilli tabelalara rastlanmıştır.³⁶ Bu çerçevede iki dilli tabelaların kullanılmasının çoğu zaman söz konusu belde yöneticilerinin hoşgörüsüne bağlı olduğunu söylemek mümkündür.

Romen makamları, Türkçeden başka bir dilde iki dilli tabelalar yazılması gerektiğinde daha fazla duyarlılık göstermektedirler. Örneğin Rusça, tabela asılması gereken bir yerleşim yerinde dahi kullanılırken, Türkçe tabela bulunması gereken beldelerin sadece yüzde 30,76'sı söz konusu yasaya uymuştur.³⁷ Bayramdede Nahiyesi'nin girişinde yer alan Romence ve Türkçe tabelalar 2012 yılında eskidiği gerekçesiyle değiştirilmiş ve

24 Aynı yerde.

25 Aynı yerde.

26 Populația stabilă după principalele limbi materne la recensământul din anul 2011 <http://www.recensamantul.ro/wp-content/uploads/2012/08/TS6.pdf>, (17.11.2014).

27 Kamu Yönetimi ile ilgili Kanun 2001/215 kanunu: 1. Bölüm, 19. Madde.

28 Horváth, a.g.e.s. 200.

29 A.g.e., s.199-200.

30 Populația Stabilă după Etnie - Județe, Municipii, Orașe, Comune www.recensamantul.ro/wp-content/uploads/2013/07/sR_Tab_8.xls, (17.11.2014).

31 Horváth, a.g.e.s. 200.

32 Aynı yerde.

33 Aynı yerde.

34 Horváth, a.g.e.s. 204.

35 Aynı yerde.

36 Aynı yerde.

37 Cămila Bălan: Primarii... Ziua de Constanța, 11.02.2013. <http://www.ziuaconstanta.ro/stiri/deschidere-editie/primarii-si-panourile-scrise-in-doua-limbi-localitati-constantene-cu-nume-bilingve-97909-393532.html>, (17.11.2014).

yeni tabelalar da işe nahiye'nin sadece Romence adı yer almıştır.³⁸ Ancak Türklerin nüfusun yüzde yüzünü oluşturduğu bu nahiyeye bağlı olan Başpınar (Fântâna Mare) Köyü'nün girişinde iki dilli tabela bulunmaktadır.³⁹

Diğer yandan dil yasasının uygulanması hususunda mahalli yöneticilerin keyfi davrandıkları görülmektedir. Örneğin Köstel (Castelu) Köyü'nün Romen asıllı belediye başkanı, iki dilli (Romence-Türkçe) tabelayı ancak bir halk oylaması sonucunda değiştireceğini ifade etmiştir.⁴⁰ Böylece yasanın kararlarına uymak istemediğini açıkça ifade etmiştir. Azaplar (Tătaru) Köyü'nün bağlı olduğu Mustafa Hacı (Comana) Nahiyesi'nin belediye başkanı, köyün girişindeki iki dilli tabelanın çalınarak hurdacılar tarafından ileri sürerek beldesinin girişine Romence-Türkçe tabela yerleştirmenin anlamsız olduğunu söylemiştir. Hatta belediye başkanı Romence tabelaların uzun süre dayandığını iddia ederek gülünç duruma düşmüştür.⁴¹ Defca (Gherghina) Köyü'nün bağlı olduğu Çelebiköy (Mircea Vodă) Nahiyesi'nin Belediye Başkanı, beldesinde 1980'li yıllarda Türkiye'ye olan göçler nedeniyle sadece iki üç Tatar aile kaldığını ileri sürerek köyün girişine iki dilli tabela konulmasının gereksiz olduğunu ifade etmiştir.⁴² Sonuç olarak söylemek gerekirse, Köstence il sınırları içerisinde 2013 yılı itibarıyla dil yasasının eksiksiz uygulandığı Yenişenli (Văleni) ve Tekeköy (Lespezi) adlı iki yerleşim yeri vardı.⁴³

2001 yılında yürürlüğe giren 215 numaralı kanunun 76'ncı maddesine göre bir azınlığın nüfusu bir yerel idare merkezinin nüfusunun yüzde 20'sini geçiyorsa, söz konusu kamu kuruluşlarının azınlık dillerini bilen elemanlar çalıştırması gerekmektedir. Ancak ne yazık ki bu yasanın da Türklerin yaşadıkları beldelerde hakkıyla uygulanmadığı görülmektedir.⁴⁴ Aynı şekilde Türkçe, nüfus müdürlüklerinde de kullanılmamak-

tadır.⁴⁵ 2001 yılında uygulanmaya başlanan 544 numaralı yasaya göre, bir yerel yönetimde şayet bir azınlık, yerleşim yerinin (köy, kasaba, şehir vb.) nüfusunun yüzde 20'sinden fazlasını oluşturuyorsa, yerleşim yerinde bulunan belediye, valilik, polis teşkilatı gibi kamu kurumlarının çevrimiçi sayfalarının söz konusu azınlıkların dillerinde de oluşturulması gerekmektedir. Dobromir'de bu yasaya uyularak resmi çevrimiçi sayfanın Türkçe olarak düzenlendiği tespit edilmiştir.⁴⁶

Türklerin ve Tatarların Kurduğu Örgütler

1940'larda "Demokrat Müslümanlar Birliği" adında bir sivil toplum örgütü kuran Romanya Türkleri ve Tatarları 1946 yılında bu örgütün yerine "Birleşmiş Müslüman İşçiler Cephesi" denilen platformu hayata geçirmişlerdir. Bundan iki yıl sonra ise bu örgütün yerine "Müslüman Demokratlar Cephesi" icraata başlamıştır. Ancak bu örgütleri sıkı takibe alan Romanya Komünist Partisi bunları kendi yayın organlarında dindar veya Türkiye'ye yakın olmakla suçlamıştır.⁴⁷ Türklerin ve Tatarların kurmuş oldukları sivil toplum örgütleri her ne kadar Komünist Parti'nin isteklerini karşılamaya çalışmışsa da Türkler Batı işbirlikçileri, işçi sınıfı düşmanları ve milliyetçi olmakla suçlanmaya devam edilmişlerdir.⁴⁸ Bu politikalar sonunda Türklerin ve Tatarların ortaklaşa kurmuş oldukları "Türk-Tatar Demokratik Kurulu" adı verilen örgüt 1953 yılında Romanya'daki diğer azınlık örgütleriyle eş zamanlı olarak kapatılmıştır.⁴⁹ Siyasal ve kültürel örgütler sahneden çekildikten sonra Türklerin ve Tatarların milli kimliklerini ve kültürlerini korumak için din ve eğitim alanına eğilmekten başka çareleri kalmamıştır. Komünist dönemde ülke içindeki milletlerin kendi dillerinde eğitim hakları mevcut idiye de, hükümet makamları, çeşitli tertip ve yasalarla okulların ve öğretmenlerin sayılarını sürekli olarak azaltmışlardır.⁵⁰ Söz gelimi, Tatarlar, Kazan'dan Kiril alfabesinde basılmış ders kitapları getirilmek suretiyle büyük dilsel farklılıklar olmasına

38 Aynı yerde.

39 Aynı yerde.

40 Aynı yerde.

41 Aynı yerde.

42 Bălan, Primarii și panourile scrise, Ziua de Constanța, <http://www.ziuaconstanta.ro/stiri/deschidere-editie/primarii-si-panourile-scrise-in-doua-limbi-localitati-constantene-cu-nume-bilingve-97909-393532.html>, (17.11.2014).

43 Aynı yerde.

44 Horváth, a.g.e.s. 206.

45 Aynı yerde.

46 Horváth, a.g.e.s. 207-208.

47 Cupcea, a.g.e.s. 8.

48 Aynı yerde.

49 Aynı yerde.

50 Cupcea, a.g.e.s. 11.

matbuat ve basın alanında da Romanya'daki diğer etnik gruplardan geri oldukları görülecektir. Son olarak Türk yetkililerin Romanya Türklerine ve Türkçeye bakış açıları üzerinde durulacaktır.

Romanya Türkleri

Türkler 13. yüzyıldan beri Dobruca'da yaşamaktadırlar. Tatarların bu bölgeye yerleşmeleri ise Kırım'ın Rusya tarafından ilhakı ve sonrasında yapılan Kırım Savaşı (1853-1856) döneminde cereyan etmiştir.³ Böylece Tatarlar 1878 yılında Kuzey Dobruca'da yaşayan en büyük etnik grup olmuşlardır. Tablo 1'deki verilere göre, bölge nüfusunun yarısından fazlasını Türkler ve Tatarlar (119.930) oluşturmaktaydı (bkz. Tablo 1). Kuzey Dobruca'da 1878'de nüfusun çoğu Tatarlar ve Türklerden meydana gelmekteydi. Türk halklarına Çerkezler de dâhil edildiğinde söz konusu bölgede Müslümanların çoğunlukta (126.924) olduğu söylenebilir. Diğer bir ifadeyle Müslümanlar nüfusun yüzde 56,22'sini oluşturmuyorlardı. Tatarlar nüfusun yüzde 31,51'ini, Türkler yüzde 21,60'ını meydana getirirlerken, Romenlerin oranı yüzde 20,59 ile Türklere oldukça yakındı (bkz. Tablo 1)

Tablo 1: Kuzey Dobruca'nın Etnik Yapısı 1878

Milliyetler	Tatar	Türk	Romen	Bulgar	Çerkez	Diğer	Toplam
Nüfusları	71.146	48.784	46.504	30.237	6.994	22.088	225.753

Kaynak: Adriana Cupcea, *Construcția identitară la comunitățile turcă și tătară din Dobrogea*. Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, Cluj Napoca, s. 5.

1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'nı müteakiben Dobruca'ya özel statü verilmesi, bölgenin demografik yapısını Romenler lehine değiştirmiştir. Çünkü Bükreş yönetimi, buraya Romanya'nın başka bölgelerinden getirilen insanları yerleştirmiştir. Dobruca'da yaşayan Müslümanların 1913 yılına kadar bölge dışından mülk edinme hakları yoktu. Devlet yeni bir toprak rejimi uygulayarak Müslümanların ellerinde olan toprakların bu-

³ Adriana Cupcea, *Construcția identitară la comunitățile turcă și tătară din Dobrogea*. Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, Cluj Napoca, 2013, s. 5.

yük bir kısmını onlardan alarak bölgeye yerleştirilen Romen çiftçilere vermiştir. Böylece 1889-1914 döneminde Türklerden alınarak Romen çiftçilere verilen arazilerin büyüklüğü 82.127 hektarı bulmuştur.⁴ Dobruca'nın nüfus yapısının bozulmasının bir diğer nedeni de Makedonya ve Banat gibi yerlerden büyük Romen grupların getirilerek "geçici" olarak burada bulunan Türklerin evlerine yerleştirilmeleridir. Buraya göç ettirilen Romenler Türklere dünyayı dar etmek için akla hayale gelmeyen şeyler yaparak onları yıldırılmışlardır.⁵ Böylece hayatlarını ve inançlarını sürdürülemez hâle gelen Türkler ve Tatarlar yer değiştirmenin tek çare olduğunu anladıklarından Türkiye'ye göç etmişlerdir.⁶ Söz konusu bu göç dalgası 1930'larda doruğa ulaşmıştır.⁷ Göçmenlerin mülklerinin düzenli bir şekilde yönetilmesi için 1936'da Romanya ve Türkiye Cumhuriyeti arasında „Göçmenlerin Mülki İşlemleri" üzerine bir anlaşma imzalanmıştır.⁸ Dobruca bölgesinin demografik yapısının bozulmasının diğer bir nedeni de Romanya'nın eğitim ve din alanında Türklere yönelik baskıları artırarak asimilasyon politikaları izlemesi olmuştur.⁹

Tablo 2: Romanya'dan Türkiye'ye Göçler 1923-1933

Yıllar	Göçmenlerin Sayısı
1933*	33.850
1934	16.072
1935	21.162
1936	20.692
1937	13.110
1938	8.832
Toplam	113.720

Kaynak: Ömer Metin, Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Romanya Türklerinin Göçüne Dair Faaliyetleri (1931-1938). *Karadeniz Araştırmaları*. Güz 2012, Sayı 35, s. 140.

* Esasında yazarın vermiş olduğu 33.850 rakamı 1923-1933 döneminde Romanya'dan Türkiye'ye göç edenleri ifade etmektedir.

⁴ Constantin Iordachi, „La Califormie des Roumains. L'intégration de la Dobroudja du Nord à la Roumanie, 1878-1913". *Balkanologie*, 2002 6 (1-2), s. 185.

⁵ Önder Duman, *Atatürk Döneminde Romanya'dan Türk Göçleri*, Bilig, Bahar 2008, Sayı 45, s. 27.

⁶ Aynı yerde.

⁷ Cupcea, a.g.e., s. 6.

⁸ Aynı yerde.

⁹ Aynı yerde.

Kadınlar Günü'nde, Türk kadınlarının sorunlarıyla ilgilenmek, Türk kadınının eşitliğini sağlamak ve Türk ailesinin milli ve manevi değerlerini yaşatmak amacıyla "Hanım Elleri" adı verilen bir örgüt kurulmuştur.⁶⁸

Romanya'daki Türklerin kültürel alandaki faaliyetleri büyük ölçüde Türk Demokratlar Birliği gibi sivil toplum örgütleri tarafından yürütülmektedir. Romanya İslam Müftülüğü⁶⁹ (Muftiatul cultului Musulman din România) de birçok kültürel etkinlik düzenlemektedir. Ayrıca Türkler Romanya'da folklorik ve kültürel etkinlikler düzenleyen birçok grup kurmuşlardır. Örneğin, Tuna, Kaynanalar ve Narenler (Tulça), Sureya (Tekirgöl), Bülbul Sesleri (Mecidiye) Küçük Yıldızlar, Gökkuşuğu, Genç Umutlar (Kobadin) ile Filizler ve Fidanlar (Köstence) gibi gruplar bunlar arasındadır. Bu folklor ekipleri ulusal ve uluslararası düzeyde birçok etkinliğe katılmışlardır.⁷⁰

Romanya'nın Avrupa Birliği Üyeliği ve Türkçe

Romanya'nın Avrupa Birliği'ne (AB) giriş sürecinde "Avrupa Azınlık Dilleri Konvansiyonunu" imzalaması hiç kuşkusuz bu ülkede yaşayan azınlık mensuplarının kendi anadillerini kullanmalarına ve bu dillerde eğitim yapmalarına büyük bir katkı sağlamıştır. Söz gelimi 2005 yılı içinde ülkede yaşayan etnik gruplarla ilgili çeşitli sempozyumlar ve konferanslar düzenlenmiştir.⁷¹ Hatta Romanya hükümetinin almış olduğu 881/1998 numaralı kararlar 18 Aralık günü "milli azınlıklar günü" olarak kabul edilmiştir.⁷² Örneğin Romanya hükümeti 9-14 Aralık 2005 tarihleri arasında düzenlediği etnik grupları topluma adapte etme etkinlikleri çerçevesinde azınlık mensuplarıyla yapılan röportajlara yer veren bir DVD yayımlamıştır.⁷³ Bunlardan başka Azınlık Yasa Tasarısı⁷⁴ gibi etnik

gruplararası adaleti ve barışı sağlayacak birçok girişim tanıtılmıştır. Böylece Romanya, AB'ye girebilmek için ülkesindeki azınlıkların kültürlerine, dillerine ve inançlarına saygılı olduğunu göstermek istemiştir. Ancak ne yazık ki Romanya AB üyesi olduktan sonra söz konusu yasa tasarısı rafa kaldırılmıştır. Bu konuda ne parlamento ne de hükümet daha önceki taahhütlerini yerine getirmek istemektedir.⁷⁵ Yukarıda anlatılanlardan da anlaşılacağı gibi Romanya'nın AB'ye üye olmasından sonra bu ülkede yaşayan Türklerin statüsünde önemli bir değişiklik meydana gelmemiştir. Türkler de ülkedeki diğer azınlık mensupları gibi azınlıklarla ilgili mevcut yasalara bağlıdırlar. Diğer Balkan ülkeleriyle kıyaslandığında Romanya'da yürürlükte bulunan dil yasasının ülkedeki azınlıklara daha ileri düzeyde haklar tanıdığı söylenebilir. Söz gelimi, yukarıda vurgulandığı gibi, şayet bir etnik grup yaşadığı beldede veya kasabada nüfusun yüzde 20'sini geçiyorsa, Romanya yasaları bu etnik gruba kendi ana dilini kamu yönetiminde kullanma ve ana dilinde eğitim alma hakkı tanımaktadır. Ancak Romanya'daki Türklerin ve Tatarların büyük çoğunluğu yaşadıkları yerleşim yerlerinde nüfusunun yüzde 20'sini oluşturamadıklarından veya yerel yönetimlerin yürürlükteki yasaları uygulama konusundaki isteksizliklerinden dolayı, bu haklardan yararlanamamaktadırlar.

Türkçe Eğitim

Romanya, ülkesinde yaşayan azınlıklara kendi anadillerinde eğitim hakkı tanıyan nadir Balkan ülkelerinden birisidir. Romanya Eğitim Bakanlığında, azınlıkların eğitimi ile "Azınlıklar Müdürlüğü" adı verilen birim ilgilenmektedir.⁷⁶ Romanya'da Türkçe eğitimin kontrolü ve düzen-

Romenler bu tasarını anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle reddetmektedirler. Çünkü onlar bu yasa tasarısını ülkenin bölünmez bütünlüğüne ve tekliğine tehdit olarak görmektedirler. Esasında Romanya'da bir azınlık yasasının yürürlüğe girmesi demek bu ülkede Romenlerin haricinde başka etnik grupların ve milliyetlerin de olduğunu kabul etmek demektir. Bu yasa tasarısının kabul edilmemesinin bir diğer nedeni ise bu yasanın azınlıklara ileri düzeyde kültürel özerklik tanımasıdır. Romenler ise azınlıklara tanınacak kültürel veya bölgesel özerkliğe karşıdır. Romanya'da yaşayan Macar asıllı politikacılar bölgesel ve etnik özerkliğin ülkenin bölünmez bütünlüğüne herhangi bir tehdit oluşturmadığını Finlandiya, İspanya, Belçika ve İtalya gibi örnekler üzerinden göstermelerine rağmen, Romen politikacılar böyle bir özerkliğin parçalanmayı beraberinde getireceğini düşünmektedirler. Bu yüzden Azınlık Yasa Tasarısının en azından yakın bir gelecekte kabul edilmeyeceği söylenebilir.

75 http://www.cdep.ro/pla/proiecte/upl_pck/proiect?idp=6778, (17.11.2014).

76 <http://www.edu.ro/index.php/articles/text/11900>, (17.11.2014).

68 <http://www.ispmn.gov.ro/node/minoritatea-turc-2000>, (30.11.2014).

69 <http://www.ispmn.gov.ro/node/minoritatea-turc-2007>, (30.11.2014).

70 <http://www.ispmn.gov.ro/node/minoritatea-turc-2009>, (30.11.2014).

71 <http://www.ispmn.gov.ro/node/minoritatea-turc-2005>, (30.11.2014).

72 <http://www.dri.gov.ro/hg-nr-8811998-pentru-declararea-zilei-de-18-decembrie-ziua-minoritatilor-nationale-din-romania/>, (17.11.2014).

73 <http://www.ispmn.gov.ro/node/minoritatea-turc-2005>, (30.11.2014).

74 Bu kanun tasarısının kabulü için Romanya Macarları Demokratik Birliği (Uniunea Democratică a Maghiarilor din România), on yıldan bu yana mücadele etmesine rağmen bu tasarının yasalaşmasını başta Romen milliyetçileri olmak üzere çeşitli lobiler engellemektedir.

lenmesi, Köstence, Tulça ve Bükreş'te bulunan eğitim müfettişliklerinde görev yapan Türk müfettişler tarafından yürütülmektedir.⁷⁷ Romanya'da Türkçe eğitimin önünde yasal hiçbir engel bulunmamasına rağmen yukarıda belirtildiği gibi Türk azınlığın vurdumduymazlığı ve Türkçe eğitim konusundaki bilinçsizlikleri nedeniyle ilkokuldan üniversiteye kadar Türkçe eğitim almak ne yazık ki mümkün değildir.

Romanya'da yaşayan Türk çocukları, Türk Dili ve Edebiyatı, Türk Tarihi ve Kültürü gibi dersleri sadece ilköğretim düzeyinde Türkçe olarak okurlarken diğer derslerin tamamını Romence olarak yapmaktadırlar.⁷⁸ Halbuki 2011 tarihli Romen eğitim kanunu azınlık mensuplarına kendi anadillerinde eğitim hakkı sağladığı halde yukarıda belirtildiği gibi, Romanya Türkleri Türkçe eğitim yapamamaktadırlar. Bu ülkede Türkçe eğitimi 2000'lerin başında iki şekilde yapılmaktaydı: Bunlardan birincisine kısmi Türkçe eğitimi adı veriliyordu. Bu çerçevede öğrenciler bazı dersleri Türkçe, bazı dersleri ise Romence öğreniyorlardı. İkincisi ise ilaveli Türkçe eğitimi olarak tanınıyordu. Bu seçenek için karar veren öğrenciler ise bütün dersleri Romence öğreniyorlardı, ancak isteyen öğrenci Türkçeyi seçmeli olarak okuyabiliyordu.⁷⁹ Yeni yasaya göre veliler istediği takdirde tüm dersler azınlıkların dillerinde yapılabilir. Ancak okul yöneticileri bu yönde istekte bulunan aileleri dini liderleri araya sokmak suretiyle veya belediye başkanı gibi diğer kamu görevlilerinin baskısıyla bu düşüncelerinden vaz geçirebilmektedirler. Romen makamlarının Dobromir Köyü örneğinde olduğu gibi Türklerin yoğun olarak yaşadıkları yerlerde söz konusu yasaya işlerlik kazandırmadıkları görülmektedir. 2008 yılında Romanya'da müfredatında Türkçe derslere yer veren 53 okul bulunmaktaydı. Bu okullarda Türkçe eğitim gören öğrenci sayısı ise 3.603 idi.⁸⁰ 2009'da ise müfredatında Türkçeye yer veren okul sayısı 70'e yükselmiştir.⁸¹

Nüfusunun tamamı Türklerden oluşan Başpınar Köyü'nde Romence eğitim veren bir ilkokul bulunuyordu. 2010 yılında azınlıklara kendi ana-

dillerinde eğitim hakkı tanıyan yasanın yürürlüğe girmesine rağmen söz konusu okulda görev yapan Türk asıllı öğretmenler ana dilde eğitimin önemini idrak etmemiş olduklarından⁸² Türkçenin Romanya'da işe yarayacağını düşünen kişilerdi.⁸³ Söz gelimi bu okulda görev yapan Türk öğretmen Leinar Şemşeddin Romanya'da yaşadıklarından bu ülkede nereye giderlerse gitsinler Romence konuşmak zorunda olduklarını ifade etmiştir.⁸⁴ Bundan dolayı ona göre, Türkçe eğitim verilmesi gereksizdi. Romenin ülkenin resmi dili olduğunun altını çizen Şemşeddin, Türkçenin aile içinde Romencenin ise okullarda kullanılmasının daha doğru olduğunu düşünmektedir.⁸⁵ Başpınar Köyü'nde bulunan ilkokulda yaşanan talihsizlik bu kadarla da kalmamış bu okul 2014 yılının Eylül ayında kapatılarak burada eğitim-öğretim gören Türk öğrenciler, ebeveynlerinin isteği üzerine, daha iyi Romence öğrenebilmeleri amacıyla Bayramdede (Independența) Köyü'nde bulunan Romen okuluna nakledilmişlerdir.⁸⁶ Bu durum Şemşeddin gibi öğretmenlerin bir neslin geleceğini nasıl karartabileceğini göstermesi bakımından ibret vericidir. Oysa tarihini, coğrafyasını ve kültürünü kendi dilinde öğrenmeyen gençler anadillerini de tam anlamıyla bilemezler. Böylece anadillerini öğrenemeyen Türk çocukları mantıki düşünce kabiliyetinden ve milli ve manevi değerlerinden yoksun kalacaklarından Romen toplumu içinde kolaylıkla asimile olup gideceklerdir.

Romanya'da ortaöğretim düzeyinde müfredatı baştan sona Türkçe olan tek bir lise bulunmaktadır ki bu eğitim kurumunun adı Mecidiye Kemal Atatürk Milli Koleji'dir. Türkiye Cumhuriyeti tarafından açılan bu kolejde 2013-2014 eğitim öğretim yılında sekizi Türk uyruklu olmak üzere 549 öğrenci öğretim görmüştür.⁸⁷ Bu kolejin tarihi 1948-1965 döneminde faaliyet gösteren Mecidiye İlahiyat Lisesine kadar geri gitmektedir. Ro-

82 Minoritățile din sistemul educațional din România, Ministerul Educației Naționale, Direcția Generală Învățământ în Limbile Minorităților, Direcția Minorități, 18. 02. 2014, s. 31.

83 Copii nemulțumiți că învață română abia la școală, Adevărul, http://adevarul.ro/educatie/scoala/copii-nemulțumiți-invață-românește-abia-la-scoala-1_50aca5047e42d5a6639eb3bc/index.html, (17.11.2014).

84 Aynı yerde.

85 Aynı yerde.

86 Iancu, La cererea părinților școală din Fântâna Mare desființată, Telegraf Online, 04.08.2014, http://www.telegrafonline.ro/1407099600/articol/275378/536coala_din_fantana_mare_desfiin539ata.html, (17.11.2014).

87 Fahri Türk, Türk Kültür Dış Politikası, Paradigma Akademi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 83.

77 Minoritățile din sistemul educațional din România, 2014, s. 31.

78 Aynı yerde.

79 <http://www.ispmn.gov.ro/node/minoritatea-turc-2002>, (30.11.2014).

80 Ștefan, Romanya'da Türkçe Öğretimi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013, s. 26.

81 <http://www.ispmn.gov.ro/node/minoritatea-turc-2008>, <http://www.ispmn.gov.ro/node/minoritatea-turc-2009>, (30.11.2014).

rağmen, Dobruca Tatarcası yerine Kazan Tatarcası öğrenmeye zorlanmışlardır.⁵¹ 1948'de açılan Tatar Pedagoji Lisesi 1960 yılında, 1910'da açılan Mecidiye İlahiyat Lisesi ise 1966'da kapatılmıştır.⁵² Bükreş Üniversitesi bünyesinde eğitim veren Tatarca Bölümü ise 1965-1966 eğitim-öğretim yılında faaliyetlerine son vermiştir.⁵³

Türklerin kurmuş oldukları okullarda da durum hiç iç açıcı değildi. Böylece adım adım Türkçe derslerin yerini Romence dersler almıştır. 1950'lerden başlayarak tarih, coğrafya, matematik ve kimya gibi dersler Romence yapılmaya başlandığı gibi, okul aile birliği toplantılarında öğretmenlere, velilerle Romence konuşma zorunluluğu getirilmiştir.⁵⁴ Üniversiteyi yeni bitiren Türk ve Tatar öğretmenlerin büyük bir kısmı genellikle Dobruca dışında, yoğunluklu olarak Romenlerin yaşadıkları bölgelerde bulunan Romen okullarına atanmışlardır.⁵⁵ Diğer yandan Türkçe eğitim yapan okullarda ise Romen öğretmenler ve okul müdürleri görevlendirilmiştir.⁵⁶ 1957 yılından itibaren Türkçe eğitim yapan bütün eğitim kurumları kapatılmaya başlanmıştır. 1960'ların sonuna kadar Türkçe okul ve sınıfların tamamı kapatılmıştır.⁵⁷ Ancak 1970'lerde, Romence eğitim veren birkaç okulda Türk dili dersleri yapılmasına izin verilmiştir. Bunun temel nedeni, Romanya'nın azınlıklara karşı ne kadar demokratik davrandığını dünyaya göstermekti.⁵⁸ Ancak bu durum Türkçe eğitimi dışlama ve bastırma politikasını değiştirmemiştir.

22 Aralık 1989 tarihinde Romanya'da demokrasi dönemi başlayınca Mehmet Ali Ekrem liderliğindeki Romanya Türk Demokrat Birliği, ülkenin idaresini idam edilmiş olan komünist Çavuşesko'dan devralan Romanya Milli Kurtuluş Cephesi'ne katılarak demokratik rejimin yerleşmesi için her türlü desteği vermeye başlamıştır.⁵⁹ Bu gelişmeyi müteakiben Romanya Müftülüğünün öncülüğünde 29 Aralık 1989'da Romanya'da

51 Aynı yerde.

52 Aynı yerde.

53 Aynı yerde.

54 Aynı yerde.

55 Aynı yerde.

56 Aynı yerde.

57 Aynı yerde.

58 Aynı yerde.

59 <http://www.ispmn.gov.ro/node/minoritatea-ttar-1989>, (30.11.2014).

yaşayan Tatarların ve Türklerin ekonomik, kültürel ve dinsel haklarını savunmak ve onları temsil etmek amacıyla "Romanya Türk-Müslüman Demokratik Birliği" adında bir örgüt kurulmuştur.⁶⁰ Ancak iki grup arasında yetki paylaşımı konusunda çıkan tartışmalar söz konusu örgütün 1 Şubat 1990 tarihinde ikiye bölünmesiyle sonuçlanmıştır.⁶¹ Böylece Romanya Türk Azınlığı Etnik Birliği (Uniunea Minoritară Etnică Turcă din România) ve Romanya Türk-Müslüman Tatarlar Demokratik Birliği (Uniunea Democrată a Tătarilor Turco-Musulmani din România) adlı iki ayrı örgüt ortaya çıkmıştır.⁶² Diğer yandan Türkler ve Tatarlar 18 Mayıs 1992 tarihinde Tulça'da ortak menfaatlerini savunmak amacıyla Tulça Vilayeti Müslüman Türkler ve Tatarlar Demokratik Birliği (Uniunea Democrată Turco - Tătară Musulmană din județul Tulcea) adında bir örgüt kurmuşlardır.⁶³

Türklerin faaliyete geçirdikleri örgütler, çok geçmeden liderler arasında çıkan anlaşmazlıklar yüzünden bölünmüştür. 1 Şubat 1990'da hayata geçirilen "Romanya Türk Azınlığı Etnik Birliği" 21 Aralık 1993 tarihinde "Romanya Türk Demokrat Birliği" adıyla yasal statü kazanmıştır.⁶⁴ 28 Nisan 1990 tarihinde ise Romanya Türklerinin bir başka temsilcisi olan "Romanya Türk Birliği" ortaya çıkmıştır.⁶⁵ Bunlardan ayrı olarak 2004 yılında Romanya Türk-Müslüman Birliği hayata geçirilmiştir.⁶⁶ Romanya Türklerini temsil eden bu üç örgüt içerisinde en etkilisi Romanya devleti ile de yakın ilişkiler kurmuş olan "Romanya Türk Demokrat Birliği" adlı örgüt olmuştur. Siyasal hedeflere sahip olmayan bu örgüt taşra ve gençlik yapılanmasına giderek 15 Kasım 1990 tarihinde Atatürk Gençlik Örgütü adında bir sivil toplum örgütü faaliyete geçirmiştir. Bu gençlik örgütü "Genç Nesil" adında bir de gazete çıkarmaya başlamıştır.⁶⁷ Diğer yandan Türk Demokrat Birliği şemsiyesi altında 8 Mart 2000 tarihinde Dünya

60 Aynı yerde.

61 <http://www.ispmn.gov.ro/node/minoritatea-ttar-1990>, <http://www.ispmn.gov.ro/node/minoritatea-turc-1990>, (30.11.2014).

62 <http://www.ispmn.gov.ro/node/minoritatea-turc-1990>, (30.11.2014).

63 <http://www.ispmn.gov.ro/node/minoritatea-turc-1992>, (30.11.2014).

64 Aynı yerde.

65 Aynı yerde.

66 <http://www.ispmn.gov.ro/node/minoritatea-turc-2004>, (30.11.2014).

67 <http://www.ispmn.gov.ro/node/minoritatea-turc-1990>, (30.11.2014).

men Eğitim Bakanlığı tarafından 1993 yılında tekrar açılan bu lisenin⁸⁸ adı 1995'te Mustafa Kemal Atatürk Pedagojik ve İlahiyat Lisesi⁸⁹, 2000 yılında ise Kemal Atatürk Milli Koleji olarak değiştirilmiştir.⁹⁰ Ancak Romanya'da Türkçe eğitim veren sadece bir lisenin bulunması Türk çocuklarının ana dillerinde eğitim alma ihtiyaçlarını karşılamaktan uzaktır. Romanya'da yaşayan Türkler gelecekte çocuklarının ana dillerine ve kültürlerine sahip olmalarını istiyorlarsa sağlam bir eğitimin temeli olan anadilde eğitime önem vermelidirler.

Romanya 2010 yılından önce ülkesinde yaşayan tüm azınlıklara kendi anadillerinde eğitim yapma hakkı tanımamıştı. Ancak bunun iki istisnası vardı. Sadece Macarlar ve Almanlar kendi anadillerinde eğitim yapma hakkına sahiptiler. Macarlara Romanya'da yaşayan azınlıklar içerisinde nüfusları (yüzde 6,1) en fazla olan grup olduklarından, Almanlara ise Alman kültürünün ve dilinin öneminden dolayı anadillerinde eğitim yapma hakkı tanınmıştı. Bir çok Romen ailesinin çocuklarını Almanca eğitim veren okullara göndermesi de Almanlara anadillerinde eğitim hakkı tanınmasında etkili olmuştu. Diğer azınlıklar ise Romen okullarına gitmek zorundaydılar. Ancak kendi anadillerini haftada 1-2 saat öğrenebiliyorlardı. Romanya'da yaşayan Türklerin Türkçe öğretimi ve Türkçenin kamusal alanda kullanılması hususunda göstermiş oldukları vurdumduymazlığın yanında Romen yetkililerin yaptıkları keyfi uygulamalar da Türkçenin eğitim alanında kullanılmasına kısıtlamalar getirmektedir. Bu bağlamda bir örnek vermek gerekirse Köstence Eğitim Müfettişi Răducu Popescu, Şubat 2014'te Türklerin ve Tatarların yoğun olarak yaşadıkları bu vilayette, mevcut Türkçe derslerini yarıya düşüren ve din derslerini (İslam) de tamamen kaldıran bir karar aldığı⁹¹ din derslerinin kaldırılmasına Türk ve Tatar azınlığın temsilcileriyle İslam dininin önderliğini yapan kişiler itiraz ederlerken, Türkçe derslerinin yarıya düşürülmesi Romanya

Türk toplumu arasında ciddi bir yankı yapmamıştır.⁹² Bu durum Romanya Türklerinin Türkçeye yeterince sahip çıkmadıklarını göstermektedir. Halbuki onlar Türkçeye sahip çıkmamakla esasında kendi geleceklerini tehlikeye atmaktadırlar. Şayet Romanya Türkleri anadillerine ve kültürlerine sahip çıkarlarsa, geleceklerine sahip çıkacaklardır. Romanya yasaları azınlıkların dernek, gazete ve dergi kurmalarını teşvik edici mahiyettedir. Türkler bu yasalardan sonuna kadar yararlanmalıdırlar.

Romanya Türklerinin anadillerini kullanma haklarının ihlâl edilmesinin nedenlerinin başında yaşadıkları yerleşim yerlerinin belediye başkanlarının Romen asıllı olmaları gelmektedir.⁹³ Türklerin maruz kaldıkları hak ihlallerinin bir diğer kaynağı ise haklarını aramada çok edilgen bir tutum sergilemeleridir. Maalesef Türkler Türkçenin kamusal alanda daha etkin olarak kullanılması için yeterince mücadele etmemektedirler. Örneğin Macarlar verdikleri mücadele sonunda Cluj-Napoca ve Târgu Mureş şehirlerinde iki dilde (Romence ve Macarca) eğitim veren üniversiteler kurabilmişlerdir.⁹⁴ Türkler ses çıkarmadıkları ve uysal oldukları için Romen makamları tarafından sevilmeaktedirler. Ancak bu şekilde dilsel ve kültürel haklarını daha ileri taşıyamayacakları aşîkârdır.

Romanya Türklerinin nüfusu dikkate alındığında bu ülkede Türkçe eğitimin geniş çapta yapıldığı görülmektedir. Ancak bu çerçevede temel sorun, yukarıda da işaret edildiği gibi ilköğretim düzeyinde Türkçe eğitimin sadece Türk Dili ve Edebiyatı, Türk Kültürü ve Tarihi gibi derslerde yapılmasıdır. Romen eğitim yasasına göre bütün derslerin azınlıkların anadillerinde yapılmasının önünde hiçbir engel yoktur. Şayet Romanya'da her düzeyde Türkçe eğitim bulunmuyorsa, bu durumun sorumlusu Romanya hükümeti değil bu haklardan yeterince yararlanmayan Türk toplumunun öncüleridir.

88 <http://www.ispmn.gov.ro/node/minoritatea-turc-1993>, (30.11.2014).

89 <http://www.ispmn.gov.ro/node/minoritatea-turc-1995>, (30.11.2014).

90 <http://www.ispmn.gov.ro/node/minoritatea-turc-2000>, (30.11.2014).

91 Anton, Din anul şcolar 2014-2015 religia islamică, Replica Online, 14.02.2014, <http://www.replicaonline.ro/religia-islamica-nu-se-va-mai-preda-in-secoli-cum-explica-isj-masuracare-inflameaza-spiritele-157692/>, (17.11.2014); Baciur, "Dacă ne supăraţi, Dobrogea o să fie un butoi cu pulbere", Zia de Constanţa online, 17.02.2014, <http://www.ziaconstanta.ro/stiri/deschidere-editie-reactii-la-decizia-isj-privind-orele-de-religie-islamica-daca-ne-suparati-dobrogea-o-sa-fie-un-butoi-cu-pulbere-484691.html>, (17.11.2014).

92 Aynı yerde.

93 Ada Codău, Iată lista primarilor din judeţul Constanţa, Zia de Constanţa online, 11.06.2012, <http://www.ziaconstanta.ro/diverse/stiri-calde/alegeri-2012-iaata-lista-primarilor-din-judeutul-constanta-79931-371230.html>, (17.11.2014).

94 Mateescu, Sondaj despre relaţiile, Puterea 10.01.2013, <http://www.puterea.ro/politica/sondaj-despre-relatiile-romanilor-cu-minoritatile-etnice-unguri-sunt-mai-urati-decat-romii-79080.html>. Adevărul despre România..., Adevărul online, Politica, 14/10/2013, http://adevarul.ro/news/politica/ungurii-rusii-primii-topul-antipatiei-romani-1_525ad699e7b855ff56326eccc/index.html; Ion Răpău: Cât de mult îi iubesc românii pe ruşi, Gazeta de Nord-Vest 08.08.2014, <http://www.gazetanord-vest.ro/2014/08/cat-de-mult-i-iubesc-romanii-pe-rusi/>, (17.11.2014).

tanța) yapılan günlük yarım saatlik Türkçe ve Tatarca programlardır.¹⁰⁶ Radyo yayını yapma konusunda Türkler ve Tatarlar son yıllarda işbirliğine de gitmişlerdir. Söz gelimi 1 Eylül 2006 tarihinde Romanya Türk Demokrat Birliği, Türk-Müslüman Tatarlar Demokratik Birliği ve Romanya Müftülüğü Köstence'de Türkçe yayın yapacak bir radyo istasyonunun kurulması için protokol imzalamışlardır.¹⁰⁷ Türkler ve Tatarlar tarafından ortaklaşa finanse edilen bu radyo bu grupların lisani, dini ve kültürel ihtiyaçlarının karşılanmasına yoğunlaşmıştır. Sonunda yukarıdaki protokolün ürünü olarak 4 Aralık 2008 tarihinde "Radyo-T" adı verilen ve günlük 13 saat yayın yapan radyo dinleyicileriyle buluşmuştur.¹⁰⁸ Türkçe yayın yapan bu radyoda ayrıca bir saat Tatarca, 45 dakika da Romence programlar yer almaktadır.¹⁰⁹

Romanya Türklerinin Türkçe yayın yapan herhangi bir televizyonları bulunmamaktadır. Ancak Romen Devlet Televizyonunda (TVR3) haftanın beş günü yayınlanan "Herkes Birlikte" (Toți împreună) adlı 82 dakikalık program kapsamında Romanya'da yaşayan bütün azınlıkların dillerinde çok kısa haberler yer almaktadır. Bu programda süre olarak aslan payını Macarca ve Almanca yayınlar aldığından, arta kalan süre sayıları 20'yi geçen diğer azınlıklar arasında paylaşılmaktadır. Dolayısıyla bu program kapsamında yer verilen Türkçe haberler yetersizdir.¹¹⁰ Söz konusu program dışında Romen Devlet Televizyonunda (TVR) Macarların (nüfus: 1.300.000/haftalık program süresi: 242 dakika), Romanların (nüfus: 535.140/ haftalık program süresi: 48 dakika) ve Almanların (nüfus: 36.884/haftalık program süresi: 145 dakika) ana dillerinde yayınlanan programları vardır.¹¹¹ Yukarıda görüldüğü gibi, Almanların TVR'de Almanca programları (Akzente, Germana la... 1)¹¹² olmasına karşın nüfus olarak onlara çok yakın olan Türklerin Türkçe yayınlarının olmaması oldukça düşündürücüdür. Romen devlet televizyonlarında Türklerin ve Ta-

tarların Türkçe olarak hiçbir programlarının yayınlanmaması maalesef bu toplulukların acziyetini göstermektedir.

Türkiye'nin Romanya Türklerine ve Türkçeye Bakışı

Romanya Türkleri dil yasasından kaynaklanan haklarını kullanma hususunda bu ülkede yaşayan diğer azınlıklardan oldukça geri durumdadırlar. Söz gelimi, kamusal alandaki tabelaların iki dilli olarak yazılması, nüfus ve diğer devlet dairelerinde ana dilin kullanılması, resmi makamların çevrimiçi sayfalarının ilgili azınlıkların dillerinde oluşturulması gibi konularda Türkler sekizinci veya dokuzuncu sırada gelmektedirler. Durum bu merkezdeyken Romanya'yı ziyaret eden Türk devlet adamlarının ve yetkililerin bu ülkenin Türklerle mükemmel bir şekilde muamele ettiğini söylemeleri, vatandaşlarının sorunlarına ve ihtiyaçlarına karşı ne kadar ilgisiz olduklarını ortaya koymaktadır. Örneğin, Türkiye'nin Romanya Konsolosu, İlhan Yücel 1994'te bu ülkede yaşayan Türklerin sahip oldukları haklardan duyduğu memnuniyeti aşağıdaki şekilde ifade etmiştir: "Romanya'da yaşayan Türklerin ve Tatarların durumundan genel olarak memnun olduğumuzu söyleyebilirim. Ana dillerini rahatlıkla kullanabilen Türklerin parlamentoda temsilcileri bulunmaktadır. Ayrıca bu ülkede dini vecibelerini de rahatlıkla yerine getirmektedirler. Sonuçta Romanya Türkleri özgür olarak yaşama koşullarına sahip durumdadırlar[...]"¹¹³ 2000 yılında Romanya'yı ziyaret eden dönemin başbakanı Bülent Ecevit bu ülkede yaşayan Türklerin ve Tatarların geniş haklara sahip olmalarından duyduğu büyük memnuniyeti ifade etmiştir.¹¹⁴ Gene aynı yıl Türkiye'nin Romanya Büyükelçisi Ömer Zeytinoglu, Romanya'nın azınlık mensubu vatandaşlarına çok önem verdiğini dolayısıyla bu durumun diğer ülkeler için örnek olması gerektiğini söylemiştir.¹¹⁵ Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ise 20-21 Mayıs 2004'te Romanya'ya yaptığı ziyaret sırasında, Bükreş'in ülkesinde yaşayan Türklerle yönelik olumlu politikasından sitayişle söz etmiştir.¹¹⁶ Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

106 <http://www.dri.gov.ro/1812-2/>, (17.11.2014).

107 <http://www.ispmn.gov.ro/node/minoritatea-turc-2006>, (30.11.2014).

108 <http://www.ispmn.gov.ro/node/minoritatea-turc-2008>, (30.11.2014).

109 http://www.cna.ro/IMG/pdf/Radio_modif_lic.pdf, (17.11.2014).

110 <http://www.paginamedia.ro/2014/03/o-televiziune-in-limba-maghiara-noul-program-de-givemare-prevede-ca-tvr-sa-canta-in-limba-maghiara-pe-tot-parcursul-zilei/>, (17.11.2014).

111 Aynı yerde.

112 Aynı yerde.

113 <http://www.ispmn.gov.ro/node/minoritatea-turc-1994>, (30.11.2014).

114 <http://www.ispmn.gov.ro/node/minoritatea-turc-2000>, (30.11.2014).

115 Aynı yerde.

116 <http://www.ispmn.gov.ro/node/minoritatea-turc-2004>, (30.11.2014).

Sonuç

Yukarıda vurgulandığı gibi Romanya Türkleri ilkokuldan üniversiteye kadar Türkçe eğitim ve öğretimi tam manasıyla hayata geçirebilmiş değillerdir. Türkçe müfredatın gerçekleşmemesinin müsebbibi Başpınar Köyü örneğinde görüldüğü gibi bilinçsiz eğitimci ve velilerdir. Orta öğretimde durum biraz daha iyidir. Mecidiye Kemal Atatürk Koleji'nde Türkçe eğitim dili olarak kullanılmaktadır. Ancak bu okula başlayan öğrenciler daha önce ana dilleri olan Türkçeyi düzgün bir şekilde öğrenemediklerinden derslerde dilsel anlamda büyük zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Diğer yandan Romanya'da Türkçe eğitim veren tek bir kolej bulunması 2011 nüfus sayımına göre ülkedeki nüfusları 27.700 kişi olan Türklerinin ihtiyacını karşılamaktan oldukça uzaktır. Romanya üniversitelerinde kurulan Türkoloji bölümleri sayesinde Türk dili hakkıyla öğretilmektedir. Ancak söz konusu bölümlerdeki eğitim, anadili Türkçe olmayan öğrenciler düşünülerek oluşturulduğundan Türk öğrenciler için yüzeysel olduğu söylenebilir.

Romanya Türklerinin sahip oldukları gazete ve dergiler nüfuslarıyla orantılı değildir. Türkiye'den Romanya'ya giderek orada faaliyette bulunan iş adamlarının çıkardıkları gazeteler ve dergiler Dobruca bölgesinde yaşayan Türklerin kültürel ve siyasal hayatı hakkında yeterince bilgi ihtiva etmemektedir. Günümüzde Dobruca Türklerinin sorunlarını dile getiren yegâne gazete Hakses'tir. Yapılan çözümlemede de ortaya konulduğu gibi 2000'li yılların başında bir kaç gazete ve dergi kurulmuş olmasına rağmen bunlar kısa süre sonra yayın hayatlarına son vermiştir. Bunun temel nedeni Romanya Türklerinin nüfuslarının az olması nedeniyle söz konusu gazeteleri dışardan herhangi bir kaynak sağlamadan yaşatma güçlerinin olmamasıdır. Esasında böyle durumlarda milli bilince sahip zengin azınlık mensuplarının gazeteleri ve dergileri finansal olarak desteklemeleri gerekir.

Her ne kadar Romanya Türklerinin kendilerine ait Türkçe yayın yapan televizyonları veya Romen Televizyonunda Türkçe programları olmasa da bütün gün Türkçe yayın yapan Radyo-T'nin kurulması Türkler ve Tatarlar adına önemli bir olaydır. Ayrıca Dobruca Devlet Radyosunda günde

yarım saatlik Türkçe programlar devam etmektedir. Bu radyo yayınları Dobruca'da dağınık halde yaşayan, yani ikamet ettikleri beldelerde nüfusun yüzde 20'sini oluşturamayan, Türklerin ana dillerini doğru bir şekilde konuşmaları, kültürel etkinliklerinden haberdar olmaları ve Romen toplumu içinde eriyip gitmemeleri açısından hayati bir önem taşımaktadır.

Romanya'da uygulanan dil yasası her ne kadar bir bölgede toplu olarak yaşayan azınlıkları kayırıyorsa da Türkler toplu yaşadıkları ve halkın yüzde 20'sinden fazlasını oluşturdukları yerlerde dahi vurdumduymazlıkları ve bilinçsizlikleri yüzünden Türkçeyi kamusal hayatta etkin bir şekilde kullanamamaktadırlar. Kullandıkları yerlerde dahi Köstence İl Eğitim Müdürlüğü örneğinde olduğu gibi Türkçe eğitimin kısıtlanmasına hiçbir ses çıkarmamaktadırlar. Bu durumun ortaya çıkmasında maalesef yeterince milli bilince sahip olmayan öğretmenlerin ve diğer seçkinlerin payı büyüktür. Şayet Romanya Türkleri milli benliklerini ve kimliklerini uzun vadede korumak istiyorlarsa Türkçeye sahip çıkmak zorundadırlar. Bu yapılmadığı takdirde Romen toplumu içinde eriyip gitmeleri kaçınılmazdır.

Kaynakça**Kitaplar**

Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România: Raport Final (Romanya'daki Komünist Diktatörlüğün Araştırması için Kurulan Cumhurbaşkanlık Komisyonu'nun Nihai Raporu), București, 2006.

Cupcea, Adriana, Construcția identitară la comunitățile turcă și tătară din Dobrogea (Dobruca'daki Türk ve Tatar Topluluklarının Kimlik Yapısı). Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, Cluj Napoca, 2013.

Horváth István, Raț, Ramona ve Vitos Katalin, Aplicarea legislației cu privire la drepturile minorităților naționale din România: Drepturi lingvistice în administrația publică locală (Romanya'daki Milli Azınlıkların Yasal Haklarının Hayata Geçirilmesi: Yerel Kamu Yönetimindeki Lisans Hakları), Centrul de Cercetare a Relațiilor Interetnice, 2006.

„Itinerarii și evenimente inedite în Dobrogea”: Diversitatea etnică specifică județului Constanța, obiceiuri și tradiții – turism cultural (“Dobruca'da Yeni Güzergahlar”. Köstence Viyaletine Has Etnik Çeşitlilik, Gelenekler, Ananeler – Kültürel Turizm), Ministerul Dezvoltării, Regionalizării și Turismului, București, 2012.

Nyelvi Jogok Útmutató (Dil Hakları Kılavuzu), Bogdán Andrea ve Mohácsék Magdolna (der), Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár (Cluj Napoca), 2012.

Ștefan, Cristina Anamaria, Romanya'da Türkçe Öğretimi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013.

Türk, Fahri, Türk Kültür Dış Politikası, Paradigma Akademi Yayınları, İstanbul, 2014.

Kanunlar ve Kanun Tasarıları

Constituția României. Titlul I. Principii Generale (Romanya'nın Anayasası. I. Başlık. Başlıca İlkeler) http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?den=act2_1&par1=1#1c0s0a1, (17.11.2014).

LEGE nr. 1 din 5 ianuarie 2011 – “actualizată” Educației Naționale -aplicabilă începând cu data de 1 februarie 2014 (1 Ocak 2001 tarihli güncellenmiş 1. Nolu Milli Eğitim KANUNU)

http://www.utcluj.ro/media/documents/2013/10_LEGE_nr1_actualizata.pdf, (17.11.2014).

LEGE nr. 215 din 23 aprilie 2001. Legea administrației publice locale (23 Nisan 2001 tarihli 215. Nolu Kamu Yönetim KANUNU)

http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.http_act_text?idt=27123, (17.11.2014).

Proiect Lege privind Statutul Minorităților Naționale din România (Romanya'daki Milli Azınlıkların Durumu ile ilgili Yasa Tasarısı)

http://194.88.148.121/c9/0e/da/6f/default_806775541107.pdf?c=aa4df512dadec1f75ac412887824f2ae, (17.11.2014).

Broşürler

Minoritățile din sistemul educațional din România (Romanya'daki Eğitim sisteminde Azınlıklar). Ministerul Educației Naționale. Direcția Generală Învățământ în Limbile Minorităților. Direcția Minorități, 18.02.2014, s. 31 (Romen Milli Eğitim Bakanlığı müfettişi Vildan Bormambet tarafından e-mektup aracılığıyla azınlıkların eğitim hakları üzerine göndermiş olduğu yayınlanmamış broşür).

Populația Stabilă după Etnie – Județe, Municipii, Orașe, Comune (Milliyetine göre Romanya Nüfusu – Vilayetler, Belediyeler, Kentler, Nahiyeler)

www.recensamantromania.ro/wp-content/uploads/2013/07/sR_Tab_8.xls, (17.11.2014).

Populația stabilă după principalele limbi materne la recensământul din anul 2011 rezultate preliminare (2001 Nüfus Sayımına göre Başlıca Ana Dilleri – kısmi sonuçlar) <http://www.recensamantromania.ro/wp-content/uploads/2012/08/TS6.pdf>, (17.11.2014).

Rezultate definitive ale Recensământului Populației și al Locuințelor (Nüfusun ve Konutların Sayımının Nihai Sonuçları) – 2011, (17.11.2014).

http://www.recensamantromania.ro/wp-content/uploads/2013/07/REZULTATE-DEFINITIVE-RPL_2011.pdf, (17.11.2014).

Makaleler

„Adevărul despre România: Unguri ve rusii, primii in topul antipatiei la români” (Romanya hakkında Gerçek: Macarlar ile Ruslar Romenler için en Antipatikler). Adevărul online. 14/10/2013 http://adevarul.ro/news/politica/unguriisi-rusii-primii-topul-antipatiei-romani-1_525ad699e7b855ff56326eee/index.html, (17.11.2014).

Aksu Ali, Romanya Türklerinde Kültürel Durum ve Mektep ve Alle Mecmuası, Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt IX/1, Haziran 2005, ss. 11-27.

Antoni, Alexandra, "Din anul școlar 2014-2015 religia islamică nu se va mai preda în școli. Cum explică ISJ măsura care inflamează spiritele" (2014-2015 Eğitim Yılından Başlanarak İslam Dini Dersleri Okullarda Kaldırılacak. Gerginlik Yaratın Kararı Vilayet Okul Müfettişliği Nasıl Açıklamaktadır), Replica Online, (14.02.2014).

<http://www.replicaonline.ro/religia-islamica-nu-se-va-mai-preda-in-scoli-cum-explica-isj-masura-care-inflameaza-spiritele-157692/>, (17.11.2014).

„A șenatus tegnap visszautasította a kisebbségi törvény tervezetét” (Din Senatu Azınlıkların Yasa Tasarısını Reddetti). Marosvásárhelyi Rádió Románia. (25.10.2005).

http://www.marosvasarhelyiradio.ro/hirek/a_szenatus_tegnap_visszautasította_a_kisebbségi_torveny_tervezetét.html, (17.11.2014).

„Avertismentul prefectului din Covasna: Autonomia pe criterii etnice e ILEGALĂ!” (Valinin Uyarısı: Etnik Temellere Dayanan Otonomi YASALARA AYKIRIDIR!) Vocea Transilvaniei Online, 17.06.2014, <http://www.voceatransilvaniei.ro/avertismentul-prefectului-din-covasna-autonomia-pe-criterii-etnice-e-ilegala/>, (17.11.2014).

Băciu, Nicoleta, "Dacă ne supărați, Dobrogea o să fie un butoi cu pulbere" ("Bizi Kızdırırsanız, Dobruca Barut Fiçisi Olacaktır"), Ziua de Constanța online, 8.12.2014).

<http://www.ziuaconstanta.ro/stiri/deschidere-editie/reactii-la-decizia-isj-privind-orele-de-religie-islamica-daca-ne-suparati-dobrogea-o-sa-fie-un-butoi-cu-pulbere-484691.html>, (17.11.2014).

Bălan, Cameila, „Primarii și panourile scrise în două limbi. Localități constănțene cu nume bilingve” (Belediye Başkanları ve İki dilli Tabelalar. Adları İki Dilde olan Köstence Vilayeti'ndeki Beldeler) Ziua de Constanța, (11.02.2013).

<http://www.ziuaconstanta.ro/stiri/deschidere-editie/primarii-si-panourile-scrise-in-doua-limbi-localitati-constantene-cu-nume-bilingve-97909-393532.html>, (17.11.2014).

Bocai, Adina, "Colegiul Național "M. Kemal Atatürk" are buletin de Medgidia" ("M. Kemal Atatürk" Milli Koleji'nin Mecidiye Kimliği vardır). Cuget Liber online. (01.06.2009).

<http://www.cugetliber.ro/stiri-cultura-educatie-colegiul-national-m-kemal-ata-urk-are-buletin-de-medgidia-41349>, (17.11.2014).

Codău, Ada, „Iată lista primarilor din județul Constanța” (Köstence Vilayetindeki Belediye Başkanlarının Listesi). Ziua de Constanța online, (11.06.2012).

<http://www.ziuaconstanta.ro/diverse/stiri-calde/alegeri-2012-iata-lista-primarilor-din-judetul-constanta-79931-371230.html>, (17.11.2014).

„Copii nemulțumiți că învață română abia la școală” (Romenceyi sadece Okulda Okudukları için Memnun Olmayan Çocuklar), Adevarul online, 29 Kasım 2010, http://adevarul.ro/educatie/scoala/copii-nemulțumiti-invata-romaneste-abia-scoala-1_50aea5047c42d5a6639eb3bc/index.html, (17.11.2014).

Dabija, Tatiana, "Supraviețuitorii de pe insula scufundată de Ceaușescu" (Ceaușescu'nun Batırdığı Adanın Sakinlerinden Sağ Kalanlar). Evz.ro. Știrile la Cald. (21.10.2006).

<http://web.archive.org/web/20071013170849/http://www.evz.ro/article.php?artid=277013>, (17.11.2014).

Dobos László, „Ellipták a csikszeredai rovársíros helységnévtáblát” (Csikszereda-Miercurea Ciuc'taki Runik Yazılı Plaka Çalındı), Erdély.ma, 19.11.2012 <http://erdely.ma/mozaik.php?id=130839>, (17.11.2014).

Duman Önder, Atatürk Döneminde Romanya'dan Türk Göçleri, Bilig, Bahar 2008, Sayı 45, ss. 23-44.

„György Frunda: Romania nu este stat național. UDMR ar putea vota împotriva modificării Constituției” (György Frunda: Romanya Milli bir Devlet Değildir. UDMR Anayasa'nın Değiştirilmesine karşı Oy Atabilir) Hotnews.ro Știri Non Stop, 8 (03.11.2011).

<http://www.hotnews.ro/stiri-politic-10598262-gyorgy-frunda-romania-nu-este-stat-national-udmr-putea-vota-impotriva-modificarii-constitutiei.htm>, (17.11.2014).

Iancu, Adelina, "La cererea părinților școala din Fântâna Mare desființată" (Ebeveynlerin İsteği Üzere Başınar'daki Okul Kapandı). Telegraf Online, (04.08.2014).

http://www.telegrafonline.ro/1407099600/articol/275378/536coala_din_fantana_mare_desfiin539ata.html, (17.11.2014).

Iordachi, Constantin, „La Californie des Roumains. L'intégration de la Dobroudja du Nord a la Roumanie, 1878-1913". Balkanologie, 2002 (1-2), 167-197.

Izsák Balázs, „Cerem autonomie și nu modificarea Constituției!” (Anayasa'nın Değiştirilmesini değil, Biz Özerklik İstiyoruz!), (30.06.2014).

http://sznt.sic.hu/ro/index.php?option=com_content&view=article&catid=13%3Akoezlemenyek&id=280%3Acerem-autonomie-i-nu-modificarea-constituției&Itemid=18&lang=ro, (17.11.2014).

„Magyarellenes felirtokat festettek egy Petőfi-emlékműre” (Bir Petőfi anıtı üzerine Macar Karşıtı Yazılar Yazıldı). Magyar Hírlap Online, (19.05.2014).

http://www.zaman.ro/ro/constantHtmlModuleAction_getHtmlModule.action?sectionId=75, (17.11.2014).

<http://www.ispmn.gov.ro/node/minoritatea-ttar-1989>, (30.11.2014).

<http://www.ispmn.gov.ro/node/minoritatea-ttar-1990>, (30.11.2014).

<http://www.ispmn.gov.ro/node/minoritatea-turc-1990>, (30.11.2014).

<http://www.ispmn.gov.ro/node/minoritatea-turc-1991>, (30.11.2014).

<http://www.ispmn.gov.ro/node/minoritatea-turc-1992>, (30.11.2014).

<http://www.ispmn.gov.ro/node/minoritatea-turc-1993>, (30.11.2014).

<http://www.ispmn.gov.ro/node/minoritatea-turc-1994>, (30.11.2014).

<http://www.ispmn.gov.ro/node/minoritatea-turc-1995>, (30.11.2014).

<http://www.ispmn.gov.ro/node/minoritatea-turc-1996>, (30.11.2014).

<http://www.ispmn.gov.ro/node/minoritatea-turc-1997>, (30.11.2014).

<http://www.ispmn.gov.ro/node/minoritatea-turc-1998>, (30.11.2014).

<http://www.ispmn.gov.ro/node/minoritatea-turc-1999>, (30.11.2014). <http://www.ispmn.gov.ro/node/minoritatea-turc-2000>, (30.11.2014).

<http://www.ispmn.gov.ro/node/minoritatea-turc-2001>, (30.11.2014).

<http://www.ispmn.gov.ro/node/minoritatea-turc-2002>, (30.11.2014).

<http://www.ispmn.gov.ro/node/minoritatea-turc-2003>, (30.11.2014).

<http://www.ispmn.gov.ro/node/minoritatea-turc-2004>, (30.11.2014).

<http://www.ispmn.gov.ro/node/minoritatea-turc-2005>, (30.11.2014).

<http://www.ispmn.gov.ro/node/minoritatea-turc-2006>, (30.11.2014).

<http://www.ispmn.gov.ro/node/minoritatea-turc-2007>, (30.11.2014).

<http://www.ispmn.gov.ro/node/minoritatea-turc-2008>, (30.11.2014).

<http://www.ispmn.gov.ro/node/minoritatea-turc-2009>, (30.11.2014).

MOLDOVA'DA YAŞAYAN GAGAVUZLAR VE GAGAVUZ TÜRKÇESİ

Fahri TÜRK *

Giriş

Günümüzde Gagavuzlar esas itibarıyla, Balkanlar, Karadeniz ve Hazar havzasında dağınık halde yaşayan Hristiyanlık dininin Ortodoks mezhebine² bağlı olan Türk asıllı bir topluluktur.³ Ancak bu çalışmanın konusu sadece Besarabya'da (İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Moldova) yaşayan Gagavuzların ana dilleri olan Gagavuz Türkçesinin kamusal alanda kullanılması ile yazı ve eğitim dili haline getirilmesi sürecini 19. yüzyılın sonundan günümüze kadar olan süreçte çözümlemektir. Bu çalışma Gagavuzların tarihlerini ve otonomi elde etmelerini aydınlatmaya yönelik olmadığından bu konulara Gagavuz Türkçesinin kamusal hayatta kullanımlarını etkilediği oranda yer verilecektir.

1 * Doç. Dr. Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-mekup: fahriturk11@gmail.com

2 Gagavuzlar Bizans İmparatorluğu'nun etkisiyle Hristiyanlığı benimsediklerinden dolayı Ortodoks mezhebine mensup olmuşlardır. Önceleri İstanbul Patrikhanesine bağlı olan Gagavuzlar 1876 yılında Bulgar Kilisesi kurulduktan sonra bu kiliseye üye olmaya başlamışlardır. Esasında bu tarihten önce de Bulgar Kilisesi Gagavuzlar üzerinde etkili konumdaydı. 1770'lerden sonra Bucak bölgesine göç etmeyecek Dobruca'da kalan Gagavuzlar Bulgar Kilisesinin nüfuzuna girmişlerdir. Rusların 1812-1878 yılları arasında Besarabya'da hâkimiyetlerini pekiştirmeleri, bölgede Ortodoks Hristiyan inancının kökleşmesine yol açmıştır. Daha sonra bu topraklarda kurulan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) idaresiyle birlikte Moldova Ortodoks Kilisesi ve diğer kiliseler tamamen Rus Ortodoks Kilisesinin güdümüne girmiştir. SSCB zamanında kiliselerde ibadet çoğunluğun dilinde yapılmaktaydı. Örneğin, Gagavuz Yeri'ndeki kiliselerde ibadet Gagavuz Türkçesinde icra ediliyordu (Monica Heintz, Religion und religiöse Minderheiten, Klaus Bochmann, Vasile Dumbrava, Dietmar Müller, Victoria Reinhard (Hg.), die Republik Moldau, ein Handbuch, Leipziger Universitätsverlag, Leipzig, 2012, s.558).

3 Gagavuzların kökeni ve tarihleri üzerine derli toplu bir bilgi için bkz. Atanas Manov, Gagavuzlar (Hristiyan Türkler), Türker Acaroğlu (Çev.), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001, ss.3-44.

Mevcut yazında Gagavuz Türkçesinin yazı ve eğitim dili haline getirilmesi üzerine Türkçe ve diğer yabancı dillerde Nevzat Özkan tarafından kaleme alınmış "Gagavuz Türkçesini Yazı ve Eğitim Dili Haline Getirme Çalışmalarına Bakış"⁴ başlıklı makalenin haricinde doğrudan konuyla alakalı herhangi bir eser bulunmamaktadır. Yeterince sistemli ve derinlikli olmayan bu makalede, son yıllarda Gagavuz Yeri'nde Gagavuzcanın kamusal alanda kullanılmasını etkileyen yasal çerçeveden bahsedilmediği gibi basın ve medya konusuna da sınırlı olarak değinilmiştir. Türkiye'nin Gagavuz Türkçesinin kamusal alanda kullanımına yönelik politikalarına ise hiç yer verilmemiştir. İşte bu nedenlerden ötürü bu bölüm mevcut yazına farklı bir bakış açısı getirmektedir.

Moldovancada Gagavuzların yaşadıkları yeri betimlemek için "Bucak", "Gagauzistan" "Gagauz Yeri" ve "Gagauziya" gibi farklı kavramlar⁵ bulunsa da "Gagavuz Yeri Anayasası (Temel Kanunu) son anılan iki kavramın birbirine eş anlamlı olarak kullanılabileceğini belirtmektedir.⁶ Bu çalışmada "Gagavuz Türkçesi" ve "Gagavuzca" kavramları birbiriyle eş anlamlı kelimeler olarak kullanılmaktadır. Ayrıca "Gagauz" ve "Basarabya" gibi sıfat ve coğrafi adların Türk Dil Kurumuna göre doğru yazılımları olan "Gagavuz" ve "Besarabya" şekilleri tercih edilecektir. Bundan başka Vulkaneşti ve Çadır-lunga gibi Romenceleştirilmiş yer adlarının yerine Türkçe karşılıkları olan Vulkaneş ve Çadır yazılımları yeğlenecektir.

4 Nevzat Özkan, Gagavuz Türkçesini Yazı ve Eğitim Dili Haline Getirme Çalışmalarına Bir Bakış, Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of the Turkish or Turkic, Volume 5/1, Winter 2010, ss.77-89.

5 Mevcut yazında Moldova Gagavuzlarının toplu olarak yaşadıkları bölgeyi betimlemek için "Bucak", "Gagavuzistan", "Gagavuzya" ve "Gagavuz Yeri" gibi birbiriyle rekabet halinde olan dört farklı kavram kullanılmaktadır. Bunlardan son ikisi Gagavuz Yeri Temel Kanununa göre birbirlerinin yerine kullanılacak resmi kavramlardır. Bunların içinden en eski olanı "Bucak" adeta Gagavuz kimliğiyle özdeşleşmiş gibidir. Bu yüzden 1990'ların başında Kişinev'e karşı Gagavuzların bağımsızlığını savunmakla görevli olan askeri birliği "Bucak birlikleri" adı verilmiştir. Edebi eserlerde daha çok tarihsel önemi bulunan "Bucak" kavramının kullanıldığı görülmektedir. Örneğin, Gagavuz vatani ve kimliği üzerine yazılmış 38 şiirin 27'sinde vatan coğrafyası için "Bucak" kullanılırken, ikisinde "Gagavuzya", üçünde "Gagavuzistan" ikisinde "Gagavuz Yeri" ve dördünde ise yansız olan "vatan" kavramları tercih edilmiştir (Bu konuda ayrıntılı olarak bkz. Stefan Ibric, Die Gagauzen - Nationsbuilding ohne Geschichte? Oder Nation ohne nation-building?, Jahrbücher für Geschichte und Kultur Südosteuropas, Jahrgang 2005, No. 7, s.92).

6 Bu çalışmada bu kavramlardan "Gagauz Yeri" şeklindeki kullanım tercih edilecektir (bkz. Gagavuz Yeri Temel Kanunu, Mad.1, Fıkra 2).

Bu çalışmada ilkin Mihail Çakır'ın 20. yüzyılın başında Gagavuz Türkçesini yazı dile haline getirme çabaları ele alındıktan sonra Besarabya ve Moldova'nın nüfusu ve etnik yapısı üzerinde durulacaktır. Daha sonra konunun tarihsel süreç içerisinde daha net bir şekilde anlaşılabilmesi için komünist dönemde Gagavuz Türkçesinin ilk kez bir alfabeye tanıtıldığı ortaya konulacaktır. Bu temel üzerinde bağımsızlık döneminde Gagavuz Türkçesinin kamusal alanda kullanılması, eğitim dili haline gelmesi ve bunu etkileyen federal ve bölgesel yasalar çözümlenecektir. Son adımda ise Gagavuz Türkçesinde matbuat, süreli yayınlar, medya ve Türkiye'nin Gagavuz Türkçesinin kullanımına yönelik katkıları ele alınacaktır.

Besarabyalı Gagavuzlar ve Gagavuz Türkçesi

Gagavuzların Balkanlar'daki (Bulgaristan ve Romanya) tarihleri çok eskilere dayanmaktadır. Gagavuzlar 1263 yılında Dobruca'da bağımsız bir Oğuz Devleti kurmuşlarsa da bu devlet 1389 tarihinde Yıldırım Beyazıt devrinde Osmanlı topraklarına katılmıştır.⁷ Ancak bu bölümde dikkatler 19. ve 20. yüzyıllardaki Türkçe kullanımına çevrileceğinden Gagavuzların 19. yüzyıl öncesindeki tarihleri mevzu bahis olmayacaktır.⁸ Gagavuzlar 18. yüzyılda Varna ve Dobruca gibi bölgelerde⁹ yaşamış olsalar da Ruslar 1812 yılında Besarabya'yı ele geçirdikten sonra söz konusu halkı bu bölgeye nakletmişlerdir.¹⁰ Esasında bu tarihten önce Osmanlı-Rus savaşlarının ve ekonomik durumun kötüleşmesinin etkisiyle bazı Gagavuz

7 Manov, a.g.e., s.25. Bu konuda ayrıca bkz. Mihail Çakır, Besarabyalı Gagavuzların Tarihi (Besarabyalı Gagavuzların İstoriyası), Harun Güngör (Haz.), Tolunay Yayıncılık, Niğde, 1998, s.17-20.

8 Gagavuz adının menşei, Gagavuzların aslı, Osmanlı döneminde Gagavuzlar ve Gagavuz isyanları için kısa ve derli toplu bir bilgi için bkz. Nevzat Özkan, Gagavuz Türkçesi Grameri, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1996, s.7-21.

9 Dorin Lozovanu, Igor Roşca, Andrian Delinschi, Thede Kahl, Pavel Titu, Aleksandr Prişcepu, Ladislav Garassy ve Vitali Chiureciu, Gagauziya (Gagauz Yeri) Atonom Bölgesi Atlası, Proart, Chişinău, 2014, s.53.

10 Bu tarihten sonra bölgede Gagavuz köylerinin kurulması hız kazanmıştır. Kurulan köylerin yıllara göre dağılımı aşağıdaki gibidir: 1812: Düzgünce, Kazayaklı, Baurçı, Tatar-Kıpçak, Vulkaneş, 1814: Beşalma, Bolboka, Taşpınar, 1818: Çadır, Kıryet, Yeniköy, 1820: Aydarma, Çoltay, Tomay, Haydar, 1821: Satecihacı (Aleksandrovka), Dimitrovka, 1830: Başköy, Bolgarlika. Esasında Ruslar Besarabya bölgesini hukuki olarak (de jure) ele geçirmeden fiili olarak (de facto) bölgeye hâkim olduklarından köylerin kurulması daha önceki tarihlerde başlamıştır. Böylece 1809'da Kubey, 1811 yılında ise Komrat, Kurci, Çeşmeköy, Etulya, Eski Torcon, Karakurt, Beşgöz ve Kongaz gibi köyler meydana getirilmişti (Çakır, a.g.e., s.35).

topluluklar 18. yüzyılın sonundan itibaren Bucak bölgesine yerleşmeye başlamışlardır. Özellikle Türkiye ve Rusya arasında imzalanan 1774 tarihli Küçük Kaynarca Anlaşması bölgeye yönelik göçlerin yaşanmasında önemli bir kilometre taşı olmuştur. Esasında Gagavuzların Bucak'a yerleştirilmeye başlamaları daha erken tarihlere dayanmaktadır. Diğer yandan Tatarlar 1807'de Bucak'tan çıkarılarak yerlerine Gagavuzlar iskân edilmişlerdir. Rusların Bucak bölgesinde 1817 yılında yapmış oldukları nüfus sayımına göre Gagavuzların 19 adet köy kurmuş oldukları tespit edilmiştir. Kırım Savaşı'ndan (1853-1856) sonra Gagavuzların bir kısmı günümüzde Ukrayna sınırları içerisinde yer alan Odesa ve Zaparoje bölgelerine sevk edilmişlerdir. Her ne kadar Rus-Japon Savaşı'nın ardından esen liberal rüzgârların etkisiyle Gagavuzlar Ruslara karşı ayaklanarak 6 Ocak 1906 tarihinde bir devlet kurdıklarını ilân etmişlerse de, bu devlet sadece on gün yaşayabilmiştir. İlerleyen yıllarda Besarabya'da 1909 yılında geçim sıkıntısının baş göstermesi nedeniyle bir kısım Gagavuz Kazakistan'ın Turgay bölgesine göç etmiştir. İki savaş arası dönemde Romen idaresinde kalan bölge İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tekrar Rusların yönetimine girmiştir. Gagavuzlar Besarabya'ya yerleştikten sonra Moldovancayı öğrenerek Moldovalıların kullanmış oldukları Latin alfabesinde yazmaya başlamışlar ve adlarını ve soyadlarını Moldovancaya çevirmişlerdir.¹¹ 1918-1944 yılları arasında hüküm süren Romen idaresi dönemi Gagavuz Türkçesinin kullanımı açısından sıkıntılı bir dönem olmuştur. Bu dönemde Romen idaresi Gagavuzların Romence öğrenmelerini sağlamak amacıyla bu etnik grubun kamusal alanda ve sokaklarda anadillerini konuşmalarını yasaklamıştır. Bu yasağa uymayanlara para cezası verilmiştir. Okullarda da eğitimin tamamen Romence yapıldığı dikkate alındığında Gagavuz Türkçesinin evlere hapsedilmiş olduğu görülmektedir.¹²

Besarabya'da Gagavuz Türkçesinde yapılan yayınlarda Mihail Çakır adlı din adamının önemli bir rolü olmuştur. Çadır Köyü'nde papazlık yapan Çakır, 1895 yılında İncil'i (Sen Sinod) Kiril alfabesi temelinde Gaga-

vuz Türkçesine çevirmiştir.¹³ Diğer yandan Besarabya'da Türkçenin kamusal alanda kullanılmasının yolunu açan olay 1906 yılında Kişinev'de Ortodoks Kilisesi Metropoliti ve Çakır arasında geçen görüşmede alınan kutsal metinlerin ve kitapçıkların Kiril alfabesiyle Gagavuz Türkçesine çevrilmesi ve basılması kararı olmuştur. Yapılan çevirilerde Gagavuz Türkçesine Arapça ve Farsça kelimelerin girmesini engellemek amacıyla Karamanlîce Türkçesinin söz varlığının temel alındığı görülmektedir. Her ne kadar Stefan Bulgar, Çakır'ın söz konusu yılda "Hakikatin Sesi" adlı dini içerikli bir gazete çıkardığını ifade etse de, Argunşah böyle bir gazetenin yayınlandığına dair herhangi bir nüshanın olmadığını altını çizmektedir. Çakır, bölgenin Romanya idaresinde bulunduğu 1930'lu yıllarda Gagavuz Türkçesine yaptığı çevirilerde Latin alfabesi temelli Romen harflerini kullanmıştır. "Besarabyalı Gagavuzların İstoriyası" (Besarabyalı Gagavuzların Tarihi) adlı eserini 1934 yılında Gagavuz Türkçesinde yayınlayan Çakır, bundan bir yıl sonra Bükreş'te gene kendi anadilinde "Ayoğlu Evangelîya Markudan" (Aziz Markus İncili) adlı eseri vücuda getirmiştir.¹⁴ Çakır'ın Hristiyanlığın kutsal metinlerini ve İncil'i Gagavuz Türkçesine çevirmesi, hem Türkçenin kamusal alanda yer edinmesinde hem de Gagavuzların milli bilinçlerinin canlanmasında önemli bir görev ifa etmiştir. Çakır 1918 yılına kadar Gagavuz Türkçesini Kiril alfabesinde yazarken, Besarabya'nın Romen idaresine geçmesinden sonra eserlerinde Latin temelli Romen alfabesini kullanmıştır. Bu dönemde Gagavuz öğrencileri için kısa bir Romence-Gagavuzca sözlük te çıkarmıştır.¹⁵ Bu bağlamda vurgulanması gereken önemli bir nokta, Gagavuzların tarih boyunca çeşitli milletlerin (Türkler, Ruslar, Romenler ve Moldovalılar), idarelerinde yaşadıklarından dolayı farklı alfabeler kullanmak durumunda kalmış olmalarıdır (bkz. Tablo 1).

1907 yılına kadar Besarabya'da (Rusya) Gagavuz Türkçesinde yazılmış hiçbir eser bulunmamaktaydı. Çakır'ın dini metinleri ve duaları Gagavuz Türkçesine tercüme etmesi bu dilin yazı dili olarak kullanılması ba-

11 - Gungör Harun ve Argunşah Mustafa, *Gagavuzlar, Gagavuz Türklerinin etnik yapısı, nüfusu, dili, dini, folkloru hakkında bir araştırma*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1998, s.33-42.

12 - Güllü Karanfil, *Yakın Tarihten Bugüne Gagavuzların Dili: Genel Bir Bakış*, *Journal of Endangered Languages*, Yaz/2013, s.111.

13 - Mihail Çakır, *Gagavuzlar: İstoriya, Adetler, dil hem din*, Stephan Bulgar (Haz.), Kişinev, 2007, s.17.

14 - Stephan Bulgar, *İz İstori Literaturi Gagavuzov XIX naç XX vekov*, Strani İstori i Literaturi Gagavuzov XIX naç XX vekov, Kişinev, 2005, s.15.

15 - Ludmila A. Pokrovskaya, *Sovremenni Gagavuzki Yazık (Kurs Leksi)*, Komrat, 1997, s.12.

kımından tarihi bir dönüm noktası olmuştur. Bu din adamının 1930'larda ortaya koymuş olduğu eserler ilk kez bir Gagavuz'un Gagavuz Türkçesinde yazmış olduğu eserler olarak tarihe geçmiştir. Çakır'dan sonra Diyonis Tanasoğlu gibi kimseler onun izinden gitmişlerdir.¹⁶

Tablo 1: Gagavuzların Kullanmış Oldukları Alfabeler

Dönem	Alfabe	Dil	Eserler
Osmanlı Devleti (1389-1812)	Grek/ Kiril	Karamanlı Türkçesi	Dini eserler
Romanya (1918-1940)	Romen/Latin	Gagavuz Türkçesi	Mihail Çakır'ın eserleri
SSCB (1957-1991)	Rus/Kiril	Gagavuz Türkçesi	Dil, folklor, kültür, tarih vb.
Moldova 1996-günümüz	Latin	Gagavuz Türkçesi	Dil, folklor, kültür, edebiyat, tarih

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Gagavuzların Nüfusu

Gagavuzların Moldova döneminden önceki nüfusları hakkında farklı rakamlar verilmektedir. İlk Gagavuzların 20. yüzyılın ilk yarısındaki nüfusuna göz atılacak olursa Türk konsolosluk raporlarına göre 1930'lu yıllarda Gagavuzların nüfusunun Dobruca'da 20.000, Besarabya'da 30.000 ve Varna'da ise 7.000 olduğu görülmektedir.¹⁷ Türkiye'nin 1931-1944 döneminde Romanya Büyükelçiliğini yapmış olan Hamdullah Suphi Tanrıöver ise Rus idaresi döneminde Gagavuzların nüfusunun 70.000 olarak belirtildiğini ancak bunun gerçekte 200.000-250.000 olması gerektiğinin altını çizmektedir.¹⁸ Diğer yandan Daria Fane ise Moldova'da 1930 yılında 98.000 Gagavuzun yaşadığını dile getirerek, 1959 yılında bu nüfusun 96.000'e gerilediğini ifade etmektedir. Bu dönemde nüfusun azalmasının temel nedeni İkinci Dünya Savaşı'nın hemen akabinde Mol-

dova'da büyük bir kıtlık yaşanmış olmasıdır.¹⁹ Yaşar Nabi Nayır ise 1936 yılında Besarabyalı Gagavuzların yerleşim yerlerinin nüfusunu 166.000 olarak vermektedir.²⁰ Diğer yandan Çakır, Besarabya'ya ilk etapta nüfusları 40.000 kişi olan 5.000 aile yerleştirildiğini 1930'larda ise bölgede 100.000 Gagavuzun yaşadığını belirtmektedir.²¹

Gagavuzlar günümüzde Moldova, Ukrayna,²² Rusya, Beyaz Rusya, Kazakistan, Özbekistan, Gürcistan, Azerbaycan, Türkmenistan, Litvanya, Estonya, Yunanistan, Bulgaristan, eski Yugoslavya, Romanya, Brezilya ve Türkiye gibi ülkelerde dağınık halde yaşamaktadırlar. Ancak yukarıda vurgulandığı gibi bu çalışmada sadece Moldova'da yaşayan Gagavuzlar ele alınacaktır. Söz konusu ülkelerde takriben 300.000 civarında Gagavuz yaşamaktadır. Bunların yüzde 75'inden fazlası Moldova'nın güneyinde yer alan ve eski tabirle "Bucak" diye adlandırılan bölgede meskündür. Moldova'da yaşayan Gagavuzların yüzde 92'si Gagavuz Yeri'nde yüzde sekizi ise ülkenin diğer bölgelerinde dağınık halde yaşamaktadırlar.²³ Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde (SSCB) 1989 yılında yapılan nüfus sayımına göre ülke genelinde toplam olarak 197.164 Gagavuz yaşarken, bunun 153.458 kişisi (yüzde 78) Moldova sınırları içerisinde bulunuyordu. Bu rakam ise söz konusu dönemde Moldova nüfusunun yüzde 3,5'ine tekabül ediyordu. Bu nüfus oranıyla Gagavuzlar, ülkelerinde Mol-

19 Astrid Menz, Tehlikedeki Türk Dilleri: Gagauzca Örneği, Gülin Dağdeviren (Çev.), Journal of Endangered Languages, Yaz 2013, s. 152.

20 Bu yerleşim yerlerinin nüfusları: Komrat (14.000), Başköy (6.000), Beşelma (4.000), Beşgöz (4.000), Aydarma (3.000), Çadır (9.000), Çokmeydan (4.000), Düzgünce (4.000), Burcu (3.000), Kazayak (6.000), Haydar (3.000), Çaltay (3.000), Kubey (9.000), Kongaz (10.000), Kuryet (4.000), Kurcu (5.000), Satılık Hacı (8.000), Dinitrovka (6.000), Karakurt (3.000), Kartal (2.000), Vulkaneş (6.000), Çeşmeköy (4.000), Dermendere (3.000), Yeniköy (3.000), Kurbaglı (2.000), Tuğluköy (3.000), Bulboka (4.000), Köseli (3.000), Karaağaç (3.000), Kayraklı (2.000), Gavanoz (3.000), Tomay (4.000), Tabak (3.000), Anadolu (3.000), Kıpçak (6.000), Hasan Aspağa (4.000) şeklindedir (Nayır Yaşar Nabi, Balkanlar ve Türkük, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1999, s. 79-80).

21 Çakır, a.g.e., s. 37.

22 Gagavuzların yoğun olarak yaşadıkları ülkeler sıralamasında Ukrayna ikinci sırada gelmektedir. Bu ülkedeki Gagavuz nüfusu Odesa ve Zaporje bölgelerine toplanmıştır. Odesa bölgesinde: Dinitrovka, Satılık Hacı (Aleksandrovska), Kurcu (Vinogradovka), Balboka (Kotlovina), Kubey (Çervonoarmeyskoye), Karakurt (Jovtnevoye), Yeniköy (Novoselovka) ve Eski Troyan gibi köylerde yaklaşık 40.000 kadar Gagavuz yaşamaktadır (Güngör Harun ve Argunşah Mustafa, Gagavuzlar, Gagavuz Türklerinin etnik yapısı, nüfusu, dili, dini, folkloru hakkında bir çalışma, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1998, s. 11-12).

23 Güngör ve Argunşah, a.g.e., s. 11.

16 Stefan Ilrig, Die Gagauzen- Nationsbuilding ohne Geschichte?...s. 85.

17 Yonca Anzerlioğlu, Bükreş Büyükelçisi Hamdullah Suphi ve Gagavuz Türkleri, Bilig, Güz 2006, Sayı 39, s. 33.

18 Anzerlioğlu, a.g.e., s. 36.

dovalılar (yüzde 64,5), Ukraynalılar (yüzde 13,8) ve Ruslardan²⁴ (yüzde 13) sonra dördüncü büyük etnik grubu oluştuyordu. Bu bağlamda SSCB döneminde yapılan istatistiklerin gerçekleri pek yansıtmadığı da söylenmelidir. Diğer yandan Moldova'da 2004 yılında yapılan nüfus sayımına göre Gagavuzların nüfus içerisindeki oranının yüzde 3,5'den (1989) yüzde 4,4'e (2004) çıktığı görülmektedir. Ancak nüfus 153.458'den (1989) 147.500'e (2004) düşmüştür (bkz. Tablo 2). Bu durum bağımsızlık sonrası dönemde ülke nüfusunun azalmasından kaynaklanmıştır.

Tablo 2: Moldova'da Nüfus Sayımları

Milletler	1989 Nüfus Sayımı		2004 Nüfus Sayımı	
	Nüfus	Oran (%)	Nüfus	Oran (%)
Moldovalılar	2.796.307	64,5	2.564.849	75,8
Ukraynalılar	600.366	13,8	282.406	8,3
Ruslar	562.062	13,0	201.218	5,9
Gagavuzlar	153.458	3,5	147.500	4,4
Bulgarlar	88.419	2,0	65.662	1,9
Yahudiler	65.672	1,5	3.608	0,1
Diğer	69.076	1,7	118.089	3,6
Toplam	4.335.360	100	3.383.332	100

Kaynak: Statistica Moldovei, <http://www.statistica.md/pageview.php?l=en&id-c=263&id=2208>, (07.08.2015).

Günümüzde Balkanlar ile Karadeniz ve Hazar havzalarında 260.700 Gagavuz yaşamaktadır (bkz. Tablo 3). Hatta başka tahminlere göre bu rakam 300.000 civarına bile çıkabilmektedir. Tarihsel nedenlerden dolayı bu halk topluluğunun daha çok, Moldova, Ukrayna Bulgaristan, Yunanistan ve Türkiye'de yoğunlaştıkları görülmektedir.

Tablo 3: Günümüzde Balkanlar, Karadeniz ve Hazar Havzasında Yaşayan Gagavuzlar

Ülke	Nüfus
Moldova	152.000
Ukrayna	32.000
Rusya Federasyonu	15.000
Kazakistan	500
Beyaz Rusya	200
Azerbaycan	100
Gürcistan	100
Makedonya*	100
Romanya	100
Bulgaristan**	600
Yunanistan*	30.000
Türkiye*	30.000
Toplam	260.700

Kaynak: Dorin Lozovanu, Igor Roşca, Andrian Delinschi, Thede Kahl, Pavel Titu, Aleksandr Prişcepov, Ladislav Garassy ve Vitali Chiureciu, Gagauziya (Gagauz Yeri) Atonom Bölgesi Atlası, Proart, Chişinău, 2014, s.53.

*Türkiye, Yunanistan ve Makedonya'da yapılan nüfus sayımlarında "Gagavuzlar" ayrı bir kategori olarak yer almadıklarından bu ülkelerdeki sayıları takribi rakamlardır.

** Bulgaristan'da 2001 yılında yapılan nüfus sayımında ülkedeki Gagavuzların nüfusu 600 olarak verilirken, gayri resmi tahminlere göre bu ülkede 20.000 civarında Gagavuz yaşamaktadır. Bu durum Hristiyan olduklarından dolayı Gagavuzların kendilerini nüfus sayımlarında Bulgar olarak yazdırmalarından kaynaklanmıştır.

Gagavuzların konuştukları dile gelince bu halk, Gagavuzca²⁵ adı verilen bir Türk lehçesi konuşmaktadır. SSCB döneminde iki dilli (Rusça ve Gagavuz Türkçesi) olan Gagavuzların yüzde 80'i Rusçayı iyi düzeyde konuşabilirlerken, günümüzde halkın sadece yüzde dördü devlet dili olan

25 Gagavuzca olarak da ifade edilen Gagavuz Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesi ile birlikte Türkçenin Oğuz kolunu oluşturmaktadır. Gagavuzca özellikle Romence, Moldovanca ve Rusçadan etkilenecek bu dillerden birçok kelimeyi bünyesine katmıştır. Gagavuz Türkçesinin günümüzde merkez (Komrat/Çadır) ve güney (Vulcanes) ağızları olmak üzere iki ağız bulunmaktadır (Bu ağızların dilsel özellikleri için ayrıntılı olarak bkz. Güngör ve Argunşah, a.g.e., s.54-58). Merkez ağızı "Deliorman ağızı", güney ağızı ise "Dobruca ağızı" olarak adlandırılmaktadır. Esasında bu ağız farklılıkları, Besarabya Gagavuzlarının Bulgaristan'ın hangi yöresinden Moldova'ya göç ettiklerine dair ipuçları da vermektedir (Iusumbeli İrina, Bir Gagauz Annenin İzlenimleri 'Anadilimiz ve Biz' Journal of Endangered Languages, Yaz/2013, s.103).

Moldovancaya hâkimdir.²⁶ Gagavuzlar kendi dillerini Gagavuzca olarak nitelendirmektedirler. Türkiye Türkçesinin etki alanına girmekten endişe ettiklerinden dolayı dillerinin "Gagavuz Türkçesi" olarak adlandırılması na pek sıcak bakmamaktadırlar.

Komünist Dönemde Türkçe

Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra iş başına gelen komünist hükümet 9 Eylül 1946 tarihinde almış olduğu bir kararla ülkede yaşayan Gagavuzların ve Bulgarların kültürlerinin ve dillerinin araştırılmasının ve geliştirilmesinin önünü açmıştır. Bundan sonra Moldova Bilimler Akademisi bünyesinde Gagavuz Türkçesinde incelemeler ve araştırmalar yapmak amacıyla "Gagavuzoloji Bölümü" kurulmuştur. Bu bölüm ayrıca Gagavuz folklorunun toplanması ve gazetelerin birer sayfasının Gagavuz Türkçesinde çıkarılması için çalışma yapmakla görevlendirilmiştir. 1947 yılında SSCB Bilimler Akademisi Edebiyat ve Diller Bölümünde N. K. Dimitriev başkanlığında Gagavuzların folklorunu, tarihini ve dilini araştırmak ve bir yazı dili oluşturmak amacıyla özel bir komisyon kurulmuştur. Bu dönemde Türkolog olarak komisyonda sadece Dimitriyev bulunuyordu. Böylece Dimitriyev 1948 yılında Rus alfabesi temelinde Gagavuzlar için bir yazı dili meydana getirmiştir.²⁷ Esasında Dimitriyev Gagavuz alfabesinin bilimsel temellerini oluşturmak gayesiyle 1948-1951 yılları arasında iki doktora öğrencisiyle Moldova'daki Gagavuz köylerinde alan çalışması yaparak bu dilin bütün özelliklerini tespit etmiştir. Ayrıca söz konusu dönemde Sen Petersburg'da da Gagavuz folkloru üzerine bir doktora çalışması yapılmıştır. Diğer yandan Moskova Bilimler Akademisinde 1956-1961 arasında bilimsel temelde modern Gagavuzcanın grameri oluşturulmuştur. Burada kullanılan veriler söz konusu bilim adamları tarafından 1956-1957 ve 1959-1961 dönemlerinde Gagavuz köylerinde yapılan alan çalışmalarında toplanmıştır. Bu çalışmalar ışığında 1957-1962 yılları arasında Kişinev'de gazeteler çıkarılmış ve ilkokullar için ders kitapları hazırlanmıştır. Bu çalışmalara ek olarak, 1960-1970 yılları arasında Gagavuz Türkçesinin lehçeleri, cüm-

le bilgisi ve kelime hazinesi üzerine üç doktora çalışması yapılmıştır.²⁸ SSCB yönetimi Dimitriyev'in çalışmalarının tamamlandığı yıl Gagavuz Türkçesinin kullanılması ve öğretilmesi hakkında bir dizi karar almıştır. Bu kararlara göre; Kiril alfabesi temelinde Gagavuz Türkçesi için bir alfabe oluşturulması, Gagavuzca için 1949 yılında bir ders kitabı hazırlanması, Kişinev Pedagoji Enstitüsünde Gagavuz Türkçesi öğretmenleri yetiştirmek amacıyla kürsü açılması, Moldova hükümetinin Gagavuz Türkçesi için okul kitapları yayınlaması ve 1950 yılında Moldova ve Ukrayna'da Gagavuzların yaşadıkları bölgelerde Gagavuz Türkçesinin öğretilmeye başlanması gibi hususların gerçekleştirilmesi için düğmeye basılmıştır.

Bu gelişmelerden sonra 30 Temmuz 1957 tarihinde Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Parlamentosu, Gagavuz Türkçesinin Kiril alfabesi temelinde yazı dili haline getirilmesini sağlayan bir kanun kabul etmiştir.²⁹ Diyonis Tanasoglu ve L. A. Pokrovskaya Kiril alfabesi temelli Gagavuz yazı dilini oluşturmuşlardır.³⁰ Böylece 1 Eylül 1958 tarihinde başlayan eğitim-öğretim yılıyla birlikte Komrat, Çadır, Vulkaneş ve Tarakliya gibi yerleşim yerlerinde bulunan okullarda Gagavuz Türkçesinde eğitim-öğretime başlanmıştır. Ne yazık ki bu olumlu gelişme pek uzun sürmemiştir. Gagavuz Türkçesinin yazı diline kavuşmasının üzerinden henüz üç yıl bile geçmeden 3 Ocak 1961 tarihinde Moldova Eğitim Bakanlığının almış olduğu bir kararla bu uygulamaya son verilerek Rusça öğretime geçilmiştir. Böylece Gagavuzlar 1961-1986 döneminde ana dillerini öğrenme ve bu dilde eğitim alma haklarından mahrum kalmışlardır. Andrei Avram'a göre bu durumun temel nedeni, Gagavuzların milli bilinçlenmelerinin önüne geçmekti.³¹

Moldova'da 1958-1961 yılları arasında ilk ve ortaöğretim düzeyinde "Gagavuz Dili ve Edebiyatı" dersleri verilmiştir. 1961'de Gagavuz Türk-

28 1950'li yılların ikinci yarısı ile 1980'lerin ortalarına kadar SSCB'de Gagavuz Türkçesi üzerine birçok bilimsel çalışma yapılmıştır. Bu konuda ayrıntılı olarak bkz. (Pokrovskaya, a.g.e., s.11-18).

29 Bu konuda ayrıntılı olarak bkz. Pokrovskaya, a.g.e., s.43. Ayrıca krş. Sırf Vitaliy, Ofisial Yazı kabletmesinden ileri Gagauz dilinde tiplamalar için Altıncı Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi, Bildiriler Kitabı, II. Cilt, Komrat/Moldova, 8-12 Haziran 2014, s.855.

30 Güngör ve Argunşah, a.g.e., s.53.

31 Andrei Avram, Territorial Autonomy of the Gagauz in the Republic of Moldova: A Case Study, Istvan Horvath, Martin Tonk (Eds.), Minority Politics within the Europe of Regions, Scientia Publishing House, Cluj-Napoca, 2011, s.215.

26 Menz Astrid, a.g.e., s.151.

27 Pokrovskaya Ludmila A., Sovremenni Gagauzki Yazık (Kurs Leksi), Komrat, 1997, s.42.

çesinde verilen dersler kaldırılmış ancak anadilde eğitim konusu Gagavuz seçkinlerin rüyalarını süslemeye devam etmiştir. SSCB'de yeniden yapılanma (perestroyka) ve şeffaflık (glasnost) politikalarının ayak seslerinin duyulduğu bir zamanda 1984 yılında Stepan Kuroğlu ve Gavril Gaydarcı'nın girişimleri neticesinde Moldova Eğitim Bakanlığı 23 Haziran 1988 tarihinde almış olduğu bir kararla Gagavuzların ana dillerinde eğitim yapabileceklerini ilan etmiştir. Bunun üzerine 1988 yılından itibaren yedinci ve sekizinci sınıflarda haftada iki saat "Gagavuz Dili ve Edebiyatı" dersleri öğretilmeye başlanmıştır. İlerleyen yıllarda bu haklar genişletilerek Gagavuz Türkçesi dersleri beşinci sınıftan on birinci sınıfa kadar haftada beş- altı saat okutulmaya başlanmıştır. Okullarda dağıtılan ders kitapları ise Gaydarcı, Nikolay Baboğlu ve Ignat Baboğlu tarafından hazırlanmıştır. 1991 yılında milli okulların açılmasına tekrar izin çıkmış olsa da hem Gagavuz Türkçesinde yazılmış ders kitabı hem de Gagavuzca eğitim verecek öğretmenin eksikliği nedeniyle bu karar icra edilememiştir.³²

Gagavuzların, anadilleri konusunda göstermiş oldukları hassasiyet sadece eğitim alanıyla sınırlı kalmamıştır. 1980'li yıllarda Denis Tanasoğlu liderliğinde bir grup Gagavuz seçkini yapmış oldukları çalışmalarla Gagavuz Türkçesinin ve Gagavuz kültürünün önemini ortaya koyarak 1988 yılında Komrat'ta kendi dillerinin, kültürlerinin ve tarihlerinin geliştirilmesini amaçlayan "Gagavuz halkı" adı verilen bir sivil toplum örgütü oluşturmuşlardır.³³ Bu arada Moldovancayı devlet dili haline getiren kanunun yürürlüğe girmesi Gagavuzların büyük tepkisine neden olmuştur.³⁴ Bu gelişmeler üzerine Gagavuzlar Kasım 1989'da "Özerk Gagavuz Cumhuriyeti" adında bir devlet kurduklarını duyurmuşlardır. Daha sonra Kişinev ve Komrat arasındaki ilişkilerin gerilmesi üzerine 19 Ağustos 1990 tarihinde Gagavuz Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı ilan edilmiştir. Moldo-

32 Gungör ve Argunşah, a.g.e., s.81-82.

33 Gagavuz Yeri'nde "Gagavuz Halkı" adlı sivil toplum örgütünden sonra kendilerini ülkele-
rinin egemenlik haklarının kullanılmasına aday olan çeşitli sivil toplum örgütleri ortaya çıkmıştır.
Bu bölgede 1995 yılından bu yana Edinaya Gagauziya (Birleşik Gagavuz Yeri) ve bu örgütün
gençlik kolları olarak "İleri" ve "Ravnopraviye" (Eşit Haklar) gibi sivil toplum örgütleri faa-
liyet göstermektedir. Bu örgütler, temsilciler meclisi ve başkanlık seçimlerinde halk arasında
propaganda yapmaktadırlar (Diana Schmidt-Pfister, Zivilgesellschaft and NGO's, Klaus Boeh-
mann, Vasile Dumbrava, Dietmar Müller, Victoria Reinhard (Hg.), die Republik Moldau, ein
Handbuch, Leipziger Universitätsverlag, Leipzig, 2012, s.528).

34 Avram, Territorial Autonomy of the Gagauz..., s.216.

valılar ve Gagavuzlar arasında beliren sıcak çatışma ihtimali Rusların araya girmesiyle önlendikten ve Moldova bağımsızlığını ilan ettikten sonra yürütülen görüşmeler 23 Aralık 1994 tarihinde Gagavuzlara özerklik ve-
rilmesiyle sonuçlanmıştır.³⁵

Bağımsızlık Döneminde Türkçe

Gagavuz Yeri Halk Topluluğu'nun (Halk Topluğu) 29 Ocak 1993 tarihinde Latin alfabesine geçme yönünde irade beyan etmesinden sonra Pokrovskaya, E. Kolta, Tanasoğlu ve Gaydarcı gibi dilbilimcilerin Gagavuz Türkçesini Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçirilmesi için hazırlamış oldukları alfabe taslağı 13 Mayıs 1993 tarihinde Moldova Parlamentosunun almış olduğu 1421-12 sayılı kararla kabul edilmiştir. Gaydarcı Gagavuz Türkçesinin imlâ kurallarını tespit ettiği gibi 1995 yılında bu yönde bir kanun çıkarılmasında da etkili olmuştur. Daha sonra Gagavuz Yeri Halk Topluluğu, 26 Ocak 1996 tarihinde almış olduğu bir kararla 1 Eylül 1996 tarihinden itibaren Gagavuz Yeri'nin bütün okullarında Latin alfabesi temelinde Gagavuz Türkçesi kullanılması zorunluluğu getirmiştir.³⁶ Bu kararla birlikte Çadır ve Komrat ağızlarını temel alan kolay anlaşılır Gagavuz Türkçesinin ses ve şekil bilgisine uygun "Gagavuz Türkçesi İmla Kuralları" (Gagavuz dilinin ortografiya kuralları) kabul edilmiştir.³⁷

Gagavuz Türkçesi Moldova'daki üç resmi dilden biri olsa da, 1994 yılından bu yana bu dilin kamusal alanda tam olarak yerleştiğini söylemek pek mümkün değildir. Yasaya göre Gagavuz Türkçesinde yetkin olması gereken tek kamu görevlisi başkandır ki yeminini anadilinde yapmak durumundadır. İdarede genellikle Rusça kullanılmaktadır. İlk olarak 2009 yılında yürütme komitesinin iki toplantısı Romence ve Gagavuz Türkçesinde yapılmıştır. Diğer yandan Gagavuz seçkinlerin kendi anadillerini yeterince bilmemeleri de önemli bir sorundur. Örneğin yapılan bir anket araştırmasında Gagavuz seçkinlerinin sadece üçte birinin Gagavuz Türkçesine tam anlamıyla hâkim oldukları ortaya çıkarken tamamının Rusçayı

35 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Gungör ve Argunşah, a.g.e., s.43-47.

36 Gungör ve Argunşah, a.g.e., s.53.

37 Lübov Çimpoş, Gagauz Dilini Avrupa Programının Çevresinde Azınlık Halkların Dilleri Arasında Korumak Hem Eniden Diriltmek, IV. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu, İstanbul, 2012, s.185.

ileri düzeyde kullandığı tespit edilmiştir.³⁸ Gagavuz Yeri'nin resmi çevrimiçi sayfasının dört dilde (Gagavuz Türkçesi, Rusça Moldovanca ve İngilizce) düzenlenmiş olmasına rağmen, ana dildeki bilgilerin yetersiz ve güncel olmadığı göze çarpmaktadır.³⁹ Gagavuz Halk Topluluğu çevrimiçi sayfasında yer alan bilgilendirmeler de sadece Rusça yapılmaktadır.

Aşağıda ayrıntılı olarak ele alınacağı gibi uzun tartışmalardan sonra Latin alfabesine geçilmesinde Türkiye'nin yardımlarının önemli bir katkısı olmuştur. Latin alfabesine geçiş bazı çevreler tarafından Türkiye Türkçesinin Gagavuzca üzerindeki etkisini artıracığı gerekçesiyle iyi karşılanmamıştır. Gerçekten de 1996 yılından sonra Türkiye Türkçesi kurslarına tabi tutulan Gagavuz gazeteciler kendi dillerine, Türkiye Türkçesinde kullanılan kelimelerin girmesine ön ayak olmuşlardır. Ayrıca Latin alfabesine geçiş Türkiye Türkçesinde yayın yapan basın-yayın organlarına kolay erişime ciddi bir katkı sağlamıştır. Bu durum uydu üzerinden yayın yapan Türk televizyonlarını seyretme oranını önemli oranda artırmıştır. Türkiye Türkçesini ve Gagavuz Türkçesini birbirine yaklaştıran bir diğer unsur ise çok sayıda Gagavuz kadının çocuk bakıcısı olarak çalışmak için Türkiye'yi tercih etmesidir. Bu kadınlar hiç kuşkusuz Türkiye Türkçesinden etkilenecek bu dildeki bazı kelimeleri kendi kelime dağarlarına katmaktadırlar.⁴⁰ İşte bu nedenlerden dolayı bir çok Batılı araştırmacı, Türkiye Türkçesinin, Gagavuz Türkçesi üzerinde etki kurarak son anılan dilin kendine has olan bazı özelliklerini kaybedeceğini düşünmektedir. Ancak hiç kuşkusuz bu durum Gagavuz Türkçesinin kelime hazinesini geliştirerek bilim dili haline gelmesinin önünü açacaktır.

Dil Yasaları ve Gagavuz Türkçesi

Rus Çarlığı 1812 yılında Besarabya'yı ele geçirdikten sonra Rusça bu bölgede resmi dil olarak kullanılmaya başlanmış olsa da Romence, bir süre daha eğitim dili olarak varlığını sürdürmüştür. Ancak zamanla zengin Romen aileler çocuklarını, daha iyi kariyer imkânları sunduklarını düşündükleri Rusça eğitim veren okullara göndermeye başlamışlardır. İkinci

Dünya Savaşı'nı müteakiben Moldova'da Sovyet idaresinin kurulmasıyla birlikte Rusçanın kamusal alandaki hâkimiyeti güçlenmiştir. SSCB yöneticileri tıpkı Orta Asya ülkelerinde yaptıkları gibi, "böl parçala ve yönet politikası" gereğince yeni etnik kimlikler oluşturmayı amaçladıklarından Moldovanca ve Romence olarak iki farklı dil meydana getirmişlerdir. Bu amaçla Moldova'nın SSCB'ye yakınlığı vurgulanarak Moldovanca adı verilen dil için Kiril alfabesi benimsenirken, Romanya'nın farklılığına göndermede bulunularak Romence Latin harfleriyle yazılmaya devam etmiştir. Moldovanca SSSB döneminde ilkokullarda ve bazı dersler bağlamında üniversitelerde öğretilmiş olsa da uygulamada bu dil, iki dilli bir ülkede azınlık dili seviyesine düşürülmüştür.⁴¹

Meydana gelen sokak eylemlerinden sonra Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Parlamentosu 31 Ağustos 1989 tarihinde Moldova dilini "devlet dili" haline getiren yasa'yı çıkararak tarihinde üçüncü kez Latin alfabesine geçişi gerçekleştirmiştir. Bu yasa hem Rusçanın hem de diğer etnik grupların ana dillerinin kullanılmasını ve geliştirilmesini teminat altına almıştır. Diğer yandan Moldova Parlamentosu 1 Eylül 1989'da "Moldova sınırları içindeki dillerin işlevleri" üzerine bir yasa'yı onaylayarak bu ülkedeki dillerin birbirleri arasındaki ilişkileri düzenlemiştir. Böylece Moldovanca devlet dili olarak kabul edilirken, Rusça etnik gruplar arası "iletişim dili" olarak ilan edilmiştir. Bu yasa Moldovanca, Rusça, Romence, Ukraynaca ve Gagavuzca gibi diller arasında özgür seçim yapmayı garanti altına almıştır. Gagavuzlara önemli haklar tanıyan bu yasa, diğer halkların devlet dilini, kendi ana dillerini veya istedikleri bir dili kullanmakta serbest olduklarının altını çizmektedir. Baltık ülkelerindekinin aksine yasa burada iki dilliliği tek dillige giden yolda bir ara basamak olarak görmeyip Moldova sınırları içerisinde gerçek bir iki dilliliği (Rusça-Moldovanca veya Moldovanca-Rusça) öngörmektedir.⁴²

Moldova Cumhuriyeti'nin 27 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan etmesinden sonra Romanya ile yakınlaşma politikası izleyen Cumhurbaşkanı Mircea Snegur'un ülkenin dilini betimlemek için "Moldo-

38 Avram, *Territorial Autonomy of the Gagauz*..., s. 221.

39 Gagavuz Yeri resmi çevrimiçi sayfası, <http://www.gagauzia.md/index.php?l=ru>, (01.08.2015).

40 Avram, *Territorial Autonomy of the Gagauz*..., s. 223.

41 Jürgen Erfurt, *Sprachen und Sprachpolitik*, Klaus Bochmann, Vasile Dumbrava, Dietmar Müller, Victoria Reinhard (Hg.), *die Republik Moldau, ein Handbuch*, Leipziger Universitätsverlag, Leipzig, 2012, s. 620-621.

42 Erfurt, a.g.e., s. 624.

vanca" yerine "Romence" kavramını tercih etmesi dil sorununu yeniden gündeme taşımıştır. Ancak 31 Ağustos 1994 tarihinde yürürlüğe giren Moldova Anayasası'nın on üçüncü maddesine göre milli devlet anlayışına daha uygun olan "limba moldeveneasca" (Moldovan dili) sıfatı benimsenmiştir. Diğer yandan 1991-1994 yılları arasında çıkarılan bir çok kanun kamu görevlilerinin devlet dilini öğrenmesini ve içselleştirmesini karara bağlamıştır. Moldova'da devlet dilinin öğretilmesi konusu, iktidarda kimin olduğundan bağımsız olarak devlet kurumlarının önceliği olma özelliğini günümüze kadar korumuştur. Söz gelimi, 1995 yılında kabul edilen "Televizyon ve Radyo Kanunu", görsel ve işitsel medyada yapılan programların en az yüzde 65'inin Moldovanca olmasını zorunlu kılmaktadır. Moldova devleti, 2001 yılında ise yetişkinlere devlet dilini daha iyi öğretebilmek amacıyla bir program hazırlanmıştır. Kimi zaman iktidarlara izledikleri dış politika anlayışları da ülkedeki dil yasasının veya uygulamalarının daha liberal olmasına yol açmıştır. Örneğin Cumhurbaşkanı Vladimir Voronin'in, Rusya ile yaşadığı Transdinyester sorunu nedeniyle Avrupa yanlısı bir politika izlemeye başlaması, Moldova Parlamentosunun 2006 yılında "Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Konvansiyonunu" kabul kararı almasına ve Ukraynaca, Gagavuzca ve Bulgarca gibi azınlık dillerinde eğitim şartlarını oluşturmak için gerekli hukuksal alt-yapının hazırlanmasına yol açmıştır. Ancak 2012 yılı itibarıyla bu kanun parlamentodan geçmemiştir.⁴³

Moldova Anayasasının on üçüncü maddesinin ikinci fıkrası ile azınlıklar yasasının yedinci maddesi özel alanda azınlık dillerinin kullanılabilmesini garanti altına almaktadır. Ancak Moldova genelinde kamusal alanda, Moldovancanın ve Rusçanın, Gagavuz Yeri'nde ise Moldovanca, Rusça ve Gagavuzca gibi dillerin kullanılması zorunluluğu, diğer azınlık dillerinin kullanılmasını sınırlandırmaktadır. Moldova'da evrakların resmi dillerde düzenlenmeleri gerekmektedir. Devlet memurları kamu hizmetlerini eksiksiz olarak yerine getirebilmek için bu resmi dilleri bilmek zorundadırlar. Kamusal alanda resmi dillerin haricinde bir azınlık dilinin kullanılabilmesi için, söz konusu azınlığın yaşadığı bölgede çoğunluğu oluşturması lazımdır. Mahkemelerde hem devlet dili hem de mahkeme sürecine katılanların çoğunluğu tarafından kabul edilebilecek bir dil kul-

lanılabilir. Mahkemelerde tercüman aracılığıyla bir azınlık dilinin kullanılabilmesi için söz konusu bireyin Romence veya Moldovanca dillerinden hiç birini bilmemesi gerekmektedir. Günümüzde Moldova'daki davaların beşte biri Rusça olarak görülmektedir. Azınlıklar kanununun on altıncı maddesine göre, her azınlık mensubu ad veya soyadını kendi ana dilinin esaslarına göre düzenleme hakkına sahiptir. Ayrıca bütün bunların resmi evraklarda istediği şekilde yazılmasını sağlayabilir. Ancak söz konusu dil başka bir alfabe kullanıyorsa, bu adların Moldovanca transkripsiyonunun yapılması gerekmektedir. Diğer yandan dil yasasının yirmi dördüncü maddesi coğrafi yer adları ile cadde ve sokak adlarının sadece birer tane resmi adının (Moldovanca veya Gagavuzca) olmasını ön görmektedir. Ancak kuramsal olarak durum yukarıda açıklandığı şekilde olsa da uygulamada bütün ülkede Moldovanca yanında Rusça kullanılmaktadır. Buna karşılık Ukraynaca ve Gagavuzca gibi diller dışlanmış durumdadır.⁴⁴

Moldova Anayasasının otuz beşinci maddesinin ikinci fıkrası farklı dillerde eğitim yapılması hususunu düzenlemektedir. 1995 tarihli eğitim yasası ise anadilde eğitimin bütün öğretim düzeylerinde yapılmasını kayda bağlamıştır. Diğer yandan azınlık yasasının altıncı maddesinin ikinci fıkrası, azınlık dillerinde eğitimin yapılabilmesi için gerekli olan alt-yapının hazırlanmasını ve öğretmenlerin yetiştirilmesini ön görmektedir. Yasa okul öncesinden üniversiteye kadar olan eğitimin azınlık dillerinde yapılmasını belli şartlar altında onaylamaktadır. Dil yasasının on sekizinci maddesi eğitimin sadece devlet dillerinde yapılabileceğini teyit etmektedir. Ancak bu bağlamda dikkat çekilmesi gereken önemli bir nokta ise, şayet eğitim bir azınlık dilinde yapılacaksa Rusça ve Romence dillerinin öğretilme zorunluluğunun bulunmasıdır. Moldova'da Gagavuzca ve Bulgarca gibi azınlık dillerinde eğitim yapan okullarda eğitimin önemli bir kısmı Rusça olarak gerçekleştirilmektedir. Örneğin, Ukraynalarının çoğunlukta olduğu bölgelerde bile eğitim Rusça yapılmaktadır. Ancak son yıllarda derslerin bir kısmının Ukraynaca veya Bulgarca yapıldığı çok dilli okullar bulunmaktadır. Gagavuzca eğitim veren okullar ise halen oldukça sınırlıdır.⁴⁵

44 Beate Sibylle Pfeil, Minderheitenrechte, Klaus Boehmann, Vasile Dumbrava, Dietmar Müller, Victoria Reinhard (Hg.), die Republik Moldau, ein Handbuch, Leipziger Universitätsverlag, Leipzig, 2012, ss.270-271.

45 Pfeil, a.g.e., s.271.

43 Erfurt, a.g.e., s.624-625.

Moldova Anayasası ve dil kanununun haricinde Gagavuz Yeri Temel Kanunu da Gagavuz Türkçesinin ve diğer dillerin kullanılmasını kayıt altına almaktadır. Gagavuz Yeri Anayasası'nın on altıncı maddesi bölgenin resmi dillerini ve Gagavuz Türkçesinin Latin alfabesinde yazılmasını düzenlemektedir. Bu maddenin birinci fıkrasına göre Gagavuz Yeri'nin üç resmi dili (Gagavuzca, Moldovanca ve Rusça) bulunmaktadır. İkinci fıkrada Gagavuz Türkçesinin Latin alfabesi temelinde yazılmasını kayıt altına alarak Gagavuz halkının millet olma şuurunun temeli olarak tarif edilen ana dilin korunmasının ve geliştirilmesinin devlet organlarının görevi olduğunu vurgulamaktadır. Altıncı maddenin üçüncü fıkrası, Gagavuz vatandaşlarının pasaport ve kimliklerinde ad, soy ad ve ana baba adlarını Gagavuz dilinin yazım kurallarına göre doğru bir şekilde yazdırma haklarını düzenlemektedir. Dördüncü fıkra ise Gagavuz Yeri'nde yaşayan diğer milletlere kendi dillerini ve kültürleri yaşatma ve geliştirme hakkı tanımaktadır.⁴⁶

Gagavuz Türkçesinde Eğitim

Gagavuzlar 1919 yılına kadar tabiiyetinde yaşadıkları milletlerin dilinde eğitim görmüşlerdir. Bu durumu Mihail Çakır aşağıdaki ifadelerle çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır: "Gagavuzlar Bizans İmparatorluğu'nda, Rum memleketlerinde yaşadıkları zaman onların kitaplarını kullanmış, onların yazılarını öğrenmiş ve çocuklarını Rum okullarına göndermişlerdir. Bulgar memleketlerinde onların idaresi altında yaşayan Gagavuzlar da Slav harflerini öğrenir, çocuklarını Bulgar okullarına gönderirlermiş. Rum okullarında Rumca, Bulgar okullarında Bulgarca öğrenen Gagavuzlar Moldova'da yaşadıkları zaman da Moldovanca öğrenmiş onların kitaplarını kullanmış, çocuklarını Moldovan okullarına göndermişlerdir. Gagavuzlar Rus idaresi altında yaşadıkları Besarabya'da 1918 yılına kadar Rusça öğrenmiş çocuklarını Rus okullarına göndermişlerdir. Şimdi Romanya'da onlar Romen kitaplarını kullanıyor. Çocuklarını Romen okullarına gönderiyor. Romence öğretiyorlar. Gagavuzların kendilerine ait yazıları olmadığı için hangi ülkede yaşamışlarsa o ülkenin dilini öğrenmiş, yazılarını kullan-

mışlardır[...]"⁴⁷ Gagavuzlar tarihte ilk kez Besarabya bölgesinin Romanya yönetimi altına girmesinden sonra Romen eğitim kurumlarında Latin esaslı Romen alfabesiyle Türkçe okumaya başlamışlardır.⁴⁸ Gagavuzlar 1930'lu yıllarda Bulgar, Romen ve Yunan okullarına devam etmişler ve tıpkı Karamanlı Ortodoks Türkler gibi Gagavuz Türkçesini Kiril alfabesiyle yazmışlardır. Yukarıda vurgulandığı gibi Gagavuzlar Moldova'da 1957-1961 yılları arasında Kiril alfabesiyle kendi anadillerinde eğitim görmüşlerdir.

Günümüzde Gagavuz Yeri'nde bulunan 54 okuldan 51'inde Gagavuz Türkçesinde eğitim ve öğretim yapılırken, iki adet Romence/Moldovanca bir adette karma dilde eğitim veren okul bulunmaktadır. Gagavuz Türkçesi bu okullarda birinci sınıftan on ikinci sınıfa kadar haftada üçer saat öğretilirken, diğer dersler Rusça olarak yapılmaktadır.⁴⁹ Moldova Eğitim Bakanlığı tarafından son yıllarda hem birinci ve on ikinci sınıflar için hem de "Gagavuz Dili ve Edebiyatı" dersleri için kitaplar basılmıştır. Okullarda Gagavuz Türkçesinden başka Gagavuz halkının tarihi, kültürü ve adetleri de öğretilmektedir. Çimpoş, Gagavuz Yeri'ndeki okullarda ders malzemeleri (özellikle ders kitapları) ve öğretmen eksiklikleri yüzünden bütün derslerin Gagavuz Türkçesinde yapılmasının mümkün olmadığını ifade etmektedir.⁵⁰

Gagavuzcanın eğitim dili olarak yükseköğretim düzeyinde kullanılmasında ciddi sorunlar bulunmaktadır. Gagavuz Yeri'nin tek üniversitesi olan Komrat Devlet Üniversitesi⁵¹ bünyesinde Milli Kültür Fakültesi ve bu fakültede Gagavuz Türkçesi Bölümü olsa da üniversitede eğitim halen Rusça olarak yapılmaktadır. Gagavuz Yeri'nde 1995 yılında eğitim dili Gagavuz Türkçesi olan Gagavuz Milli Üniversitesi (Gagavuz Milli Üniversitesi) adında özel bir üniversite kurulmuşsa da bu üniversite sadece bir eğitim-öğretim dönemi faaliyet gösterdikten sonra kapanmak durumunda

47 Çakır, a.g.e., s.53-54.

48 Özkan, a.g.e., s.85.

49 Stefan Ihrig, Gagausen, Klaus Bochmann, Vasile Dumbrava, Dietmar Müller, Victoria Reinhard (Hg.), die Republik Moldau, ein Handbuch, Leipziger Universitätsverlag, Leipzig, 2012, s.206.

50 Çimpoş, a.g.e., s.185. Ihrig, Gagausen..., s.206.

51 İktisat, Hukuk, Ziraat ve Milli Kültür adlarında dört fakültesi bulunan bu üniversitenin 2012 yılındaki toplam öğrenci sayısı 1.419 idi. Bu öğrencilerin yüzde 33'ü iktisat, yüzde 23'ü hukuk, yüzde 14'ü ziraat ve yüzde 30'u da Milli Kültür Fakültesine kayıtlıydı. Bu öğrencilerin 550'si gündüz geriye kalan 869'u ise uzaktan öğretim alıyorlardı (Lozovanu vd., a.g.e., s.44).

46 Gagavuz Yeri Temel Kanunu, 16. Madde, Fıkra 1,2,3 ve 4.

kalmıştır.⁵² Çünkü bölgedeki siyasal ve kültürel seçkinler halen Rusça okuyup yazmaktadırlar. Hatta Gagavuz kültürü, dili ve tarihiyle ilgili kitaplar genellikle Rusça olarak kaleme alınmaktadır. Gagavuz Milli Üniversitesinin başarısızlığa uğraması Gagavuz Türkçesinin bilim ve kültür dili olmadığı yolundaki eleştirilerin yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bu eleştirileri getiren çevrelerin Rusçanın etkisinde olan seçkinler olduğu söylenebilir.

Son yıllarda Gagavuz Türkçesinde çocuklar için çıkarılan bazı eserler kitapçılardaki raflarda yerlerini almışlardır. Örneğin, Fiodor Angeli, ünlü Rus şairi Aleksander Puşkin'in ve Moldova'nın milli şairi Mihail Eminescu'nun eserlerinden bazılarını Gagavuz Türkçesine kazandırmıştır. Ayrıca son yıllarda kaliteleri tartışmalı da olsa önemli sayıda okul kitabı yayınlanmıştır.⁵³

Gagavuz Türkçesinde Matbuat

1957 yılına kadar Gagavuz Türkçesinde herhangi bir yayın organı bulunmadığı için Gagavuz şair Nikolay Arabacı yazmış olduğu şiirlerini 1930'lu yıllarda Kırım Türklerine ait gazetelerde yayınlamıştır. Gagavuz Türkçesinin 1957 yılında yazı diline kavuşması bu dilde verilen eser sayısının artmasına önemli bir katkı yapmıştır. Bu yüzden 1957 yılı Modern Gagavuz Edebiyatının doğum yılı olarak kabul edilmektedir.⁵⁴ Moldova'da Kiril alfabesinde verilen ilk Gagavuzca eserler, Dyonis Tanasoğlu tarafından 1959 yılında çıkarılan "Bucaktan Sesler" adlı şiir antolojisi⁵⁵ ile 1980 yılında okuyucuyla buluşan "Uzun Kervan" başlıklı romandır. Gagavuzların tarihi üzerine olan bu kitap, Çakır'dan sonra Gagavuz Türkçesinde çıkmış tek eser konumundaydı.⁵⁶ Bu eseri müteakiben aynı alfabeyle çoğu edebiyat ve folklor üzerine olan ellinin üzerinde kitap yayınlanmıştır. Gagavuz Türkçesinin ilk gramer kitabı 1964'te yayımlandıktan sonra 11.500 kelime barındıran ilk Gagavuz Türkçesi sözlüğü ise 1973 yılında okuyucuyla buluşmuştur.⁵⁷

Sürekli Yayınlar

Besarabya'da Gagavuz Türkçesinde ilk gazete 1908 yılında Mihail Çakır tarafından Kiril alfabesiyle çıkarılan "Hakkın Sesi" adlı gazetedir.⁵⁸ Bu bağlamda Tudor Zanet, Çakır'ın 1906-1910 yılları arasında Gagavuz dilinde Kiril alfabesiyle çıkarmış olduğu dini metinlerin ilk gazete olarak kabul edildiğini ancak kendisinin bu görüşe katılmadığını vurgulamaktadır.⁵⁹ Moldova'da ise Gagavuzca ilk gazete, 1957-1960 yılları arasında 15 günde bir çıkarılan Romence "Moldova Sosyaliste" (Sosyalist Moldova) adlı gazetede ayda bir kere yer alan bir sayfalık bir yayından ibaretti.⁶⁰ Zanet'in bildirdiğine göre Moldova'da Gagavuzca ilk radyo yayını ise gene aynı dönemde iki haftada bir kere yayınlanan 15 dakikalık bir program olmuştur.⁶¹ 1970'li yıllarda bir dönem Nikolay Baboğlu tarafından Komrat adlı bir gazete okuyucuyla buluşmuş olsa da uzun ömürlü olamamıştır. 1986'da ise Moldova Yazarlar Birliği tarafından çıkarılan "Literatura şi Arta" (Edebiyat ve Sanat) adlı gazetede üç ayda bir kere bir sayfa Türkçe haberlere yer verilmeye başlanmıştır.⁶² Bundan başka Moldova Radyo ve Televizyonunda Moldova Edebiyatı üzerine yapılan programda ayda bir kere Gagavuzlara 15 dakikalık bir zaman ayrılmıştır. Böylece "Bucaan Dalgasında" (Bucak Dalgası) adlı bir program oluşturulmuştur. Bu program 1987 yılından itibaren iki haftada bir kere 45 dakika olarak yayınlanmaya başlamıştır. Bu dönemde bölge gazetelerinde de ayda bir kere yarımşar sayfa Gagavuzca haberler çıkmaya başlamıştır.⁶³

Günümüzde ise Gagavuz Yeri'nde çıkan gazetelerin bazı istisnalar hariç Rusça olarak çıkarıldığı göze çarpmaktadır. Ancak son yıllarda Gagavuz Türkçesinin gelişmesine büyük katkı sağlayan sürekli yayınlar da yok değildir. Bu gazetelerin başında "Ana Sözü" adlı gazete gelmektedir. Diğer gazeteler ise "Gagavuz Sesi" ve "Meydan" gazeteleridir. Gagavuz Türkçesinde yayın yapan sürekli yayınlar arasında "Sabah Yıldızı" adlı

52. Ihrig, Die Gagauzen- Nationsbuilding ohne Geschichte?, s. 90.

53. Ihrig, Die Gagauzen- Nationsbuilding ohne Geschichte?, s. 94.

54. Güngör ve Argunçah, a.g.e., s. 78.

55. Özkan, Gagauz Dilinin Yazı ve Eğitim Dili..., s. 80.

56. Ihrig, Die Gagauzen- Nationsbuilding ohne Geschichte?, s. 85.

57. Özkan, Gagauz Dilinin Yazı ve Eğitim Dili..., s. 81.

58. Karanfil, Yakın Tarihten Bugüne Gagauzların Dili: Genel Bir Bakış..., s. 110.

59. Zanet Tudor, Gagauz Basınının Dünü, Bugünü, Yarını, Balkanlardaki Türk Kültürünün Dünü Bugünü Yarını, Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı, 26-28 Ekim 2001, Bursa, s. 183.

60. Bilgehan Atsız Gökdağ, Moldova'nın AB Üyeliği Sürecinde Gagauz Özerk Bölgesi Bağımsızlığı mı Yürüyor?, Karadeniz Araştırmaları, Sayı 43, Güz 2014, s. 24.

61. Zanet, Gagauz Basınının Dünü, Bugünü, Yarını..., s. 184.

62. Ihrig, Die Gagauzen- Nationsbuilding ohne Geschichte?, s. 85.

63. Zanet, Gagauz Basınının Dünü, Bugünü, Yarını..., s. 184.

dergiyi de unutmamak gerekir. Bu süreli yayın organları aşağıda ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Gagavuz gazeteleri 1990'larda genellikle Kiril alfabesinde ve Rusça olarak çıkmıştır. Örneğin "Açık Göz" adlı gazetenin adı Türkçe olmasına rağmen gazetenin dili ağırlıklı olarak Rusçadır. Gagavuz Yeri Parlamentosunun resmi yayın organı olan "Vesti Gagauzi" (Gagauziya'nın Haberleri) adlı yayın organının adı Türkçe dili ise Rusçadır.⁶⁴ Zanet TİKA'nın desteğiyle çıkan "Ana Sözü", "Gagavuz Sesi" ve "Sabah Yıldızı" adlı süreli yayınların kullandıkları dilin ilkin halk tarafından anlaşılmadığını ancak sonradan bu durumun yavaş yavaş düzeldiğini belirtmektedir. Çünkü bu süreli yayınların editörleri Gagavuzca, Türkiye Türkçesi ve Rusça karışımı bir dil kullanmaktaydılar. Bu durum gazetelerin tirajlarının düşmesine yol açmıştır.⁶⁵

Tablo 4: Gagavuz Yeri'nde Çıkarılan Süreli Yayınlar

Adı	Kurum/Edtör	Kuruluş Yılı/Dili	Tür/Süre/Tiraj
Ana Sözü*	Todur Zanet	1988/ Gagavuz Türk- çesi	Gazete/2 haftalık/ 1.000
Meydan Gazetesi	Ivanna Köksal	2013/Gagavuz Türk- çesi	Gazete/aylık/---
Gagauz Yeri	Leonid Dobrov	1991/Rusça	Gazete/3 ay- lık/1.000
Gagauz Sesi	P. Ialanji	1994/Gagavuz Türk- çesi	Gazete/15 gün/1.000
Saaba Yıldızı** (Sabah Yıldızı)	Stefan Bulgar	1996/Gagavuz Türk- çesi	Dergi/3 aylık/---
Vesti Gagauzi*** (Gagavuzya Haber- leri)	D. Marinov Halk Topluğu	1996/Gagavuz Türk- çesi Rusça	Gazete/haftalık/ 5.000
Znamea (Bayrak)	L. Goldberg Çadır- Lunga Resmi Organ	Rusça	Gazete/haftalık/ 5.000
Panaroma	Vulkanesti İdaresi Resmi Organ	Rusça	Gazete/---/500
Açık Göz	Ivan Topal	1996/Rusça/Gagavuz Türkçesi	Gazete/2 aylık/500
Gagavuz Halkı	V. Koicheva/ Gaga- uz Kültür Derneği	1999/Rusça	Gazete/---/10.000
Halk Birliği	F. Marinov	2001/Gagavuz Türk- çesi	Gazete/---/1.000
Novi Vzgljad (Yeni Bakış)	S. Piron	Rusça	Gazete/---/10.000

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

* Gagavuz Yeri'nde Latin alfabesine geçilmesinde bu gazete önemli bir fonksiyon icra etmiştir. "Ana Sözü" Todur Zanet yönetiminde 1991-1993 yılları arasında Kiril ve Latin alfabesinde karışık olarak çıkmış şimdilerde ise tamamen Latin harfleriyle yayınlanmaktadır. Hatta gazete bir ara Türkiye Türkçesiyle dahi çıkmıştır. Gazete ek olarak "Kırlangıç" adlı bir çocuk dergisi de vermektedir (<http://anasozu.com/gagavuz-folkloru>, 06.08.2015). Zanet gazeteyle verilecek ad konusunda anlaşamadıklarından gazetenin çıkarılmasının iki ay geciktirildiğini ifade etmektedir. Sonunda "Ana Sözü" ve "Gagavuz Sözü" arasında bir seçim yaptıklarını ve "Ana Sözü" yönünde karar verdiklerini belirtmektedir. Gazetenin ilk sayısı 14 Ağustos 1988 tarihinde çıkarılmıştır (Ülkü Çelik Şavk, Todur Fedor Zanet Gagauzluk ve Gagauzlara Adanmış Bir Hayat, Journal of Endangered Languages, Winter 2013, s. 131).

** Bu dergi "Gümeşcik" ve "Karımcak" adlı iki de çocuk ilavesi vermektedir.

*** Bu gazete 1947 yılından beri Rusça olarak yayın yapmaktadır.

64 Iltig, Die Gagauzen- Nationsbuilding ohne Geschichte?, s.86.

65 Zanet, Gagauz Basınının Dünü, Bugünü, Yarını..., s.185.

Gagavuz Yeri'nde yayınlanan gazete ve dergilerden yedisi (Gagavuzya Haberleri, Znamea, Panorama, Ana Sözü, Meydan, Gagavuz Halkı ve Sabah Yıldızı) bir şekilde hükümetlerle bağlantılıyken, beşi (Gagavuz Yeri, Gagavuz Sesi, Açık Göz, Halk Birliği ve Novi Vzgrad) hükümet dışı kişi ve kurumlar tarafından desteklenmektedir. Diğer yandan Gagavuz Yeri'ndeki gazetelerin dillerinin ağırlıklı olarak Rusça oldukları görülmektedir. Gagavuz Türkçesinde maalesef sadece üç gazete ve bir dergi çıkarılmaktadır (bkz. Tablo 4).

Tirajları genelde birkaç bin adet civarında olan Gagavuz Yeri'ndeki gazeteler genellikle küçük bir editör kurulu tarafından idare edilmekte hâzen de sadece şef editörler tarafından çıkarılmaktadır. Gagavuz Yeri Parlamentosunun çıkardığı haftalık Vestii Gagauzii gazetesi toplam dört sayfadan ibarettir. Bunun üç sayfası Rusça bir sayfası ise Gagavuzca olarak yayınlanmaktadır.⁶⁶ Bu gazetede otonom bölgenin siyasal ve ekonomik yaşamıyla ilgili haberlere yer verilmektedir. Ayrıca gazete bölgesel kanun ve yönetmeliklerin yer aldığı "Gagavuzya'nın Resmi Belgeler Bülteni" adlı bir de ek vermektedir. İki ayda bir Gagavuzca olarak yayınlanan sayfanın adı ise "Bucak Danerleri" (Bucak'ın Yeniden Doğuşu) dir.⁶⁷ Bu sayfa Gagavuz yazarlarına ve kültür araştırmacılarına büyük ümit aşılamıştır.

Ayrıca bölgesel yönetimler tarafından çıkarılan Rusça haftalık "Znamea" (Çadır) ve "Panaroma" (Vulkanış) adlı gazeteler bulunmaktadır. Birincinin 5.000 tirajı var iken, iki sayfadan ibaret olan ikincisinin tirajı 500'dür.⁶⁸ Bu gazetenin ilk sayfası yakın geçmişteki olayların kronolojik bir sıralamasını ihtiva ederken, ikinci sayfasında ise hayatın içinden okur mektuplarına yer verilmektedir. Gazetenin üçüncü ve dördüncü sayfaları ise genellikle reklamlara, duyurulara ve tebriklere ayrılmaktadır. Bu reklamlar gazeteye maddi kazanç sağladığından 5.000 tirajı yakalamak mümkün olmaktadır. Znamea gazetesinde 1995 yılına kadar "Bucaktan sesler" başlıklı Gagavuzca bir sayfa yayınlanmıştır.⁶⁹

Gagavuz Halkı adlı gazetenin Transdinyeper konusuna açıkça sempati duyduğu görülmektedir. Söz gelimi gazete bazı zamanlarda Transdinyeper özel sayısı çıkarmaktadır. Ayrıca gazete seçim zamanlarında desteklediği adayların seçilmesini sağlamak için büyük çaba göstermektedir. Gagavuz Yeri ise ya iktidardaki idarecileri eleştirmekte ya da onların yerlerine başkalarının getirilmesine çalışmaktadır. Seçimlerde kendi adaylarına destek verdiği gibi, gündem yaratacak haberlere de yer vermektedir.⁷⁰

"Açık Göz" gazetesi 1996 yılından bu yana çıksa da maddi zorluklar yüzünden düzenli olarak okuyucusuyla buluşamamaktadır. Editörünün sözlerine bakılacak olursa Açık Göz kendi haberlerini bağımsız olarak yapmak istediğinden dolayı birçok sıkıntıyla karşı karşıya kalmıştır. Açık Göz, farklı düşüncelere, tarihsel belgelere, açık mektuplara ve gençlik konularına yer vermektedir. Gagavuz dilinin gelişmesine özel bir önem atfeden gazetede bu konuyla ilgili makaleler yayınlanmaktadır. Örneğin gazetenin 23. sayısında yayınlanan bu yöndeki makalelerden birinin başlığı "Gagavuz dili... Ruslaşma?, Romenleşme? veya Türkleşme mi?" şeklindedir. Gagavuz dilinin özelliklerinin korunmasından yana olan Açık Göz gazetesinin çalışanları bu dilin Türkiye Türkçesinden etkilenmesine karşıdır.⁷¹

Türkiye'nin Desteklediği Süreli Yayınlar

Türkiye'nin desteklediği süreli yayınların başında Ana Sözü adlı yayın organı gelmektedir. Ana Sözü 1988 yılında Kişinev'de "Sovetskaya Moldova" (Sovyet Moldova) adlı gazetenin eki olarak Kiril alfabesinde iki haftada bir dört sayfa halinde çıkmaya başlamıştır. Zanet, halkın gazete-ye büyük teveccüh gösterdiğini dile getirerek kuruluşundan henüz altı ay geçmesine rağmen gazetenin tirajının 6.731 sayısına ulaştığını belirtmektedir. SSCB'nin diğer cumhuriyetlerinde de satışa sunulan gazetenin tirajı 1989 yılında 21.236, 1990'da ise büyük bir sıçrama yaparak 76.505'e çıkmıştır. 1991 yılında bağımsız bir gazete haline gelen Ana Sözü sekiz sayfa halinde haftalık olarak yayınlanmaya başlamıştır. Ancak bu dönemde gazetenin uluslararası dağıtımdan çıkarılması büyük okuyucu ve abone

66 Angheli Natalia, Moldova, s.82, http://archiv2.medientulfe.ch/agenda_OSCE_MM/OSCE_05.pdf, (06.08.2015).

67 Topal Ivan, The Press in Gagauzia, Mass Media in Moldova, June 2002, ss.29, http://www.ijc.md/Publicatii_eng/bm/june2002eng.pdf, (07.08.2015).

68 Angheli, a.g.e., s.82.

69 Topal, a.g.e., s.29.

70 Topal, a.g.e., s.29-30.

71 Topal, a.g.e., s.30.

kaybına neden olmuştur. Bu süreçte almada gazetesinin tirajı 8.859'a düşmüştür. Ayrıca bu gazetenin eki olarak 1991'de Karlangaç adlı bir çocuk dergisi hayata geçirilmiştir. Ancak Moldova'nın bağımsızlığını kazanmasından sonra devletin gazeteye yaptığı olduğu teknik ve maddi yardımlar kısıldığından dolayı Karlangaç 1993 yılında kapanmak zorunda kalmıştır. Diğer yandan Ana Sözi de bunalmıştı çünkü tam bu dönemde TİKA devreye girerek bu gazetenin çıkarılmasına maddi destek vermeye başlamıştı.⁷² Karlangaç Temmuz 2001'de TİKA yardımlarıyla tekrar çıkarılmaya başlanmıştır.

Ana Sözi, Gagavuz Yeri'nin resmi ziyaretleri, kabulleri ve kültürel toplantılarıyla ilgili haberlere oldukça sık yer vermektedir. Bölgesel haberlerin pek fazla yer almadığı gazetede haliyle yerel siyasetçilere yönelik eleştirel haberler de yapılmamaktadır. Bu gazete Türkiye'den yardım kabul etmesi, Gagavuzların orijinalliğine fazla önem vermemesi ve Gagavuzcadan, Gagavuz Türkçesi olarak bahsetmesi gibi hususlar yüzünden eleştirilmektedir.⁷³ Arpaşah ise Ana Sözinin, Gagavuzların Türklüklerini öğrenmeleri hususunda yeri doldurulamayacak bir görev ifa ettiğinin ve özellikle gazetenin edindiği olan Zanet'in Gagavuz Türkçesinin kullanılması konusunda büyük hassasiyet gösterdiğinin ve yeri geldiğinde Gagavuz Yeri idarecilerini cesurca uyardığının altını çizmektedir. Gagavuz Yeri'nde eğitim tamamen Gagavuz Türkçesinde yapılmasını arzulayan Zanet, unadilen kamusal alanda kullanılması hususunda da aşırı derecede dayatıcı bir kimsedir. 2001 yılında Hıdırellez kutlamaları için bastırılan afişlerin Rusça olmasına sert tepki göstermesi bu bağlamda bir örnek olarak gösterilebilir.⁷⁴

Türkiye'nin maddi yardımlarıyla çıkan bir diğer yayın organı ise "Sabah Yıldızı" (Sabah Yıldız) adlı dergidir. Türkiye'de basılan bu derginin sayfalarının önemli bir bölümü Gagavuz Yeri'nin hükümet ve parlamento üyelerine ayrılmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin çeşitli bölgelerinin tanıtımına büyük önem verilmektedir. Gagavuz şirketlerinin projelerinin yer aldığı dergide Gagavuz Yeri'nin eski fotoğraflarına ait bir bölüm bulunmaktadır.

⁷² Zanet, Gagavuz Basınının Duruşu, Bağlantı, Yarmı ..., s. 184-185.

⁷³ Topal, a.g.e., s. 30-31.

⁷⁴ Ana Sözi gazetesinin ana dili kullanma konusundaki hassasiyeti hakkında ayrıntılı olarak bkz. Arpaşah ve Arpaşah, a.g.e., s. 74-77.

Bu derginin çocuk eki olarak çıkarılan "Güneşcik" kabul edilebilir bir Gagavuzca ile yayınlanmaktadır.⁷⁵

Jvanna Köksal'ın editörlüğünde yayınlanan Meydan gazetesinde siyasetten ekonomiye, sağlıktan teknolojiye kadar birçok konuda haberlere ve makalelere yer verilmektedir. Haber içeriklerine bakıldığında Türkiye ile ilgili konulara oldukça geniş yer verildiği görülmektedir. Örneğin Türkiye Bursları üzerine yapılan haberler bu bağlamda anılabilir. Ayrıca gazetenin danışma kurulunda Türkiye'de Gagavuzlar üzerine yaptıkları çalışmalarla tanınan Mustafa Arpaşah ve Harun Güngör gibi kişiler bulunmaktadır. Sabah Yıldızı Dergisinin editörü olan Stephan Bulgar da aynı kurulun üyesi olarak karışımıza çıkmaktadır.⁷⁶

"Gagavuz Sesi" ise Gagavuz dilinin, edebiyatının ve kültürünün gelişmesine özel bir önem verdiğinden hem rüştünü ispat etmiş hem de şiir yazmaya yeni başlamış şairlerin eserlerini yayınlamaktadır. Çeşitli kültürel etkinliklerden ve sergilerden fotoğraflar yayınlayan gazetede ciddi anlamda analitik makale eksikliği göze çarpmaktadır. Gazete Türkiye'nin önde gelen gazetecileri ve edebiyatçıları ile ilişkilere büyük önem vermektedir.⁷⁷

Gagavuz Türkçesinde Medya

Gagavuz Türkçesinde ilk radyo yayını 1986 yılında yayın hayatına başlayan "Bucaan Dalgasında" adlı programdır. Daha sonraki yıllarda radyonun yayın süresi artırılmıştır. Günümüzde Gagavuz Yeri'nde "Radiostansiya Jug" adı verilen haber ve müzik ağırlıklı Rusça yayın yapan özel bir radyo bulunmaktadır.

Komrat'ta Gagavuz Türkçesinde televizyon yayını yapan Gagavuz Yeri Özerk Bölgesi'nin resmi yayın organı olan "Gagavuz Yeri Radyo ve Televizyon Kurumu" (GRT) bulunmaktadır. Bu kurumun yaptığı televizyon yayınları haftanın belli günlerinde ve bir kaç saat olmasına rağmen, radyo programları daha uzun sürelidir. GRT saat sekizden sonra ise

⁷⁵ Topal, a.g.e., s. 30-31.

⁷⁶ <http://www.meydangazetesi.com/kunyemiz.html>, (07.08.2015).

⁷⁷ Topal, a.g.e., s. 29-30.

"TRT-International" kanalına bağlanmaktadır. "Bizim aydınlık" ve "Yeni ay" adlı özel televizyon kanalları ise daha çok Rus televizyonları üzerinden yayınlarını sürdürmektedir.⁷⁸ Bölgede beş televizyon kanalı olsa da bunların dördü yayın yapmaktadır. Rusçanın yayın dili olarak kullanıldığı programların süresi günlük bir ila altı saat arasında değişmektedir. Diğer yayınlar Rus kanallarından alınarak yayımlanan programlardır. Örneğin Çadır'da yayın yapan "Ayın Açık" kanalının yaptığı yayınların yüzde doksanı ORT ve RTR gibi Rus televizyon kanallarından alınmadır. Komrat'ta yayın yapan "Bizim Aydınlık" kanalı ise Moskova merkezli yayın yapan MUZ-TV ve Channel 3 gibi kanalların programlarını göstermektedir. Bu kanallar 10 ilâ 40 kilometre mesafeden izlenebilmektedir. Bu anlamda TV Sud (Vulkanış) ve Yeni Ay (Komrat) adlı kanallar Gagavuz Yeri'nde kapsama alanı en dar olan yayın organlarıdır.⁷⁹

Moldova Radyo ve Televizyon Kurumunun belirttiğine göre, ülkede 25 yıldan bu yana milli azınlıkların dillerinde yayın yapılmaktadır. Gagavuz Türkçesinde yılda 24 saat yayın yapılmaktadır. Diğer dillerdeki yayın süreleri ise, Ukraynaca (30 saat), Bulgarca (22 saat), Rusça (12 saat) ve İbranice (6 saat) şeklindedir.⁸⁰ Bu yayınların sembolik sürelerle sahip oldukları görülmektedir. Zanet Gagavuz Yeri'ndeki işitsel ve görsel medyanın içler acısı durumunu aşağıdaki ifadelerle dile getirmektedir: "Bizim Gagavuz dilinde okullarımız, gazetelerimiz, televizyonlarımız ve radyolarımız bulunmamaktadır. Sadece Gagavuz dilinde Moldova Televizyonunda haftada yarım saatlik bir program ile GRT'de birkaç saatlik Gagavuzca yayın yapılmaktadır. Ama bizde 24 saat Gagavuzca yayın yoktur. Yani 24 saat güzel Gagavuzcamızı işitebileceğimiz ne bir radyomuz ne de bir televizyonumuz vardır. Etrafımıza baktığımızda 24 saat Gagavuzca yazıları, gazeteleri ve dergileri göremiyoruz."⁸¹

Gagavuz Yeri'nde medya organları sınırlı da olsa siyasal iktidar tarafından baskıya maruz kalabilmektedir. Mahalli idareler, özellikle kamuya ait medya organları ve gazeteciler üzerinde baskı kurabilmektedirler. Devlet ve gazeteciler arasındaki mücadele, sansür ve gazetecilere uygu-

lanan baskıyla sonuçlanabilmektedir. Örneğin 2002 yılında yapılan yerel seçimlerde Znamea adlı gazetenin editörünün işine son verilmiş ve diğer çalışanlar ise işten çıkarılmakla tehdit edilmişlerdir. Bu bağlamda bir başka örnek ise Kasım 2002'de devlet radyosu "TeleRadio Gagauzia"nın mahalli idareciler tarafından kapatılmasıdır.⁸²

Türkiye ve Gagavuz Türkçesi

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşunu müteakiben Türklüğü destekleme politikaları çerçevesinde o vakitler Romanya sınırları içerisinde yer alan Dobruca ve Besarabya bölgelerinde yaşayan Gagavuzlara yönelik faal bir politika izlemiştir.⁸³ Türkiye özellikle iki savaş arası dönemde Romanya'da yaşayan Gagavuz Türklerinin dil sorunlarına ilgisiz kalmamış 1931-1944 yılları arasında Türkiye'nin Bükreş Büyükelçisi olan Hamdullah Suphi Tanrıöver'in gayretleriyle Türkçe okullar ve kurslar açılmasını sağlayarak bölgeye öğretmenler ve kitaplar göndermiştir.⁸⁴ Tanrıöver, 26 Gagavuz köyünde ve kasabasında Türkçe öğretim yapan okullar açtırarak bu okullara Dobruca Türklerinden ve Mecidiye Müslüman Semineri mezunlarından öğretmenler atanmasını sağlamıştır.⁸⁵ Anzerlioğlu'nun verdiği bilgilerden, 1935 yılında Romanya'da görev yapan 52 Türkçe öğretmenin bulunduğu ancak bu kadronun yetersiz kalması üzerine 30 öğretmen daha talep edildiği anlaşılmaktadır.⁸⁶ Türkçe öğretmenleri İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar bölgede görev yapmışlardır. Savaşın başlamasıyla birlikte bazıları Türkiye'ye dönerlerken bir kısmı ise bölgede kalarak hizmet vermeye devam etmişlerdir. Bu öğretmenler arasında Joseph Stalin'in toplama kamplarında eziyet çekmiş, kurtulduktan sonra Moldova'ya dönerek Türkçe öğretmeye devam etmiş olan Ali Kantarelli adında efsanevi bir eğitmeni de görev yapmıştır.⁸⁷

82 Angheli, a.g.e., s.84.

83 Besarabya 1918-1940 yılları arasında Romanya sınırları içerisinde yer almıştır.

84 Yonca Anzerlioğlu, Bükreş Büyükelçisi Hamdullah Suphi ve Gagavuz Türkleri, Bilig, Güz 2006, sayı 39, s.32.

85 Özkan, Gagavuz Türkçesi Grameri..., s.24.

86 Anzerlioğlu, a.g.e., s.47. Bu konuda kırs. Taşkıran/Cemalettin, Türkiye ve Gagavuzlar, Altın Ulusallararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi, Bildiriler Kitabı, I. Cilt, Komrat/Moldova, 8-12 Haziran 2014, ss.423-434.

87 Türkiye'de kalan Gagavuz öğrenciler için ayrıntılı olarak bkz. Hablemitoğlu Necip, Kemal'in Öğretmenleri, Yeni Hayat, Kasım 1999, s.27.

78 Özkan, Gagavuz Türkçesinin Yazı ve Eğitimi..., s.83.

79 Angheli, a.g.e., s.83.

80 Lăbuș Cîmpoeș, a.g.e., s.185.

81 Tudor Zanet, Gagavuz Dilin İlerlemesinde Gagavuzca Basının, <http://www.anasozu.com/bilim/?razdel=38&jd=17>, (06.08.2015).

Türkiye, Dobruca ve Besarabya'da Türkçe eğitim veren okullar açmanın yanında yükseköğrenim görmek üzere Gagavuz öğrencilerin ülkesine gelmesini de sağlamıştır. Necip Hablemitoğlu'na göre, Tanrıöver 1930'larda Türkiye'ye yükseköğrenim görmek üzere ilk etapta 40 öğrenci göndermiş daha sonra gelenlerle birlikte bu sayı 200 öğrenciyi aşmıştır. Bu öğrencilerden bazıları ülkelerine geri dönmüş olsa da İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden sonra önemli bir kısmı Türkiye'de kalmıştır.⁸⁸ Tanrıöver'in Türkiye'ye göndermiş olduğu öğrencilerden Ali Kaygı adlı şahıs Türkiye'ye okumaya gelen Gagavuz öğrenciler hakkında aşağıdaki bilgileri vermektedir: "[...] Atatürk o zaman okullarda 300 Gagavuz öğrencine kontenjan ayrılmasını buyurmuştu. Kısa zamanda bu kontenjan arttı. Çoğu Besarabyalı, Dobrucalı Gagavuz çocuklar okumaya Türkiye'ye geldiler. Yunanistan ve Bulgaristan köylerinden de az sayıda gelen oldu[...]".⁸⁹

Türkiye'nin Gagavuz Yeri'nde Türkçenin yerleşmesine yönelik faaliyetleri yıllar sonra Moldova Cumhuriyeti bağımsızlığını kazandıktan sonra da devam etmiştir. Söz gelimi, Türkiye'nin Dokuzuncu Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Gagavuz Yeri'ndeki eğitim ve öğretim faaliyetlerine her zaman destek vermiştir.⁹⁰ Demirel Komrat Devlet Üniversitesini Türkiye'nin bir üniversitesi olarak addettiğini ifade ederek 1998 yılında Moldova'ya yapmış olduğu ziyarette bu üniversiteye 100.000 dolar yardım yapmıştır.⁹¹ Hatta Demirel bir konuşmasında Komrat Devlet Üniversitesine devletin kendisine verdiği ve harcamakta serbest olduğu fonlardan yüklü miktarda yardım aktardığını vurgulamıştır.⁹² Demirel, Gagavuz Yeri'ndeki eğitime ve Gagavuz Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin birbirine yakınlaşmasına verdiği önemi aşağıdaki kelimelerle ifade etmiştir: "[...] Onun için bu üniversiteye (Komrat Devlet Üniversitesi) Türkiye yardımcı

olmalıdır, çok önemli bir fırsattır Türkiye için. Buralara öğretmen göndermesi, buralardaki öğretmenlerin Türkiye'ye gelip, Türkçelerini Anadolu Türkçesine kavuşturması lazım."⁹³

Ankara'nın Komrat'a Gagavuz Türkçesi için vermiş olduğu destek Demirel'in şahsi gayretleriyle sınırlı değildi. Türkiye, Latin alfabesine geçiş sürecinde tam anlamıyla Gagavuz Yeri'nin arkasında durmuştur. Ankara, Kişinev'in isteği doğrultusunda Latin alfabesine geçiş projesine 200.000 dolar bağışlamış ve Necip Hablemitoğlu'nu projeyi yürütmek üzere bir yıllığına Moldova'da görevlendirmiştir. Bu proje kapsamında Gagavuz Türkçesinde 25 civarında okuma, gramer ve edebiyat kitapları hazırlanarak 1998 yılına kadar Kişinev'de basılmaları sağlanmıştır.⁹⁴ Birleşmiş Milletler Örgütü ise bu proje için 100.000 dolar ortaya koymuştur.

Türkiye'nin Gagavuz Yeri'nde Gagavuz Türkçesini ve bu dilde eğitimi desteklediği kanallardan bir diğeri ise TİKA'dır. Türkiye, Gagavuz Yeri'nde Gagavuzcanın gelişmesine her fırsatta TİKA vasıtasıyla katkı sunmuştur. Gagavuz Türklerinin Latin alfabesine geçişlerine büyük destek veren TİKA, 1996 yılında 3.000 adet resimli Gagavuz alfabesinin basımını gerçekleştirmiştir. TİKA bunun haricinde Komrat Devlet Üniversitesinde açılan Türkoloji Bölümü için 2001 yılında iki öğretim üyesi göndermiş ve gene aynı yıl Gagavuz Dili Olimpiyatlarına 1.000 leylük bir maddi destek sağlamıştır.⁹⁵ TİKA eğitim kurumlarının faaliyete geçmesine de katkı sunmaktadır. Örneğin bu kurum son dönemde Komrat'ta 50 yıllık bir kreşin tadilatını yaptırarak 60 çocuğun yatılı olarak Türkçe eğitim yapacağı bir projeye imza atmıştır. Bu kreşte Türkçenin yanında, Moldovanca, Rusça ve Gagavuzca eğitim verilecektir.⁹⁶

TİKA, Gagavuz Türkçesinde daha iyi yayın yapılabilmesi için GRT'ye teknik destek sağlamıştır. 2004 yılında GRT'nin bölgede etkin bir şekilde hizmet vermesini sağlamak amacıyla televizyonun stüdyo alt-yapısının geliştirilmesi ve izlenme kapasitesinin yaygınlaştırılması için Komrat, Baurçi ve Vulkaneş gibi yerlere kuleler ve yer istasyonları kurulmuştur.

88 Türkiye'de kalan Gagavuz öğrenciler için ayrıntılı olarak bkz. Hablemitoğlu, a.g.e., s.26.

89 Argunşah ve Argunşah, a.g.e., s.78.

90 Demirel sadece Gagavuz Yeri'ndeki eğitim faaliyetlerine destek vermemiş, 1990'ların başında Kişinev ve Komrat arasında yürütülen özerklik görüşmelerinde önemli bir rol oynamıştır. TİKA aracılığıyla Komrat'ın içme suyu şebekesinin yenilenmesine yardımcı olmuştur. Demirel bu içme suyu şebekesinin açılışına bizzat katılmıştır (Demirel'in Moldova ve Gagavuz Yeri'ne ziyaretleri ve bu ziyaretlerde yapmış olduğu konuşmalar için ayrıntılı olarak bkz. Halusi Turgut, Adriyatik'den Çin Seddi'ne Avrasya ve Demirel, Batı Yakasının Hikayesi, ABC Yayıncılık, İstanbul 2002, ss.257-304).

91 Argunşah ve Argunşah, a.g.e., s.73.

92 Turgut, a.g.e., s.301.

93 Turgut, a.g.e., s.286.

94 Argunşah ve Argunşah, a.g.e., s.71-72.

95 Argunşah ve Argunşah, a.g.e., s.71-72.

96 TİKA'dan Gagavuz Çocuklarına İlk Kez Türkçe Eğitim Fırsatı, <http://www.haberler.com/tika-dan-gagavuz-cocuklarına-ilk-kez-türkçe-egitim-7251268-haberi/>, (06.08.2015).

Diğer yandan Temmuz 2006'da ise Türkiye Radyo televizyon Kurumundan (TRT) görevlendirilen iki uzman GRT'nin stüdyolarında bulunan yeni teknik cihazların kullanımı hakkında bu televizyon çalışmalarına iki haftalık bir eğitim vermiştir.⁹⁷

TİKA 1998 yılından bu yana Gagavuz Türkçesinin ve kültürünün gelişmesini desteklemektedir. Ana Sözü gazetesi ve Sabah Yıldızı dergisinin maddi olarak desteklenmesi⁹⁸ ile Komrat'ta Atatürk Kütüphanesi'nin tadilatının yapılarak kütüphaneye 2013 yılında bin adet kitap bağışlanması bu bağlamda örnek olarak verilebilir. Ayrıca TİKA 1993 ila 2008 yılları arasında çeşitli projelerle Gagavuz Yeri'nde eğitimin Gagavuz Türkçesinde yapılmasına ve Gagavuz kültürünün gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Bu projelerden bazıları; Gagavuz Folkloru Antolojisi adlı kitabın basımının sağlanması, Gagavuz Yeri Özerk Bölgesi I. Uluslararası Sanat Atölyesinin desteklenmesi, Gökoğuz Dili ve Edebiyatı Dergisinin desteklenmesi, Çadır Mihail Çakır Tiyatrosuna maddi katkı sunulması ve Komrat Devlet Üniversitesine destek verilmesi şeklinde sıralanabilir.⁹⁹ TİKA, 1993-2012 yılları arasında Moldova'ya yapmış olduğu 24,2 milyon dolarlık yardımın büyük bir kısmını Gagavuz Yeri'ndeki çeşitli projelere ayırmıştır.

Ayrıca Türk sivil toplum örgütleri Gagavuz Yeri'nde Gagavuz Türkçesini geliştirme faaliyetlerine katkı sunmaya çalışmaktadırlar. Bu ülkede Türkçe eğitime destek veren kurumlar arasında Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı (TDAV) da yer almıştır. TDAV Türk dünyasından öğretmenler için 1990'lı yıllarda İstanbul'da Kaşgarlı Mahmut Dil Merkezinde üç aylık Türkçe kursları düzenlemiştir. Her dönem toplam 60 kişinin ziyaret ettiği Türkiye Türkçesi Kurslarına Gagavuz Yeri'nden 5-10 civarında öğretmen katılmıştır. Ayrıca TDAV 1990'larda Komrat'ta açmış olduğu Kültür Merkezi bünyesinde Türkiye Türkçesi Kursları vermiştir. Ancak bir müddet sonra bu kurslar kapatılmıştır. Vakıf ayrıca Köksal Toptan'ın Milli Eğitim Bakanlığı zamanında Latin alfabesi bastırarak Gagavuz Yeri'ndeki okullarda dağıtmıştır.¹⁰⁰

97 Fahri Türk, *Türk Kültür Politikası, Paradigma Akademik Yayınları*, İstanbul, 2014, s.163-164.

98 Angheli, a.g.e., s.82-83.

99 Moldova Proje ve Faaliyetler, TİKA, Ankara, 2013, s. 35-37, <http://www.tika.gov.tr/upload/oldpublication/moldova.pdf>, (07.08.2015).

100 Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı Genel Sekreteri Saadet Yıldırım ile 17 Ağustos 2015

Gagavuz Yeri'nde Türkiye Türkçesi

Türkiye'nin Moldova'da ve Gagavuz Yeri'nde kurmuş olduğu okullar bulunmaktadır. Moldova'nın başkenti Kişinev'de Ufuk Eğitim Kurumlarına bağlı olarak eğitim veren bir lise ve bir ilkokul bulunmaktadır. Ayrıca Gagavuz Yeri'nde Çadır'da Ufuk Lisesi, Komrat'ta ise bir erkek lisesi ile dil merkezi faaliyet göstermektedir. Belts şehrinde ise yedi farklı dilin öğretildiği bir dil merkezi vardır.¹⁰¹ Türk okullarının haricinde Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı ve Moldova Eğitim Bakanlığı arasında varılan anlaşma üzerine 17 Haziran 1999'da Kongaz'da Süleyman Demirel Türk Moldova Lisesi kurulmuştur. Açılışını Demirel'in yaptığı okul için gerekli kitaplar Türkiye'den gönderilmiştir.¹⁰² Bu lisede 2012-2013 eğitim öğretim yılında 110'u kız, 77'si ise erkek olmak üzere toplam 187 yabancı uyruklu öğrenci öğretim görmüştür.¹⁰³ TİKA 2006 yılında bu eğitim kurumunu tadil etmiştir.

Komrat'ta bulunan Atatürk Kütüphanesi bünyesinde 2015 yılında TİKA'nın desteğiyle Türkiye Türkçesi kursları düzenlenmeye başlamıştır. Türkçe kurslarına 65 kişi müracaat etmiş ve öğrenciler dört gruba ayrılarak derslere başlanmıştır. Bu kursların en kısa zamanda kuruluş çalışmaları yürütülen Komrat Yunus Emre Kültür Merkezine devredilmesi düşünülmektedir.¹⁰⁴

Sonuç

Yukarıda Gagavuzların 1957 yılına gelene kadar kendilerine ait bir alfabelerinin ve yazı dillerinin olmadığı ortaya konulmuştur. Gagavuzlar 1957-1961 yılları arasında tarihte ilk kez kendi alfabelerine kavuşmuşlardır. Bu alfabe Rus asıllı Kiril alfabesiydi. Gagavuzca 1996 yılından sonra Latin alfabesi temelinde yazmaya başlamışlardır (bkz. Tablo 1). 1957-1961 döneminin sınırlı etkisi dikkate alınmayacak olursa Gagavuzların

tarihinde yapılan telefon görüşmesi.

101 Gagavuzya'daki Türk Okulunun Yeni Bina Heyecanı, <http://www.haberler.com/gagavuzya-daki-turk-okulunun-yeni-bina-heyecani-haberi/>, (07.08.2015).

102 Argunşah ve Argunşah, a.g.e., s.72-73.

103 Türk, a.g.e., s.83.

104 Gagavuzya'nın Başkentinde Türkçe Eğitime Yoğun İlgi, <http://www.sondakika.com/haber/haber-ozel-haber-gagavuzya-nin-baskentinde-turkce-7190664/>, (07.08.2015).

ilk olarak 1996 yılında kendi alfabelerine sahip oldukları görülür. Haliyle bu durum Gagavuz Türkçesinde ciddi anlamda bir matbuat meydana gelmesini ve bağımsız gazeteler kurulmasını doğrudan etkilemiştir. Gagavuz Yeri'nde günümüzde çıkarılan az sayıda gazetenin çoğunun dilinin Rusça olması ciddi bir sorundur. Ana Sözü, Gagavuz Sesi, Gagavuz Sözü ve Sabah Yıldızı gibi yayın organlarının Türkçe çıkması yetmez. Bu gazetelerin sayılarının ve kalitelerinin artırılması gerekmektedir. Gagavuz Yeri'ndeki mevcut televizyon ve radyo kanallarının durumu da içler acısıdır. Gagavuz Yeri Televizyon ve Radyo Kurumu da dâhil olmak üzere bu organların yayın süreleri, kaliteleri ve dilleri yetersizdir. Zanet'in vurguladığı gibi Gagavuz Türkçesinde mutlaka 24 saat yayın yapan kanallar kurulmalıdır.

Türkiye'nin politikalarına gelince, özellikle 1931-1944 arasında Romanya Büyükelçiliği yapmış olan Tanrıöver'in çabalarıyla bu ülke o vakitler Romanya sınırları içerisinde yer alan Besarabya Gagavuzlarının kendi dillerini öğrenmelerine öğretmen göndermek suretiyle veya Romanya'dan Türkiye'ye eğitim görmek üzere öğrenci yollayarak büyük destek vermiştir. Daha sonra 1991 yılında Moldova'nın bağımsızlığını kazanması ve 1995 yılında Gagavuzların özerklik elde etmelerinden sonra Türkiye, Gagavuz Türkçesinin gelişmesine Latin alfabesine geçiş ve Ana Sözü, Gagavuz Sesi ve Sabah Yıldızı gibi süreli yayınlara maddi destek sağlamak suretiyle elinden geleni yapmıştır. Hatta Demirel bizzat inisiyatif olarak Komrat Devlet Üniversitesi'ni desteklemiştir. Türkiye'nin yardımları kaynakları kısıt olan Gagavuz Yeri açısından yeri doldurulamayacak bir öneme sahiptir. Ayrıca son dönemde Türkiye Türkçesi kurslarının açılmış olması bölgeyle Türkiye'nin dilsel ve kültürel anlamda birbirlerine daha da yakınlaşmasını sağlayacaktır.

Gagavuz Yeri'nde günümüzde Gagavuz Türkçesinin bütün eğitim öğretim kurumlarında kullanılamaması ciddi bir eksikliktir. Ancak bunun için Gagavuz Yeri'nde milli bir seçkinler sınıfı meydana gelmesi gerekmektedir. Bu seçkinler Rusça veya Moldovanca gibi diller yerine kendi ana dilinde eğitime önem vermelidirler. Bu esasında bir zihniyet değişikliği olması gerektiğine işaret etmektedir.

Gagavuz Yeri'ndeki mevcut duruma Balkan ülkeleriyle karşılaştırmalı olarak bakıldığında eşasında bu ülkede ana dilde eğitime yasal olarak herhangi bir engel bulunmadığı görülmektedir. Örneğin, Bulgaristan'da milyonlarca Türkün anadilinde eğitim hakkından mahrum olduğu ve Bulgar makamlarının Türkçe yer adlarını bile değiştirdiği düşünüldüğünde, Moldova'da 160.000 civarında Gagavuzun Türkçe eğitim hakkının bulunması ve Türkçeyi kamusal alanda sorunsuz bir şekilde kullanması demokratik kurum ve normların önemini ve Moldova devletinin demokratik değerlere bağlılığını göstermektedir. Buradaki sorun Gagavuzların halihazırda idarede, basın-yayında, medyada ve eğitim kurumlarında Gagavuz Türkçesinin tam olarak kullanılmasını sağlayacak maddi ve insan kaynaklarından yoksun olmasıdır.

Kaynakça

- Angheli Natalia, Moldova, pp.71-94, http://archiv2.medienhilfe.ch/agenda/OSCE_MM/OSCE_05.pdf, (06.08.2015).
- Anzerlioğlu Yonca, Bükreş Büyükelçisi Hamdullah Suphi ve Gagauz Türkleri, Bilig, Güz 2006, sayı 39, ss.31-51.
- Argunşah Mustafa ve Argunşah Hülya, Gagauz Yazıları, Türk Ocakları Kayseri Şubesi Yayınları, Kayseri, 2007.
- Avram Andrei, Territorial Autonomy of the Gagauz in the Republic of Moldova: A Case Study, Istvan Horvath, Martin Tonk (Eds.), Minority Politics within the Europe of Regions, Scientia Publishing House, Cluj-Napoca, 2011, ss.211-236.
- Avram Andrei, die gagaussische Gesellschaft, Klaus Bochmann, Vasile Dumbrava, Dietmar Müller, Victoria Reinhard (Hg.), die Republik Moldau, ein Handbuch, Leipziger Universitätsverlag, Leipzig, 2012, ss.566-571.
- Bulgar Ştephan, Iz Istori Literaturi Gagauzov XIX naç XX vekov, Straniş Istori i Literaturi Gagauzov XIX naç XX vekov, Kişinev, 2005, ss.1-19.
- Çakır Mihaıl, Gagauzlar: İstoriya, Adetler, dil hem din, Ştephan Bulgar (Haz.), Kişinev, 2007.
- Çakır Mihaıl, Besarabyalı Gagavuzların Tarihi (Besarabyalı Gagauzların İstoriyası), Harun Güngör (Haz.), Tolunay Yayıncılık, Niğde, 1998.
- Çelik Şavk Ülkü, Todur Fedor Zanet Gagauzluk ve Gagauzlara Adanmış Bir Hayat, Journal of Endangered Languages, Winter 2013, s.130-140.
- Çimpoş Lübov, Gagauz Dilini Evropa Programının Çevresinde Azınlık Halkların Dilleri Arasında Korumak Hem Eniden Diriltmek, IV. Uluslararası Türkiye Araştırmaları Sempozyumu, İstanbul, 2012, ss.183-187.
- Erfurt Jürgen, Sprachen und Sprachpolitik, Klaus Bochmann, Vasile Dumbrava, Dietmar Müller, Victoria Reinhard (Hg.), die Republik Moldau, ein Handbuch, Leipziger Universitätsverlag, Leipzig, 2012, ss.617-628.
- Gökdağ Bilgehan Atsız, Moldova'nın AB Üyeligi Sürecinde Gagauz Özerk Bölgesi Bağımsızlığı mı Yürüyor?, Karadeniz Araştırmaları, Sayı 43, Güz 2014, ss.17-42.
- Güngör Harun ve Argunşah Mustafa, Gagauzlar, Gagauz Türklerinin etnik yapısı, nüfusu, dili, dini, folkloru hakkında bir çalışma, Ötüken yayımları, İstanbul, 1998.
- Gagauz Yerin Temel Kanonu, Gagauz Yeri Halk Topluğu, Komrat, 1998.

- Heintz Monica, Religion und religiöse Minderheiten, Klaus Bochmann, Vasile Dumbrava, Müller Dietmar, Reinhard Victoria (Hg.), die Republik Moldau, ein Handbuch, Leipziger Universitätsverlag, Leipzig, 2012, ss.557-565.
- Hablemitoğlu Necip, Kemal'in Öğretmenleri, Yeni Hayat, Kasım 1999, ss.24-29.
- Ihrig Stefan, Die Gagauzen- Nationsbuilding ohne Geschichte? Oder Nation ohne nation-building?, Jahrbücher für Geschichte und Kultur Südosteuropas, Jahrgang 2005, No. 7, ss.75-99.
- Ihrig Stefan, Gagausen Raum und Bevölkerung, Klaus Bochmann, Vasile Dumbrava, Dietmar Müller, Victoria Reinhard (Hg.), die Republik Moldau, ein Handbuch, Leipziger Universitätsverlag, Leipzig, 2012, ss.201-206.
- Iusumbeli İrina, Bir Gagauz Annenin İzlenimleri 'Anadilimiz ve Biz' Journal of Endangered Languages, Yaz/2013, ss.103-108.
- Karanfil Güllü, Yakın Tarihten Bugüne Gagauzların Dili: Genel Bir Bakış, Journal of Endangered Languages, Yaz/2013, ss.109-114.
- Lozovanu Dorin, Roşca Igor, Delinschi Andrian, Kahl Thede, Titu Pavel, Prişcepu Aleksandr, Garassy Ladislav ve Vitali Chiureciu, Gagauziya (Gagauz Yeri) Atonom Bölgesi Atlası, Proart, Chişinau, 2014.
- Manov Atanas, Gagavuzlar (Hristiyan Türkler), Türker Acaroğlu (Çev.), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001.
- Menz Astrid, Tehlikedeki Türk Dilleri: Gagauzca Örneği, Gülin Dağdeviren (Çev.), Journal of Endangered Languages, Yaz/2013, ss.145-156.
- Nayır Yaşar Nabi, Balkanlar ve Türklük, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1999.
- Özkan Nevzat, Gagavuz Türkçesini Yazı ve Eğitim Dili Haline Getirme Çalışmalarına Bir Bakış, Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of the Turkish or Turkic, Volume 5/1, Winter 2010, ss.77-89.
- Özkan Nevzat, Gagavuz Türkçesi Grameri, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1996.
- Pfeil Sibylle Beate, Minderheitenrechte, Klaus Bochmann, Vasile Dumbrava, Dietmar Müller, Victoria Reinhard (Hg.), die Republik Moldau, ein Handbuch, Leipziger Universitätsverlag, Leipzig, 2012, ss.266-277.
- Pokrovskaya Ludmila A., Sovremenni Gagauzki Yazık (Kurs Leksii), Komrat, 1997.
- Schmidt-Pfister, Diana, Zivilgesellschaft and NGO's, Klaus Bochmann, Vasile Dumbrava, Dietmar Müller, Victoria Reinhard (Hg.), die Republik Moldau, ein Handbuch, Leipziger Universitätsverlag, Leipzig, 2012, ss. 517-529.

Sırf Vitaliy, Ofisial Yazı kabletmesinden ileri Gagauz dilinde tiplamaklar için Altıncı Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi, Bildiriler Kitabı, II. Cilt, Komrat/Moldova, 8-12 Haziran 2014, ss.855-860.

Taşkıran Cemalettin, Türkiye ve Gagauzlar, Altıncı Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi, Bildiriler Kitabı, I. Cilt, Komrat/Moldova, 8-12 Haziran 2014, ss.423-434.

Topal Ivan, The Press in Gagauzia, Mass Media in Moldova, June/2002, ss.29-31, <http://www.ijc.md/Publicatii/eng/bmm/june2002eng.pdf>, (07.08.2015).

Turgut Hulusi, Adriyatik'den Çin Seddi'ne Avrasya ve Demirel, Batı Yakasının Hikâyesi, ABC Yayıncılık, İstanbul, 2002.

Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı Genel Sekreteri Saadet Yıldırım ile 17 Ağustos 2015 tarihinde yapılan telefon görüşmesi.

Türk Fahri, Türk Kültür Politikası, Paradigma Akademi Yayınları, İstanbul, 2014.

Zanet Tudor, Gagauz Dilin Şerhlemesinde Gagauzça Basının, <http://www.anasozu.com/bilim/?razdel=38&jd=17>, (06.08.2015).

Zanet Tudor, Gagauz Basınının Dünyu, Bugünü, Yarını, Balkanlardaki Türk Kültürünün Dünyu Bugünü Yarını, Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı, 26-28 Ekim 2001, Bursa, ss.183-186.

Çevrimiçi Kaynaklar

Ana Sözü Gazetesi, <http://anasozu.com/gagauz-folkloru>, (06.08.2015).

Gagavuz Yeri resmi çevrimiçi sayfası, <http://www.gagauzia.md/index.php?l=ru>, (01.08.2015).

Gagavuzya'daki Türk Okulunun Yeni Bina Heyecanı, <http://www.haberler.com/gagauzya-daki-turk-okulunun-yeni-bina-heyecani-haberi/>, (07.08.2015).

Gagavuzya'nın Başkentinde Türkçe Eğitime Yoğun İlgi, <http://www.sondakika.com/haber/haber-ozel-haber-gagauzya-nin-baskentinde-turkce-7190664/>, (07.08.2015).

Meydan Gazetesi, <http://www.meydangazetesi.com/kunyemiz.html>, (07.08.2015).

Moldova Proje ve Faaliyetler, TİKA, Ankara, 2013, ss. 1-40, <http://www.tika.gov.tr/upload/oldpublication/moldova.pdf>, (07.08.2015).

Statistica Moldovei, <http://www.statistica.md/pageview.php?l=en&idc=263&id=2208>, (07.08.2015).

TİKA'dan Gagavuz Çocuklarına İlk Kez Türkçe Eğitim Fırsatı, <http://www.haberler.com/tika-dan-gagavuz-cocuklarina-ilk-kez-turkce-egitim-7251268-haberi/>, (06.08.2015).

YUNANİSTAN'DA (BATI TRAKYA) TÜRK AZINLIĞI VE TÜRKÇE

Ali HÜSEYİNOĞLU *

Giriş

Balkanlar'daki Türk varlığı, Türk kavimlerinin altıncı yüzyılda Orta Asya'dan bu bölgeye yönelik göçleriyle ortaya çıkmıştır.¹ Osmanlı İmparatorluğu'nun, gerek Anadolu'dan getirerek bölgenin farklı yerlerine iskân ettiği Türkler gerekse Balkanlar genelinde yüzyıllar süren egemenliği sayesinde², bu bölgeye Türk ve İslam mührü vurulmuştur. Bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu, Balkanlar'ın farklı yerlerinde konuşulan Türkçenin ve Türk kültürünün günümüze kadar ulaşmasında kilit rol oynamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana Balkanlar'daki Türklerle olan ilişkisini kesintisiz devam ettirmesi, bu bölgenin birçok yerinde Türk dilinin varlığını korumasına yol açmıştır.

Yunanistan'ın Batı Trakya bölgesinde yaşayan Müslüman Türk azınlığı, Balkanlar'da yaşayan Türk toplulukları içinde bölgenin en eski azınlık gruplarından birini oluşturmaktadır. Yunanistan 1950'lerden günümüze kadar olan süreçte insan ve azınlık haklarının korunmasına yönelik birçok ikili ve uluslararası antlaşmaya imza atmış bir ülkedir. Bu bağlamda resmi azınlık statüsüne sahip Batı Trakya Türklerinin hakları uluslararası koruma altına alınmıştır. Fakat tüm bu antlaşmalar ve Avrupa Birliği (AB) tarafından desteklenen temel azınlık hakları normlarına rağmen, geçmiş yıllarda olduğu gibi günümüzde de Türk-İslam kimliği, kültürü ve Türkçe ile ilgili temel sorunlar hâlen çözüme kavuşturulamamıştır. Bu tür çözüm-

* Yrd. Doç. Dr., Balkan Araştırma Enstitüsü-Trakya Üniversitesi, E-mektup: alihuseyinoglu@trakya.edu.tr - alihuseyinoglu@gmail.com

² Perry Anderson, *Passages from Antiquity to Feudalism*, NLB, London 1974, s.285-287.

³ Ahmet Günşen, 'Balkan Türk Ağzlarının Tasnifleri Üzerine Bir Değerlendirme', *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/4, Fall 2012, ss.112-113.

süzlüklerin 1981'den günümüze kadar devam ediyor olması, Batı Trakya Türklerinin beklentilerinin oldukça yüksek olduğu AB ve diğer uluslararası ilkerlerin ve kuralların Batı Trakya'da bireysel ve kolektif hakların korunması noktasında etkin bir şekilde işletilmediğini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Batı Trakya'da, Lozan Barış Antlaşması (1923) sonrasında Türkçenin kullanımına ve eğitimine yönelik olguları analiz etmek ve bu kapsamda farklı roller üstlenen yerli, ulusal ve uluslararası aktörleri incelemektir. Ağırlıklı olarak Türkçe ve Yunanca kaynaklar ile bölgede yapılan mülakatlardan yararlanılan bu çalışma, Yunanistan'ın AB üyesi olmasına ve birçok ikili veya çok taraflı anlaşmaya imza atmış olmasına rağmen, Türkçe ile ilgili sorunların Batı Trakya'da hâlen devam ettiğini göstermeyi amaçlamaktadır.

Giriş bölümünün ardından çalışmanın daha sonraki kısmında ele alınacak temel konular sırasıyla Batı Trakya'da yaşayan Türkler, Türkçenin eğitimi ve karşılaşılan sorunlar, Türkçenin gündelik hayatta kullanımı, Türkçe yayın yapan gazete, dergi ve medya kurumlarının Türkçenin yaşatılmasına olan katkısı ve azınlık sivil toplum kuruluşları ile Türk dili arasındaki ilintidir. Bu konular irdelenirken, özellikle Yunanistan, Türkiye ve Avrupa Birliği gibi aktörlerin, Türkçenin Batı Trakya'da yaşatılmasına yönelik izledikleri politikalar üzerinde durulacaktır.

Batı Trakya Türkleri

Batı Trakya⁴ Türklerinin nüfusu resmi olarak bilinmemektedir. Bunun başlıca sebepleri arasında 1950'lerden beri yapılan nüfus sayımlarında anadil, etnik köken veya din gibi kriterlerin yer almaması gelmektedir.

4 Batı Trakya, coğrafi olarak Yunanistan'ın kuzey doğusunda bu ülkenin Türkiye ile kara sınırını oluşturan Meriç Nehri'nin batısında yer almaktadır. 8.578 kilometre karelik bir alana yayılmış olan bölge, idari olarak üç ilden oluşmaktadır: Rodop ili (merkezi Gümülcine), İskeçe ili (merkezi İskeçe) ve Meriç ili (merkezi Dedeağaç). İkinci Balkan Savaşı'nı müteakiben Batı Trakya Türkleri bağımsızlık mücadelesine girmiştir. Böylece tarihteki ilk Türk Cumhuriyeti Batı Trakya'da kurulmuştur. 31 Ağustos 1913 tarihinde kurulan ve asıl adı "Garbi Trakya Hükümet-i Müstakilesi" olan cumhuriyet, Batı Trakya ve Güney Bulgaristan'ın bazı bölgelerini kapsıyordu. Kendine ait ordusu, bayrağı, marşı ve posta pulu mevcuttu. Bu devlet Osmanlı Devleti'ne yapılan dış baskılar sonunda kuruluşundan 55 gün sonra 29 Ekim 1913'te tarihe karışmıştır (Daha fazla bilgi için bkz. Cemal Kutay, 1913'de Garbi Trakya'da İlk Türk Cumhuriyeti, Tarih Yayınları Müessesesi, İstanbul, 1962. Ayrıca bkz. Yalçın Koçak, Ertan Özyiğit, Batı Trakya Türk Cumhuriyeti "100. Yılın Anısına", Wizar, İstanbul, 2014).

Buna rağmen, bölgede bulunan resmi devlet kurumlarının başında gelen Doğu Makedonya ve Trakya Bölge Genel Sekreterliği'nin çevrimiçi sayfasında yer alan rakamlara göre Batı Trakya'daki Türklerin nüfusunun 140-145 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir.⁵

Toplam nüfusu 11 milyonu bulan Yunanistan'da resmi azınlık statüsüne sahip⁶ tek topluluğu oluşturan Batı Trakya Türklerinin yoğun olarak yaşadıkları iller sırasıyla Rodop, İskeçe ve Meriç'tir. Türklerin büyük bir kısmı sadece kendi etnik gruplarından oluşan köylerde yaşamaktadır. Fakat Yunanlılar ile karma yerleşim alanlarında yaşayan Türklerin sayıları da yadsınamayacak kadar yüksektir. Hâlihazırda Rodop ve İskeçe illerine bağlı üç ilçede (Yassıköy, Sirkeli ve Mustafçova) yoğun bir Türk nüfusu yaşamaktadır ve bu üç ilçenin de belediye başkanları Türk'tür. Fakat Balkanlardaki bazı Türk topluluklarında olduğu gibi⁷, 1923'ten günümüze kadar olan tarihsel sürecin hiçbir safhasında Batı Trakya'da Türkçe ikinci bir resmi dil olarak kullanılmamıştır. Ayrıca geçmişte olduğu gibi günümüz itibarı ile de Türk kültürüne ait amblemlerin (bayrak, vd.) kullanılması söz konusu değildir.

Türk azınlık mensuplarının önemli bir kısmı geçmiş yıllarda olduğu gibi hayatlarını tarım ve hayvancılıkla idame ettirmektedir. Bunun yanında küçük ve orta ölçekli şirketlerde çalışan ve üniversite mezunu olup kendi mesleğini icra eden bireylerin sayısı 2000'lerden bu yana artmaya devam etmektedir. Yüzyıllardır aynı coğrafyayı paylaşmalarına rağmen, bazı istisnalar hariç Batı Trakyalı Türkler ve Yunanlılar arasında karma evlilikler yapılmamaktadır.⁸

5 <http://www.remth.gr/index.php?lang=gr&sec=1&ctg=25>, (24.2010.Şu anda erişilemiyor).

6 Resmi olarak tanınmalarına rağmen Türkler baricinde Yunanistan'da Makedonlar, Ulahlar, Katolikler gibi farklı azınlık gruplarına da rastlamak mümkündür. Daha fazla bilgi için bkz. Richard Clogg, Minorities in Greece: Aspects of a Plural Society, Hurst & Co., Londra, 2002.

7 2001 Ohri Çerçeve Anlaşması (Madde 6-7) ile birlikte Makedonya'da yaşayan ve bir belediyede çoğunluğu oluşturan azınlık grupları - ki buna Türkler de dahildir - Makedonca'nın yanı sıra, ana dillerini ve etnik kimliklerini ifade eden kendi bayraklarını kullanma gibi bir dizi kazanımlar elde etmişlerdir (bkz. <http://www.ucd.ie/ibis/filestore/Ohrid%20Framework%20Agreement.pdf>, 13.1.2015).

8 Bunun başlıca sebebi etnik köken, ana dil ve din farklılığıdır. Batı Trakya'da, Balkanlardaki bazı Türk topluluklarında sıkça rastlanan karma evliliklerden kaynaklanan bir asimilasyondan bahsetmek söz konusu değildir.

1923 yılında imzalanan Lozan Barış Antlaşması uyarınca Yunanistan'a dâhil olan Batı Trakya bölgesinde yaşayan Türkler, Osmanlı döneminde Müslüman çoğunluğu oluşturmaktaydı. Örneğin, 1922 yılında günümüz Batı Trakya ve Güney Bulgaristan bölgelerinde yaşayan nüfusun yüzde 84'ünü Türkler oluştururken bölgedeki tüm taşınır ve taşınmaz malların yüzde 86'sı bu etnik gruba aitti.⁹

1922-1923 yılları arasında İsviçre'nin Lozan şehrindeki görüşmelerde bir araya gelen Türk ve Yunan tarafları karşılıklı olarak anlaşarak iki ülke arasında bir nüfus mübadelesine karar vermişlerdir. Bu doğrultuda, Türkiye sınırları dâhilinde yaşayan yaklaşık 1,5 milyon Rum Yunanistan'a, Yunanistan'da yaşayan yarım milyon civarındaki Türk ise Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır.¹⁰ Batı Trakya'da yaşayan Türkler ve İstanbul, Gökçeada ve Bozcaada'da yaşayan Rumlar tarafların isteği ve kararı doğrultusunda mübadele dışı tutulmuşlardır. 1923 Lozan Barış Antlaşması ile birlikte her iki topluma resmi azınlık statüsü verilmiştir. İkili ve uluslararası metinlerin hâricinde Yunan Anayasası'nın hiçbir yerinde, ne Batı Trakya'da bir azınlık toplumunun varlığına ne de onlara özel bazı haklar (iki dilli ana okullar, camiler, medreseler, vd.) verildiğine dair herhangi bir madde mevcut değildir. Kısacası, Batı Trakya'daki Türkler, anayasal anlamda tüm Yunan vatandaşlarına sağlanan eşitlik prensibinden yararlanmaktadırlar. Son dönemde Avrupa'daki azınlık haklarının uluslararası yaptırımlar çerçevesinde korunması anlamında ön plana çıkan ve maddelerine tek tek bakıldığında bu alanda oldukça etkili olan "Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunması için Çerçeve Sözleşmesi" Yunanistan tarafından onaylanmamıştır. Böylece, Lozan Barış Antlaşması Batı Trakya'da Türkçenin varlığını sürdürmesi bakımından önemini günümüzde de korumaktadır. Antlaşmanın 37. ila 45. maddelerine bakıldığında her iki azınlığa milli, dini, etnik ve kültürel kimliklerini korumaları için (ibadet özgürlüğü, anadilde eğitim, hayır kurumu kurma, vd.) bireysel ve/

veya kolektif olarak kullanacakları bir dizi haklar verildiği görülmektedir. Böylece Batı Trakya Türkleri arasında Türkçenin serbest bir şekilde kullanılması ve bu dilin okullarda öğretilmesi garanti altına alınmıştır. Bu durum Lozan Barış Antlaşması'nın 40. maddesinde ise aşağıdaki şekilde dile getirilmiştir: "[...] azınlık üyeleri, masrafları kendilerine ait olmak üzere [...] okullar ve eğitim ve öğretim amaçlı sair kurumlar kurma, yönetme ve kontrol etme konusunda eşit haklara sahip olacaklar, buralarda kendi dillerini serbestçe kullanma [...] hakkına sahip olacaklardır."¹¹

Türk Dili ve Eğitim

Osmanlı eğitim sistemi kapsamında Batı Trakya'da bir dizi eğitim-öğretim kurumu faaliyet göstermekteydi. Bu sistem dâhilinde öğrenciler, Batı Trakya'nın dört bir yanında Osmanlı Türkçesi (Batı Trakya'da 'Eski Türkçe' olarak da bilinmektedir) ile eğitim almaktaydılar. Batı Trakya'nın Yunanistan toprağı olmasından bir yıl önce yapılan istatistiklere bakıldığında Gümülcine'de bir idadi, bir rüştiye ve altı medrese¹², Dedeağaç'ta bir rüştiye ve üç medrese, İskeçe'de ise bir rüştiye ve iki medrese bulunmaktaydı. Bu okulların yanı sıra Türk nüfusun yaşadığı yerleşim yerlerinin birçoğunda temel eğitimin sağlandığı mahalle mektepleri mevcuttu. Günümüzün ilk ve orta dereceli okullarına karşılık gelen bu eğitim yuvalarında Osmanlı Türkçesinin yanında dini eğitim de verilmekteydi.¹³

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından 1928'de yapılan harf devriminin Türkiye'de olduğu kadar Batı Trakya'da da yankıları büyük oldu. Öncelikle azınlık seçkinleri arasında başlayan kutuplaşma kısa zaman içerisinde gündelik hayata ve halka yansdı. Bu tartışmalar çerçevesinde Türkçenin okullarda eğitim dili olarak kullanılması konusunda zaman içerisinde önemli adımlar atıldı. 1923'ten sonra açılan ve halen uygulamada olan iki dilli ilkokullarda Türkçe ve Yunanca eğitim verilmektedir. Türklerin yaşadıkları her il, ilçe ve köyde faaliyet gösteren bu ilkokullarda, Türkiye'deki harf devrimi sonrası Türkçe müfredat dâhilindeki dersler

9 Ali Hüseyinoğlu, *The Development of Minority Education at the South-easternmost Corner of the EU: The Case of Muslim Turks in Western Thrace, Greece*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mayıs 2012, Sussex Üniversitesi, Brighton-İngiltere, s.335.

10 Dimitris Pentzopoulos, *The Balkan Exchange of Minorities and Its Impact on Greece - Reprint with the Preface by Michael Llewellyn Smith*, Hurst & Co., Londra, 2002, s.69.

11 Şeha L. Meray (çev.), *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler, Takım II*, Cilt 2, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1973, s. 11-14.

12 Gümülcine'deki medreseler hakkında bilgi için bkz. Asım Çavuşoğlu, *Batı Trakya'da Medreselerin Dünü-Bugünü*, BAKES Yayınları, Gümülcine, 2014, ss.28-34.

13 Akın Gazetesi, 16 Şubat 1984 ve 25 Şubat 1984.

Latin harfleriyle yapılmaya başlandı. Harf devrimiyle ilgili tartışmalarda "yenilikçiler" olarak bilinen grup Latin harflerine geçilmesini desteklerken, "gelenekçiler" ise bunun karşısında yer alması ve Türkçe müfredatın Arap harfleriyle devam etmesi yönündeki taleplerini Yunan makamlarına iletmişlerdir.¹⁴

Yunanistan bir taraftan Türkçe eğitimin Latin harfleriyle yapılmasını sağlarken, diğer taraftan da Türkçe derslerinin Arap harfleriyle işlenmesini destekledi. Türkiye ise Türkçe müfredatın Arap harfleri yerine yeni kabul edilen Latin harfleriyle yapılmasından yana tavır aldı. Eğitim alanında yenilikçi ve gelenekçi grup arasındaki kutuplaşma o denli büyüdü ki, Yunan makamları bazı küçük Türk yerleşim yerlerinde gelenekçilerden gelen talep üzerine ikinci bir Türk ilkokulunun açılmasına onay verdi ve söz konusu okullarda eğitime Osmanlıca olarak devam edildi. Gelenekçi aileler çocuklarını eğitime Pazar günü başlayan Türk ilkokullarına yollarlarken, aynı köyün yenilikçi aileleri çocuklarını Pazartesi günü eğitime başlayan ve Cuma gününün resmi tatil olmadığı ilkokullara göndermeyi tercih ettiler.¹⁵

Osmanlı Türkçesinin yaşatıldığı bir diğer alan da basın hayatı oldu. 1970'lerin başlarında Batı Trakya'da sayıları az da olsa Osmanlıca haftalık gazeteler basıldı ve bu gazeteler doğrudan veya dolaylı olarak Yunanistan hükümetleri tarafından desteklendi.¹⁶ Yunan Devleti'nin Osmanlı Türkçesine verdiği desteğin temel nedeninin, Batı Trakya Türklerinin

14 1920'lerin ortalarından itibaren Atatürk ilke ve inkılaplarının Türkiye'de hayata geçirilmesinin ardından Batı Trakya Türkleri arasında bu devrimlere bağlı bir kutuplaşma oluşmuştu. Osmanlı Devleti'nin son şeyhülislamı Mustafa Sabri liderliğinde oluşan gelenekçiler ve öğretmen Mehmet Hilmi liderliğindeki yenilikçiler gerek ideolojik gerekse gündelik hayatta (okullarda giyilecek kıyafetlerin tercihi, Türkçenin hangi alfabe ile öğretilmesi gerektiği, okullarda resmi tatil günlerinin belirlenmesi vb.) ilgili konularda ters düşmüşlerdi. Öncelikle Türk seçkinleri arasında başlayan bu ayrışma kısa zaman içerisinde tüm azınlık toplumuna sirayet etti. Toplum içindeki bu kutuplaşma 1980'lerle birlikte son buldu (Daha fazla bilgi için bkz. Ali Hüseyinoğlu, 'Impacts of Transition from an Official Greek Viewpoint: The Case of the Turkish Muslim Minority in Western Thrace-Greece (1923-1933)', METU Studies in Development, 39 (Nisan), 2012, ss. 275-298).

15 A.g.e., s.279.

16 Vemund Aarbakke, 'The Muslim Minority of Greek Thrace', Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2000, Bergen Üniversitesi, Norveç, ss.80-83. Ayrıca bkz. Christos Iliadis, 'The Turkish-Muslim Minority of Greece: 'Confidential' Discourses, Reciprocity and Minority Subjectivity During the Emergence of the Policies of Discrimination (1945-1966)', Essex Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Colchester, 2011.

Atatürk ilke ve inkılapları üzerine inşa edilmiş Türkiye Cumhuriyeti ve bu ülkenin resmi dili Türkçe ile olan bağlarını en alt seviyede tutma, buna mukabil artık geçerliliğini kaybetmiş ve geriye dönük bir Osmanlı kimliği ve onun kullandığı resmi dil olan Osmanlı Türkçesi ile bağlarını devam ettirme olduğu söylenebilir.

Her ne kadar Yunanistan hükümetleri tarafından Osmanlı Türkçesi vasıtasıyla Türkler arasındaki kutuplaşmanın derinleştirilmesine yönelik birtakım politikalar geliştirilmiş olsa da¹⁷, 1970'lerle birlikte birçok okul artık Türkçe müfredatı Türkiye Türkçesi ile yapmaya başlamış ve Arap harfleriyle yazılan Türkçe gazetelerin yayınlanması sona ermiştir. Zaten Türkiye ile Yunanistan arasında 1968 yılında imzalanan Kültür Protokolüne göre azınlık okullarında resmi dildeki derslerin haricindeki tüm derslerin istisnasız olarak azınlık dilinde yapılması kararlaştırılarak¹⁸ Türk azınlığın eğitim dilinin Türkçe olduğunun altı çizilmiştir. Özellikle 1980'li yıllarda yaşanan temel azınlık hakları ihlalleri¹⁹ geçmişten gelen azınlık içi kutuplaşmanın sona ermesine önemli katkı sağlamış ve Türklerin ortak hak arama mücadelesinde etkili olmuştur.

Günümüzde, Batı Trakya'da yapılan iki dilli eğitimin her safhasında (ilkokul, ortaokul ve lise) Türkçe müfredat Türkiye Türkçesi ile yapılmakta ve öğrencilere dağıtılan Türkçe kitaplar Türkiye'den getirilmektedir. Ancak ne yazık ki okul öncesi ve üniversite eğitiminde Türk dilinde eğitim sağlanamamaktadır. Temel eğitimin on yıllık zorunlu eğitim (ana okul: bir yıl, ilkokul: altı yıl, Ortaokul: üç yıl) kapsamına alındığı 2007 yılından bu yana Türklerden gelen Türkçe veya iki dilli anaokulların açılmasına yönelik talepler 2015 itibarıyla hâlâ herhangi bir karşılık bulamamıştır. Batı Trakya Azınlığı Kültür ve Eğitim Şirketi Genel Müdürü Pervin Hayrullah'a göre, bunun altında yatan temel sebep Yunanistan demokrasisinin Batı Trakya bağlamında hâlâ tam manasıyla olgunlaşmamış olmasıdır. Hayrullah bu durumu aşağıdaki şekilde dile getirmektedir: "Yunanlı

17 Bkz. Iliadis, a.g.e., ss.277-282.

18 Türk-Yunan Kültür Komisyonu Ankara ve Atina Toplantıları, http://www.pekem.org/userfiles/1968_Kultur_Protokolu.pdf, (1.2.2015).

19 Bkz. Ali Chousein, 'Continuities and Changes in the Minority Policy of Greece: The Case of Western Thrace', Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005.

yetkililer farklı etnik unsurları uzun vadede eritip yok etme düşüncesine sahip olmasalar bu azınlıkların dil, din ve kültürel haklarına saygı duyup yaşatmaları konusunda destek olurlardı. Bu durumda Yunanlıların eğitim konusundaki tutumlarından uzun vadeli asimilasyon politikalarını anlayabilmek çok zor değildir.”²⁰

Batı Trakya’da ilköğretimde on yıllar boyunca müzminleşmiş birçok sorun bulunmaktadır. Bunların başında; altyapı yetersizliği, birleştirilmiş sınıflarda eğitim ve altı yılın sonunda ne anadil Türkçeyi ne de Yunanca’yı tam olarak öğrenememe ve her iki dilde de akıcı bir şekilde konuş(a) mama gelmektedir.²¹ Bunun yanında, son yıllarda Türkçe eğitim veren çift dilli ilkokulların bazıları resmi olarak kapatılmıştır. Bu durumun başlıca sebebi Türk ailelerin kırsal kesimden şehirlere göç etmesi ve buna bağlı olarak köy okullarındaki öğrenci azlığıdır. 1930’lu yıllarda sayıları üç yüzü bulan bu ilkokullarda yaklaşık 12.000 Türk öğrenci öğrenim görürken²², Tablo1’de de görüleceği üzere bu rakam günümüzde ciddi anlamda gerilemiştir.

Tablo 1: 2013-2014 Batı Trakya’da Türk Eğitim Kurumları ve Öğrenci Sayıları

İl	İlkokul	Öğrenci Sayısı	Ortaokul - Lise	Öğrenci Sayısı	Medrese Sayısı	Öğrenci Sayısı
Rodop	83	2.606	1	777	1	275
Iskeçe	49	2.632	1	572	1	43
Meriç	14	415	0	0	0	0
Toplam	146	5.653	2	1.349	2	318

Kaynak: <http://www.esos.gr/sites/default/files/articles-legacy/tropologia-meionoriki-ekpaideysh.pdf>, (21.11.2014)

Türklerin yaşadığı hemen her yerleşim biriminde müfredatın yarısının Türkçe diğer yarısının da Yunanca olduğu iki dilli azınlık ilkokulları mevcut iken, ortaokul ve lise seviyesinde iki dilli ortaokulların ve liselerin toplam sayısı sadece ikidir ve her iki okulun toplam öğrenci kapasitesi 1.300 civarındadır. Her yıl yüzlerce Türk öğrencinin ilkokulu bitirdiği dikkate alındığında Türkçe müfredatın uygulandığı iki dilli ortaöğretim okullarını tercih etme konusundaki sorun daha da belirginleşmektedir. Yıllardır Türk eğitim camiasından gelen talepler Yunan resmi makamları tarafından hiçe sayılmış ve böylelikle ailelerin çoğu Yunan ortaokullarını tercih etmek zorunda kalmışlardır.²³ Ayrıca, son yıllarda ilkokul bağlamında göze çarpan önemli sorunlardan biri de ailelerin çocuklarını farklı sebeplerden ötürü iki dilli ilkokullar yerine sadece Yunan dilinde eğitim veren Yunan ilkokullarına yollamalarıdır. Diğer yandan geçmişe nazaran günümüzde Yunan devlet okullarına (ortaokullar ve liseler) devam eden Türk öğrencilerin sayısı günden güne artmaktadır. Son yıllarda bazı Yunan ortaokullarında pilot proje olarak uygulanan Türk Dili Dersi Projesi²⁴, bu programa katılan öğrenci sayısının azlığından dolayı akamete uğramıştır.

Bulgaristan’da Türklerin Türkçe eğitim alma haklarının engellenmesine karşın Batı Trakya’da Türkçe öğretim, bu alanda birçok temel sorunun devam etmesine ve bu sorunlara Yunan makamları tarafından çözüm bulunmamasına rağmen bölgenin her üç ilinde yer alan azınlık ilk ve ortaöğretim okullarında devam etmektedir.

Kamusal Alanda Türkçe

Türkçenin iki dilli okullarda öğretilmesi, Batı Trakya’da Türkçenin yaşatılması ve gündelik hayatta kullanılması bakımından hayati bir önem taşımaktadır. Batı Trakya’da konuşulan Türkçe, şive açısından Doğu Trakya’da konuşulan şivenin bir benzeridir. Ağız anlamında ise Türkçenin konuşulduğu iller, hatta bu illerdeki köyler arasında bile farklılıklar göze çarpmaktadır.²⁵ Dilsel birer zenginlik olarak yorumlanan bu farklılıklar,

²⁰ Mülakat (Yazılı), Pervin Hayrullah, 24.5.2015.

²¹ Daha fazla bilgi için bkz. Hüseyinoğlu, a.g.e.

²² Aleksandros Papaevgeniou, Voreios Ellas: Meionotetes apo Statistikēs Apopseōs En Sxese Me Ton Plēthismōn kai tēn Ekpaidevsin [Kuzey Yunanistan: Nüfus ve Eğitim İstatistikleri Bağlamında Azınlıklar], Sillogos pros Diasosin Ellinikon Grammaton, Thessaloniki 1946, ss.24-25.

²³ Pervin Hayrullah, Ali Hüseyinoğlu, Cemil Kabza, A Report on Western Thrace Turkish Minority, PEKEM, Komotini 2014, ss. 22-29.

²⁴ Hüseyinoğlu, a.g.e., s.259-260.

²⁵ Bkz. İsmail Doğan, Derya Yeşim Benli, Bulat Köyü Örneğinde Batı Trakya Gümlüceine Ağız, Gece Kitaplığı, Ankara, 2014.

nesilden nesile aktarılmakta ve Batı Trakya Türkleri arasında herhangi bir iletişim sorununa sebebiyet vermemektedir. Genel anlamda Batı Trakya ağzını İstanbul Türkçesinden ayıran en temel özelliklerden biri cümle içerisinde Yunanca veya Slav dillerinden gelen bazı kelimelerin veya ifadelerin kullanılmasıdır. Bunun yanında halk arasında İstanbul Türkçesinde hiç kullanılmayan bazı kelimelerin türetilmesi (Örneğin "balon" yerine "şişirgen") ve bazı sesli harflerin başka sesli harflere dönüşmesi (Örneğin "kovmak" yerine "kuumak") söz konusu olmaktadır.²⁶ Ayrıca günlük konuşma dilinde göze çarpan bir diğer temel farklılık doğrudan Yunancadan Türkçeye tercüme edilmiş ve İstanbul Türkçesine göre devrik cümle sayılan bazı cümle yapılarının kullanılmasıdır. En sık rastlanan örneklerden biri, "Bir haftadır Gümüleine"ye gitmiyorum" yerine "Var bir hafta Gümüleine'ye gideyim"dir. Bu cümle "Ehei mia evdomada na paō stēn Komotēnē" cümlesinin birebir Yunancadan tercüme edilmiş hâlidir. Yunan okullarında Türkçeden yoksun bir eğitim alan ve sayıları son on yıldır önemli oranda artmış olan Türk öğrencilerde bu tür söylemlere daha sık rastlanmaktadır.²⁷

Geçmişte Batı Trakya'da Türkçenin Türkler arasında konuşulması konusunda ciddi bir sorun yaşanmamıştır. Türkçe siyasi propaganda yapmak Bulgaristan gibi bazı Balkan ülkelerinde 2015 itibarıyla yasak olmasına rağmen²⁸, Batı Trakya'da belediye veya parlamento gibi kurumların haricinde siyasetin farklı mecralarında serbestçe kullanılmaktadır. Türkler, il ve ilçe belediyelerinde gerek seçim dönemlerinde gerekse gündelik yaşamda Türkçeyi serbestçe kullanabilmektedirler. Seçim dönemlerinde Yunan siyasi partilerinden aday olan Türkler, Türkçe afiş ve broşür dağıtabilmekte, mensubu olduğu partiler de Türk seçmenlerin oyunu kazanmaya yönelik Türkçe hazırlanmış bildiriler kullanabilmektedirler. Fakat kamusal alandaki tüm toplantı ve oturumlarda ülkenin resmi dili olan Yunanca ya yer verilmektedir. Olaya derinlemesine bakıldığında Türkçenin kamusal alanda kullanılmasına yönelik Türklerden toplu bir talebin gelmediği

görülmektedir. Batı Trakya Türklerinin kurmuş olduğu Dostluk, Eşitlik ve Barış Partisi Başkanı Mustafa Ali Çavuş'a göre halk tarafından bu yönde bir talebin olmamasının ardında Yunanistan'ın Türk azınlığı asimile etme siyasetinin yanında azınlık bireylerinin günlük yaşamlarında birçok sorunla cebelleşmesi yatmaktadır.²⁹ Ayrıca, Altın Şafak gibi - Ocak 2015'te yapılan son genel seçimlerde üçüncü olan bu parti Yunan Parlamentosu'nda 17 sandalye ile temsil edilmektedir.³⁰ aşırı sağcı ve milliyetçi partiler, Batı Trakya'da Türkçenin kamusal alanda kullanılmasına açık bir şekilde karşı çıkmaktadırlar.

Diğer yandan kamusal alanda Türkçenin varlığından söz etmek mümkün değildir. Ancak Türkler Yunan bölge mahkemelerinde veya polis merkezlerinde kendi anadillerinde ifade verme hürriyetine sahiptirler. Fakat bu her Yunan vatandaşına tanınan temel bir haktır. Türklerle yönelik herhangi bir pozitif ayrımcılık uygulaması değildir. Kamusal alanda Yunancanın dışında Türkçe veya herhangi bir dilin kullanılması mümkün değildir. Bunun sebebi Yunanistan'da resmi dilin Yunanca olması ve bu dilin tüm kamu kuruluşlarında kullanılma zorunluluğunun bulunmasıdır. Ayrıca Yunanistan'da kamu sektöründe çalışan Batı Trakya Türklerinin sayısı oldukça azdır. Bunun nedeni bölgede yaşayan Türk toplumu arasında Yunanca okur-yazar oranının düşüklüğü ve yükseköğretim bitirmiş Türklerin azlığıdır. Her ne kadar 2000'li yıllardan bu yana Yunan üniversitelerini bitiren Türklerin sayısında önemli bir artış meydana gelmiş olsa da, kamu sektöründe çalışan Türklerin sayısı (eğitim sektörü hariç) hâlâ hissedilir derecede düşüktür. Örneğin, Gümüleine ve İskeçe'deki Yunan Polis Teşkilatı, Askeriye, İtfaiye ve Savcılık gibi kurumlarda herhangi bir Türk istihdam edilmemektedir. İki dilli müfredat nedeniyle eğitim kalitesinin düşmesi, buna bağlı olarak Yunan üniversitelerini bitirmiş Türklerin azlığı ve Yunanca okuma ve yazma konusunda yaşanan sorunlar, Türklerin devlet kademelerinde yer almalarını engellemektedir. Her ne kadar ülke dilini etkin bir şekilde kullanan Türklerin sayısında geçmişe kıyasla bir artış olsa da, bu durumun Türklerin devlet kurumlarında görev almasına katkı sağlaması zaman alacaktır.³¹

26 Hülya Emin, "Batı Trakya'da geçmişten günümüze Türk dili ve Türk basınına etkileri", http://www.gundemgazetesi.com/news/tt_22.php, (1.9.2014).

27 Yazarın Batı Trakya'da 2008-2009 yılında yaptığı doktora saha çalışması ve son yıllardaki gözlemleri.

28 Ekim 2014 tarihinde Bulgaristan'da yaşanan Hak ve Özgürlükler Hareketi Lideri Lütfi Mestan örneği için bkz. "Türkçe propaganda için HÖH temsilcilerine ceza kesildi", http://www.kircaalibhaber.com/?pid=3&id_news=13693, (5.10.2014).

29 Mülakat (Yazılı), Mustafa Ali Çavuş, 19.5.2015.

30 Yunan İçişleri Bakanlığı Resmi Seçim Sayfası, Ocak 2015 Seçimleri, [http://ekloges.ypes.gr/current/v/public/index.html#{"cls":"main","params":{}}](http://ekloges.ypes.gr/current/v/public/index.html#{) (29.1.2015).

31 Yazarın Batı Trakya'da 2008-2009 yılında yaptığı doktora saha çalışması ve son yıllardaki gözlemleri.

Türklerle ait işyerlerinde Türkçe rahatlıkla konuşulurken Yunanlı dükkan sahipleri de müşteri çekebilmek için işyerlerinde Türkçe bilen elemanlar çalıştırmaktadırlar. Bu husus, özellikle Türklerin yoğun olarak yaşadığı Rodop ilinde daha belirgindir. Geçmiş yıllarda Türk işyeri sahiplerinin sadece Türkçe tabelalar kullanmaları bazı sorunlar çıkarmış olsa da, günümüzde Türkçe veya iki dilli (Türkçe ve Yunanca) tabelaların kullanılması serbesttir. Hatta son yıllarda bazı Yunanlı mağazalar Yunanca bilmeyen Türk müşterilerinin daha rahat alışveriş yapmalarını sağlamak için işletmelerinin farklı noktalarına Türkçe ve Yunanca tabelalar asmaya başlamışlardır. Bunun son örneği Yunanistan'ın en büyük oyuncak mağazaları zinciri olan Jumbo'nun 2014 yılında Rodop iline bağlı Yassıköy'de açtığı mağazada yaşanmıştır. Her ne kadar Türkçenin işyerlerine ait tabelalarda kullanılması bazı Yunanlıları rahatsız etmiş olsa da, söz konusu şirket yapmış olduğu açıklamada Yunanistan anayasasına göre tüm müşterilerine dil, din, ırk ve cinsiyet farkı gözetmeksizin hizmet vermek zorunda olduğunu ifade etmiştir.³²

Yunanistan'da Batı Trakya dışında Türkçenin yoğun olarak konuşulduğu yerler mevcut değildir. 1922-1923 yılları arasında Türk-Yunan nüfus mübadelesi sonucunda yaklaşık 500.000 Türkün Yunanistan'dan ayrılıp Türkiye'ye göç etmesiyle birlikte Yunanistan çapında Türkçe konuşan nüfus oldukça azalmıştır. 1947 yılında On İki Adalar'ın Yunanistan'a bağlanmasıyla birlikte Rodos ve İstanköy'deki Türkler Yunanistan vatandaşı olmuş fakat Lozan Barış Antlaşması'na dâhil olmadıkları için Yunan makamları tarafından resmi azınlık statüsüne sahip bir topluluk olarak kabul edilmemişlerdir. Böylelikle günümüzde sayıları 5.000-8.000 arasında değişen ve kolektif birçok haktan mahrum olan Rodos ve İstanköy Türkleri, dini özgürlüklerden Türkçe eğitime kadar birçok sorunla karşı karşıyadırlar.³³

Söz konusu adalarda konuşulan Türkçe şive bakımından Batı Trakya'da konuşulan Türkçeden oldukça farklıdır. Rodos ve İstanköy'de konuşulan Türkçe, İstanbul Türkçesine daha yakındır. Fakat iki dilli okulların olmaması, 1970'lerin başından beri Türkçe eğitimin yasaklanmış olması ve adada yaşayan Türk öğrencilerin gittikleri Yunan devlet okullarında Türkçenin öğretilmemesi³⁴ nedeniyle bu dil ciddi bir yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bunun en temel göstergelerinden birisi her iki adada yaşayan Türkler arasında kuşak farkına paralel olarak Türkçe kullanımının günden güne azalmasıdır. Günümüzde Rodos ve İstanköy'de yaşayan Türk gençleri kendi aralarında iletişim kurarken Yunancayı kullanmaktadırlar.³⁵ Diğer yandan Türkçe sadece orta yaş ve üzerindeki Türkler arasında konuşulmaktadır.

Rodos ve İstanköy hariç iç göç sonucu Yunanistan'ın büyük şehirlerine yerleşen Batı Trakya Türkleri ve Türkiye'den Yunanistan'a giden T.C. vatandaşları kendi özel alanlarında Türkçe konuşabilmektedirler. Bu konuda herhangi bir kısıtlama mevcut değildir. Fakat bu grupların mukim olduğu yerleşim yerlerinde herhangi bir Türkçe-Yunanca iki dilli ilkökul veya Türkçe eğitim veren başka bir okula rastlamak mümkün değildir. Batı Trakya bölgesi dâhil Yunanistan'da faaliyet gösteren özel okulların hiçbirinde Türkçe eğitim mevcut değildir. Bunun haricinde birçok Balkan ülkesinde olduğu gibi Türk müteşebbisler tarafından açılan Türk okulları na Yunanistan'ın hiçbir bölgesinde rastlanmamaktadır.³⁶

kânların bugün 20'lere düşmesi gelmektedir. Özellikle dini özerklik bağlamında her iki adada yaşanan sorunların Batı Trakya'da yaşanan sorunlarla benzerlik göstermesi manidardır. Daha fazla bilgi için bkz. Rodos, İstanköy ve Onikiada Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği <http://www.rodosistankoyturkleri.org.tr/> (11.2.2015), Mustafa Kaymakçı, Ege'nin Unutulan Rodos ve İstanköy Türkleri, *Star*, 27.9.2014, <http://haber.star.com.tr/eg/egenin-unutulan-rodos-ve-istan-koy-turkleri/haber-945096> (31.3.2015), Erhan Canikoğlu, Rodos Türkleri: Entegrasyon-A asimilasyon Arasında Sancılı Mücadelenin Kahramanları, <http://www.21yyte.org/arastirma/balkanlar-ve-kibris-arastirmalari-merkezi/2013/08/23/7168/rodos-turkleri-entegrasyon-asimilasyon-arastirma-sancili-mucadelenin-kahramanlari>, (23.2.2015)

34 Mustafa Kaymakçı, 'Current Problems and Solutions Concerning Turkish Identity in Rhodes and Kos', Mustafa Kaymakçı, Cihan Özgün, ed., *Turkish Identity in Rhodes and Kos*, Meta Basım, İzmir, 2014, ss.3-24.

35 Cemalettin Taşkıran, 'Sahipsiz Oniki Ada Türkleri', 21. Yüzyılda Türk Dünyası Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı (Lefke-KKTC), EkoAvrasya, Ankara, 2011, s.81.

36 Yazarın Batı Trakya'da 2008-2009 yılında yaptığı doktora saha çalışması ve son yıllardaki gözlemleri.

32 'JUMBO yönetiminden "Türkçe" açıklaması', *Gündem Gazetesi*, 26 Eylül 2014.

33 Andreas Gross, 'The situation of the inhabitants of Rhodes and Kos having a Turkish cultural background'. Report, Doc. 12526/23.2.2011. Parliamentary Assembly, Committee on Legal Affairs and Human Rights, Report, Council of Europe, <http://assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewHTML.asp?FileID=12646&Language=EN> (1.10.2014). Türkçe dışında yaşanan sorunların başında toplu ibadet özgürlüğü, her iki adada da herhangi bir müftülük makamının olmaması, vakıf heyet seçimlerinin yapılmaması, Osmanlı kültür mirası kapsamındaki eserlerin kendi kaderlerine terk edilmeleri, Rodos'ta 20'den fazla cami olmasına karşın sadece bir tane caminin kullanıma açık olması, sayıları bir zamanlar 400'ü bulan vakıflara ait dük-

Kurs ve dersane anlamında ise gerek Batı Trakya'da gerekse Yunanistan'ın başka bölgelerinde Türk dilinin öğretildiği özel dershaneler bulunmaktadır. Batı Trakya'daki Türkçe dil kurslarına devam eden Türklerin sayısı oldukça düşüktür. Bu öğrencilerin dersane tercihi büyük oranda üniversiteye hazırlık, İngilizce ve Yunanca kursları yönündedir. Dershanelerdeki Türkçe kurslarını, genelde anadili Türkçe olmayan Yunan vatandaşları tercih etmektedirler. Son yıllarda Türkçe kurslarına kayıt yaptıran Yunanlıların sayısı günden güne artmaktadır.³⁷ 1999 yılında Türkiye'de yaşanan deprem sonrası gelişen Türk-Yunan ilişkileri, Yunanlıları Türkçe öğrenmeye teşvik etmiştir. Ayrıca son yıllarda Yunanistan'da yaşanan ekonomik kriz, Türkiye'nin iş imkânları sunması ve Türkiye ile Yunanistan arasındaki dış ticaret hacminin artması gibi hususlar Yunanistan'da Türkçe öğrenen Yunanlıların sayısındaki artışın temel nedenidir. Ayrıca birçok Türk dizisinin Yunan televizyon kanallarında yayınlanması, Yunan toplumunun Türk diline karşı ilgisini daha da kuvvetlendirmektedir. Türkçe öğrenen Yunanlıların sayısının artması, Türk kültürünün Yunanistan'da daha iyi tanınmasına ve anlaşılmasına önemli katkı sağlayacaktır.

Türkçe Matbuat

Batı Trakya'daki Türkçe matbuat, haftalık gazeteler ve aylık dergilerden oluşmaktadır. Türk medyasının büyük bir kısmı Türkiye Türkçesinde yayın yaparken, Batı Trakya'da 1970'lere kadar Osmanlı Türkçesi ile basılan haftalık gazetelere rastlamak da mümkündür. Ancak bölgede görsel ve işitsel basın anlamında Türkçenin varlığı oldukça zayıftır. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de Türk dilinde yayın yapan herhangi bir televizyon kanalı veya haber ajansı mevcut değildir. Bu yönde Türkler tarafından herhangi bir girişim de gerçekleşmiş değildir. Uydu yayınlarının yaygın olmadığı 1990 öncesi dönemde Batı Trakya'nın coğrafi anlamda Türkiye'ye yakınlığından dolayı Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) birçok Türk ailesi tarafından izlenebilmekteydi. Söz konusu dönemde Türkçeye ve TRT'ye gösterilen ilgi beraberinde bazı kısıtlamaları ve hak ihlallerini de getirmişti. Söz gelimi, Yunan resmi makamları tarafından

Dedeoğlu bölgesine konulan sinyal engelleyici mekanizmalar sonucunda TRT'nin karasal yayın sinyallerinin Batı Trakya bölgesine ulaşması engellenmiş³⁸ ve böylece Türklerin Türkçe yayınlara erişme hakları kısıtlanmıştı. 1990'larla birlikte uydu yayınlarının gelişmesi ve çanak antenlerin zaman içerisinde ciddi anlamda ucuzlaması, Batı Trakya'da Türkiye merkezli Türkçe yayın yapan televizyon kanallarına erişimin önünü açmıştır. 2015 itibarıyla bölge sınırları dâhilinde veya Yunanistan'ın diğer yerlerinde hemen hemen her Türk ailesinin evinde uydu anteni bulunmakta ve herhangi bir engellemeye maruz kalmadan Türk ve yabancı televizyon kanalları izlenebilmektedir.³⁹

Diğer yandan Türklere ait radyolar 1980'lerden beri Türkçe yayın yapmaya devam etmektedir. Toplam sayısı hiçbir zaman iki elin parmaklarını geçmemiş olan bu radyolar maddi yetersizlikler yüzünden profesyonel yayın yapamamaktadır.⁴⁰ Ayrıca 2007 yılında başlatılan bir uygulama Türkçe yayın yapan radyoları olumsuz yönde etkilemeye devam etmektedir. Şöyle ki 3592/2007 sayılı kanunla birlikte Yunanistan sınırları dâhilinde Yunanca haricinde bir dilde yayın yapan tüm radyolara yayınlarının en az yüzde 25'ini Yunanca yapma zorunluluğu getirilmiştir. Bu durum haliyle Batı Trakya'da Türkçe yayın yapan radyolar tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bazı Yunanlı akademisyenlerin de altını çizdikleri gibi⁴¹ bu uygulama Yunanistan'da yaşayan Türklerin kendi dillerinde yayın yapmalarına önemli bir engel teşkil etmektedir.

Türkçenin yaygın olarak kullanıldığı alanlardan biri de Batı Trakya Türklerinin çıkarmış olduğu gazete ve dergilerdir. 1923 yılından beri serbest bir şekilde yayınlanan ve teknik anlamda devlet tarafından herhangi ciddi bir kısıtlama ile karşılaşmayan Türkçe basın, geçmişte olduğu gibi bugün de bölgedeki Türkçenin yaşatılmasında etkin rol oynamaktadır. Yakın zamana kadar gazetelerin ve dergilerin büyük bir kısmı milletve-

38 Halit Eren, Batı Trakya Türkleri, Rebel Basım, İstanbul 1997, s. 99-100.

39 Yazarın Batı Trakya'da 2008-2009 yılında yaptığı doktora saha çalışması ve son yıllardaki gözlemleri.

40 Günümüzde Batı Trakya'da yayın yapan toplam dört radyo bulunmaktadır. Bunlar; Radyo City (Gümülcine), Çınar Fm (Gümülcine), Joy Fm (Gümülcine), Kral Fm (İskeçe) gibi radyolardır.

41 Konstantinos Tsitselikis, Old and New Islam in Greece: From Historical Minorities to Immigrant Newcomers, Leiden; Boston: Martinus Nijhoff, 2012, s. 274.

37 "Türkçe, Yunanistan'da en popüler dil", Zaman, 22.1.2011, http://www.zaman.com.tr/dunya_turkce-yunanistanda-en-populer-dil_1082865.html, (1.6.2015).

killiği yapmış veya yapan Türkler tarafından çıkartılmaktaydı. Ancak günümüzde Türk siyasetçilere ait hiçbir gazete ve dergi bulunmamaktadır. Türkçe gazeteler haftalık, iki haftalık veya aylık olarak yayınlanmaya devam etmektedir. 2015 yılı itibarıyla dört gazete ve üç dergi Türkçe olarak yayınlanmaktaydı. Ayrıca Yunanca yayınlanan günlük bir yerel gazetede bir sayfalık Türkçe haberler kısmı mevcuttur. Bunun yanında Türkiye'de basılan ulusal günlük gazetelerin satışına bölge çapında rastlamak mümkündür. Günlük olarak Türkiye'den getirilen bu gazeteler Türklere ait işyerlerinde satılmaktadır.⁴²

Türkçeye "Evet!", Kolektif Etnik Türk Kimliğine "Hayır!"

Yunan Anayasası'nın dördüncü ve beşinci maddeleri uyarınca her Yunan vatandaşı kendini istediği kimlik ile tanımlama özgürlüğüne sahiptir. On ikinci madde uyarınca da Yunanlılar kolektif anlamda dil, din ve kültür gibi ortak değerlerde buluşabilirler ve onları kurdıkları dernekler veya vakıflar etrafında yaşatabilirler.⁴³ Bu madde Yunanistan'daki birçok etnik ve dini grup için geçerliken Batı Trakya Türkleri için maalesef uygulanmamaktadır. Şöyle ki, anayasanın eşitlik ilkesi bakımından azınlık bireyleri kendilerini Türk olarak tanımlama hakkına sahiplerken, bir Türk derneği kurmalarına izin verilmemektedir. Bu sorun neden ve sonuçlarıyla bir sonraki kısımda incelenecektir. Fakat çalışmanın bu kısmında altı çizilmesi gereken nokta, bölgedeki Türk kolektif kimliğinin Yunanistan tarafından resmen tanınması gerektiğidir.

Türkiye'nin Batı Trakya Türk kimliği üzerine izlediği politika net ve istikrarlıdır. Buna göre soydaş olarak nitelenen azınlık bireyleri etnik olarak Türk'türler ve "Batı Trakya Türk Azınlığı" ifadesi geçmişten günümüze kullanılmaya devam etmektedir. Fakat Yunanistan açısından Türk kimliğine bakıldığında bir istikrarsızlık görülmektedir. Lozan Barış Antlaşması'ndan 1955'e kadar olan dönemde resmi yazışmalar ve söylemler bağlamında Batı Trakya'da yaşayan ahalî için "Türk" veya "Müslüman" ifadeleri kullanılmaktaydı. Özellikle Türk-Yunan ilişkilerinin Kıbrıs ve

6-7 Eylül 1955 olayları sonucu kötüleşmeye başladığı 1960'larla birlikte Yunan resmi söyleminde Türk ifadesi kaldırılmış, bunun yerine Türkler, "Müslüman" olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Bunun bir yansıması da eğitim alanında olmuş ve 1970'li yılların başlarında yürürlüğe giren bir uygulama ile birlikte Türkçe-Yunanca eğitim veren ilkokulların tabelalarındaki "Türk" ibaresi kaldırılmıştır.⁴⁴ 1990'ların başlarına gelindiğinde Yunan resmi söyleminde bir değişikliğe gidilmiş ve Batı Trakya Türkleri "üç farklı etnik gruptan (Türkler, Pomaklar ve Romanlar) oluşan Müslüman azınlık" olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Yani resmi söylemde Batı Trakya'da bir tek "Türkler" bulunmamaktadır. Bu bölgede yaşayan Müslümanlar üç farklı etnik gruptan oluşmaktadır.⁴⁵

Yunan devletinin Türkçenin kullanımını kısıtlayan uygulamalarından bir diğeri Türkçe yer adlarının değiştirilmesi şeklinde cereyan etmiştir. Yunanistan 1920'lerden bu yana Batı Trakya'daki Türkçe yer adlarını Yunanca muadilleriyle değiştirmiştir. Olga Demetriou'nun⁴⁶ da altını çizdiği gibi buradaki temel amaç, Yunanistan'a yeni katılan bu bölgenin millileştirilerek daha fazla Yunan veya Helen görünmesini sağlamaktır. Günümüzde Batı Trakya sınırları içinde bulunan yer adlarının hemen hemen hepsi Yunanca olarak değiştirilmiş olduğundan Batı Trakya'daki Türkçe yer adları adeta unutulmuştur.⁴⁷

Bu makalede altı çizilen nokta, etnik Türk kimliği hakkında tutarsız bir görüşe sahip olan Yunanistan'ın savlarının Türkler arasında destek bulmadığıdır. Bölge üzerine yapılan bazı araştırmalarda⁴⁸ ve bu satırların yazarının yaptığı alan çalışmalarında ortaya çıkan temel görüş, Batı Trakya Türklerinin iletişim dilinin Türkçe olduğudur. Buna bağlı olarak bölge genelinde Türk kimliği varlığını korumaktadır. Yunan devleti 2015 yılına

44 Huseyinoglu, a.g.e., s. 199.

45 Huseyinoglu, a.g.e., ss. 16-17.

46 Olga Demetriou, "Streets Not Named: Discursive Dead Ends and the Politics of Orientation in Intercommunal Spatial Relations in Northern Greece", *Cultural Anthropology*, 21 (2), 2006, s. 296.

47 Yazarın Batı Trakya'da 2008-2009 yılında yaptığı doktora saha çalışması ve son yıllardaki gözlemleri.

48 Bkz. Konstantinos Tsitselikis, Giorgos Mavrommatis, *The Turkish Language in Education in Greece*, Mercator-Education, 2003,

http://www.mercator-research.eu/fileadmin/mercator/dossiers_pdf/turkish_in_greece.pdf (11.10.2014).

42 Yazarın Batı Trakya'da 2008-2009 yılında yaptığı doktora saha çalışması ve son yıllardaki gözlemleri.

43 Syntagma tēs Elladas [Yunanistan Anayasası], Vouli ton Ellinon, Atina 2010, s.20-22.

kadar derneklerin ve okulların tabelalarında Türkçenin yer almasını engellenmiş olsa da, bölgenin köy, kasaba ve şehirlerinde Türkçe rahatlıkla konuşulmakta ve Türkçe televizyonlar izlenmektedir.⁴⁹

Kolektif Türk kimliği bağlamında vurgulanması gereken önemli bir nokta ise, Batı Trakya Türklerine mensup olmalarına ve Türkçeyi konuşmalarına rağmen, anadillerinin Türkçe olmadığını söyleyen ve kendilerini Türk etnik kimliğinin dışında "Yunan Müslümanı", "Müslüman", "Pomak" veya "Roman" gibi başka sıfatlarla tanımlayan azınlık mensuplarının varlığıdır. Ancak sayıları oldukça az olan bu kişilerin varlığı, Batı Trakya azınlık toplumunun birbirinden farklı etnik kimliklerden oluşan ve sadece din temelli bir toplum olduğu yönündeki savları - ki bu görüşleri genellikle Yunanlı devlet yetkilileri ve akademisyenler savunmaktadır - desteklemediği gibi, Batı Trakya'daki azınlığın Türk olarak tanımlanmasına da herhangi bir engel teşkil etmemektedir.⁵⁰

Türkçe ve Türklerin Dernekleş(e)memesi

Dernek kurma özgürlüğü, Lozan Barış Antlaşması dâhil Yunanistan'ın imzalayıp onayladığı birçok uluslararası sözleşme ve Yunan Anayasası'n-da korunan temel bir haktır. Batı Trakya'da Türk derneklerinin kurulmaya başlanması 1920'lerin sonuna kadar geri gitmektedir. İskeçe Türk Birliği (İTB, 1927), Gümlüce Türk Gençler Birliği (GTGB, 1928) ve Batı Trakya Türk Öğretmenler Birliği (BTTÖB, 1936) Batı Trakya'da kurulan ilk Türk dernekleri arasında bulunmaktadır. Bölgede Türk dili ve kültürünün yaşatılması adına hayati önem taşıyan bu dernekler aynı zamanda Türklerin buluştuğu ve sosyalleştiği alanlar olması bakımında önem taşımaktadır. Düzenledikleri spor ve sanat etkinlikleri (tiyatro, piyes, konser, halk oyunları, vd.) ile Türkçenin yaşamasını sağlayan bu dernekler 1980'li yıllara kadar herhangi bir sorunla karşılaşmadan spordan sanata birçok farklı faaliyete imza atmışlardır.⁵¹ 1980'li yıllarda Yunanistan'ın Türk azınlığa karşı uyguladığı baskı ve sindirme siyaseti Türk dernek-

leri üzerinde yansımaları bulmakta gecikmemiştir. "Türk" ibaresinden rahatsız olan Yunanlıların açtıkları davalar nihai yargı makamı olan Yunan Yargıtay Mahkemesi'nde görülmüş ve mahkeme verdiği kararda Batı Trakya'da Türk olmadığına, "Türk" ifadesinin Türkiye vatandaşları için kullanılabileceğine ve bu ifadenin kullanılmasının bölgedeki sosyal düzeni tehdit ettiğine hükmetmiştir.⁵² Böylece GTGB ve BTTÖB resmi olarak kapatılmış, İTB'nin davası da ancak 2005 yılında sonuçlanmıştır. Aynı yıl Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvuran İTB'nin açtığı dava doğrultusunda, 2007 ve 2009'da verilen kararlar dernek lehine sonuçlanmış ve bu tüzel kişiliğin tekrar bir sivil toplum kuruluşu olarak dernekler kütüğüne kaydedilmesinin önü açılmıştır. Buna rağmen, Yunan yerel mahkemeleri derneğin kaydını yapmayı reddetmiş ve yeniden iç hukuku tüketme süreci başlamıştır. Bu konu hakkında konuşan Yunanlı yetkililer Yunanistan'ın AİHM'nin vermiş olduğu kararları göz ardı etmediğini ve bu kararlar doğrultusunda iç hukukta bazı değişiklikler yapılacağını vurgulamışlardır.⁵³ 1981 yılından bu yana AB vatandaşı olan Batı Trakya Türklerinin dernekleşme haklarının ihlali konusunda Brüksel'in de tıpkı Atina gibi kılını kıpırdatmadığı ortadadır.

Aradan yaklaşık on yıl geçmesine rağmen İTB'nin resmi kimliğini geri kazanması adına olumlu hiçbir gelişme yaşanmamıştır. İTB'nin yeniden açılması hususu, adında "Türk" ibaresi olan sivil toplum kuruluşlarına örnek teşkil etmesi bakımından ve Batı Trakya'da Türkçenin ve Türk kültürünün yaşatılması anlamında büyük öneme sahiptir. GTGB Başkanı Koray Hasan⁵⁴ Yunanistan tarafından kurumuna "yasaklı dernek" muamelesi yapıldığını ifade etmektedir. Bu karar sonrasında mahkemeye itiraz edilmemiş dolayısıyla dernek tamamen kapatılmıştır. Hasan'a göre tekrar açılması yönünde bir girişimde bulunmaları için kendilerine emsal teşkil edecek İTB davasının dernek lehine sonuçlanması gerekmektedir. Yasaklı Türk dernekleri konusunda eklemek gerekir ki, bahse konu üç dernek de resmi olarak kapatılmış olmalarına rağmen açık ve faal birer sivil toplum kuruluşu olarak hayatlarını idame ettirmektedirler. Her ne kadar hukuki

49 Yazarın Batı Trakya'da 2008-2009 yılında yaptığı doktora saha çalışması ve son yıllardaki gözlemleri.

50 Yazarın Batı Trakya'da 2008-2009 yılında yaptığı doktora saha çalışması ve son yıllardaki gözlemleri.

51 Bkz. Rıza Kırıldökme, Çetin Mandacı, vd., *İskeçe Türk Birliği, 1927 - 2003*, İskeçe Türk Birliği Yayını, İskeçe, 2003.

52 Antigoni Papanikolaou, "The 'Politicization Of Rights' in the Case of the Muslim-Turkish Minority in Greece", Doktora Tezi (Yayınlanmamış), 2007, Sussex Üniversitesi, Brighton, s. 255-256.

53 Cemil Kabza, a.g.e., s.19.

54 Koray Hasan ile 20.5.2015 tarihinde Gümlüce'de yapılan mülakat.

statülerinden ötürü faaliyet alanları daraltılmış olsa da, Türklerin sosyal-
leşebilecekleri bir hizmet alanı olarak bölgedeki Türk kültür varlığına kı-
sıtlı da olsa katkıda bulunmaya devam etmektedirler.⁵⁵

Yunan Yargıtay Mahkemesi'nin almış olduğu karar yıllar önce kurul-
muş Türk derneklerinin hukuki statüsünü ortadan kaldırdığı gibi, yeni
açılacak ve adında "Türk" kelimesi geçecek derneklerin kurulmasını da
engellemektedir. Başvuru dilekçeleri Yunan mahkemelerince reddedilen
Rodop İli Türk Kadınları Kültür Derneği ve İskeçe İli Türk Kadınları Kül-
tür Derneği, kolektif anlamda etnik Türk kimliğinin Yunan makamlarınca
reddinin son örneklerini temsil etmektedir.⁵⁶

Söz konusu dernekler haricinde bölgede Türkler tarafından kurulan ve
adında "Türk" ibaresi geçmeyen birçok derneğe rastlamak mümkündür.
Adlarında "Türk" sıfatı bulunmayan dernekler Yunan devleti ile herhangi
bir sorun yaşamamaktadırlar. Bu dernekler de düzenledikleri farklı etkin-
likler ve organizasyonlar ile bölgedeki Türk dili ve varlığının gelişmesine
katkı sağlamakta Türkler arasındaki iletişim ve işbirliğini artırmaktadırlar.⁵⁷

Batı Trakya'da Türkçenin yaşatılması konusunda önemli dış aktörle-
rin başında hiç şüphesiz Türkiye Cumhuriyeti gelmektedir. Lozan Barış
Antlaşması sonrası bölgedeki Türk kimliğinin korunmasında etkin rol
oynayan ve Türkler arasında "anavatan" olarak anılan Türkiye, gerek
ikili antlaşmalar (Örneğin: 1951 Türk-Yunan Kültür Antlaşması) gerek-
se izlediği bölge politikaları sonucunda Batı Trakya'da Türkler arasında
Türkçenin yaşamasına büyük katkı sağlamaktadır. Batı Trakya'dan gele-
rek ilkokuldan üniversite eğitimine kadar Türk üniversitelerinde okumuş
ve bölgeye geri dönmüş Türklerin sayısı yadsınamayacak derecede yük-
sektir. Türkiye'de eğitim alıp Batı Trakya'ya dönme konusundaki eğilim
devam etmektedir. Ayrıca Türk televizyonlarına ve radyolarına erişimin
dijital teknoloji sayesinde kolaylaşması da bölgedeki Türkçenin ve Türk
kültürünün devam etmesinde önemli bir rol oynamaktadır.⁵⁸

55 Yazarın Batı Trakya'da 2008-2009 yılında yaptığı doktora saha çalışması ve son yıllardaki gözlemleri.

56 'AIHM Yunanistan'ı Yeniden Yargılayacak', Millet Gazetesi, 08.01.2015.

57 Yazarın Batı Trakya'da 2008-2009 yılında yaptığı doktora saha çalışması ve son yıllardaki gözlemleri.

58 Yazarın Batı Trakya'da 2008-2009 yılında yaptığı doktora saha çalışması ve son yıllardaki gözlemleri.

Sonuç

Yunanistan ve Batı Trakya açısından Türk dilinin dünü ve bugününe
bakıldığında, bölgede Türkçenin yaşamaya ve yaşatılmaya çalışıldığı gö-
rülür. Bu ilk etapta Türkçenin etkin bir şekilde kullanılması ve iki
dilli okullarda öğretilmesi suretiyle gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.
Dış aktörler bağlamında ise Türkiye'nin Lozan garantörlerinden olması
büyük önem arz etmektedir. Türkiye ile kıyaslandığında özellikle Avrupa
Birliği gibi diğer uluslararası ve ulusüstü aktörlerin rolü oldukça zayıftır.
Bunun önemli bir göstergesi, yukarıda da belirtildiği üzere 1981 yılından
itibaren AB üyesi olan ve azınlık haklarının korunmasına yönelik birçok
uluslararası metni imzalamış olan Yunanistan'da Batı Trakya Türklerinin
Türkçe eğitim ile ilgili temel sorunlarının devam etmesidir.

Bu çalışmada ortaya konulduğu gibi, Türkçenin bölgedeki varlığını de-
vam ettirmesi bağlamında gerek dil eğitimi gerekse dilin kamusal alanda
kullanımına yönelik sorunlar 2015 itibarıyla gündemdeki yerini koruma-
ya devam etmektedir. Bu yüzden Türkçenin ilk ve orta dereceli okullarda
öğretilmesi bu dilin varlığını devam ettirmesi bakımından önemlidir. Dil
öğretiminin yapılmadığı yerlerde dilin nesilden nesile aktarılmasının ne
denli zor hatta imkânsız olduğu Batı Trakya Türkleri tarafından iyi bi-
linmektedir. Yunanistan bağlamında bunun en canlı örneği yukarıda da
bahsedildiği gibi Rodos ve İstanköy Türkçesinin durumudur.

Batı Trakya'da Türk dilinin varlığına yönelik müzminleşmiş birçok
soruna rağmen iki dilli ilkokullar mevcudiyetini korumaktadır. Yunan
makamları halen Türkçe anaokulların açılmasına izin vermemektedir.
Böylelikle Türk ailelere mensup çocuklar, daha kendi dillerini etkin bir
şekilde öğrenmeden ikinci bir dili yani devletin resmi dilini öğrenmek
zorunda kalmaktadırlar. İlk ve orta öğretimde yaşanan öğrenci yetersizliği
ve ülkenin ekonomik darboğazda olması nedeniyle son yıllarda iki dil-
li azınlık ilkokulları kapanmaya devam etmektedir. Böylece birçok Türk
aile çocuklarını daha ilkokuldan itibaren Yunanca öğretim yapan okullara
göndermek zorunda kalmaktadır. Yunan resmi makamları sorunun çözü-
mü yönünde gerekli adımları ivedilikle atmalıdır.

Türkçenin yazılı ve görsel medyada kullanılması devlet tarafından desteklenmemekte ve bu dilin yaşatıldığı kurumlar olan Türk sivil toplum kuruluşlarının resmi olarak dernekler kütüğüne kaydı yapılmamaktadır. Geçmişte Türklere ait sivil toplum kuruluşlarının yapmış oldukları sınırsal ve dilsel faaliyetlerin bölgede Türkçenin varlığına ve özellikle de birlikte yaşama olgusuna katkısı göz önüne alındığında, adında "Türk" ibaresi geçen derneklerin hukuki statüsü geri verilmelidir. Unutulmama- lıdır ki, Müslüman Türklerin Batı Trakya'daki varlığı ve Türkçenin söz konusu topraklardaki mevcudiyeti Yunanistan adına bir zenginliktir.

Kaynakça

- 2001 Ohri Çerçeve Anlaşması, <http://www.ucd.ie/ibis/filestore/Ohrid%20Framework%20Agreement.pdf>, (13.1.2015).
- Aarbakke Vemund, 'The Muslim Minority of Greek Thrace', Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bergen Üniversitesi, Norveç, 2000.
- AIHM Yunanistan'ı Yeniden Yargılayacak, Millet Gazetesi, (08.01.2015).
- Akın Gazetesi, 16 Şubat 1984.
- Akın Gazetesi, 25 Şubat 1984.
- Anderson Perry, *Passages from Antiquity to Feudalism*, NLB, London, 1974.
- Canikoğlu Erhan, Rodos Türkleri: Entegrasyon-Asimilasyon Arasında Sancılı Mücadelenin Kahramanları, <http://www.21yyte.org/arastirma/balkanlar-ve-kibris-arastirmalari-merkezi/> 2013/08/23/7168/rodos-turkleri-entegrasyon-asimilasyon-arasinda-sancili-mucadelenin-kahramanlari, (23.2.2015).
- Chousein Ali, 'Continuities and Changes in the Minority Policy of Greece: The Case of Western Thrace', Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005, Ankara.
- Clogg Richard, *Minorities in Greece, Aspects of a Plural Society*, Hurst & Co., Londra 2002.
- Çavuşoğlu Asım, Batı Trakya'da Medreselerin Dünü-Bugünü, BAKES Yayınları, Gümülcine, 2014, ss.28-34.
- Demetriou, Olga, 'Streets Not Named: Discursive Dead Ends and the Politics of Orientation in Intercommunal Spatial Relations in Northern Greece', *Cultural Anthropology*, 21 (2), 2006, ss. 295-321.
- Doğan İsmail, Benli Yeşim Derya, *Bulat Köyü Örneğinde Batı Trakya Gümülcine Ağzı* Gece Kitaplığı, Ankara, 2014.
- Emin Hülya, 'Batı Trakya'da geçmişten günümüze Türk dili ve Türk basınına etkileri', http://www.gundemgazetesi.com/news/bt_22.php, (1.9.2014).
- Eren Halit, *Batı Trakya Türkleri*, Rebel Basım, İstanbul, 1997.
- Gross Andreas, 'The situation of the inhabitants of Rhodes and Kos having a Turkish cultural background', Report, Doc. 12526/23.2.2011, Parliamentary Assembly, Committee on Legal Affairs and Human Rights, Report, Council of Europe, <http://assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewHTML.asp?FileID=12646&Language=EN>, (1.10.2014).
- Günşen Ahmet, 'Balkan Türk Ağzılarının Tasnifleri Üzerine Bir Değerlendirme', *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/4, Fall 2012, ss. 111-129.

- Hayrullah Pervin, Hüseyinoğlu Ali, Kabza Cemil, A Report on Western Thrace Turkish Minority, PEKEM, Komotini, 2014.
- Huseyinoglu Ali, The Development of Minority Education at the South-easternmost Corner of the EU: The Case of Muslim Turks in Western Thrace, Greece, Sussex Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Brighton, 2012.
- Huseyinoglu Ali, "Impacts of Transition from an Official Greek Viewpoint: The Case of the Turkish Muslim Minority in Western Thrace-Greece (1923-1933)", METU Studies in Development, 39 (Nisan), 2012, ss. 275-298.
- <http://www.remth.gr/index.php?lang=gr&sec=1&ctg=25>, (2.4.2010).
- <http://www.esos.gr/sites/default/files/articles-legacy/tropologia-meionoriki-ekpaideysh.pdf>, (2.1.2015).
- Iliadis Christos, 'The Turkish-Muslim Minority of Greece: 'Confidential' Discourses, Reciprocity and Minority Subjectivity During the Emergence of the Policies of Discrimination (1945-1966)', Yayınlanmamış Doktora Tezi, Essex Üniversitesi, Colchester-İngiltere, 2011.
- JUMBO yönetiminden "Türkçe" açıklaması, Gündem Gazetesi, 26.09.2014.
- Kaymakçı Mustafa, 'Current Problems and Solutions Concerning Turkish Identity in Rhodes and Kos', Mustafa Kaymakçı, Cihan Özgün, ed., Turkish Identity in Rhodes and Kos, Meta Basım, İzmir, 2014, ss.3-24.
- Kaymakçı Mustafa, Ege'nin Unutulan Rodos Ve İstanköy Türkler, Star, 27.9.2014, <http://haber.star.com.tr/egenin-unutulan-rodos-ve-istan-koy-turkleri/haber-945096>, (31.3.2015).
- Kırcaali Haber, 'Türkçe propaganda için HÖH temsilcilerine ceza kesildi', http://www.kircaalihaber.com/?pid=3&id_news=13693, (5.10.2014).
- Kırıldökme Rıza, Mandacı Çetin, vd., İskeçe Türk Birliği, 1927-2003, İskeçe Türk Birliği Yayını, İskeçe, 2003.
- Koçak Yalçın, Özyiğit Ertan, Batı Trakya Türk Cumhuriyeti "100.Yılın Anısına", Wizart, İstanbul, 2014.
- Koray Hasan ile 20.5.2015 tarihinde Gümölcine'de yapılan mülakat.
- Kutay Cemal, 1913'de Garbi Trakya'da İlk Türk Cumhuriyeti, Tarih Yayınları Müessesesi, İstanbul, 1962.
- Meray L. Seha, (çev.) (1973), Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler, Takım II, Cilt 2, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1973.
- Mustafa Ali Çavuş ile 19.5.2015 tarihinde yapılan yazılı mülakat.
- Papaevgeniou Aleksandros, Voreios Ellas: Meionotetes apo Statistikēs Apopseōs En Sxesē Me Ton Plēthismōn kai tēn Ekpaidevsein [Kuzey Yunanistan: Popülasyon ve Eğitim İstatistikleri Bağlamında Azınlıklar], Sillogos pros Diasosin Ellinikon Grammaton, Thessaloniki 1946, ss.24-25.

- Papanikolaou Antigoni, 'The 'Politicization Of Rights' in the Case of the Muslim-Turkish Minority in Greece', yayınlanmamış doktora tezi, Sussex Üniversitesi, Brighton-İngiltere, 2007.
- Pentzopoulos Dimitris, The Balkan Exchange of Minorities and Its Impact on Greece - Reprint with the Preface by Michael Llewellyn Smith, Hurst & Co., Londra, 2002.
- Pervin Hayrullah ile 24.5.2015 tarihinde yapılan yazılı mülakat.
- Rodos, İstanköy ve Onikiada Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği <http://www.rodosistan-koyturkleri.org.tr/> (11.2.2015).
- Syntagma tēs Elladas [Yunanistan Anayasası], Vouli ton Ellinon, Atina, 2010.
- Taşkıran Cemalettin, 'Sahipsiz Oniki Ada Türkleri', 21. Yüzyılda Türk Dünyası Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Lefke-KKTC, EkoAvrasya, Ankara, 2011, ss.75-84.
- Tsitsekis Konstantinos, Old and New Islam in Greece: From Historical Minorities to Immigrant Newcomers, Martinus Nijhoff, Leiden; Boston, 2012.
- Tsitsekis Konstantinos, Mavrommatis Giorgos, The Turkish Language in Education in Greece, Mercator-Education, 2003, http://www.mercator-research.eu/fileadmin/mercator/dossiers_pdf/turkish_in_greece.pdf, (11.10.2014).
- Türkçe, Yunanistan'da en popüler dil, Zaman, 22.1.2011, http://www.zaman.com.tr/dunya_turkce-yunanistanda-en-populer-dil_1082865.html, (1.6.2015).
- Yunan İçişleri Bakanlığı Resmi Seçim Sayfası, Ocak 2015 Seçimleri, [http://ekloges.ypes.gr/current/v/public/index.html#{"cls":"main","params":{}}](http://ekloges.ypes.gr/current/v/public/index.html#{), (29.1.2015).

MAKEDONYA TÜRKLERİ VE TÜRKÇE *

Fahri TÜRK **

Christoph GIESEL ***

Giriş

Osmanlı Devleti'nin 1912 yılında Balkanlar'dan geri çekilmesinin ardından Türkler yaşadıkları ülkelerde kültürel ve lisani bakımından sistematik olarak baskıya maruz kalmışlardır. Bu bölgede yaşayan Türklerin önemli bir kısmı Balkan savaşlarından sonra genelde Yugoslavya'yı özelde Makedonya'yı terk ederek Türkiye'ye göç etmişlerdir. Makedonya'dan Türkiye'ye göçler özellikle Adnan Menderes ve Yosip Broz Tito arasında imzalanan Serbest Göç Anlaşmasından (1953) sonra 1950'li ve 1960'lı yıllarda ivme kazanmıştır. Ne yazık ki, Makedonya Türklerinin büyük bir kısmı Balkan savaşlarından ve 1953 yılından sonra yaşanan göçler nedeniyle Makedonya'yı terk etmek zorunda kalmışlardır. Kalanların önemli bir kısmı ise Makedon yönetiminin baskısı yüzünden Türkçeye sahip çık(a)madıklarından zamanla bu ülkede yaşayan Makedonlar veya diğer Müslüman topluluklar içinde eriyip gitmişlerdir. Bundan dolayı Makedonya Türkleri günümüzde kültürel ve dilsel bakımdan ciddi sorunlarla karşı karşıya olan küçük bir azınlık durumuna düşmüşlerdir.

Makedonya Türkleri 1949-1991 yılları arasında nüfuslarının ciddi oranda azalmasıyla birlikte başlangıçta anadillerinde eğitim alma ve kültürel faaliyetlerde bulunma hususlarında ciddi sorunlarla karşılaşmış olsalar da Yugoslavya'nın tarihe karışmasından sonra bazı haklara sahip

1 * Bu çalışmanın "Geçiş Dönemi 1991-2000", "Ohri Çerçeve Anlaşması ve 2001 Anayasa Değişikliği", "Avrupa Birliği Üyelik Süreci" ve "Siyasal Sistemde Türk Partileri" başlıklı bölümleri Christoph Giesel tarafından Almanca olarak kaleme alınmıştır. Bu bölümler daha sonra Fahri Türk tarafından Türkçeye çevrilerek makale ile uyumlu hale getirilmiştir.

2 ** Doç. Dr. Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-mektup: fahriturk11@gmail.com

3 *** Dr., Friedrich-Schiller Universität Jena/Deutschland, E-mektup: ch.gi@web.de

olmuşlardır. Ancak gene de Türkçe eğitim ve Türkçenin kamusal alanda kullanılmasının önünde yapısal engellerle karşılaşmaktadır. Türk hükümetlerinin Makedonya Türklerinin sorunlarına yeterince eğilmemeleri bazı sorunların sürüncemede kalmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ancak hemen belirtilmelidir ki Ankara son yıllarda TİKA ve Üsküp'te açılan Yunus Emre Kültür Merkezi vasıtasıyla Türkiye Türkçesinin öğretilmesi yönünde önemli adımlar atmıştır.

Makedonya Türkleri ve Makedonya'da Türkçenin kamusal alanda kullanılması hakkında geçmişten günümüze uzanan süreçte bilgi vermeyi amaçlayan bu bölümde ilkin Yugoslavya döneminden başlayarak Makedonya Türkleri hakkında Makedon istatistiklerine dayanarak bilgi verilecektir. İkinci adımda Makedonya'nın 8 Eylül 1991 tarihinde bağımsız bir devlet olmasından sonra bu ülkede yaşayan Türklerin kazanmış veya kaybetmiş oldukları dilsel haklar üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda Makedonya Anayasası ve Ohri Çerçeve Anlaşması ve Avrupa Birliği (AB) üyelik sürecinin Türklerin dilsel alanda elde ettikleri hakların kazanılmasına ne derecede katkıda bulundukları ele alınacaktır. Daha sonra Türkçe matbuat ve Türkçenin kamusal alanda kullanılması vb. mevzular masaya yatırılacaktır.

1990 sonrası dönemde Makedonya'da kamusal alanda Türkçenin kullanılması ve bu dile yönelik politikalar üzerine Türkçe ve yabancı dillerde detaylı çözümlemelere dayanan yeterli bir matbuat bulunmamaktadır. Dolayısıyla Makedonya'da yapılan alan çalışmasıyla desteklenen "Makedonya Türkleri ve Türkçe" başlıklı bu bölüm mevcut yazındaki boşluğu doldurmaya matuf özgün bir araştırmadır. Bu çalışmada ayrıca Makedonya'da faaliyette bulunan Türk derneklerinin çevrimiçi sayfaları ve bu kuruluş yetkilileri tarafından verilen istatistiki bilgiler yapılan çözümlemelerde önemli bir görev ifa etmiştir.

Makedonya Türkleri

Günümüzde Makedonya Türkleri, Batı Makedonya'da yer alan Gostivar, Kalkandelen, Ohri, Struga, Manastır, Kırçova, Debre ve Üsküp gibi yerleşim yerleriyle Doğu Makedonya'nın Köprülü (Veles), Valandova, Ustrumca, Radoviş ve İştip gibi şehirlerinde ve kasabalarında meskûn bulunmaktadır. Doğu Makedonya Türkleri ülkenin batısında yaşayan soy-

daşlarına göre daha geniş bir alanda dağınık halde yaşadıklarından dolayı anadillerinde eğitim alma hakkından gereği gibi yararlanamamaktadırlar. Bu durum Doğu Makedonya Türklerinin Makedon toplumu içinde daha kolay bir şekilde asimile olmalarına yol açmaktadır. Örneğin, bu bölgede yer alan Dedeli, Çalıkli, Gökçeli, Alikoç ve Kocaali gibi köylere ve kasabalara birçok yönden tam anlamıyla hizmet gitmediğinden Türklerin din, dil ve kültür bakımlarından durumlarının zayıf olduğu söylenebilir.⁴ Makedonya Türklerinin nüfusunun ülke içindeki coğrafi dağılımına bakıldığında, Türklerin yoğunluklu olarak ülkenin Arnavutlarla meskûn olan batı bölgelerinde ikamet ettikleri görülmektedir. Ülkenin doğusunda yaşayan Türkler genellikle hiç Türkçe bilmedikleri halde kendilerini Türk olarak tanımlayan Torbeşler'dir. Türkçe bilen bir başka topluluk ise, bu ülkede yaşayan ve sayıları 5.000-10.000 arasında tahmin edilen Çingeneler'dir.⁵

Gerek Yugoslavya döneminde gerekse bağımsızlıktan sonra yapılan nüfus sayımlarında (1991) Makedonya genelinde Türklerin nüfus içindeki oranları hep tartışmalı olmuştur. Bu tartışmaların temelinde 1991 seçimlerinde Türklerin bazılarının kendilerini Arnavut olarak yazdırmaları ve Makedonca konuşan Torbeşlerin kendilerini Türk olarak kayıtlara geçirmek istemelerine rağmen sayım memurları tarafından Makedon olarak yazılmış olmaları yatmaktadır. Yugoslavya'nın izlemiş olduğu dış politika da kimi dönemlerde Türklerin nüfus içindeki oranlarının belirlenmesini doğrudan etkilemiştir. Bu duruma bir örnek vermek gerekirse, Yugoslavya 1948 yılında Arnavutluk'u federasyona dâhil etme yönünde bir politika izlediğinden bu yıllarda Türklerin ülkedeki varlığı inkâr edilmiştir. Buna karşılık 1953 yılında Arnavutluk'un Makedonya ve Kosova üzerinde yayımlı emeller beslediği anlaşıldığından Türkler bir denge unsuru olarak yeniden hatırlanmışlardır. Böylece 1948 yılında yapılan nüfus sayımlarına göre, Türkler Makedonya nüfusunun yüzde 8,32'sini oluşturlarken, beş yıl sonra yapılan sayımlarında bu oran neredeyse ikiye katlanarak yüzde 15,63'e sıçramıştır.⁶

4 Çayırılı Necati, Günümüz Makedonya Türkleri, <http://www.balturk.org.tr/gunumuz-makedonya-turkleri/>, s.2, (31.01.2016).

5 Başkin Oran, Balkan Türkleri Üzerine İncelemeler, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 48, No.1-4/1993, s.132, http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/48/1/9_baskin_oran.pdf, (31.01.2016).

6 Oran, a.g.e., s.132.

Balkan savaşlarından sonra Makedonya Türklerinin nüfusları sürekli olarak bir düşüş göstermiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında yukarıda dile getirilen nedenlerin dışında Türklerin 1950'li yıllardan itibaren Türkiye'ye göçmeleri ve ülkede yaşayan Arnavutlar tarafından kısmen asimile edilmeleri önemli bir rol oynamıştır.⁷ Balkan savaşlarından önce tüm Makedonya⁸ nüfusunun yaklaşık dörtte üçünü Makedonlar ve Türkler oluşturmaktaydı. Söz konusu dönemde Makedonya'nın toplam 2.258.224 kişilik nüfusu içinde Makedonların sayısı 1.181.336 (yüzde 52,31) iken, Türklerin nüfusu 494.904 (yüzde 22,14) idi. Günümüzde ülke nüfusunun yaklaşık yüzde 25'ine tekabül eden Arnavutlar ise 128.711 kişilik nüfuslarıyla Makedonya halkının sadece yüzde 5,70'ini oluşturmuyorlardı.⁹ Makedonya Türklerinin nüfusları 1953-2002 yılları arasında yüzde 60'tan fazla bir oranda azalmıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında rol oynayan en önemli etken, bu etnik grubun ülkelerini terk ederek Türkiye'ye göç etmesidir. 1950'li yıllarda Yugoslavya'dan Türkiye'ye göç eden Türklerin önemli bir kısmını Makedonyalılar oluşturmuyordu. Bu bağlamda bir örnek vermek gerekirse 1951-1956 yılları arasında Yugoslavya vatandaşlığından ayrılan 92.567 kişinin 86.380'i (yüzde 93,3) Makedonya'dan geliyordu. Diğer yandan Edvin Pezo'nun tespitlerine göre, 1951-1958 yılları arasında toplam 137.438 Makedonya Türkü Yugoslavya vatandaşlığından ayrılmak için dilekçe vermiştir.¹⁰ Buna karşılık Stojan Kiselinovski'nin verdiği bilgilere bakılacak olursa, gene aynı dönemde Makedonya'dan Türkiye'ye göç eden Türklerin sayısı toplam olarak 127.244'tür.¹¹ Bu

7 <http://minorityrights.org/minorities/turks-3/>, (01.02.2016).

8 1913 yılında imzalanan Bükreş Anlaşmasına göre, Makedonya toprakları Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan krallıkları arasında paylaşılmıştır. Hatta tarihsel Makedonya'nın çok önemsiz küçük bir bölümü de Arnavutluk sınırları içerisinde kalmıştır. Bu durumda Makedonya toprak bütünlüğünü sağlayamamış dolayısıyla Vardar Makedonya'sı adı verilen günümüz Makedonya Cumhuriyeti'nin sahip olduğu topraklar Sırp Krallığı'nın hakimiyeti altına girmiştir. Büyük Makedonya'nın diğer parçaları ise Ege Makedonya'sı (Yunanistan) ve Prin Makedonya'sı (Bulgaristan) olarak ikiye ayrılmıştır. Diğer yandan Makedonya'nın bağımsız bir devletin adı haline gelmesi ise Vardar Makedonya'sının Yugoslavya'nın kurucu üsurları arasına katılmasıyla mümkün olmuştur (Ankara'dan Balkanlara yakın takip, Cumhuriyet, 12.07.1991, s.8, <http://www.cumhuriyetarsivi.com/reader/reader2.xhtml?newsId=3263612&pageNo=8&home=%2Fkatalog%2F192%2Fsayfa%2F1991%2F7%2F12%2F8.xhtml>, (10.02.2016)).

9 Changes in ethnic structure in Macedonia after emigration of Turkish minority, s.1, <http://epc2008.princeton.edu/papers/80013>, (09.02.2016).

10 Edvin Pezo, Zwangs migration in Friedenszeiten? Jugoslawische Migrationspolitik und die Auswanderung von Muslimen in die Türkei (1918-1966), Oldenbourg Verlag, München, 2013, ss.78-79.

11 Stojan Kiselinovski, Ethnic Changes in Republic of Macedonia 1913-1995, Skopje, 2000,

göçlerle birlikte Makedonya'da yaşayan Türklerin nüfusu Balkan savaşlarından önceki oranları olan yüzde 22,14'ten 1961 yılına gelindiğinde yüzde 9,4'e 2002 yılında ise 3,9'a gerilemiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi verilerine göre ise 1953'ten sonra Yugoslavya coğrafyasından Türkiye'ye göç eden insanların sayısı 175.000 civarındadır. Ancak gayri resmi olarak bu sayının 300.000 kadar olduğu tahmin edilmektedir.¹²

Esasında iki önemli göç dalgası Makedonya Türklerinin nüfuslarının azalmasına önemli bir kilometre taşı olmuştur. Birincisi, 1912'den sonra yaşanan göçler, diğeri ise 1953 yılında Ankara ve Belgrad arasında imzalanan Serbest Göç Anlaşmasının tetiklemiş olduğu göçlerdir. Son göçler Yugoslavya coğrafyasında 1945 sonrasında yaşanmış olan en büyük göç dalgasıdır. Balkan savaşlarının sonunda yaşanan göçlerin nedenleri daha net bir şekilde anlaşılabilir. Türk ordusu yenildiği için Makedonya'da yaşayan Türklerin önemli bir bölümü düşman eline geçen ülkelerini terk etmiştir. Geri kalanlar ise Sırpların ve Bulgarların takibatına uğramamak için Türk olduklarını ifade edememişler ve yapılan nüfus sayımlarında kendilerini Arnavut, Boşnak vb. milletler olarak yazdırmışlardır.¹³

1951-1956 dönemi Makedonya Türklerinin nüfuslarının adeta eriyip yok olduğu bir zaman dilimidir. Bu durum diğer etnik gruplarla karşılaştırmalı olarak ele alındığında daha belirgin hâle gelmektedir. 1951-1956 yılları arasında Makedonya'yı terk eden 86.440 kişiden 67.896'sı Türklerden oluşurken, bunu sırasıyla Torbeşler (13.926), Arnavutlar (4.394) ve diğerleri (224) takip etmiştir. Başka bir ifadeyle söylenecek olursa söz konusu dönemde Makedonya'dan göç eden etnik gruplar içerisinde Türkler yüzde 86,5'lik oranlarıyla birinci sırada yer almaktaydılar. Bu sayıya kendilerini Türk olarak sayan Torbeşler de (Pomaklar) eklenince Makedonya'yı terk eden gruplar içerisinde Türklerin oranı yüzde 94,6'ya çıkmıştır. Diğer yandan günümüzde Makedonlardan sonra ülkede ikinci büyük etnik grup olan Arnavutlar ise aynı dönemde göç eden halkların sadece yüzde 5'ini oluşturmaktaydılar.¹⁴

12 Balkan Savaşlarından Günümüze Kadar Makedonya'da Yaşayan Türklerin Toplumsal, Ekonomik, Kültür-Eğitim Durumu ve Göçler, s.70, Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi VII, Makedonya Yugoslavya (Kosova) Türk Edebiyatı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997.

13 Changes in ethnic structure in Macedonia after emigration of Turkish minority, ss.3-4.

14 Pezo, a.g.e., s.84.

Tablo 1: Makedonya Türklerinin Nüfusu 1921-2002

Yıl	Makedonya	Türkler
1921	856.968	175.000
1931	979.958	119.000
1948	1.152.986	95.940
1953	1.294.371	203.938
1961	1.392.491	131.481
1971	1.617.121	108.552
1981	1.828.884	86.591
1991	2.033.964	77.080
1994	1.945.932	78.019
2002	2.022.547	77.959

Kaynak: Fahri Türk tarafından oluşturulmuştur [(Changes in ethnic structure in Macedonia after emigration of Turkish minority, s. 2, <http://epe2008.princeton.edu/papers/80013>, (09.02.2016), Makedonya Devlet İstatistik Kurumu, http://www.stat.gov.mk/PrikaziPoslednaPublikacija_en.aspx?id=54, (03.02.2016)].

Esasında resmi istatistiki verilere göre geçmişte yüzde 15 civarında olan Makedonya Türklerinin oranı günümüzde yüzde 3,9'dur. Ancak 2004 yılında kabul edilen yeni yerel yönetimler yasasıyla birlikte belediye sayısının 123'ten 84'e indirilmesi dolayısıyla yerel yönetimlerin sınırları genişletilmiş ve böylece Türkler daha önce yüzde 20'nin üzerinde oldukları belediyelerde bu oranın altına düşmüşlerdir. Örneğin, söz konusu düzenlemelerden önce Vrapçište'de Türklerin genel nüfus içindeki oranları yüzde 36 iken bu kanunun kabul edilmesinden sonra yüzde 12'lere gerilemiştir.¹⁵

Sırp-Hırvat Krallığı, Yugoslavya ve Bağımsızlık Döneminde Türkçe

Osmanlı döneminde Türkçe Makedonya'da eğitim dili olarak kullanılmaktaydı. Özellikle II. Abdülhamit döneminde Üsküp'te birçok ilim ve irfan yuvası kurulmuştu.¹⁶ Ancak 1912 yılında bölgede Türk hâkimiyetinin sona ermesiyle birlikte Türkçe eğitim dili olmaktan çıkmıştır. Diğer

yandan 1920'lerin başında Tefeyyüz İlkokulu (kuruluş: 1884) "Osman Çikiç", İttihat ve Terakki Okulu (kuruluş: 1910) "Vuh Karaciç" adıyla faaliyete geçirilmiştir.¹⁷ 1919 yılında Türkçe eğitime izin verilmesine dair bir kararın alınmasından sonra Kratova'da (1924) bir okul ve Aleksander Medresesi (1924-1925) adında dini eğitim veren başka bir okul faaliyete sokulmuştur. Gene aynı dönemde Üsküp'te İsa Bey Medresesi hayata geçirilmiştir. Ancak ne yazık ki bu medreselerde eğitim dili Türkçe yerine Sırpça-Hırvatça olmuştur.¹⁸ Söz konusu dönemde Türkçe eğitim Arap harfleriyle yapılmıştır. İkinci Dünya Savaşı yılları Türklerin eğitim hayatından tamamen dışlandıkları bir dönem olsa da savaşın sonlarına doğru yukarıda sözü edilen tarihi okulların tekrar açıldıkları görülmektedir. Ayrıca bu dönemde "İptidai İrfan Okulu'nun" devamı sayılan "Mehmet Sokoloviç" adıyla başka bir okul daha kurulmuştur. Son anılan okulun 1944 yılında kız çocukları için başka bir kolu daha açılmış ancak 1955-1956 eğitim yılında kapatılmıştır. 1947 yılında Üsküp'te öğretmen okulunun açılışı ile Fetah Süleyman Pasiç ve Ferid Bayram tarafından ilk Türkçe alfabenin yayınlanması gerçekleştirilmiş olsa da 1953'ten sonra Makedonya Türklerinin Türkiye'ye göç etmesi bu ülkede yapılan Türkçe eğitime ciddi bir darbe indirmiştir.¹⁹ Türkçe öğretim 1955 yılına kadar 1-4. sınıflarda yapılmış daha sonra ise sekizinci sınıfa kadar devam etmiştir. Örneğin, 1949-1950 eğitim-öğretim döneminde Makedonya'da Türkçe öğretim gören ilköğretim çocuklarının sayısı 12.621 iken, bu sayı 1950'li yıllarda yaşanan yoğun göçler sayesinde 1960-1961 eğitim-öğretim yılına gelindiğinde 6.410'a, 1970-1971 öğretim yılında ise 5.617'ye gerilemiştir. 1990'lı ve 2000'li yıllarda ise ilkökula giden Türk öğrencilerin sayısı ortalama 6.000 civarında seyretmiştir.²⁰

Aşağıda ayrıntılı olarak ele alınacağı gibi, Makedonya Anayasası'nın 44. maddesi anadilde eğitim hakkını düzenlemektedir. Ancak Türkler söz konusu olduğunda bu hükmün tam anlamıyla uygulanmadığı görülmekte-

¹⁷ Çayırılı, *Günümüz Makedonya Türkleri*, s.13-14, ayrıca kırs. Abbas, a.g.e., s.291.

¹⁸ Abbas, a.g.e., s.286. Bu konuda ayrıca bkz. Durmuş Aynur, *Makedonya Türkleri ve Eğitim Dünyü ve Bugünü*, <http://aynurdu.blogcu.com/makedonya-turklerinde-egitim-dunu-ve-bugunu/11702804>, (31.01.2016).

¹⁹ Necati Çayırılı, *Makedonya Türkleri*, Yeni Türkiye, Yıl 9, Sayı 53-54, Eylül-Ekim 2013, s.2478.

²⁰ Abbas, a.g.e., s.294.

¹⁵ Çayırılı, *Günümüz Makedonya Türkleri*, s.4.

¹⁶ Osmanlı döneminde Üsküp'te bulunan eğitim ve öğretim kurumları için ayrıntılı olarak bkz. Zerrin Bedri Abbas, *Makedonya'da Türklerin Eğitimi (1912-1996)*, Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, ss.290-291.

dir. Buna örnek olarak 1990'lı yıllarda Radoviş, Debre (Jupa) ve Kırçova gibi yerlerde Türkçe eğitim veren okulların kapatılması gösterilebilir. Bu bölgede Makedon yönetimi halkın (Torbeşlerin) Türk olmadığını ileri sürerek Türkçe eğitime izin vermemiştir. Türkçe eğitimle ilgili sorunlar Doğu Makedonya'da daha müzminleşmiş durumdadır. Bu bölgelerde okula giden Türk çocukları sadece 1-4. sınıflarda Türkçe eğitim alabilirlerken 5-8. sınıflarda ise eğitimlerine Makedonca devam etmek zorunda kalmaktadırlar. Makedonya'da ilköğretim düzeyinde öğrenim gören Türk çocuklarının yaklaşık yüzde 40'lık bir kesimi Türkçe eğitim alamamaktadır.²¹

Makedonya'da Türkçe lise eğitimi veren okul sayısı da oldukça yetersizdir. Ancak son yıllarda Üsküp'te ve Gostivar'da iki Türkçe sınıf ile Kalkandelen'de Tıp Meslek Lisesi ve Gostivar'da Elektro Teknik Okulu açılmıştır. Bunların haricinde 2001'de Struga ve Radoviş gibi kasabalarda bulunan liseler bünyesinde Türkçe eğitim veren sınıfların açılmasının ardından, 2004 yılında Üsküp'te Stefan Dimov Lisesinde Türkçe iktisat sınıfı faaliyete geçirilmiştir. Makedonya'da Türkçe eğitim veren lise ve dengi okul sayısının (4-6 arasında) 1988-2003 yılları arasında oldukça yetersiz olduğu dikkat çekmektedir. Diğer bir ifadeyle Türkçe lise eğitimi görmek isteyen öğrenciler bu haktan mahrum kalmışlardır.²² Bu ülkede Türkçe eğitime katkıda bulunan diğer bir eğitim kurumu ise özel Yahya Kemal Liseleri'dir. İlk Hizmet Hareketi'ne mensup kimseler tarafından 1996 yılında Üsküp'te kurulan bu liselerin sayısı 2000'li yıllarda hızlı bir şekilde artmıştır. Üsküp (3), Struga (2) Gostivar (1), Strumica (1) ve Tetova (1) gibi şehirlerde ve kasabalarda bulunan bu eğitim kurumlarının sayısı toplam olarak sekizdir.²³ Bu liselerde Türkçe anadil olarak lise birinci sınıftan dördüncü sınıfa kadar haftada dörder saat olarak öğretilirken, anadili Makedonca veya başka bir dil olan öğrenciler ise Türkçeyi ikinci yabancı dil olarak lise birinci sınıfta yedi, daha sonraki sınıflarda ise üç ve iki saat olarak almaktadırlar.²⁴

21 Çayırılı, *Günümüz Makedonya Türkleri*, s.15.

22 Makedonya'da liselerde okuyan öğrenci sayıları için ayrıntılı olarak bkz. Çayırılı, *Günümüz Makedonya Türkleri*, s.17.

23 Yahya Kemal Liseleri, <http://www.ykc.edu.mk/tr/hakkımızda/okullarımızın-tarihcesi>, (18.02.2016).

24 Yahya Kemal Liseleri, <http://www.ykc.edu.mk/tr/egitimimiz>, (18.02.2016).

Yükseköğretimde Türkçe

Türkçe Makedonya'da son yıllarda yükseköğretim dili olma yolunda geçmişe kıyasla küçümsenemeyecek bir aşama kaydetmiştir. Bu ülkede yükseköğretimde Türkçe ilk olarak Üsküp Pedagoji Akademisinde (1963-1964) ve Üsküp Kiril Metodi Üniversitesi Filoloji Fakültesinde (1976-1977) faaliyete geçirilen Türk Dili ve Edebiyatı Bölümlerinde yapılmaya başlanmıştır.²⁵ Son anılan okulun öğrenci almaya başlamasından sonra Pedagoji Akademisindeki Türkçe Bölümü ilkokullar için sınıf öğretmeni yetiştiren bir bölüm haline getirilmiştir. 1991 yılında Makedonya'nın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra Kiril Metodi Üniversitesine bağlanan bu bölüm Pedagoji Fakültesi adını almıştır.²⁶ Üsküp Kiril Metodi Üniversitesinde Türkçe yüksek eğitim alınabilen bilim dalları Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ile Okulöncesi Öğretmenliği ve Sınıf Öğretmenliği gibi eğitim bilimleri alanındaki bölümlerdir. Bu üniversite bünyesinde faaliyet gösteren Okulöncesi Öğretmenliği Bölümü son yıllarda alanında büyük bir ün kazanmıştır.²⁷ Bu bölümlerde bazı dersler Makedonca olarak yapılır da Makedonya devlet üniversitelerinde Türkçe eğitim sadece bu bölümlerde alınabilmektedir. Makedonya'da Türk Dili ve Edebiyatı Bölümlerine kayıt yaptıran öğrenciler hariç tutulacak olursa devlet üniversitelerinde okuyan Türk öğrencilerin sayısı oldukça düşüktür. Buna bir örnek vermek gerekirse, 2002-2003 eğitim-öğretim yılında devlet üniversitelerine giren 590 Türk öğrencinin 248'i söz konusu Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerine kayıtlı olan öğrencilerden oluşuyordu.²⁸

Makedonya'da Türkçe yükseköğretim alınabilecek üniversiteler sadece yukarıda ele alınanlarla sınırlı değildir. Bunlardan başka Uluslararası Struga Üniversitesi, Makedonya Mit Üniversitesi, Makedonya Üsküp Fon Üniversitesi, Uluslararası Balkan Üniversitesi ve Uluslararası Vizyon Üniversitesi gibi yükseköğretim kurumları da Türkçe eğitim vermektedir.

25 Esasında Üsküp Pedagoji Akademisi bünyesinde bulunan Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 1950 yılında faaliyete geçmiş ancak iki yıl sonra tekrar kapatılmıştır. Bu bölüm Makedonya'da Türkçe eğitim yapan ilk yükseköğretim olarak eğitim tarihine geçmiştir.

26 Abdülkadir Hayber, *Makedonya'da Üniversite Düzeyinde Türkçe Öğretimi*, Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s.303.

27 <http://www.kirilmetodiuniversitesi.com/turkce-egitim-firsati.html>, (12.02.2016).

28 Çayırılı, *Günümüz Makedonya Türkleri*, s.17.

ler.²⁹ Son olarak anılan eğitim kurumuyla başlanacak olursa, bu üniversite 2014 yılında vakıf üniversitesi olarak Gostivar'da kurulmuştur. Makedonya yasaları gereğince eğitim dili Türkçe olan Uluslararası Vizyon Üniversitesinde derslerin yüzde 15'i Makedonca yüzde 15'i ise İngilizce olarak yapılmak zorundadır. Eğitim-öğretim faaliyetlerine 2015 yılında başlanan bu üniversitede; Bilişim Mühendisliği, Hukuk Fakültesi, Mimarlık Fakültesi, İktisat Fakültesi ve Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Bölümü olmak üzere toplam beş fakülte veya bölüm bulunmaktadır. Gostivar, Vrapçište ve Banisalı seçkinlerin ve işadamlarının katkılarıyla kurulmuş olan bu üniversitenin sekiz Türk üniversitesiyle ikili anlaşmaları mevcuttur. Bu yükseköğretim kurumları arasında Trakya Üniversitesi de yer almaktadır.³⁰

2008 yılında kurulan Uluslararası Struga Üniversitesinin 2.500 öğrencisi vardır. Eğitim dili Makedonca, İngilizce ve Türkçe olan bu üniversitede hukuk, ekonomi, pazarlama ve finans yönetimi, dedektiflik ve kriminoloji, diplomasi ve uluslararası ilişkiler, bilgisayar bilimleri ve mimarlık gibi alanlarda Türkçe eğitim alınabilmektedir.³¹ Diğer yandan eğitim dili Makedonca, Türkçe, İngilizce ve Arnavutça olan ve Üsküp'te faaliyet gösteren Makedonya Mit Üniversitesinde ise sadece hukuk, psikoloji ve mimarlık bölümlerinin eğitim dili Türkçe'dir.³² 2014-2015 eğitim-öğretim yılında bu üniversitede Türkçe eğitim gören öğrenci sayısı 400'ü aşmış bulunmaktaydı.

2003 yılında Üsküp'te özel üniversite olarak kurulan Fon Üniversitesinde ise Türkçe eğitim sadece Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde verilmektedir. Aslında bu üniversitenin eğitim dili İngilizce olsa da Türkçe ve Arnavutça eğitim veren bölümler veya fakülteler de bulunmaktadır. Bu üniversite bünyesinde Türkçe eğitim sadece Hukuk Fakültesinde alınabilmektedir.³³ Türkçe eğitime katkı yapan bir diğer kurum ise, 2006 yılında kurulmuş olan Uluslararası Balkan Üniversitesi'dir. Her ne kadar

bu üniversitesinin eğitim dili İngilizce olsa da farklı Balkan ülkelerinden gelen öğrencilere Türkçe temel bilgiler öğretilmektedir.³⁴ Ayrıca bu üniversitenin Eğitim Fakültesi içerisinde Türk Dili Öğretmenliği Bölümü de bulunmaktadır.³⁵

Geçiş Dönemi 1991-2000

8 Eylül 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Makedonya Cumhuriyeti, Federal Yugoslavya'yı oluşturan diğer devletlerin aksine dağılma sürecinde başlayan silahlı çatışmalardan uzak kalmıştır. Yapılan alan araştırmalarında görüşmecilerin çoğunun ifade ettiği gibi Makedonya'nın bağımsızlığı Türkler tarafından genellikle desteklenmiştir. Bu bağlamda özellikle siyasal ve sosyal liberalleşme beklentisi -çoğulcu, parlamenter demokratik ve pazar ekonomisine dayanan bir devlet sisteminin kurulması- önemli bir rol oynamıştır. Diğer yandan bu genç cumhuriyette hızlı bir şekilde meydana gelen siyasal ve ekonomik gelişmeler Türklerin ve diğer halkların uyanmalarına ve bilinçlenmelerine neden olmuştur. Türkler, 1974 tarihinde Yugoslavya Federal Anayasasında ve Makedonya Cumhuriyeti Anayasasında yapılan değişikliğe istinaden çok uluslu bir devlet olarak tarif edilen Makedonya'da Makedonlar ve Arnavutlarla birlikte eşit haklara sahip olan bir ulus olarak tarif edilmiş ve anayasanın önsözünde isim verilerek anılmıştır. Ancak Makedonya Cumhuriyeti bağımsızlığını kazandıktan sonra devlet adeta Makedonlara dayanan ve tek etnik gruptan oluşan bir ulus devlet hüviyetine bürünmüştür. Bu durum Makedonya Anayasasının (1991) önsözünde aşağıdaki kelimelerle dile getirilmektedir: "[...] Makedonya, Makedon halkının ulus devleti olarak kurulmuştur. Bu anayasa Makedonya Cumhuriyeti'nde yaşayan Arnavutlar, Türkler, Vlahlar, Romanlar vb. uluslarla Makedonların tamamen eşit olduğunu ve bu halkların sürekli olarak bir arada yaşayacaklarını garanti altına almaktadır."³⁶ Her ne kadar Türkler ve Arnavutlar 1991 Anayasasında ismen anılmış olsalar da uygulamada eşit anayasal ortaklar olarak dikkate alınmamışlardır. Bundan başka Makedonca devletin tek resmi dili

29 <http://www.makedonyadakiuniversiteler.com/makedonyada-turkce-egitim.html>, (11.02.2016).

30 <http://www.internationalvisionuniversity.com/vizyon-universitesi-kurulus-amaci>, (12.02.2016).

31 <http://strugauniversitesi.com/index.html>, (12.02.2016).

32 <http://www.makedoniamituniversity.com/makedonya-mit-universitesi-bolumleri.html>, (12.02.2016).

33 <http://www.makedonyadacitim.com.tr/fon-universitesi-bolumleri.html>, (12.02.2016).

34 http://ibu.edu.mk/?page_id=33, (12.02.2016).

35 http://ibu.edu.mk/?page_id=126, (12.02.2016).

36 Ustav na Republika Makedonija 1991, s.1, www.sobranie.mk/WBStorage/Files/UstavnaR-mizneni.pdf, (03.01.2016).

olarak kabul edilmiştir. Böylece 1974 Anayasası ile resmi dil statüsüne kavuşan Türkçe ve Arnavutça bu statülerini kaybetmişlerdir. Ancak söz konusu dönemde bu iki dilin uygulamada önemli bir rol oynamadığını da belirtmek gerekir. Bağımsızlıktan sonra yaşanan gelişmeler doğrultusunda Makedonya Türkleri ve Arnavutlar 1974 Anayasasına göre sahip oldukları kurucu millet olma vasfını kaybederek siyasal ve hukuksal düzeyde diğer küçük etnik gruplarla eşit düzeye indirgenmiş ve uygulamada azınlık durumuna düşürülmüşlerdir.

Diğer yandan Makedonya, bağımsızlığını kazandıktan sonra Yugoslavya Federal hükümetinin yapmış olduğu sübvansiyonlar kesildiğinden ve bu devlete ileri düzeyde bağımlı olduğundan ülkenin ekonomik durumu daha da kötüleşmiştir. Bu bağımlılık Yugoslavya'da başlayan iç savaş döneminde öylesine katmerlenmiştir ki Makedonya ekonomik sorunlarıyla tek başına mücadele edemeyecek hâle gelmiştir.³⁷ Bu ekonomik istikrarsızlıktan Makedon halkının tamamı etkilenmiş olsa da özellikle aralarında Türklerin de bulunduğu ekonomik durumları iyi olmayan küçük etnik gruplar daha fazla etkilenmişlerdir. Esasında bu grupların ekonomik durumlarının 1991 öncesinde de pek parlak olmadığını belirtmek gerekmektedir.

Bağımsızlıktan sonra kabul edilen Makedonya Anayasasında daha önce 1974 Anayasasında azınlık haklarıyla ilgili olan birçok siyasal ve hukuksal düzenleme büyük ölçüde korunmuş veya aynen alınmıştır. Bundan başka geleneksel olarak küçük azınlık gruplarına tanınmış olan haklara da riayet edilme çabası içinde olunmuştur. Böylece devlet radyo ve televizyonunda süre olarak kısıtlı fakat düzenli olarak yapılan Türkçe ve diğer azınlık dillerindeki programların yayınına devam edilebilmiştir. Makedon olmayan öğrencilerin - Türkçe, Arnavutça ve Sırpça-Hırvatça eğitim dili, Romanca ve Aromanice³⁸ ise seçmeli dersler olarak kabul edilmiştir. - ilk ve ortaöğretim düzeylerinde kendi ana dillerinde eğitim görme hakları-

na aynen sadık kalınmıştır. Ayrıca Türkçe ile ilgili devlet kurumlarının ve üniversitelerdeki Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinin devam etmesi yönünde düzenlemeler yapılmıştır. Bütün bunlara rağmen 1990'lı yıllarda azınlık haklarının kapsamı daraltılmış özellikle de dilsel hakların tanınmasında ve uygulanmasında kısıtlamalara gidilmiştir. Diğer yandan 1991 sonrasında Yugoslavya döneminde Türk basın-yayın ve kültür kuruluşlarına yapılan cüzi yardımlar ya azaltılmış ya da tamamen kesilmiştir. Devlet Radyo ve Televizyonunda yayımlanan Türkçe programların süreleri ve kapsamı kısaltılarak bazı programların günlük yayın süreleri bir saatle sınırlandırılmıştır. Uygulamada Türkçe eğitim alanında bazı kısıtlamalara gidilmiştir. Söz gelimi, bazı bölgelerde Türkçe okullar veya Türkçe dersleri yeterli sayıda öğrenci olmadığı gerekçesiyle ya kapatılmış ya da eğitim vermelerine müsaade edilmemiştir. Haliyle bu durum Türk öğretmenlerin işsiz kalmalarıyla sonuçlanmıştır. Diğer yandan mevcut okullar ise genellikle yeterli sayıda öğretmen bulunmaması ve müzminleşmiş ders kitabı eksikliği sorunlarıyla boğuşmaktaydı. Bu bağlamda en büyük sıkıntı Türkçe ders kitaplarının yeni baskılarının yapılamamasıydı. Çünkü kâr elde etme kaygısıyla hareket eden yayınevleri sayıca az olan Türkçe ders kitaplarını basmaya isteksiz davranmaktaydılar. Diğer yandan komünist Yugoslavya döneminde ders kitaplarının basılması ve öğretmenlerin istihdam edilmesi devlet garantisi altında bulunmaktaydı. Yani bu faaliyetlerin finansmanı devlet tarafından karşılanmaktaydı. Akademik camia devletin kemer sıkma politikasından etkilediğinden üniversitelerde yer alan Türkçe, Türk kültürü, Türk Edebiyatı ve Türkçe öğretmeni yetiştirilmesiyle ilgili programlarda kesintiye gidilmiştir. Doğal olarak bu durum Türkçe dersleri verecek akademik personel azlığına, okulların mezun sayılarının ve öğretim kalitelerinin düşmesine yol açmıştır. Ancak yere, zamana ve özel durumlara göre farklılıklar gösteren Türk eğitim camiasının keyfiyeti her yerde aynı düzeyde kötü değildi.

Ancak söz konusu dönemde yaşanan sorunlar temelde ne sadece Türk karşıtlığına ve yabancı düşmanlığına ne de bunların sonucu olarak ortaya çıkan çoğunluğu oluşturan Makedon toplumunun ve seçkinlerinin dışlayıcı tutumlarına bağlanabilir. Bu sorunların ortaya çıkmasının temel nedenlerinden biri azınlık haklarının gerçekleştirilebilmesi için gerekli

37 Bunların haricinde bağımsızlık sonrasında Makedonya'nın uluslararası camiada görece olarak önemsiz bir ülke haline gelmesi ve birçok devletin Makedonya vatandaşlarına vize koyması bu ülkenin ekonomik ve sosyal durumunun daha da kötüleşmesine neden olmuştur. Bu keyfiyet Yugoslavya dönemindeki alışılmış uygulamalara tamamen ters düşmekteydi.

38 Makedonya'da yaşayan Romen asıllı insanların konuştukları ve bazı dilbilimcilere göre Romanya'da konuşulan Romencenin bir diyalekti olan dildir. Bu dili konuşan halka "Aromanlar" veya "Makedonya Romenleri" adı verilmektedir.

olan finansal kaynağın bulunmamasıdır. Makedonya halkının önemli bir kısmının ciddi ekonomik sorunlarla karşı karşıya olması, kamu sektöründe önemli sorunların yaşanması ve paylaşım mücadeleleri gibi sorunlar geçiş sürecindeki toplumların karşılaştıkları tipik sorun alanlarıdır. Bu sorunlar bağlamında Türklerin de dâhil oldukları küçük gruplar Makedon toplumunun en zayıf halkasını oluşturmaktadır. Ancak Makedonyalı karar alıcılar-kamu sektöründe görev yapan Türklere ve diğer etnik gruplara karşı hoşgörü besleseler de onların durumlarını iyileştirebilmek için yeterli maddi ve kurumsal imkânlarla sahip değildirler. Bu bağlamda temel sorunlardan biri de Makedonya Türklerinin kamu sektöründe neredeyse hiç temsil edilmemesi ve bazı istisnalar dışlanacak olursa bu etnik gruba mensup kimselerin almış oldukları kamu görevlerinin düşük memuriyetler olduğu gerçeğidir.

Makedonya Türkleri 1990'lı yıllarda biraz güçlü ancak genellikle küçük çapta kendi kültürel ve siyasal kuruluşlarını oluşturarak daha faal bir duruma geçmişlerdir. Bu etnik grup söz konusu yıllarda faaliyetlerini hem Yugoslavya zamanından bu yana sürdüren hem de bağımsızlıktan sonra kurulan çeşitli kültür dernekleri³⁹, partiler, Türkçe basın-yayın organları, diğer matbuat araçları⁴⁰ ve Türkçe kursları gibi kurumlar vasıtasıyla yürütmüşlerdir. Bazı istisnalar dışında bu kurumların niceliksel olarak azlığı ve faaliyetlerinin kalitesinin düşüklüğü etki alanlarının sınırlı kalmasına ve kapalı bir çerçevede cereyan etmesine neden olmaktadır.⁴¹ Türk seçkinlerin ve siyasal toplumsal karar alıcıların söz konusu kuruluşların hayata geçirilmesinde ve geliştirilmesinde, Makedonya Türklerinin ise

bu sivil toplum örgütlerinin etkinliklerine katılma konusunda göstermiş oldukları vurdumduymazlığın, ilgisizliğin ve çekingenliğin çeşitli nedenleri vardır. Bir yandan devlet ve uluslararası camia bu faaliyetlere yeterince destek vermezken, diğer yandan genelde Makedonya'nın özelde ise Türklerin içinde bulunduğu kötü ekonomik durum bu işin üzerine tuz biber ekmektedir. Bu şartlar altında Türklerin sahip oldukları kültürel ve siyasal kuruluşların faaliyet yapma imkânları ciddi olarak sekteye uğrar-ken, maddi ve sosyal bakımdan sorunlar yaşayan halk ise geçim derdine düşmüştür. Hal böyle olunca halk kendi soydaşlarını ilgilendiren kültürel ve siyasal konulara ne zaman ayırabilmiş ne de bu doğrultuda bir ihtiyaç hissetmiştir. Bu bağlamda çok önemsiz olmayan bir faktör de seçkinlerin ve halktan bazı kimselerin Makedonya'da kendilerine gelecek görmedikleri için başka ülkelere göç etmeleridir. Son olarak söz konusu faaliyetlere katılımı etkileyen önemli bir psikolojik faktörden bahsetmek gerekmektedir. Yugoslavya döneminde ve Makedonya'nın bağımsızlığını kazanmasından sonra Makedon toplumunun uzun süre otoriter tek parti yönetimi altında kalması ve böyle bir ortamda insanların olumsuz deneyimler edinmeleri Makedonya Türklerinin kendi ülkelerinin yönetici seçkinlerinden gizli veya açık bir şekilde korkmalarına yol açmıştır. Bundan dolayı Makedonya Türkleri ülke çoğunluğunu oluşturan Makedonları kendileri aleyhine kışkırtacak veya dezavantajlı duruma düşürebilecek azınlıklarla ilgili konularına girmekten kaçınmışlar ve toplumda azınlık olarak sivrilmelerini sağlayacak davranışlardan veya faaliyetlerden uzak durmaya çalışmışlardır. Genel olarak Yugoslavya dönemiyle (1974-1991) karşılaştırıldığında 1990'lı yıllarda Makedonya'da yaşayan Türklerin ve diğer azınlıkların hukuksal, sosyal, kültürel ve dilsel alanlarda sahip oldukları haklar göreceli olarak kötüleşmiştir. Ancak Makedonya'daki azınlık hakları hem normatif düzeyde hem de uygulamada yetersiz olsa da azınlıklar açısından diğer Balkan ülkeleriyle karşılaştırıldığında daha ileri düzeydedir. Diğer yandan Makedonya Devleti de isteksiz ve yavaş da olsa ülkesindeki azınlık haklarını iyileştirme çabası içinde olmuştur. Bu uygulamalardan bazılarını aşağıdaki şekilde ortaya koymak mümkündür: Birincisi, üniversitelerde Makedon olmayan öğrenci oranını artırmak için azınlık mensuplarına yönelik pozitif ayrımcılık ilkesinin yürürlüğe sokulmasıdır. İkincisi, bir yerleşim yerinde nüfus içindeki oranları en az yüz-

39 Seewann ve Dippold'un bildirdiğine göre, 1990-1995 döneminde Makedonya Türklerine ait altı adet kültür derneği faaliyet göstermekteydi. Bu konuda bkz. Seewann, Gerhard ve Dippold, Pêter (Der.), *Bibliographisches Handbuch der ethnischen Gruppen Südosteuropas*, Cilt. 1-2, München, 1997, s. 1221. 2016 yılı itibarıyla Makedonya'da faaliyet gösteren Türk sivil toplum örgütleri için ayrıntılı olarak bu çalışmanın "Türk Sivil Toplum Örgütleri" başlıklı bölümüne bakılabilir.

40 Makedonya'da yılda 50 adet Türkçe kitap basıldığını ve bu sayının yeterli olduğunu vurgulayan Thede Kahl ancak bu kitapların baskı adedinin düşük olduğunu dile getirmektedir. Bu konuda bkz. Kahl, Thede, *Ethnische Gruppen in der Republik Makedonien und ihre demographischen Eigenschaften*, Schubert, Gabriella (Der.), *Makedonien. Prägungen und Perspektiven*, Wiesbaden, 2005, s. 61.

41 Makedonya Türklerinin sahip oldukları matbuat ve basın-yayın kuruluşları hakkında ayrıntılı olarak bu çalışmanın aşağıda yer alan "Türkçe Süreli Yayınlar" ve "Türkçe Radyo ve Televizyon" başlıklı bölümlerine bakılabilir.

de 20 olan azınlıkların ana dillerinin yerel yönetimlerde resmi dil olarak kullanılması ilkesinin kabul edilmesidir.⁴² Üçüncüsü, ilgili yasaya göre azınlıklara mensup olan kimselerin kimliklerinin hem Makedonca hem de kendi anadillerinde düzenlenmesi gerektiği hususudur. Ancak kimliklerde Makedonca haricindeki dillerin karakterlerinin kullanılması teknik gerekçeler ileri sürülerek uygulanmamaktadır. Dördüncüsü, ise azınlık dillerinin mahkemelerde kullanılabilmesi ve ilgili evrakların masrafları devlet tarafından karşılanmak kaydıyla azınlık mensuplarının anadillerinde düzenlenmesidir.⁴³

11 Ağustos 2000 tarihinde yürürlüğe giren yeni Yükseköğretim Kanunu ile birlikte özel üniversitelerde azınlık dillerinde eğitim yapılmasının önü açılmıştır. Buna rağmen Makedonca akademik camiada en azından devlet üniversitelerinde yegâne resmi dil olarak varlığını sürdürmektedir. Genelde azınlık dillerinde özeldir ise Türkçe olarak yükseköğretim görme hakkının tanınmasıyla Yugoslavya döneminde uygulanan eğitim kanununun tanıdığı haklar kısmen de olsa daha ileri bir noktaya taşınmıştır. Bu kanunun kabul edilmesinde Makedonya'daki etnik gruplar arası gerilimlerin kaynağı olan Makedon-Arnavut çatışması önemli bir rol oynamıştır. Makedonya'nın siyasal ve sosyal kaynakları orantısız bir şekilde Makedonların tekelinde bulunduğundan bu kaynaklar için yürütülen iktidar mücadelesinde Türklerin de dâhil oldukları küçük etnik gruplar dezavantajlı duruma düşmektedirler. Bu bağlamda Makedonların ve kısmen Arnavutların küçük etnik grupların ihtiyaçlarına karşı kayıtsız kaldıkları belirtilmelidir. Bu çerçevede Türklerin Arnavutlarla birçok ortak özelliği olmalarına ve Makedon toplumu tarafından benzer şekilde dışlanmalarına rağmen Makedonlar son anılan etnik gruba daha fazla ilgi göstermektedirler. Diğer yandan Makedonya Türkleri, Makedon toplumundan tıptı kendileri gibi dışlanmış ve Müslümanlık ortak paydasında buluştukları Arnavut aktörlerin daha fazla azınlık hakları elde etmek için yürütmüş oldukları mücadeleleri hoş karşılamakta ve ihtiyatlı bir destek vermektedirler. Bu durum aynı zamanda Türkler açısından zor bir seçimi de bera-

berinde getirmektedir. Çünkü Makedonya Türkleri Arnavutlarla kıyaslandığında var olan bütün sorunlara rağmen Makedon Devleti'ne karşı daha sadıktırlar.

Bu şartlar altında Makedon-Arnavut karşıtlığının siyasal ve toplumsal alanda baskın oluşunun da etkisiyle Türklerin yararına veya zararına olabilecek ikircikli bir durum ortaya çıkmaktadır. Buna örnek olarak aslında Arnavutlar için çıkarılmış olan Yükseköğretim Kanunundan (2000) Türklerin yararlanmasi gösterilebilir. Ancak kuramsal düzeyde Türkler açısından böyle pozitif bir yan etki meydana gelmiş olsa da uygulamada bu etnik grubun söz konusu dönemde finansal, lojistik ve organizasyon alanlarındaki eksiklikleri ve herhangi bir ulusal veya uluslararası destekten yoksun oluşundan dolayı kendi anadillerinde eğitim verecek üniversitelerin kuruluşunu gerçekleştirebilecek durumda olmamaları bu olumlu yan etkinin anlamsızlaşmasına yol açmıştır.

2001 yılında imzalanan Ohri Çerçeve Anlaşmasından sonra Makedonya Türkleri Türkçe eğitim konusunda bazı önemli kazançlar elde etmişlerdir. Böylece Üsküp'te Türkçe eğitim veren ilk ilkökul olan Tefeyyüz İlkokulunun açılış tarihi olan 21 Aralık Makedonya hükümeti tarafından 2007 yılında "Türkçe Eğitim Günü Bayramı" olarak kutlanmaya başlanmıştır. Makedonya Eğitim ve Bilim Bakanı Abdilaqim Ademi'nin bildirdiğine göre, 2015 yılı itibarıyla 5.630 ilkökul ve 1.640 ortaokul öğrencisi Türkçe eğitim görmekteydi. Türk öğrencilerin Makedonya'da eğitim görme isteklerinin arttığını ifade eden Ademi ülkesinde yükseköğrenim gören Türklerin Üsküp, Manastır ve İştip'te bulunan üniversitelerde Makedonca okuduklarının altını çizmiştir.⁴⁴ Makedonya'da 1992 yılında 55 adet Türk-Makedon ilkökulu açılmış olsa da bunların içinden sadece 28'inde Türkçe eğitim veriliyordu.

Türk çocuklarının ziyaret ettiği bazı okullarda bölgenin etnik yapısına bağlı olarak Türkçe, Makedonca ve Arnavutça dillerinde eğitim verilen sınıflar bulunmaktadır. Diğer yandan Tefeyyüz İlköğretim Okulu gibi bazı eğitim kurumlarında ise sadece Türkçe eğitim yapılmaktadır. Üsküp'e

42 Yerel yönetimlerde azınlık dillerinin kullanılması hususunda bkz. Makedonya Yerel Yönetimler Kanunu 89. Madde, 1-3. Fıkralar.

43 Klaus Schrammeyer, *Änderungen der makedonischen Verfassung nach dem Ochrider Rahmenvertrag vom 13.8.2001*, *Südosteuropa Mitteilungen* 4/2001, ss. 393-395.

44 Turkish Language Education Day Observed in Macedonia, The Macedonian English Language News Agency, 21.12.2015, [http://www.independent.mk/articles/25678/Turkish+Language+Education+Day+Observed+in+Macedonia,\(03.02.2016\)](http://www.independent.mk/articles/25678/Turkish+Language+Education+Day+Observed+in+Macedonia,(03.02.2016)).

bağlı Pomak Türklerinin yaşadığı Koliçani köyünde bulunan Mustafa Kemal Atatürk İlkokulunda da tüm sınıflarda Türkçe eğitim verilmektedir. Gene aynı şekilde Debre'ye bağlı Kocacık köyünde de Türkçe eğitimden yararlanılabilmektedir. Bu yüzden köyün çocukları ve gençleri Türkçeye ileri düzeyde vakıf olabilmektedirler. Dolayısıyla Makedonca'yı ancak köyün dışında yaşamaya başladıkları zaman öğrenebiliyorlar.⁴⁵

Yugoslavya dönemiyle karşılaştırıldığında Türkler, Türkçe eğitim alanında önemli kazanımlar elde etmiş olsalar da dördüncü sınıftan sonra Türkçe eğitim ülke çapında sadece birkaç okulda yapılabilmektedir. Ayrıca dördüncü sınıftan sonra birçok öğrenci başka bir yere gidemediği ve okul kitaplarını temin edemediği için eğitim hayatına son vermek durumunda kalmaktadır.⁴⁶ Diğer yandan TDP Genel Başkanı Erdoğan Saraç Makedonya Eğitim Bakanı Nenad Novkovski ile 13.07.2001 tarihinde yaptığı görüşmede Türklerin eğitim alanında karşılaştıkları sorunlara çözüm önerileri getirmiştir. Bu taleplerden bazıları; Ustrumca'da bulunan ilkokulun sekiz yıllık Türkçe eğitim verebilir hale getirilmesi, Çalıklı'daki Namık Kemal Okulunun merkezi okul haline getirilmesi, Vrapçište'de bulunan "Cede Filipovski" Okuluna Türk müdür atanması, Plasniça'da yaşayan Türklere Türkçe öğretilmesi, 2001 yılında Ohri'de Türkçe eğitim yapan bir yüksekokul kurulması, Üsküp'te bulunan Pance Korogozov Tıp Fakültesinde Türkçe bir sınıf oluşturulması ve Makedonya Eğitim Bakanlığında Türkçe Masası kurulması şeklinde sıralanabilir.⁴⁷

Özellikle Doğu Makedonya'da ilköğretimde ciddi anlamda sorunlar yaşanmaktadır. Bu bölgede yaşayan Torbeşler Türkçe eğitim görmek istediklerinden Türkçe öğretmen sıkıntısı had safhada bulunmaktadır. Ayrıca Makedon Devleti Torbeşlerin Türkçe öğrenmesine müsaade etmemektedir. Doğu Makedonya'daki çocuklar 1-8. sınıflarda Türkçe eğitim alamamaktadırlar. Bir çok yerde sadece dördüncü sınıfa kadar Türkçe eğitim

almak mümkündür. Çocuklar bu sınıftan sonra Makedonca eğitim veren okullara gitmek zorunda kalmaktadırlar. Bu yüzden Türk öğrenciler daha sonra gittikleri okullarda başarısız olmaktadır. Örneğin Radovište'de Türkçe eğitim yapan lise bulunmasına rağmen sadece bir ders Türkçe olarak yapılabilmektedir. Bu sorunlardan bazıları; öğretmen eksikliği, öğretmenlerin Türkçe bilmemeleri veya öğrencilerin Makedonca'ya vakıf olmamaları, ders kitapları yetersizliği vb. hususlardır. Ayrıca Makedonya Eğitim Bakanlığında Türkçe eğitimle ilgili hususlar söz konusu olduğunda bir yetkili bulamamak önemli diğer bir sorundur.⁴⁸

Ohri Çerçeve Anlaşması ve 2001 Anayasa Değişikliği

21. yüzyılın başında Makedonya'da meydana gelen olaylar önemli siyasal ve toplumsal değişimlere yol açmış ve özellikle devletin izlediği azınlık politikasının liberalleşmesine neden olmuştur. Yukarıda ortaya konulduğu gibi, Makedonya Türklerinin beklentileri ve sorunları genelde Makedon-Arnavut çatışmasının gölgesinde kalmaktadır. Diğer yandan Makedonlar ve Arnavutlar arasında yaşanan silahlı çatışmaların sonuçları ve bu çatışmalara uluslararası camianın katkısıyla 2001 yılında hızlı bir şekilde son verilmesi Makedonya Türklerinin durumlarının dilsel, toplumsal, siyasal ve hukuksal bakımlardan 2000'li yıllardan itibaren geniş çaplı olmasa da kısmen iyileşmesiyle sonuçlanmıştır. Bu bağlamda önemli bir kilometre taşı, 13 Ağustos 2001 tarihinde imzalanmış olan Ohri Çerçeve Anlaşması ve bu anlaşmanın sonucu olarak 16 Kasım 2001 tarihinde Makedonya Parlamentosunun onayı ile kabul edilen Anayasa değişikliğidir. Bu anlaşmanın amacı, siyasal partilerin bir araya gelecek AB, ABD, NATO ve AGİT gibi uluslararası kuruluşların katılımıyla Makedonlar ve ülkede yaşayan diğer azınlıkların birlikte yaşayacakları hukuksal altyapıyı meydana getirmektir. Ancak daha çok Makedonlar ve Arnavutlar arasındaki sorunlara yoğunlaşan ve ülkede yaşayan en büyük azınlık olan Arnavutların hakları ile ilgili düzenlemeler barındıran bu anlaşma esasında iki milletli bir karakter arz etmektedir. Bu durum kendini anlaşmanın sadece Makedonlar ve Arnavutlar arasında imzalanmasında ve anlaşma metninde Arnavutların diğer etnik gruplara göre daha sık

45 Nuray Kayadibi, Makedonya'da Türkçe Eğitim, Devlet İki Aylık Fikir ve Kültür Dergisi 09.08.2014, http://devlet.com.tr/makaleler/y51-MAKEDONYADA_TURKCE_EGITIM.html, (11.02.2016).

46 <http://minorityrights.org/minorities/turks-3/>, (01.02.2016).

47 Urgent resolution to the education problems of Turks in Macedonia necessary, Hürriyet Daily News, 13.07.2001, <http://www.hurriyetcailynews.com/urgent-resolution-to-the-education-problems-of-turks-in-macedonia-necessary.aspx?pageID=438&n=urgent-resolution-to-the-education-problems-of-turks-in-macedonia-necessary-2001-07-13>, (31.01.2016).

48 Devlet iradesi olmadan Makedonya'daki Türklerin eğitim sıkıntıları çözüme ulaşamaz, <http://mk.zaman.com.tr/mk-tr/newsDetail-openPrintPage.action?newsId=3950>, (11.02.2016).

olarak anılmasında göstermektedir. Bu nedenlerden dolayı Ohri Çerçeve Anlaşması, Türkler ve diğer etnik grupların temsilcileri tarafından kendi taleplerini dikkate almayarak sadece Arnavutların beklentilerine yer verdiği gerekçesiyle eleştirilmiştir.⁴⁹ Böyle bir sonucun ortaya çıkmasında Makedonlar ve Arnavutlar arasında akan kanı durdurabilmek için bir an önce anlaşmaya varmanın ivedilik arz etmesi ve küçük etnik grupların çatışmaya taraf olmamaları dolayısıyla siyasal ve sosyal açıdan ulusal ve uluslararası düzeyde daha az önemli aktörler olarak görülmeleri önemli bir rol oynamıştır. Bu yüzden Ohri Çerçeve Anlaşması, Makedonya'daki azınlıklar sorununun çözümüne gerçek anlamda katkı sağlayan ve sorunun bütün boyutlarını kapsayan bir anlaşma olmaktan uzaktır. Bu anlaşma çerçevesinde azınlıkları ilgilendiren çeşitli sorunların çözümüne yapılan katkının yetersiz olduğu Makedonya Türkleri örneğinde aşağıda bariz bir şekilde ortaya konulmaktadır. Ancak genel olarak söylemek gerekirse söz konusu anlaşmada Türklerin ve diğer küçük etnik grupların durumlarının az çok iyileşmesini sağlayan düzenlemeler bulunmaktaydı.⁵⁰

2001 Anayasasının azınlıklara sağlamış olduğu haklara gelince, bu hukuk belgesinin önsözünde devletin kurucu unsurları olarak etnik grupların adlarının geçmesi uluslararası alanda önemli bir değişiklik olarak dikkat çekmiştir. Makedonya'yı oluşturan halk "Makedonya Cumhuriyeti'nin vatandaşları, Makedon halkı veya Makedonya sınırları içerisinde oturan Arnavut, Türk, Vlah, Sırp, Roman, Boşnak ve diğer etnik grupların parçası olan vatandaşlar" olarak tanımlanmaktadır.⁵¹ 1974 Anayasasında Makedonlar ve Arnavutlardan sonra devletin üçüncü kurucu unsuru olarak yer alan Türkler, 1991 yılında ülkeyi oluşturan birçok milletten biri durumuna indirgenmiş akabinde ise 2001 yılında tekrar anayasada adı geçen kurucu etnik gruplardan birisi durumuna yükselmiştir. Türkler bu anayasal statüyü Arnavutların haricinde nüfusları kendilerinden az olan dört etnik topluluk ile birlikte paylaşmaktadırlar.⁵² Burada dikkat çeken önemli bir

husus ise değiştirilen anayasa maddelerinde temelde "azınlık" kavramının kullanılmasından kaçınılmış olmasıdır.⁵³ Bu çerçevede Yugoslavya döneminde hukuki bir kavram olarak kullanılan "milliyetler" (narodnosti) kavramından vazgeçilerek bunun yerine "Topluluklar" (zaednici) tercih edilmiştir.⁵⁴ Böylece aralarında Türklerin de bulunduğu küçük etnik grupların eşitliği vurgulanarak normatif bakımdan bu milletlerin isimlerinin anayasada geçmesine göndermede bulunulmuştur. Hukuksal alanda yaşanan bu gelişmelerin haricinde Ohri Çerçeve Anlaşması ve 2001 yılında yapılan anayasa değişikliğinin getirdiği bazı kanunlar doğrudan veya dolaylı olarak Makedonya Türklerinin durumlarının iyileşmesine yol açmıştır. Bu anayasal düzenlemelerden bazıları aşağıdaki şekilde ortaya konulabilir:

Bunlardan birincisi, ilçe sınırlarının yeniden belirlenerek yerinden yönetim esasına göre bir kanun yapılması suretiyle yerel yönetimlerin güçlendirilmesidir. Bu kanun Türklerle yerel yönetimlerde daha fazla siyasal katılım imkânı sağlamıştır.⁵⁵ İkincisi, AB, ABD ve AGİT gibi devletler ve uluslararası kuruluşlar denetiminde, etnik gruplardan hâkim, savcı, polis ve basın mensuplarının yetiştirilmesinin sağlanması ve azınlıklarla ilgili çok etnikli projelerin desteklenmesidir.⁵⁶ Üçüncüsü, ayrımcılığa son verilerek bütün etnik grupların kamu sektöründe çeşitli siyasal karar alma mekanizmalarında ve kamu kaynaklarına erişimde eşit temsillerinin sağlanmasıdır.⁵⁷ Dördüncüsü, azınlıkların önemli devlet kuruluşlarının temsilcilerinin seçimine ve kendileriyle ilgili anayasal ve yasal düzenlemelere "çift çoğunluk" ilkesi temelinde katılmalarına müsaade edilmesidir. Bu ilke azınlıklarla ilgili bir karar alınması durumunda hem parlamento salt veya nitelikli çoğunluğu sağlamayı, hem de azınlık mensubu milletvekillerinin çoğunluğunun oyunu almayı gerektirmektedir.⁵⁸ Beşincisi, Makedonya Parlamentosu bünyesinde çalışmalarını sürdüren "Etnik

1991-2001 yılları arasında gerçek anlamda çok uluslu bir özelliğe dönüştürülemediği. Bilakis uygulamada anayasanın daha çok iki milletli Makedon-Arnavut karakteri ağır basmıştır.

53 Bkz. Anayasanın 8. Maddesi ve 48. Maddesinin 1. Fıkrası ve 56. Maddenin 2. Fıkrası.

54 Schrameyer, a.g.e., s. 394.

55 Bkz. Ohri Çerçeve Anlaşması 3.1 ve 3.2. Maddeleri, Ekler C 2.1 ve 4.1 ve Anayasanın 114. ve 115. Maddeleri.

56 Ohri Çerçeve Anlaşması, Ekler C 5.2-5.4 ve C 6.1.

57 Ohri Çerçeve Anlaşması 4.1-4.3 ve 5.2 Maddeleri, Ekler C 5.1 ve 5.2 ve Anayasanın 8., 86., 104. ve 109. Maddeleri.

58 Ohri Çerçeve Anlaşması 4.3, 5.1 ve 5.2 Maddeleri, Anayasanın 69. Maddesinin 2. Fıkrası ve 77., 104., 109. ve 131. Maddeleri.

49 Schrameyer, a.g.e., ss. 390-392.

50 Burada da esasında gene ya doğrudan Arnavutların sosyal, dilsel ve siyasal durumlarını iyileştirmek için yapılan uygulamalar ya da bunların olumlu tali etkilerinin Türklerle yansımaları söz konudur.

51 Ustav na Republika Makedonija 2001, s.1., www.sfid.mk/comp_includes/webdata/documents/USTAV%20precisten%20tekst%20+.pdf, (03.01.2016).

52 2001 Anayasasının önsözünün önemli bir özelliği, Vlahların ve Romanların dünyada ilk kez bu metinde bir ülkenin kurucu unsurları olarak ismen anılmış olmalarıdır. Ancak anayasanın ilk bakışta aldatıcı olan bu keyfiyeti daha çok tek etnik gruplu bir karakter arz etmiş ve

Gruplararası İlişkiler Konseyinin "Toplumsal İlişkiler Komisyonu" şeklinde yeniden yapılandırılması ve geliştirilmesidir. Birinci kuruluşa iki üye ile temsil edilen Türkler ikinci kuruluşa beş üye vermişlerdir.⁵⁹ Altıncısı, ilk ve orta dereceli okullarda azınlıkların sahip oldukları ana dilde eğitim hakkının korunması ve güçlendirilmesidir. Ayrıca üniversitelerde Makedon olmayan öğrenci sayısı belli bir düzeye ulaşınca kadar kayıtlarda azınlık mensubu öğrencilere yönelik olarak uygulanan pozitif ayrımcılık ilkesine sadık kalınmasıdır.⁶⁰ Yedincisi, azınlık dillerinin kamusal alanda kullanılmasının ve belli başlı hukuki veya resmi belgelerin söz konusu dillerde düzenlenmesinin kolaylaştırılmasıdır. Ayrıca bir yerleşim yerinde nüfusları en az yüzde 20 olan azınlıkların ana dillerinin yerel yönetimlerde kullanılmaları sağlanmalıdır. Esasında 2001 öncesinde daha çok Arnavutlar için geçerli olan bu husus yasada yeniden bağlayıcı olarak formüle edilmiştir. Bunun haricinde bir yerel yönetimin yetkili kurulları karar aldığı taktirde nüfus içindeki oranları yüzde 20'nin altında olsa dahi azınlıkların ana dillerinin kamusal alanda (örneğin, devlet memurları ve halk arasında iletişim veya ilan dili olarak) kullanılmasına izin verilebilir.⁶¹ Sekizincisi, azınlık mensuplarının çoğunluğunun isteği ve yerel yönetimlerin onayıyla Makedonya Cumhuriyeti'ne ait amblemler ve sembollerin yanında azınlıkların ulusal sembollerinin kullanılması da serbesttir.⁶² Bu durum haliyle Türklerin çoğunlukta olduğu yerel yönetimlerde bulunan resmi dairelere Türk bayrağı asılmasını imkân dâhiline sokmuştur. Dokuzuncusu ise, Makedonya İslam toplumunun ve diğer din ve mezhep topluluklarının daha önceleri ayrıcalıklı bir konumda olan Makedonya Ortodoks Kilisesi ile hukuksal olarak eşit hale getirilmesidir.⁶³

Azınlık çoğunluk hakları bağlamında Ohri Çerçeve Anlaşması ve 2001 yılında yapılan anayasa değişikliklerinin getirdiği uygulamalar bir yandan hukuksal ve siyasal diğer yandan ise merkezi ve yerel yönetimler

açısından farklılıklar göstermektedir. Bu bağlamda uygulamada normatif açıdan üçlü bir sistemden söz edilebilir. Bu sistem birincisi, nüfus içindeki oranları yüzde 50'nin üzerindeki gruplar (Makedonlar), ikincisi, nüfus içindeki oranları yüzde 20'nin üzerindeki etnik gruplar (Arnavutlar) üçüncüsü ise, nüfus içindeki oranları yüzde 20'nin altında olan gruplar (Türkler ve diğer gruplar) ayrımına gitmektedir. Bu bağlamda genellikle Makedonya Türklerinin durumlarının ve sorunlarının bu ülkede yaşayan diğer küçük etnik grupların sorunlarıyla sıkı sıkıya bağlı olduğu tespiti yapmak mümkündür. Ayrıca Makedonya'da üçüncü büyük azınlık grubu olan Türkler bazı alanlarda diğer küçük etnik gruplara nazaran göreceli olarak daha fazla avantajlara sahiptirler.

Avrupa Birliği Üyelik Süreci

Ekonomik boyut dışlanacak olursa Makedonya Türklerinin genel durumlarının 2000'li ve 2010'lu yıllarda 1990'lı yıllarla karşılaştırıldığında birçok alanda hissedilir derecede iyileştiği tespiti yapmak mümkündür. Ancak bu durum sadece Ohri Çerçeve Anlaşması ve 2001 yılında yapılan anayasa değişikliğinin getirdiği bir sonuç değildir. Bu iyileşmenin ortaya çıkmasında; Makedonya ve AB arasında yaşanan yakınlaşma, Makedonya'nın AB'ye üyelik çabaları çerçevesinde birliğin azınlık haklarıyla ilgili düzenlemelerine riayet etmeye çalışması ve Brüksel'in buna uygun faaliyetleri de önemli bir rol oynamıştır. Makedonya ve AB arasında 2004 yılında imzalanan İstikrar ve Ortaklık Anlaşması yürürlüğe girdikten bir yıl sonra Brüksel, Üsküp'e söz konusu anlaşmanın ve Ohri Çerçeve Anlaşmasının uygulanmasında göstermiş olduğu başarı nedeniyle resmi "aday ülke statüsü" vermiştir. Makedonya Türklerinin yasal ve siyasal alanlarda pozitif yönde ilerlemeler kaydetmelerinde sadece 2000'li yılların ilk yarısında meydana gelen bu gelişmeler etkili olmamış bilakis bu dönemde ülkenin yaşamış olduğu siyasal ve toplumsal liberalleşmenin yaratmış olduğu olumlu atmosferin etkisiyle Türklerin kendi kimliklerini ve kültürel haklarını koruma ve yaşatma hususunda göstermiş oldukları bilinçlenme de önemli bir rol oynamıştır. Böylece kendi soyutlanmışlıklarını aşan Makedonya Türkleri, Makedonya toplumunun dikkatini daha fazla çeker bir duruma gelmiş ve sorunları ve beklentileri hakkında ülkede yaşayan diğer etnik grupların bilinçlenmelerinin yolunu açmışlardır. Sonuç olarak siyasal ve toplumsal gelişmelerin yaratmış olduğu bu sinerji Makedonya

59 Anayasanın 78. Maddesi.

60 Ohri Çerçeve Anlaşması 6.1 ve 6.3, Ekler C 6.2 ve Anayasanın 48. Maddesinin 4. Fikrasi.

61 Ohri Çerçeve Anlaşması 6.6 ve 6.8 Maddeleri ve Ekler C 8.2 ve Anayasanın 7. Maddesinin 4. Fikrasi.

62 Schrameyer, a.g.e., s. 393 ve 396, ayrıca bkz. Anayasanın sembollerin kullanımı düzenleyen 48. Maddesinin 1. Fikrasi ve amblemlerin kullanılmasıyla ilgili Ohri Çerçeve Anlaşmasının 7.1. Maddesi ve oldukça çetkin bir durum ortaya çıkaran bu uygulamanın yoruma açık olması geçmişte birçok çatışmaya neden olmuştur.

63 Anayasanın 19. Maddesinin 3. ve 4. Fikraları.

Türklerinin kültürel, siyasal ve dilsel bakımlardan örgütlenmelerine ve bu doğrultuda faaliyetlerini artırmalarına neden olmuştur. Bu süreç, Makedonya Türklerinin önemli bir kesiminde yerleşmiş eski korkuların yeni bir milli bilinçlenme lehine yavaş yavaş değişmesiyle sonuçlanacaktır.⁶⁴

Siyasal Sistemde Türk Partileri

Makedonya'da siyasal ve sosyal hayatın birçok alanında olduğu gibi siyasal partilerde de etnik bir parçalanmışlık söz konusudur. Bu ülkede günümüzde Türklerin kurmuş olduğu ve bu etnik grubun daha fazla hak elde edebilmesi için mücadele eden üç siyasal parti bulunmaktadır. Yugoslavya'nın son dönemlerinde ülkede yaşayan diğer etnik grupların çeşitli kuruluşlar hayata geçirdikleri bir dönemde, Makedonya Türkleri de 1990 yılında "Türk Demokratik Birliği" adında bir topluluk oluşturmuşlardır. Söz konusu tarihten iki yıl sonra "Türk Demokratik Partisi" (TDP) (Makedonca: Demokratska Partija na Turcite), adıyla partileşen bu kurum Makedonya'daki en eski Türk partisi durumundadır. Adnan Kâhil liderliğinde 1999 yılında "Türk Hareket Partisi" (THP) (Makedonca: Partija za Dviženje na Turcite) adıyla başka bir siyasal parti hayata geçirilmiştir. Son olarak 2006 yılında Erdoğan Saraç tarafından "Türk Milli Birlik Hareketi" (TMBH) (Makedonca: Dviženje za Tursko Nacionalno Edinstvo) adıyla üçüncü siyasal parti kurulmuştur.

Bu üç parti arasında ideolojik anlamda ve parti programları açısından pek bir farklılık bulunmamaktadır. Her şeyden önce Makedonya siyasal ve toplumsal hayatında kendilerini Türklerin menfaatleri doğrultusunda lobi yapan kuruluşlar olarak gören bu partiler, Türklerin bu ülkede diğer etnik gruplarla eşit haklara sahip olmaları için mücadele etmektedirler. Ayrıca Türklerin hukuksal, sosyal ve siyasal alanlarda karşılaştıkları sorunlara parmak basma ve bunların çözümüne katkıda bulunma bu partilerin faaliyet alanlarından bazılarıdır. Söz konusu partiler ayrıca bir yandan Makedonya'da hukuk devleti anlayışının yerleşmesini, temel insan haklarına ve demokratik prensiplere riayet etme gibi genel hukuk ilkelerini savunurlarken, diğer yandan da sosyal devlet anlayışının geliştirilmesi ve iş kanunlarının iyileştirilmesine katkı sağlamaya çalışmaktadırlar.⁶⁵ Ancak

⁶⁴ Christoph Giesel'in 18-22 Kasım 2015 tarihleri arasında Makedonya'da yapmış olduğu alan çalışması notlarından.

⁶⁵ Nedim Emin, Makedonya Siyasetini Anlama Kılavuzu, İstanbul, 2014, s. 52-56; Bi-

bu bağlamda vurgulanması gereken önemli bir husus Makedonya'nın en eski ve güçlü Türk partisi olarak TDP'nin Türklerin dilsel haklarının genişletilmesine özellikle Türkçenin kamusal alanda kullanılmasına büyük bir önem vermesidir.⁶⁶ Söz gelimi, TDP 1995 yılında Eğitim Bakanlığı tarafından Doğu Makedonya'da Jupa/Debar'da bulunan Türkçe sınıflarının "öğrenciler Türkçe konuşmuyorlar" gerekçesiyle kapatılması üzerine bu bölgede yıllarca devam eden protesto gösterileri düzenlemiştir. Velilerden çocuklarını okullara göndermemeleri istenmiştir. Hatta bu parti Eylül 1996'da 50 öğrenci velisi tarafından çocuklarına Türkçe eğitim imkânı sağlamak amacıyla başlatılan açlık grevlerini desteklemiştir.⁶⁷

Türklerin kurmuş oldukları partiler, Türk olmayan ve parlamentoda temsil edilen diğer büyük partilerle işbirliğine gitmektedirler. Bu durum Türk partilerinin 1990'lardan bu yana birbirleriyle rekabet halinde olan ("Makedonya Sosyal Demokratlar Birliği", İç Makedon Devrimci Örgütü" ve "Makedonya'nın Ulusal Birliği Demokratik Partisi") Makedon halk partileriyle gerek hükümette gerekse muhalefette çok yönlü işbirliğine neden olmuştur. Bu çerçevede nadir de olsa bazı Türk siyasetçilere Makedon partileri tarafından ulusal düzeyde milletvekilliği ve bakanlık gibi bir takım görevler verilmiştir (bkz. Tablo 2 ve Tablo 3).

yografi.net, Bir Porte: Güner İsmail, (03.07.2006), www.biyografi.net/kisiyrinti.asp?kisiid=3777, (20.01.2016), Biyografi.net, Adnan Kâhil, www.biyografi.net/kisiyrinti.asp?kisiid=3773, (20.01.2016), Biyografi.net, Kenan Hasip, www.biyografi.net/kisiyrinti.asp?kisiid=3770, (20.01.2016), Haberler.com, Erdoğan Saraç, Yeniden Makedonya TMBH'nin Genel Başkanı, 22.3.2015, www.haberler.com/erdogan-sarac-yeniden-makedonya-tmbh-nin-genel-7106516-haber/, (20.01.2016), İbrahim, Enes, Seçimlerin Ardından Makedonya'da Türkler, www.ufukderneği.org/v2/index.php/yazarlar/enes-ibrahim/52-secimlerin-ardindan-makedonya-da-turkler, (20.01.2016), Özlem, Kader, Makedonya Türklerinin Siyasi Durumuna İlişkin Bir Değerlendirme, 16.01.2015, www.batirakya.org/yazar/kader-ozlem/makedonya-turklerinin-siyasi-durumuna-iliskin-bir-degerlendirme.html, (20.01.2016), TDP, Makedonya Türk Demokratik Partisi'nin Tüzüğü, www.tdp.org.mk/index.php/parti/parti-tuezuegue.html, (20.01.2016), TDP, Makedonya Türk Demokratik Partisi Programı, www.tdp.org.mk/index.php/parti/parti-program.html, (20.01.2016), TDP, Makedonya Türk Demokratik Partisi Tarihçesi, www.tdp.org.mk/index.php/parti/tarihce.html, (20.01.2016), THP, Hakkında, 25.03.2015, www.turkhareketpartisi.org/v3/index.php/hakkinda, (20.01.2016), TMBH, Programa, tmbh.org.mk/mporpasu/?lang=en, (20.01.2016), TMBH, Statut, tmbh.org.mk/craryt/?lang=en, (20.01.2016), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Makedonya Türk Milli Birlik Hareketi/TMBH'nin Kurultayına Katıldık, 26.03.2015, turan.org.tr/makedonya-turk-milli-birlik-hareketi-tmbh-nin-kurultayina-katildik/, (20.01.2016).

⁶⁶ Aynı yerde.

⁶⁷ Gangloff Sylvie, The relations between Turkey and Macedonia: The incoherencies of a political partnership, <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-00583229/document>, (31.01.2016).

Tablo 2: Makedonya Parlamentosunda Görev Yapan Türk Milletvekilleri (1991-2016)

Dönem	Milletvekili	Parti	Büyük Koalisyon Ortağı
1991-1994	-	-	-
1994-1998	Güner İsmail (1994-1996) Kenan Hasipi	SDSM TDP	(Hükümet) SDA-IP*
1998-2002	-	-	-
2002-2006	Kenan Hasipi Gajur Saraç Adnan Kâhil	TDP TDP THP	SDSM (Hükümet) SDSM (Hükümet) VMRO-DPMNE (Muhalefet)
2006-2008	Kenan Hasipi Hadi Neziri	TDP TDP	VMRO-DPMNE (Hükümet) VMRO-DPMNE (Hükümet)
2008-2011	Kenan Hasipi	TDP	VMRO-DPMNE (Hükümet)
2011-2014	Kenan Hasipi Erdoğan Saraç	TDP TMBH	VMRO-DPMNE (Hükümet) SDSM (Muhalefet)
2014-2016**	Kenan Hasipi Enes İbrahim	TDP THP	VMRO-DPMNE (Hükümet) SDSM (Muhalefet)

Kaynak: Christoph Giesel tarafından oluşturulmuştur.

* Demokratik Hareket Partisi "İslâm Yolu" (Makedonca: Partija za demokratska akcija-Islamski pat PDA - I) Slav Müslümanlarının veya Boşnakların partisidir. Bu parti 1994 seçimlerinde küçük ortak olan TDP ile seçim ittifakı oluşturmuştur (krş, Sobranie na Republika Makedonija, Pratenički sostav: 1994-1998, sobranie.mk/demokratska-partija-na-turcite-vo-makedonija-partija-za-demokratska-akcija-islamski-pat.nspx, 20.01.2016). Aşırı derecede İslam birliği taraftarı olan Demokratik Hareket Partisi, Bosna-Hersek'te faaliyet gösteren Boşnak Demokratik Hareket Partisinin bir devamı niteliğindedir.

** Bir önceki dönem parlamentoda temsil edilmiş olan TMBH parti içi sorunlardan dolayı 2014 seçimlerine katılamamıştır (Ermin, a.g.e., ss.55-56).

Makedonya Türkleri 1991-2016 döneminde Makedonya Parlamentosunda toplam on iki milletvekili ile temsil edilmişlerdir. Bu milletvekillilerinden Kenan Hasipi her dönem TDP'den seçilen tek milletvekili olmuştur. Dikkat çeken diğer bir husus ise, TDP milletvekillerinin genellikle hükümeti oluşturan partiler içerisinde yer almalarıdır. THP ve TMBH partileri ise muhalefet kanadından temsil edilmişlerdir (bkz. Tablo 1). Günümüzde Makedonya Parlamentosunda biri hükümetten, diğeri muhalefetten olmak üzere toplam iki milletvekili görev yapmaktadır. Bu 123 milletvekilinden oluşan parlamentonun yüzde 1,63'ünü tekabül etmektedir. Türklerin son

nüfus sayımında ülke nüfusunun yüzde 3,85'ini oluşturdukları göz önünde bulundurulduğunda bu durum Ohri Çerçeve Anlaşmasının ön görmüş olduğu "azınlıkların kamusal alanda nispi temsili ilkesine" aykırılık sergilemektedir. Diğer yandan bu durum Türk partilerinin ve kuruluşlarının talep ettiği Türk azınlığın kamusal alanda, siyasal kurumlarda ve parlamentoda yüzde dört oranında temsili ilkesiyle de uyumamaktadır. Özellikle başta TDP olmak üzere Türk partileri mahalli idareler düzeyinde de çeşitli komisyonlarda temsil edilmektedirler. Hatta Türkler Plasniça ve Merkez Jupa gibi bazı yerleşim birimlerinde belediye başkanlıklarına sahiptirler.

Makedonya Türklerinin siyasal yaşamda yetersiz düzeyde temsil edilmelerinin siyasal, idari, hukuki bir çok nedeni olmasına rağmen en önemli neden hiç kuşkusuz Makedonya'daki mevcut seçim sistemidir.⁶⁸ Arnavutlar Batı Makedonya bölgesinde Türkleri kendi partilerini seçmeye zorlamaktadırlar.⁶⁹

68 Makedonya coğrafi anlamda altı seçim bölgesine- her seçim bölgesinden 20'şer milletvekili- ayrılmış olduğundan bu durum ülke geneline yayılmış olan Türklerin aleyhine işlemektedir. Makedonya seçim sistemi büyük partileri kayırmaktadır. Ayrıca ülke genelinde yüzde üçlük bir seçim barajının olması küçük azınlıkları parlamentoya milletvekili sokabilmek için büyük partilerle koalisyon yapmaya zorlamaktadır. Türkler bölgesel bazda değil ülke genelindeki büyüklükleri temelinde bir güçtür. Bu durumda bir Türk milletvekili adayı ancak ülke genelinde kendi soydaşlarından yeterince oy toplayabilir. Ancak günümüzdeki mevcut seçim çevrelerinden parlamentoya milletvekili sokabilmek için gerekli olan oyun alınması çok zordur. Bundan dolayı Türkler mevcut seçim sisteminin ve seçim çevrelerinin lağvedilerek tüm ülkenin tek bir seçim çevresi olarak kabul edilmesini ve açık liste usulü nispi temsil sisteminin uygulanmasını talep etmektedirler. Bu istek 2016 erken seçimleri öncesinde MATÜSİTEB tarafından ısrarlı bir şekilde gündeme taşınmıştır. Hatta bu bağlamda yapılan hesaplamalara göre 62.000 Türkün seçme hakkına sahip olduğu ülkede bir milletvekilinin seçilebilmesi için 9.000 oy alınması gerektiği göz önünde bulundurulduğunda parlamentoya yedi milletvekili sokulabileceği tespit edilmiştir. Ancak bunun tamamen kuramsal düzeyde bir yaklaşım olduğunu belirtmek gerekmektedir. Makedonya Türklerinin üç siyasal parti ile temsil edildiği dikkate alındığında, böyle bir durumda siyasal partiler arasında herhangi bir birleşme veya seçim ittifakı yapılmadığı takdirde evdeki hesabın çarşıya uymayacağı söylenebilir (Klein, Andreas ve Latifi Veton, Die Opposition gewinnt die Parlamentswahlen in Mazedonien, KAS-AI 10/2002, s. 74, www.kas.de/wf/doc/kas_1053-544-1-30.pdf?021111102454, (22.01.2016). Makedonya'da mahalli idareler seçimleri iki türlü çoğunluk seçim sistemine göre her dört yılda bir Mart ayının ikinci yarısında yapılmaktadır. Bir kimsenin birinci turda belediye başkanı olarak seçilebilmesi için kayıtlı seçmenlerin en az üçte ikisinin katıldığı seçimlerde oyların en az yüzde 50'sinden fazlasını alması gerekmektedir. Aksi takdirde en çok oy alan ilk iki aday arasında iki hafta içinde ikinci tura gidilmesi gerekmektedir. Belediye meclis üyeleri ise nispi temsil sistemine göre belirlenmektedir. Belediye meclisi üyelerinin sayısı ise 9-33 arasında değişimle birlikte belediyenin nüfusuna göre tespit edilmektedir. Ancak Makedonya Anayasasına göre on belediyeden oluşan ve özel bir konumu olan Üsküp Belediye Meclisi 45 üyeden oluşmaktadır (The Former Yugoslav Republic of Macedonia Municipal Elections 24 March 2013, http://www.osce.org/odihr/elections/99530/download=true, (31.01.2016).

69 Bu konuda ayrıntılı olarak bkz. Ellis Burcu Akan, Is it just a song that remains? Reflex-

Tablo 3: Makedonya Parlamentosu'nda Görev Yapan Türk Bakanlar (1991-2016)

Dönem	Bakan	Parti	İktidar Partisi/ Büyük Koalisyon Ortağı
1991-1994	Günec İsmail (1992-1994)	SDSM	SDSM
1994-1998	-	-	-
1998-2002	Adnan Kâhil (1999-2002)	THP	DA veya VMRO-DPMNE
2002-2006*	-	-	-
2006-2008	Adnan Kâhil	THP	VMRO-DMNE
2008-2011	Hadi Neziri	TDP	VMRO-DMNE
2011-2014	Hadi Neziri (2013'den günümüze)	TDP	VMRO-DMNE
2014-2016	Furkan Çako	TDP	VMRO-DMNE

Kaynak: Christoph Giesel tarafından oluşturulmuştur.

* TDP, SDSM ile kurmuş olduğu koalisyon hükümetinde Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakan Yardımcılığı görevini almıştır.

Makedonya Türkleri 1991-2016 döneminde kurulmuş olan hükümetlerde bakan düzeyinde temsil edilmişlerdir. Söz konusu dönemde Türkler toplam altı bakanlık almışlardır (bkz. Tablo 3). Bu bakanlardan 1992-1994 arasında görev yapan Günec İsmail bir Makedon partisi olan SDSM'den dolayısıyla Türk olmayan bir siyasal partiden seçilmiştir. Günec İsmail, Makedonya Kültür Bakanlığı gibi işlevsel bir bakanlık görevini yürütmüş birisi olmasına rağmen, 1998/1999 döneminden itibaren görev yapan bütün bakanlar bir bakıma Türkiye'deki devlet bakanlığına benzer bakanlıklarda hizmet vermişlerdir. Bu durum muhalifler tarafından Türklerin sözde bakanlık görevleri aldıkları şeklinde yorumlanarak eleştirilmiştir. Böylece küçük azınlık partileri bir yandan büyük partilere bağlanarak bir bakıma ödüllendirilirken, diğer yandan küçük partiler siyasal sitemle bütünleştirilmektedir. Bu aynı zamanda Makedonya'nın siyasal parti sisteminin uluslararası camiada göz doldurmasına da neden olmaktadır.

Diğer yandan Türk partileri büyük partilere vermiş oldukları destekten dolayı kendi üyelerinin bazı devlet projelerinden yararlanmasını sağlamaktadırlar. Ayrıca bu sayede Türklerin karşılaştıkları sorunların devlet yetkililerine daha hızlı bir şekilde ulaştırılması mümkün olmaktadır.

tions on Turkish minorities, de Munck, Victor C. / Risteski, Ljupcho (Der.), Macedonia: the political, social, economic and cultural foundations of a Balkan state, London, 2013, ss.136-161.

dır. Bu bağlamda güncel bir örnek vermek gerekirse TDP, hükümet bağlantılarını kullanarak Türk sivil toplum örgütleri veya bunların çatı örgütü olan MATÜSITEB'nin talebi doğrultusunda ihtiyaçların ve imkânların elverdiği ölçüde birçok proje için çeşitli fonlardan destek sağlamaya çalışmaktadır. Burada elde edilen başarı söz konusu Türk partileri için bir sonraki seçimlerde tekrar seçilmeyi garantilemektedir.⁷⁰

Türk Sivil Toplum Örgütleri

Makedonya Türkleri 1945-1991 yılları arasında çeşitli Sivil Toplum Örgütleri (STÖ) hayata geçirmiş olsalar da burada esas olarak 1990'dan sonra faaliyete başlamış olan STÖ'ler üzerinde durulacaktır.⁷¹ Makedonya Türkleri, 30'un üzerinde sivil toplum örgütünün katılımıyla Mart 2003'te Türk dernekleri arasında eşgüdümü ve işbirliğini sağlamak üzere "Makedonya Türk Sivil Toplum Teşkilatları Birliği" (MATÜSITEB) adında bir çatı örgütü kurmuşlardır.⁷² Kuruluş tarihleri tespit edilebilen toplam 49 STÖ'nün 42'si 2000'li yıllarda kurulmuş iken, sadece altı adet dernek 1990'lı yıllarda faaliyete geçmiştir. Bunların içinden ise beş adedinin kuruluş tarihi 1999 yılıdır. Makedonya'da Türkler tarafından kurulmuş olan STÖ'lerin ezici çoğunluğunun 2000'li yılların ikinci yarısında kurulduğu görülmektedir. MATÜSITEB'e üye olan derneklerden sadece Üsküp'te faaliyet gösteren Yeni Yol Derneği (1948) Yugoslavya döneminde faaliyete başlamıştır.⁷³ 2000'li yıllarda kurulmuş olan STÖ'lerin sayısındaki artışta hiç kuşkusuz Türklerin kendi kültür ve dillerini muhafaza etme hususunda göstermiş oldukları bilinçlenmenin yanı sıra, AB fonlarından proje koparabilmek maksadıyla kurumsallaşmaya gitme isteği de önemli bir rol oynamıştır.

70 Christoph Giesel'in 18-22 Kasım 2015 tarihleri arasında Makedonya'da yapmış olduğu alan çalışması notlarından.

71 Söz konusu STÖ'lerden bazıları ve kuruluş tarihleri aşağıdaki gibidir: Sebat Futbol Kulübü (1924), Üsküp Türkleri Yardım Cemiyeti (1939), Yücel Örgütü (1942), Zafer Kültür ve Spor Kulübü (1946), Murgovets Spor Kulübü (1947), Üsküp Türk Kültür ve Sanayi-i Nefise Cemiyeti (1948), Şevkat Derneği (1949), Türk Yazarlar Cemiyeti (1950), Yeni Yol Kültür ve Güzel Sanatlar Derneği (1966), Kardeşlik Kültür ve Güzel Sanatlar Derneği (1968), Altın Parmaklar Derneği (1976), Mermeri Futbol Kulübü (1977) ve İzvari Futbol Kulübü (1984). Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Necati Çayırli, Makedonya'da Türk Kimliği ve Kültürünün Korunmasında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü, Euroasian House, Dosya No. 3, Yıl 2016, ss.5-7, <http://www.eurasianhouse.net/upload/makedonyada-turk-kimligi-38292.pdf>, (01.02.2016).

72 MATÜSITEB'in amaçları için ayrıntılı olarak bkz. 30.01.2010 tarihli ve 31/98 No'lu MATÜSITEB Tüzüğü, <http://matusiteb.org.mk/matusiteb-tuzugu/>, (01.02.2016).

73 MATÜSITEB tarafından 11.02.2016 tarihli e-mektup ile verilen istatistikî bilgiler.

Tablo 4: Türk Derneklerinin Coğrafi Dağılımı 2016

Şehir/Kasaba	Adet
Üsküp	15
Gostivar	13
Radoviş	6
Kırçova	4
Resne	3
Kalkandelen	3
İştip	2
Yeni Doyran	2
Ustrumca	2
Debre	2
Pirlepe	2
Ustruga	2
Mavrova/Rostuše	2
Diğer*	7
Toplam	65

Kaynak: Fahri Türk tarafından oluşturulmuştur. [(<http://matusiteb.org.mk/teskilatlanma/matusitchin-faal-uyeleri/>), (01.02.2016)].

* Diğer kategorisinde yer alan STÖ'ler ise Valndova-Çalıklı, Manastır, Pehçova-Tsmik, Vasilovo-Gradoşor, Novak Merkez Jupa, Konçe, A. Koliçani Studeniçani gibi şehirlerde ve kasabalarda kurulmuştur.

MATÜSITEB'in istatistiki verilerine göre, Makedonya'da 2016 yılı itibarıyla toplam 65 STÖ bulunmaktadır. Bunlardan 58 adedi Türklerin yoğunluklu olarak yaşadıkları yerlerde kümelenmişlerdir. Bu STÖ'lerden 28 adedi, diğer bir ifadeyle yüzde 43,07'si Makedonya Türklerinin yüzde 29,6'sının yaşadığı Üsküp ve Gostivar şehirlerinde faaliyet göstermektedir (bkz. Tablo 4).

Tablo 5: Türk Derneklerinin Faaliyet Alanları 2016

Faaliyet Alanı	Adet
Eğitim, Kültür, Sanat ve Spor	24
(Sosyal) Kültür, Folklor ve Yardımlaşma	13
Kültür ve (Yardımlaşma)	7
Kadın	4
Sosyal Yardımlaşma	3
Mesleki	2
Gençlik/Eğitim	2
Çocuk/egitim	2
Diğer	2
Toplam*	59

Kaynak: Fahri Türk tarafından oluşturulmuştur (MATÜSITEB'nin 11.02.2016 tarihli e-mektup ile verdiği istatistiki bilgiler)

* Esasında MATÜSITEB'e kayıtlı STÖ'lerin sayısı 2016 yılı itibarıyla 65'tir. Bunların içinden altısının faaliyet alanı net bir şekilde tespit edilemediğinden bu tabloda dikkate alınmamıştır.

Tablo 5'e bakıldığında Makedonya'da kurulan Türk derneklerinin önemli bir bölümünün eğitim, kültür, sanat, yardımlaşma ve spor ağırlıklı kuruluşlar oldukları görülmektedir. Diğer bir ifadeyle bu ülkede faaliyet gösteren Türk derneklerinin yüzde 72,3'ü kültür, sanat, spor ve yardımlaşma konularına eğilmiş örgütlerdir. Az sayıda da olsa kadınlara (4), gençlere (2) ve çocuklara (2) hitap eden dernekler yok değildir (bkz. Tablo 5). Diğer yandan kadınların toplumsal hayattaki rollerinin artırılmasına ve kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasına gayret eden kadın dernekleri faaliyet göstermektedir. Bunlar arasında; Makedonya Türk Kadınlar Teşkilatı (1997), Türk Kadınlar Teşkilatı Hayat (1999) ve Derya Makedonya Türk Kadınlar Derneği (1999) gibi kadın dernekleri bulunmaktadır.⁷⁴

Makedonya'da MATÜSITEB'ye üye olmayan dernekler de bulunmaktadır. Bunlardan bazıları; Bahar Kültür Güzel Sanatlar Derneği (1990), Kınalı Kızlar Derneği (1990), Karacaoğlan Kültür Güzel Sanatlar Derneği (1993), Karabey Mahalle Derneği (1998), Türk Kadınlar Teşkilatı

⁷⁴ Çayırılı, Makedonya'da Türk Kimliği ve Kültürü, ss.10-11.

"Hayat" (1999) ve Makedonya Türkçe Medya Geliştirme Derneği (2001) şeklinde sıralanabilir.⁷⁵

Yukarıda ele alınan STÖ'ler içerisinde Türkçe eğitime ve bu alanda karşılaşılan sorunların çözümüne eğilen derneklerin ayrı bir önemi bulunmaktadır. Bunlar içerisinde ilk sırada anılması gereken dernek, 1997 yılında Gostivar'da Tahsin İbrahim tarafından faaliyete geçirilmiş olan "Abdülhakim Hikmet Doğan Eğitim Kültür ve Sanat Merkezi" (ADEK-SAM) adlı kuruluştur. Bu kuruluşun Türkçe eğitime vermiş olduğu destek uygulamaya koyduğu projelerde kendini göstermektedir: "[...] anaokullarından başlayarak ilkököl, lise ve üniversite seviyesine kadar Türk eğitim sorunlarının incelenmesi ve sorunlar hakkında çözüm üretilmesine gayret göstermektedir. Ayrıca Türk dili üzerine eğitim yapan okullara öğrenci temin etmek[...] Türkçe kurslarının düzenlenmesi gibi etkinlikler de gerçekleştirilmektedir. Atatürk Balkan Üniversitesinin kurulması [...] Makedonya eğitim sistemindeki Türklerin katılım oranı gibi tasarı ve hazırlanan raporlarla da dikkat çekmektedir."⁷⁶ Türkçeye verilen önem bağlamda anılması gereken diğer bir dernek ise Türkçe medya organlarının alt-yapılarının iyileştirilmesini amaçlayan "Makedonya Türkçe Medya Geliştirme Derneği" (MTMGD) adlı kuruluştur. Çevrimiçi gazeteciliği de teşvik eden MTMGD Ocak 2000'de faaliyete geçirilmiştir.⁷⁷

Sürelî Türkçe Yayınlar

Makedonya'da iki savaş arası dönemde toplam on bir gazete çıkarılmıştır. Bu ülkede 1918-1941 yılları arasında Arap harfleriyle Türkçe olarak Hak, Hak Yolu, Işık, Sada-yı Millet, Mücadele, Yeni Vakit ve Doğru Yol gibi gazeteler çıkarılmıştır.⁷⁸ Bu dergilerde genelde dini içerikli haberlere ve makalelere yer verilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Makedonya'da Latin harflerinde ilk Türkçe gazete 1944 yılında Şükrü

Ramo tarafından çıkarılan Birlik Gazetesi adlı matbuattır. Türkler tarafından 1944-1991 yılları arasında çeşitli gazete ve dergiler yayımlanmış olsa da maddi sıkıntılar yüzünden bu yayınların ömürleri kısa olmuştur. 2000'li yılların başına gelindiğinde Birlik gazetesi ile Sevinç ve Tomurcuk dergilerinin yayın hayatına son verilmiştir.

Tablo 6: Türkçe Gazeteler 1919-1941

Adı	Kurucu/Editör	Faaliyet Yılı/Dili	Tür/Süre
Rehber	Kazım Emin	1919-1920/Türkçe	Haftada iki kere/gazete
Uluvvat	-----	1919-1919/Türkçe	Haftalık/ kadın dergisi
Hak	Hasan Sabri	1920-1924/Türkçe	Haftada altı kez/gazete
Hak Yolu	Hasan Sabri	1924-1925/Türkçe	Haftada altı kez/ gazete
Mücadele	-----	-----/Türkçe	Haftada altı kez/gazete
Sosyalist Fecri	Ferit Bayram	1921/Türkçe	Aylık/İşçi Partisi gazetesi
Yeni Vakit	Ziya Yusuf Smailagiç	1925/Türkçe	Haftada iki kere/gazete
Sada-yı Millet	Aleksander Bukviç	1927-1929/---	Haftada iki kere/Yugoslavya Radikal Partisi gazetesi
Işık	Dimitriya Anastasiyevič-Taşula	1927-1929/---	Haftada üç kere/Demokrat Birliği gazetesi
Doğru Yol	Feyzi Hacıhamziç	1937/Türkçe ve Sırpça-Hırvatça	Haftalık/dini gazete

Kaynak: Fahri Türk tarafından künyesi verilen makaleye istinaden oluşturulmuştur. (Fahri Kaya, Makedonya'da Türkçe Yayın Hayatı, Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı, Bilgi Şöleni Bildiriler, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, ss.253-258).

1919-1937 yılları arasında Türkçe veya Türkçe/Sırpça-Hırvatça olarak dokuz adet gazete bir adet ise dergi yayınlanmıştır. Bu gazetelerin yayımlandıkları zaman aralığına bakılacak olursa Sırp-Hırvat Krallığı döneminin baskı ortamı yüzünden kısa süreli oldukları görülmektedir. Bu gazetelerden hiçbirini İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra varlığını koruyarak günümüze ulaşacak kadar uzun soluklu olamamıştır (bkz. Tablo 6).

75 Çayırli, Makedonya'da Türk Kimliği ve Kültürünün Korunmasında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü, ss.9-12.

76 Çayırli, Makedonya'da Türk Kimliği ve Kültürü..., ss.10-11.

77 Çayırli, Makedonya'da Türk Kimliği ve Kültürü..., s.12.

78 Necati Demir ve Nuray Kayadibi, Makedonya'dan Uzanan Türkçe Bir Köprü: Köprü Dergisi, Journal of World of Turks (JfWT), Vol. 4, No.3 /2000, s.10, http://www.dieweldderturken.org/index.php/JfWT/article/viewFile/399/demir_kayadibi, (09.02.2016).

Tablo 7: Türkçe Gazeteler ve Dergiler 1944-2016

Adı	Kurucu/Editör	Faaliyet Yılı/Dil	Tür/Süre
Birlik Gazetesi*	Şükrü Ramo	1944-2003/Türkçe	Haftalık/gazete
Yeni Kadın	Ratka Karahasan	1949-1950/Türkçe	Dört ayda bir/ kadın dergisi
Pionir	Mahtmut Demir, İsmail Tevfik ve Necati Zekeriya	1950-1951/Türkçe	Aylık/çocuk gazetesi
Sevinç	Necati Zekeriya, Nusret Diyo Ülkü, Hasan Mercan, Aysa Mehmet, Fahri Ali ve Enver Ahmet	1951-2003/Türkçe	Aylık/ çocuk dergisi
Tomurcuk	Necati Zekeriya Nusret Diyo Ülkü, Hasan Mercan, Aysa Mehmet, Fahri Ali ve Halise Hasan	1957-2003/Türkçe	Aylık/çocuk dergisi
Sesler	İlhami Emin, Fahri Kaya, Necati Zekeriya, Şükrü Ramo, Süreyya Yusuf, Hasan Mercan, Alaettin Tahir, Suat Engüllü, Avni Abdullah ve Fahri Ali	1968-2004/Türkçe	Aylık/dergi
İzler	Nesrin Kupa ve Hasan Mercan	1967-1968/Makedonca, Türkçe ve Arnavutça	---/Edebiyat sanat ve kültür dergisi
Vardar	Burhan Sait	1994-1998/---	Aylık/dergi
El-Hilal	Mehmet Zeki İbrahim ve Nizam Reşit	1987/Makedonca Türkçe ve Arnavutça	İki ayda bir/İslami kültür ve haber gazetesi
Zaman	Selim Çoraklı ve İlhami Emin	1994- Günümüz/Türkçe ve Makedonca	Gazete/haftalık
Dere	Namık Efendi Derneği	2003-2005/Türkçe	Dergi/3 ayda bir
Ufuk	Enes İbrahim ve Sezen Seyfullah	2009-Günümüz/Türkçe	İki ayda bir /dergi
Köprü	Leyla Şerif Emin	2002-Günümüz/Türkçe	Dergi/3 ayda bir
Yeni Balkan	Mürteza Suloca	2003-Günümüz/Türkçe	Gazete/haftalık
Hikmet Dergisi	Fadıl Hoca (ADEKSAM)	2003-Günümüz/Türkçe	İlmi Araştırma Dergisi/6 ayda bir

Kaynak: Fahri Türk tarafından aşağıdaki kaynaklardan derlenen bilgilere istinaden oluşturulmuştur. (Fahri Kaya, "Makedonya'da Türkçe Yayın Hayatı", Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni Bildiriler, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, ss.258-273, İpek Yıldız, Makedonya'dan Gelen Türk Sesi: Hikmet Dergisi, Zeitschrift für die Welt der Türken ZfWT, Vol. 1, No.2, 2009, s.204. <http://www.dieweltdertuerken.org/index.php/ZfWT/article/viewFile/60/yildiz>, (14.02.2016), <http://www.ufukderneği.org/ufuk-dergisi.html>, (14.02.2016).

* 1944 yılında iki haftada bir çıkarılan bu gazete 1960'lı yıllarda haftalık olmuş, 1970'lerde ise haftada üç kez yayınlanmaya başlanmıştır.

1944 yılından sonra çıkarılan Türkçe matbuat içinde çocuk dergilerinin ve gazetelerinin önemli bir yer edindiği görülmektedir. Bu dergiler içinde Sevinç, Tomurcuk ve Sesler 2000'li yılların başına kadar yayın hayatını sürdürmüştür. Ancak ne yazık ki 2000'li yıllardan sonra gelenekselleşmiş olan bu dergiler kapatılmıştır (bkz. Tablo. 7).

Makedonya'da günümüzde Türkçe yayınlanan iki önemli gazete Yeni Balkan ve Zaman Makedonya'dır. Başlı, "Makedonya Türklerinin sesi" olmak iddiasıyla 2004 yılında kurulmuş olan Yeni Balkan gazetesi çekmektedir. Bu gazete bir bakıma 2003 yılında yayın hayatına son veren Birlik gazetesinin devamı olarak görülmektedir. İlk Kosova'da Yeni Dönem gazetesiyle birlikte basılmaya başlanan Yeni Balkan daha sonra Üsküp'te çıkarılmaya başlanmıştır. Diğer yandan 2010 yılında gazeteye aynı adı taşıyan bir yayınevi kurulmuş, 2011 yılında ise Makedonya Haber Ajansı yayın hayatına merhaba demıştır. 2012 yılına gelindiğinde Yeni Balkan Medya Grubu artık televizyon programları, belgeseller ve diziler yapan bir basın-yayın organı durumuna yükselmiştir. Haftalık olarak çıkarılan Yeni Balkan gazetesinin tirajı 2.000'dir. Otuz kişinin istihdam edildiği Yeni Balkan gazetesinin TRT-Avaz ve Anadolu Ajansı ile resmi düzeyde işbirliği mevcuttur.⁷⁹

Makedonya'da Türkçe yayınlanan diğer bir gazete ise 1994 yılında kurulmuş olan "Zaman Makedonya" adlı gazetedir. Bu gazete bünyesinde 2015 yılı itibarıyla tam, yarı-zamanlı veya stajyer statüsünde on bir kişi çalışmaktaydı. Zaman Makedonya'nın tirajı söz konusu dönemde 1.600 idi.⁸⁰ Toplam 16 sayfadan oluşan bu gazetenin on sayfası Makedonca altı sayfası ise Türkçe olarak çıkarılmaktadır.⁸¹

Makedonya'da günümüzde yayın hayatına devam eden bir diğer dergi ise 2009 yılında çıkmaya başlayan Ufuk dergisidir. Bir yıl kadar üç ayda bir çıkarılan bu dergi 2010 yılından itibaren okuyucusuyla iki ayda bir buluşmaya başlamıştır. Bir edebiyat ve kültür dergisi olan Ufuk, Türkçenin

79 Alban Tartari, Turkish traditional media in Kosovo, Macedonia and Albania, The First International Conference on Communications and Media Studies, "Global Information and National Cultures", 29-30th May, Prishtina, 2015, ss.85-86.

80 Tartari, a.g.e., s.86. Gangloff "Zaman Makedonya'nın tirajını 2011 yılı itibarıyla 6.500 olarak vermektedir (Gangloff, a.g.e., s.11).

81 Gangloff, a.g.e., s.11.

korunmasına ve yaşatılmasına gayret etmektedir. Diğer bir dergi ise 2009 yılında aylık olarak yayınlanmaya başlanan "Kardelen" adlı çocuk dergisidir. Bu dergi Türk çocuklarına okullarda ücretsiz olarak dağıtılmaktadır. Esasında bu dergi Makedonya'da Türkçeyi korumak ve yaşatmak amacıyla başlatılan bir proje çerçevesinde çıkarılmaktadır.⁸²

Türkçe Radyo ve Televizyon

Günümüzde Makedonya Türklerinin sahip oldukları Türkçe işitsel ve görsel yayın organları oldukça yetersizdir. Makedonya'nın ilk Türkçe radyosu 1944 yılında Vranovça'da yayın hayatına başlayan ve yayın süresi 15 dakika olan radyo idi.⁸³ Diğer yandan 1945 yılında Makedonya Radyo ve Televizyonu (MRTV) kurulduğunda günlük 25 dakikalık bir Türkçe radyo programı yayınlanmıştır. Bu programın on dakikalık bölümü haber 15 dakikası ise müzik yayınlarından ibaretti.⁸⁴ Makedonya Radyosunda 1967 yılında kurulan Türkçe bölümünün başına İlhami Emin adlı bir Türk getirilmiştir. Emin'den sonra sırasıyla Emine Adem (1974) ve Nedim Abbas (1992) bu görevi ifa etmişlerdir. Bu tarihten itibaren günlük 30 dakika yayın yapan radyonun programları da çeşitlenmiştir. Bir yıl sonra yayın süresi 15 dakika artırılan radyoda, hafta sonları birer saatlik gençlik ve çocuk programları yayınlanmaya başlamıştır. Sonraki dönemde yayın süresi 120 dakikaya çıkarılmıştır. 1990'lı yılların hemen başında yayın süresi önce 210 dakikaya daha sonra ise 240 dakikaya yükseltilmiştir. 1991'den sonra yayın politikası değişen radyo Türk tarihi ve kültürü gibi konularda program yapımına ağırlık vermeye başlamıştır. 1993 yılında Türkçe yayın süresi günlük beş saate yükseltilmiştir. Bu radyo TRT ile yoğun bir ilişki içindedir.⁸⁵

Makedonya'nın bağımsızlığından sonra özel radyoculuk sektörünün ivme kazanmasıyla birlikte Gostivar'da 2012 yılından bu yana varlığını devam ettiren Rumeli-FM adlı özel bir radyo kurulmuştur. Daha sonraları

2000-2005 yılları arasında Makedonya Türkleri tarafından Üsküp, Gostivar ve İstip gibi şehirlerde ve kasabalarda hayata geçirilmiş olan Süper-FM, Dost-FM, Turka-FM, Habeş-FM ve Vrapçište-FM gibi radyolar maalesef kelebek ömürlü organlar olarak medya tarihine geçmiştir. Bu dönemde Gostivar bölgesi adeta Makedonya Türk radyoculuğunun kalb-gâhi durumuna gelmiştir.⁸⁶

Tablo 8: Görsel ve İşitsel Türkçe Yayın Organları

Adı	Kuruluş Yılı	Kuruluş Yeri
Türkçe Radyo	1944-1947	Köprülü-Vranovça
MRTV (Türkçe radyo yayını)	1967- Günümüz	Üsküp
MRTV (Türkçe TV yayını)	1969- Günümüz	Üsküp
Balkan FM	2012- Günümüz	Gostivar

Kaynak: Fahri Türk tarafından oluşturulmuştur (Gayur Şeh, Makedonya'da Türkçe Radyo ve Televizyon Programları, Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni Bildiriler, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, ss.309-311, Purde ile yapılan görüşme).

Makedonya'da Türkçe televizyon ise 1969 yılında ayda iki kez yayınlanan 15'er dakikalık programlarla başlamıştır. Bundan bir yıl sonra programların yayın sıklığı ayda dörde çıkarılmıştır. Bir süre sonra yayınlar önce haftada iki, daha sonra ise üç kez yapılmaya başlanmıştır. Yayın sıklığı 1980'li yıllarda haftada beş güne çıkarılırken, 1990'lı yılların başından itibaren ise yayımlar haftanın yedi günü yapılmaya başlanmıştır.⁸⁷ Örneğin, 1989 yılında MRTV'de Türkçe ve Arnavutça haftada 130'ar dakikalık programlar yayınlanmıştır. MRTV-2'de yayınlanan Türkçe televizyon programlarının süresi 2000 yılına gelindiğinde haftalık 370 daki-

82 Tartari, a.g.e., ss.86-87.

83 Baskın Oran, Balkan Türkleri Üzerine İncelemeler, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 48, No.1-4/1993, s.135.

84 Reyhan Rahman, Makedonya'da Türk Azınlık ve Makedonya-Türkiye İlişkileri, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012, s.26.

85 Gayur Şeh, Makedonya'da Türkçe Radyo ve Televizyon Programları, Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni Bildiriler, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s.310.

86 Gostivar 2005-2007 yılları arasında bir Türk radyosundan yoksun kalsa da, 2007 yılında Furkan Purde'nin girişimleriyle bu şehirde faaliyet gösteren bir Arnavut radyosu olan Pro-FM ile anlaşmaya varılmak suretiyle bu radyo bünyesinde günlük beş saat Türkçe yayın yapılması hususunda anlaşmaya varılmıştır. Söz konusu programlar Pro-FM'nin vergi borçlarını ödeyememesi yüzünden 2009 yılında kapatılmaya kadar devam etmiştir. Böylece Gostivar bölgesi bu kez 2009-2012 yılları arasında Türkçe radyodan mahrum kalmıştır. Daha sonra İlker Yusuf'un girişimleriyle 2012 yılında günümüzde hâlen yayın hayatını sürdüren Balkan-FM adında 24 saat Türkçe yayın yapan bir radyo kurulmuştur (Furkan Purde ile yapılan görüşme).

87 Şeh, a.g.e., s.311.

kaya çıkarılmıştır.⁸⁸ Türkçe televizyon programları 2002 yılından itibaren MRTV-2 adlı devlet televizyonunda her gün 15.30-18.00 saatleri arasında yayınlanmaya başlanmıştır.⁸⁹

Makedonya makamlarının 1998 yılında vermiş olduğu 57 adet özel televizyon lisansının 20'si azınlık dillerinde yayın yapan televizyonlardı. Gene aynı yıl verilen 80 adet özel radyo lisansının ise 26'sı azınlık radyoları tarafından alınmıştı.⁹⁰ Bu veriler ışığında günümüzde yerel düzeyde Türkçe yayın yapan sadece Balkan-FM adlı özel bir radyonun bulunduğu dikkate alındığında, bu ülkedeki Türk televizyonculuğunun ve radyoculuğunun içler acısı durumu net bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Makedonya'da faaliyet gösteren Türkçe basın-yayın organları ciddi sorunlarla karşı karşıyadırlar. Özellikle MRTV, Yeni Balkan ve Zaman gazeteleri haricindeki basın çalışanları fahri olarak görev yapmaktadırlar. Ayrıca Türkçe medya organlarının en önemli sorunu finansmandır. Türkçe yayın yapan basın kuruluşlarına yeterli miktarda reklam verilmediğinden önemli bir parasal kaynağın eksikliği söz konusudur. Bunlardan başka medya çalışanlarının eğitimlerini iletişim fakültelerinde almamış olmaları yapılan yayınların kalitesini etkilemektedir. Ayrıca Türk medya organlarının Makedonya Devleti'nden ciddi oranda maddi yardım alamamaları ve radyoların yaptıkları frekans başvurularının kabul edilmemesi bu kuruluşların yaşadığı diğer önemli sorunlardır.⁹¹

Kamusal Alanda Türkçe

Makedonya Anayasasına ve Ohri Çerçeve Anlaşmasına göre günümüzde Makedonya'da bulunan 83 belediyeden dördünde [Plasniça (%97,2), Merkez Jupa (%80,2), Vraneştiça (%20,9) ve Mavrova-Rostuşe (%31,1)] Türklerin nüfus içindeki oranları yüzde 20'nin üzerinde olduğundan Türkçe resmi dil statüsündedir. Buna karşılık Türkçe nüfus için-

deki oranları yüzde 20'nin altında olan dört belediyede [Gostivar (%9,9), Vrapçište (%12,3), Çayır (%6,9) ve Studeniçani (%19,0)] ise belediye meclislerinin almış olduğu kararlar doğrultusunda resmi kullanımdaki dildir (bkz. Tablo 9). Çayır ve Gostivar'da Türklerin nüfusu yüzde onun altında olsa bile "dillerin geleneksel olarak kullanım" ilkesinden hareketle belediye meclislerinin almış olduğu kararlar doğrultusunda Türkçeye "resmi kullanımdaki dil" statüsü verilmiştir. Günümüzde Türklerin on bir belediyede yüzde onun, on belediyede ise yüzde beşin üzerinde oldukları düşünüldüğünde Türkçe gerekli girişimlerde bulunulduğu zaman bu yerel idarelerin belediye meclislerinin alacağı birer kararla resmi kullanımdaki dil olabilecektir. İbrahim Murat hâlihazırda Türkçenin resmi kullanımda olduğu belediyelerin Arnavutlar tarafından yönetildiğini vurgulayarak, Makedonya Türklerinin seçimlerde Makedon partileri yerine Arnavut partilerini desteklemek suretiyle bu ülkede 25 belediyede Türkçenin resmen kullanılmasını sağlayabileceklerini savunmaktadır.⁹² Üsküp'e bağlı Çayır Belediye Meclisinin 2014 yılında almış olduğu bir karar, belediye sınırları içerisinde Türkçenin kamusal alanda kullanılmasının önünü açmıştır. Bu kararın alınmasından sonra Türkçe bu bölgede 100 yıl aradan sonra tekrar resmi dil statüsü kazanmıştır.⁹³

Her ne kadar Ohri Çerçeve Anlaşması Türkçenin kamusal alanda kullanılmasını kolaylaştırmış olsa da, kimi zaman yerel yönetimlerin keyfi uygulamaları çerçevesinde Türkçenin resmi hayattaki varlığı tehlikeye girebilmektedir. Örneğin, Gostivar ve Tetova'nın Arnavut Belediye Başkanı 1997 yılında Türklerin nüfuslarının yüzde 20'nin altında olduğu gerekçeyle belediye sınırları içinde Türkçenin kamusal alanda kullanılmasını yasaklamıştı. Diğer yandan DTP bu kararın yetersiz delillere dayandığını ve Azınlıkları Koruma Çerçeve Konvansiyonuna aykırı olduğunu vurgulayarak bu düzenlemeye karşı çıkmıştı. Çünkü bu konvansiyon azınlık dillerinin sayısal üstünlüğe bakılmaksızın geleneksel olarak konuşulduğu bölgelerde kamusal alanda kullanılabileceği ilkesinin altını çizmektedir.⁹⁴

88 Friedman V. A., Macedonia Language Situation, Keith Brown (Ed.), Encyclopedia of Language and Linguistics, Elsevier, Second Edition, Oxford, 2006, Vol. 7, s.355, <http://home.uchicago.edu/~vfridm/Articles/194Friedman06.pdf>, (18.02.2016).

89 Necati Çayır, Günümüz Makedonya Türkleri, s.27., Balkan Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği, <http://www.balturk.org.tr/gunumuz-makedonya-turkleri/>, (04.02.2016).

90 Friedman, a.g.e., s. 355.

91 Balkan-FM Radyosu Genel Yayın Yönetmeni Furkan Purde ile Makedonya'da Türk Medyası üzerine 11 Ocak 2016 tarihinde Edirne'de yapılan görüşme.

92 İbrahim Murat, Makedonya'da Türkçenin Zorlu Yolculuğu, Yeni Balkan Gazetesi, 07.09.2015, <http://www.yenibalkan.com/kose-yazilari/makedonyada-turkcenin-zorlu-yolculugu-h4446.html>, (19.02.2016).

93 Makedonya'da Türkçe resmi dil oldu, Sabah 02.03.2014, <http://www.sabah.com.tr/marmara/2014/03/02/makedonyada-turkce-resmi-dil-oldu>, (11.02.2016).

94 Gangloff, a.g.e., s.10.

Tablo 9: Türkçenin Resmi Dil ve Resmi Kullanımdaki Dil Statüsüne Sahip Olduğu Yerler 2016

Belediyeler	Türkçe Resmi Dil (Türklerin nüfusu % 20'nin üzerinde)	Resmi Kullanımdaki Dil (Türklerin nüfusu % 20'nin altında)	Yasal Dayanak
Plasniça	X	—	Anayasa, Ohri Çerçeve Anlaşması
Merkez Jupa	X	—	Anayasa, Ohri Çerçeve Anlaşması
Vranjeştica	X	—	Anayasa, Ohri Çerçeve Anlaşması
Mavrova Rostuče	X	—	Anayasa, Ohri Çerçeve Anlaşması
Gostivar	—	X	Anayasa, Ohri Çerçeve Anlaşması
Vrapçiste	—	X	Anayasa, Belediye Mec- lisi
Çayır	—	X	Anayasa, Belediye Mec- lisi
Studenica	—	X	Anayasa, Belediye Mec- lisi

Kaynak: Fahri Türk tarafından künyesi verilen makaleye istinaden oluşturulmuştur. (İbrahim Murat, Makedonya'da Türkçenin Zorlu Yolculuğu, Yeni Balkan Gazetesi, 07.09.2015, <http://www.yenibalkan.com/kose-yazilari/makedonyada-turkce-nin-zorlu-yolculugu-h4446.html>, (19.02.2016).

Makedonya Türk Azınlığı ve Türk Hükümetleri

Esefle belirtilmelidir ki, Türk hükümetleri 1990'lardan günümüze Makedonya Türklerini haklı davalarında yeterli düzeyde desteklemekten kaçınmışlardır. Söz gelimi, Türkiye, Türkçenin eğitim dili yapılması, bazı yerleşim yerlerinde Türkçenin resmî dil olarak kabul edilmesi ve Türklerin kamu sektöründe hakkaniyete uygun şekilde temsil edilmesi gibi hususlarda yürütülen faaliyetlere açık destek vermekten imtina etmektedir. Hatta Türk siyasiler daha da ileri giderek her fırsatta Makedonya yönetiminin Türk azınlığa vermiş olduğu haklardan övgüyle söz etmektedirler. Türk hükümetleri özellikle DTP liderlerinin "Türlere Makedonya'da soykırım uygulandığı" yolunda yapmış oldukları açıklamalara karşı temkinli olmayı tercih etmektedirler. Örneğin, Türkiye Cumhuriyeti Üsküp Büyükelçiliği, Sekizinci Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın 1993 yılında

Makedonya'ya yapmış olduğu ziyaret vesilesiyle TDP yetkililerine bu etkinlikte siyasal mesaj verme hakkı tanınmayacağını bildirmişlerdir. Bu bağlamda başka bir örnek vermek gerekirse, Türk hükümetinin Makedonya Türklerinin 1997 yılında Gostivar'da Arnavut bayrağıyla birlikte Türk bayrağını göndere çekmesine göstermiş olduğu tepki dile getirilebilir.⁹⁵

Makedonya Türkleri Adalet ve Kalkınma Partisinin (AKP) genelde Balkanlar'da özeldir ise Makedonya'da izlemiş olduğu ümmetçi politikalarından olumsuz yönde etkilenmektedir. Burcu Alkan Ellis göre, AKP hükümeti Makedonya Türklerinin Arnavutlarla işbirliği yapmalarına destek vermektedir. Makedonlara ve Arnavutlara karşı dengeli bir politika izleyen AKP bu ülkede faaliyet gösteren Türk partilerine ise gereken desteği vermekten kaçınmaktadır. Bu bağlamda daha önceki Türk hükümetlerinin izlemiş olduğu soydaş odaklı dış politikadan ümmet eksenli dış politikaya geçiş önemli bir rol oynamıştır. Türk dış politikasında Makedonya'da sayısal olarak fazla ve etkili olan Müslüman Arnavutlar, daha küçük bir etnik grup olan soydaş Türklerle nazaran daha önemli olarak değerlendirilmekte ve mevcut politikalar bu parametreler doğrultusunda şekillendirilmektedir.⁹⁶

Diğer yandan Türkiye Makedonya'ya Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) kanalıyla çeşitli gelişme yardımları yapmaktadır. Ancak gene de bazı alanlarda temkinli davranılmaktadır. Örneğin, Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu, Makedonya Radyo ve Televizyon Kurumuna maddi açıdan ciddi yardımlar yapsa da Türk hükümetleri özel sektörde faaliyet gösteren işitsel yayın organlarına gereken maddi desteği vermemektedir. Makedonya'da özel sektör medya organlarının TİKA'dan yardım talepleri "medyaya yardım yapılması yasaktır." gerekçesiyle reddedilmektedir. Diğer yandan Makedonya'yı ziyaret eden resmi Türk görevlilerinin Türk medya organlarını ziyaret etmeleri manevi bir destek olarak yorumlanmaktadır.⁹⁷

TİKA'nın Türkçeye Verdiği Destek

Türkiye'nin 2007 yılından bu yana izlemiş olduğu kültür dış politikaları çerçevesinde 26 Mart 2010 tarihinde Üsküp'te Yunus Emre Kültür Merkezi açmıştır. İlk kültür merkezinin 2009 yılında Bosna'da faaliyete

⁹⁵ Gangloff, a.g.e., s.11.

⁹⁶ Ellis, a.g.e., s.147.

⁹⁷ Balkan-FM Radyosu Genel Yayın Yönetmeni Furkan Purde ile Makedonya'da Türk Medyası üzerine Edime'de 11 Ocak 2016 tarihinde yapılan görüşme.

geçtiği dikkate alınırsa, hemen bir yıl sonra Üsküp'te başka bir kültür merkezinin açılması bu ülkeye verilen önemin göstergesidir.⁹⁸ TİKA, Türkoloji Projesi haricinde Makedonya'da faaliyet gösteren ilk ve orta dereceli okullara destek vermektedir. Bu bağlamda Üsküp'te bulunan Tefeyyüz İlköğretim Okulunun (2007) camları yenilenmiş ve Makedonya Filoloji Fakültesi bünyesinde faaliyet gösteren Türkoloji Bölümüne 200'den fazla temel başvuru kaynağı (2008) bağışlanmıştır. Diğer yandan 2011 yılında aynı ülkede Otle, Ropaltse ve Likova köylerinde bulunan okullar tadil edilmiştir. Başka bir TİKA projesi kapsamında ise, Üsküp Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne ek bina yapılmıştır.⁹⁹ TİKA Makedonya'nın Kırçova şehrinde "Kırçova Gayret Kültür Eğitim ve Yardımlaşma Derneği" bünyesinde Türkçeyi yeniden canlandırma gayesiyle 2008 yılında Türkçe kursları düzenlemeye başlamıştır.¹⁰⁰

TİKA Türkçe eğitimi teşvik etmek amacıyla MATÜSİTEB ile 2005-2006 eğitim-öğretim yılında bir öğrenim bursu programı başlatmıştır. TİKA Makedonya'da Türk STÖ'lerinin bir çatı örgütü olan bu kurumla birlikte hareket ederek 2007-2008 eğitim-öğretim yılında 60 ilköğretim ve 40 üniversite öğrencisine burs sağlarken, bir sonraki eğitim döneminde ise 70'i ilköğretim 45'i ise yükseköğretim olmak üzere toplam 115 öğrenciye öğrenim bursu vermiştir.¹⁰¹ Makedonya'da okuyan Türk öğrencilere verilen bu burslar günümüzde hâlen devam etmektedir.

TİKA 2009 yılında Makedonya Radyo ve Televizyonu bünyesinde 40 yıldan bu yana Türkçe yayın yapan Türkçe Redaksiyon Bölümüne bilgisayar, kamera vb. teknik araç-gereç yardımı yapmıştır. Bir yıl sonra ise Makedonya Radyo ve Televizyon Kurumu ile azınlıklara yönelik Türkçe, Arnavutça, Ulahça Romanca ve Sırpça-Hırvatça yayın yapan Makedonya Radyosunun üçüncü program servisi, radyo stüdyosu ile MRTV-2 televizyonu servisinin yenilenmesi ve donanım desteği sağlanması hususunda anlaşmaya varılmıştır.¹⁰²

Sonuç

Yukarıda Makedonya Türklerinin günümüzde dahi ulusal düzeyde kendilerine ait basın yayın organlarının olmadığı ortaya konulmuştur. Türkler 1944-2005 yılları arasında uzun ömürlü olmayan Türkçe gazeteler ve dergiler çıkarmışsalar da günümüzde yayınlanan az sayıdaki Türkçe gazete ve dergi bu ülkede Türkçenin etkinliğini sağlamaktan uzaktır (bkz. Tablo 7). Makedonya'da günümüzde az sayıda düşük tirajlı Yeni Balkan, Hikmet, Köprü, Ufuk ve Zaman gibi gazetelerin ve dergilerin Türkçe olarak yayınlanması yetmez. Bu gazetelerin sayılarının ve kalitelerinin artırılması gerekmektedir. Makedonya'da Türklere ait ulusal düzeyde 24 saat yayın yapan hiçbir özel televizyon ve radyo kanalının bulunmaması içler acısıdır. Makedonya Radyo ve Televizyon Kurumunda verilen programların yayın süreleri, kaliteleri ve dil düzeyleri yetersizdir. Mutlaka 24 saat Türkçe yayın yapan radyo ve televizyon kanalları kurulmalıdır.

Türkiye, Makedonya Türklerine gereken desteği vermekten özenle imtina etmektedir. Üsküp'ün ülkesinde yaşayan azınlıklara verdiği desteğin yeterli olduğunu düşünen Ankara, Türklerin Makedonya devletini rahatsız edebilecek taleplerine resmen destek vermekten kaçınmaktadır. Özellikle AKP döneminde soydaş odaklı politikadan vazgeçilerek ümmetçi bir anlayışa geçilmesiyle birlikte Ankara'nın Makedonya Türklerine verdiği destek Arnavutların gölgesinde kalmıştır. Diğer yandan son dönemde Türkiye Türkçesi kurslarının açılmış olması bölgeyle Türkiye'nin dilsel ve kültürel anlamda birbirlerine daha da yakınlaşmasını sağlayacaktır.

Günümüzde Makedonya'da Türkçenin bütün eğitim-öğretim kurumlarında kullanılamaması ciddi bir eksikliklerdir. Ancak bunun için Makedonya Türklerinin milli bir bilinç etrafında safları sıklaştırmaları gerekmektedir. Türk seçkinler Makedonca yerine kendi ana dillerinde eğitime önem vermelidirler. Bu esasında bir zihniyet değişikliği olması gerektiğine işaret etmektedir.

Makedonya'daki mevcut duruma diğer Balkan ülkeleriyle karşılaştırmalı olarak bakıldığında esasında bu ülkede ana dilde eğitime yasal olarak herhangi bir engelin bulunmadığı görülmektedir. Örneğin, Bulgaristan'da milyonlarca Türkün anadilinde eğitim hakkından mahrum olduğu ve Bul-

98 Fahri Türk, *Türk Kültür Dış Politikası, Paradigma Akademi Yayınları*, İstanbul, 2014, s. 60.

99 Türk, a.g.e., s. 68.

100 Türk, a.g.e., ss. 76-77.

101 Türk, a.g.e., s. 79.

102 Türk, a.g.e., s. 162.

gar makamlarının Türkçe yer adlarını bile değiştirdiği düşünüldüğünde, Makedonya'da yaşayan 77.959 Türkün Türkçe eğitiminin bulunması ve Türkçeyi kamusal alanda sorunsuz bir şekilde kullanması demokratik kurumlara ve normlara bağlılığın önemini göstermektedir. Buradaki asıl sorun Makedonya Türklerinin hâlihazırda idarede, basın-yayında, medyada ve eğitim kurumlarında Türkçenin tam olarak kullanılmasını sağlayacak maddi ve insan kaynaklarından yoksun olmalarıdır.

Kaynakça

- Abbas Zerrin Bedri, Makedonya'da Türklerin Eğitimi (1912-1996), Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Söleni Bildiri Kitabı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, ss.283-300.
- Akan Ellis Burcu, Is it just a song that remains? Reflections on Turkish minorities, de Munck, Victor C. ve Risteski, Ljupcho (Der.), Macedonia: the political, social, economic and cultural foundations of a Balkan state, London, 2013, ss.136-161.
- Ankara'dan Balkanlara yakın takip, Cumhuriyet, 12.07.1991, s.8, <http://www.cumhuriyetarsivi.com/reader/reader2.xhtml?newsId=3263612&pageNo=8&home=%2Fkatalog%2F192%2Fsayfa%2F1991%2F7%2F12%2F8.xhtml>, (10.02.2016).
- Balkan-FM Radyosu Genel Yayın Yönetmeni Furkan Purde ile Makedonya'da Türk Medyası üzerine 11 Ocak 2016 tarihinde Edirne'de yapılan görüşme.
- Balkan Savaşlarından Günümüze Kadar Makedonya'da Yaşayan Türklerin Toplumsal, Ekonomik, Kültür-Eğitim Durumu ve Göçler, ss.63-74, Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi VII, Makedonya Yugoslavya (Kosova) Türk Edebiyatı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997.
- Biyografi.net, Bir Portre: Güner İsmail, 03.07.2006, www.biyografi.net/kisiyrinti.asp?kisiid=3777, (10.01.2016).
- Biyografi.net, Adnan Kahil, www.biyografi.net/kisiyrinti.asp?kisiid=3773, (20.01.2016).
- Biyografi.net, Kenan Hasip, www.biyografi.net/kisiyrinti.asp?kisiid=3770, (20.01.2016).
- Changes in ethnic structure in Macedonia after emigration of Turkish minority, s.1-11, <http://epc2008.princeton.edu/papers/80013>, (09.02.2016).
- Çayırli Necati, Günümüz Makedonya Türkleri, <http://www.balturk.org.tr/gunumuz-makedonya-turkleri/>, ss.1-28, (31.01.2016).
- Çayırli Necati, Makedonya'da Türk Kimliği ve Kültürünün Korunmasında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü, Euroasian House, Dosya No. 3, Yıl 2016, ss.1-16, <http://www.eurasianhouse.net/upload/makedonyada-turk-kimligi-38292.pdf>, (01.02.2016).
- Çayırli Necati, Makedonya Türkleri, Yeni Türkiye, Yıl 9, Sayı 53-54, Eylül Ekim 2013, ss.2468-2490.
- Demir Necati ve Kayadibi Nuray, Makedonya'dan Uzanan Türkçe Bir Köprü: Köprü Dergisi, Journal of World of Turks (ZfWT), Vol. 4, No.3 /2000, s.10, http://www.dieweltuertuerken.org/index.php/ZfWT/article/viewFile/399/demir_kayadibi, (09.02.2016).

- Devlet iradesi olmadan Makedonya'daki Türklerin eğitim sıkıntıları çözüme ulaşamaz, http://mk.zaman.com.tr/mk-tr/newsDetail_openPrintPage.action?newsId=3950, (11.02.2016).
- Durmuş Aynur, Makedonya Türkleri ve Eğitim Dünü ve Bugünü, <http://aynurdu.blogcu.com/makedonya-turklerinde-egitim-dunu-ve-bugunu/11702804>, (31.01.2016).
- Emin Nedim, Makedonya Siyasetini Anlama Kılavuzu, İstanbul, 2014, ss. 52-56.
- Friedman V. A., Macedonia Language Situation, Keith Brown (Ed.), Encyclopedia of Language and Linguistics, Elsevier, Second Edition, Oxford, 2006, Vol. 7, ss.354-356, <http://home.uchicago.edu/~vfriedm/Articles/194Friedman06.pdf>, (18.02.2016).
- Haberler.com, Erdoğan Sarac, Yeniden Makedonya TMBH'nin Genel Başkanı, 22.3.2015, www.haberler.com/erdogan-sarac-yeniden-makedonya-tmbh-nin-genel-7106516-haberi/, (20.01.2016).
- Gangloff Sylvie, The relations between Turkey and Macedonia: The incoherencies of a political partnership, <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-00583229/document>, (31.01.2016).
- Giesel Christoph, 18-22 Kasım 2015 tarihleri arasında Makedonya'da yapılan alan çalışması notları.
- Hayber Abdülkadir, Makedonya'da Üniversite Düzeyinde Türkçe Öğretimi, Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, ss.301-307.
- İbrahim Enes, Seçimlerin Ardından Makedonya'da Türkler, www.ufukdernegi.org/v2/index.php/yazarlar/enes-ibrahim/52-secimlerin-ardindan-makedonyada-turkleri, (20.01.2016).
- Kahl Thede, Ethnische Gruppen in der Republik Makedonien und ihre demographischen Eigenschaften, Schubert, Gabriella (Der.), Makedonien. Prägungen und Perspektiven, Wiesbaden, 2005.
- Kaya Fahri, Makedonya'da Türkçe Yayın Hayatı, Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı, Bilgi Şöleni Bildiriler, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, ss.258-273.
- Kayadibi Nuray, Makedonya'da Türkçe Eğitim, Devlet İki Aylık Fikir ve Kültür Dergisi 09.08.2014, http://devlet.com.tr/makaleler/y51-MAKEDONYADA_TURKCE_EGITIM.html, (11.02.2016).
- Kiselinovski Stojan, Ethnic Changes in Republic of Macedonia 1913-1995, Skopje, 2000.
- Klein Andreas ve Latifi Veton, Die Opposition gewinnt die Parlamentswahlen in Mazedonien, KAS-AI 10/2002, ss. 73-89, www.kas.de/wf/doc/kas_1053-544-1-30.pdf?021111102454, (22.01.2016).
- Makedonya Devlet İstatistik Kurumu, http://www.stat.gov.mk/PrikaziPoslednaPublikacija_en.aspx?id=54, (03.02.2016).
- Makedonya Türk Milli Birlik Hareketi, Statut, tmbh.org.mk/ctaryt/?lang=en, (20.01.2016).
- Makedonya Türk Milli Birlik Hareketi /TMBH'nin Kurultayına Katıldık, 26.03.2015, www.turan.org.tr/makedonya-turk-milli-birlik-hareketi-tmbh-nin-kurultayina-katildik/, (20.01.2016).
- Makedonya Türk Demokratik Partisi Tarihçesi, www.tdp.org.mk/index.php/parti/tarihce.html, (20.01.2016).
- Makedonya'da Türkçe resmi dil oldu, Sabah 02.03.2014, <http://www.sabah.com.tr/marmara/2014/03/02/makedonyada-turkce-resmi-dil-oldu>, (11.02.2016).
- MATÜSITEB tarafından 11.02.2016 tarihli e-mektup ile verilen istatistiki bilgiler.
- Murat İbrahim, Makedonya'da Türkçenin Zorlu Yolculuğu, Yeni Balkan Gazetesi, 07.09.2015, <http://www.yenibalkan.com/kose-yazilari/makedonyada-turkce-nin-zorlu-yolculugu-h4446.html>, (19.02.2016).
- Oran Baskın, Balkan Türkleri Üzerine İncelemeler (Bulgaristan, Makedonya, Kosova) Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 48, No. 1-4 (1993), ss. 121-149.
- http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/48/1/9_baskin_oran.pdf, (31.01.2016).
- Özlem Kader, Makedonya Türklerinin Siyasi Durumuna İlişkin Bir Değerlendirme, 16.01.2015, www.batitrakya.org/yazar/kader-ozlem/makedonya-turklerinin-siyasi-durumuna-iliskin-bir-degerlendirme.html, (20.01.2016).
- Pezo Edwin, Zwangsmigration in Friedenszeiten? Jugoslawische Migrationspolitik und die Auswanderung von Muslimen in die Türkei (1918-1966), Oldenbourg Verlag, München, 2013.
- Rahman Reyhan, Makedonya'da Türk Azınlık ve Makedonya-Türkiye İlişkileri, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012.
- Seewann, Gerhard ve Dippold, Péter (Der.), Bibliographisches Handbuch der ethnischen Gruppen Südosteuropas, Cilt. 1-2, München, 1997.
- Şeh Gayur, Makedonya'da Türkçe Radyo ve Televizyon Programları, Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni Bildiriler, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, ss.309-315.
- Schrammeyer, Klaus, Änderungen der makedonischen Verfassung nach dem Ochrider Rahmenvertrag vom 13.8.2001, Südosteuropa Mitteilungen 4/2001, ss. 390-399.
- Sobranie na Republika Makedonija, Pratenički sostav: 1994-1998, sobranie.mk/demokratska-partija-na-turcite-vo-makedonija-partija-za-demokratska-akcija-islamski-pat.nspcx, (20.01.2016).

- Tartari Alban, Turkish traditional media in Kosovo, Macedonia and Albania, The First International Conference on Communications and Media Studies, "Global Information and National Cultures", 29-30th of May, Prishtina, 2015, ss. 79-94.
- The Former Yugoslav Republic of Macedonia Municipal Elections 24 March 2013, <http://www.osce.org/odihr/elections/99530?download=true>, (31.01.2016).
- Türk Fahri, Türk Kültür Dış Politikası, Paradigma Akademi Yayınları, İstanbul, 2014.
- Türk Hareket Partisi, Hakkında, 25.03.2015, www.turkhareketpartisi.org/v3/index.php/hakkında, (20.01.2016).
- Turkish Language Education Day Observed in Macedonia, The Macedonian English Language News Agency, 21.12.2015, <http://www.independent.mk/articles/25678/Turkish+Language+Education+Day+Observed+in+Macedonia>, (03.02.2016).
- Urgent resolution to the education problems of Turks in Macedonia, <http://www.hurriyetdailynews.com/urgent-resolution-to-the-education-problems-of-turks-in-macedonia-necessary.aspx?pageID=438&n=urgent-resolution-to-the-education-problems-of-turks-in-macedonia-necessary-2001-07-13>, (31.01.2016).
- Ustav na Republika Makedonija 1991, www.sobranie.mk/WBStorage/Files/UstavnaRmizmeni.pdf, (03.01.2016).
- Yahya Kemal Kolejleri, <http://www.ykc.edu.mk/tr/hakkımızda-okullarımızın-tarihçesi>, (18.02.2016).
- Yıldız İpek, Makedonya'dan Gelen Türk Sesi: Hikmet Dergisi, Zeitschrift für die Welt der Türken ZfWT, Vol. 1, No.2, 2009, ss.203-206, <http://www.dieweltdertuerken.org/index.php/ZfWT/article/viewFile/60/yildiz>, (14.02.2016).

Çevrimiçi Kaynaklar

- <http://matusiteb.org.mk/teskilatlanma/matusitebin-faal-uyeleri/>, (01.02.2016).
- <http://minorityrights.org/minorities/turks-3/>, (01.02.2016).
- <http://www.makedonyadakiuniversiteler.com/makedonyada-turkce-egitim.html>, (11.02.2016).
- <http://www.internationalvisionuniversity.com/vizyon-universitesi-kurulus-amaci>, (12.02.2016).
- <http://strugauniversitesi.com/index.html>, (12.02.2016).

- <http://www.makedonyamituniversity.com/makedonya-mit-universitesi-bolumleri.html>, (12.02.2016).
- <http://www.ufukderneği.org/ufuk-dergisi.html>, (14.02.2016).
- <http://www.kirilmetodiuniversity.com/turkce-egitim-firsati.html>, (12.02.2016).
- <http://www.makedonyadaegitim.com.tr/fon-universitesi-bolumleri.html>, (12.02.2016).
- http://ibu.edu.mk/?page_id=33, (12.02.2016).
- http://ibu.edu.mk/?page_id=126, (12.02.2016).

Kanunlar, Anlaşmalar, Tüzükler ve Programlar

- Amendments to the Constitution of Republic of Macedonia, [http://eudo-citizenship.eu/NationalDB/docs/MAC%20Const%20Amendments%20IV-XVIII%20\(English\).pdf](http://eudo-citizenship.eu/NationalDB/docs/MAC%20Const%20Amendments%20IV-XVIII%20(English).pdf), (11.02.2016).
- Constitution of Republic of Macedonia, <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/mk/mk014en.pdf>, (11.01.2016).
- Makedonya Devlet İstatistik Kurumu, http://www.stat.gov.mk/PrikaziPoslednaPublikacija_en.aspx?id=54, (03.02.2016).
- Law on Local Election of Republic of Macedonia, <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/UNTC/UNPAN017744.pdf>, (11.01.2016).
- Ohrid Framework Agreement, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/the_former_yugoslav_republic_of_macedonia/framework_agreement_ohrid_130801_en.pdf, (11.01.2016).
- Makedonya Türk Demokratik Partisi'nin Tüzüğü, www.tdp.org.mk/index.php/parti/parti-tuezuegue.html, (20.01.2016).
- Makedonya Türk Demokratik Partisi Programı, www.tdp.org.mk/index.php/parti/parti-program.html, (20.01.2016).
- Makedonya Türk Millî Birlik Hareketi Programa, tmbh.org.mk/nporpama/?lang=en, (20.01.2016).
- MATÜSITEB Tüzüğü, <http://matusiteb.org.mk/matusiteb-tuzugu/>, (01.02.2016).

KOSOVA TÜRK AZINLIĞI VE TÜRKÇE

Fahri TÜRK *

Sencar KARAMUCHO **

Kosova Türkleri Yugoslavya döneminde, 1951 yılında Prizren'de Doğru Yol Derneğini hayata geçirerek kendi sivil toplum örgütlerini meydana getirmeye başlamışlardır. Türklerin siyasal, kültürel ve eğitim alanlarında çeşitli haklara kavuştukları bir dönemde Yugoslav hükümeti, 1974 yılında anayasa değişikliğine giderek cumhuriyeteki bütün azınlıkların faydasına olacak şekilde yeni bir dil yasası kabul etmiştir. Bu yasa değişikliği Sırbistan'a bağlı Kosova Özerk Bölgesi'nde Türkçeyi, Arnavutça ve Sırpçanın yanında resmi dil haline getirmiştir. Bu gelişmeyi müteakiben 1977 yılında Türkçenin yerel kuruluşlarda kullanılmasının önünü açan bir dil kanunu kabul edilmiştir. Bu değişiklikte birlikte Kosova'da yaşayan Türkler kamusal alanda kendi anadillerini kullanma hakkı elde ettikleri gibi, Türkçe nüfus cüzdanları da almışlardır.

Kosova Arnavutları Sırbistan'dan bağımsız olmak için mücadeleye başlayınca Slobodan Miloseviç Kosova Özerk Bölgesi'nde Sırpları politikasını uygulamaya koymuştur. Bu politikanın bir sonucu olarak Türkçe eğitim yasaklanmıştır. Diğer yandan Soğuk Savaş sonrası dönemde Kosova Türkleri eğitim, kültür ve dil alanlarında elde edilmiş haklarını korumak amacıyla "Türk Demokrat Birliği" adında bir örgüt oluşturmuşlardır. Bu birlik 2000'li yılların ilk yarısında partileşerek "Kosova Demokratik Türk Partisi" adını almıştır. 2001 yılında Kosova Cumhuriyeti Anayasası oluşturmak için çalışmalara başlandığında 1974 Anayasası ile elde edilmiş olan "Türkçenin resmi dil statüsü" yeni anayasada yer alma-

1 * Doç. Dr. Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-mektup: fahriturk11@gmail.com

2 ** Kosova Cumhuriyeti Acil İşler ve Kurtarma Müdürlüğü, E-mektup: karamucos@hotmail.com

miştir. Yani Kosova Türkleri bu geçiş sürecinde dil kullanma gibi önemli bir anayasal haklarını kaybetmişlerdir. Bu gelişmelerden sonra 2006 yılında kabul edilen yeni dil yasasında da Kosova Türkleri kaybettikleri bu statüyü tekrar kazanamamışlardır. Bu yeni dil yasası Türkçenin resmen sadece Prizren Belediyesi sınırları içerisinde kullanılmasına izin vermiştir. Ancak daha sonra yürütülen mücadele sonunda 2015 yılında kabul edilen bir yasayla Türkçenin kamusal alanda kullanılmasına müsaade edilmiştir.

Bu bölümün amacı Türkçenin hangi şartlar altında resmi dil statüsünü kaybettiğini ortaya koymaktır. Kosovalı Türk seçkinlerin Türkçenin resmi dil statüsünü kaybetmesi karşısındaki tutumları görüşme yönteminden yararlanılarak açıklanacaktır. Ancak bu bağlamda belirtilmelidir ki, bu görüşmeler esnasında seçkinler özellikle Türk hükümetlerinin Türkçenin resmi dil statüsünü kaybetmesiyle ilgili sorulara net cevaplar vermekten kaçınmışlardır. Bu bağlamda özellikle Kosova Demokratik Türk Partisi ve Ankara hükümetlerinin Kosova'da Türkçenin resmi statüsünü kaybetmesinde oynadıkları roller açıklanmaya çalışılacaktır.

Kosova Türkleri

Kosova, 1369 yılında yapılan Kosova Meydan Muharebesi'nden sonra Osmanlı idaresine girmiş ve 1912 yılında Balkan Savaşlarına kadar tam 543 yıl Türklerin hâkimiyetinde kalmıştır. 1912 ilâ 1951 yılları arasında yani Yugoslavya Krallığı döneminde Türkçe eğitim yasaklanmış ve Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra 1951 yılında tekrar başlamıştır. Yugoslavya, Josip Broz Tito tarafından "kardeşlik ve birlik" parolası adı altında çok etnikli ve federal bir devlet olarak kurulmuştur. Bu yüzden bu devletin kurucu babaları bütüncül ve kapsayıcı bir Yugoslav kimliği meydana getirmek için büyük gayret sarf etmişlerdir. Bu amaçla sosyal ve ekonomik farklılıkları azaltmak için ortak dil ve kültür oluşturma doğrultusunda politikalar izlenmiştir. Yugoslav idarecilerin Türk azınlığa uygulamış olduğu sistemli baskılar azınlık mensuplarının Türkiye'ye göç etmelerine yol açmıştır. Diğer yandan Kosova Türk azın-

lığı Yugoslav devletin kurucu unsuru olarak görülmemiştir.³ Tito rejiminin Arnavutluk'la iyi ilişkiler geliştirme niyeti ve ülkesinde yaşayan Arnavutları Yugoslav devletine daha sıkı bağlama politikası yüzünden Kosova Türkleri etnik bir grup olarak tanınmamış ve Türkçenin kamusal alanda kullanılması yasaklanmıştır. Ancak Kosova Türkleri Yugoslavya ve Arnavutluk arasındaki ilişkiler 1951 yılında enikonu bozulduktan sonra resmen azınlık olarak tanınmıştır. Bu dönemde İç İşleri Bakanı Rankoviç Kosova Türklerine büyük bir baskı uygulamaya başlamıştır. Bu baskılar sonucu 1956-1960 yılları arasında çok sayıda Kosova Türkü, Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır.⁴

Türklerin uğradıkları baskıların tamamı federal hükümetlerin icraatlarından kaynaklanmıyordu, Kosova Arnavutları, bu ülkede yaşayan Türkleri 1947 yılında çıkarılan "Soyadı Yasasının" ardına sığınarak asimile etmeye çalışmışlardır. Soyadlarının yeniden yazılması sürecinde birçok Türk ailesi asli soyadlarını alamamışlar dolayısıyla kendi milli kimliklerine ters düşen soyadlarını kabul etmek durumunda kalmışlardır.⁵ Bu yasaya göre Türkler, Arnavutça soyadları almaya zorlanıyordu. Söz gelimi Tatar (Türkçe)= Tatar(i) (Arnavutça), Hafız (Türkçe)= Hafız(i) (Arnavutça) olurken Sıratlı (Türkçe)=Seratliyu (Arnavutça) şeklini alıyordu. Diğer yandan Kosova Türkleri 1930'lu yıllarda ise Sırpça soyadları kabul etmek durumunda kalmışlardır.⁶

3 Cem Topsakal ve Bedrettin Koro, Kosova'da Yaşayan Türkçe Eğitim, Bay Yayınları, Prizren, 2007, s.31.

4 Baskın Oran, Balkan Türkleri Üzerine İncelemeler, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 48, No.1-4/1993, s.143.

5 Altay Suroy Recepoğlu, Kosova'nın Türk Dernekleri ve Kuruluşları 1951-2006, Siprint Yayınevi, Prizren, 2007, s.6-7.

6 Oran, a.g.e., s.143-144.

Tablo 1: Kosova Türkleri

Yıl	Nüfus	Genel Nüfus İçindeki Yüzde
1948	1.320*	0,2
1953	34.590	4,2
1961	25.764	2,7
1971	12.244	1,0
1981	12.513	0,8
1991	10.445	0,5
2006	8.400	0,4
2011	18.948	1,0

Kaynak: Koro, Kosova Türkçe Eğitiminde Gelişmeler, s.16 ve http://www.ethnopoliticalmap-ks.com/demographic?eth=al_sr_tr_ba_ro_as_eg_go_me_oh_oth&lang=En#filters, (22.04.2014).

*Recepoglu'na göre bu rakam 1953 yılıyla karşılaştırıldığında oldukça düşüktür. Bunun nedeni Yugoslavya'da yapılan ilk nüfus sayımında Türklerin kendilerini Arnavut olarak yazdırmış olmalarıdır.

Tablo 1'de Kosova Türklerinin nüfusunun 1948 ilâ 1991 yılları arasında gittikçe azaldığı görülmektedir. Diğer yandan Suroy ve Recepoglu Yugoslavya nüfus sayımlarının güvenilir olmadığını vurgulamaktadır. Hatta Recepoglu 1971 ve 1981 nüfus sayımlarının güvenilirliğine de şüpheyle yaklaşılması gerektiğini savunmaktadır. Ona göre, 1981'de Türklerin nüfusu 37.000 idi.⁷ Yugoslavya'da 1953 yılında yapılan nüfus sayımında Türklerin sayısı 254.000 iken, Kosova'da yaşayan Türklerin nüfusu ise 34.583 kişi olarak belirlenmişti.⁸ Diğer bir ifadeyle Yugoslavya genelinde yaşayan Türklerin yüzde 13,6'sı Kosova'nın payına düşüyordu.

Yukarıda vurgulandığı gibi, 1951'de Yugoslavya'da Türklerin varlığı resmen tanındıktan sonra karma okullar bünyesinde Türkçe sınıflar açılmıştır. Türkçe eğitimin kabul edilmesinden sonra, Prizren, Priştine, İpek, Mitroviça ve Gilan gibi şehirlerde kültürel alanda faaliyet gösteren sivil toplum örgütleri kurulmaya başlanmıştır. Diğer yandan Priştine Radyosu Türkçe programlar düzenlemeye başlamıştır.⁹ Böylece Kosova Türkleri, 1951 yılında Prizren'de "Doğru Yol", Priştine'de ise "Yeni Hayat" ve

7 Altay Suroy Recepoglu, Kosova'da Türk Olmak, Özel Yayın, Prizren, 2006, s.40.

8 Recepoglu, Kosova'nın Türk Dernekleri..., s.8.

9 Altay Suroy Recepoglu, Kosova Türk Toplumunun ve Üyelerinin Hakları, Özel Yayın, Prizren, 2005, s.9.

"Aşık Ferki" adlarında üç adet kültür derneği kurmuşlardır. Bunlardan ikincisinin adı daha sonra "Gerçek" olarak değiştirilmiştir.¹⁰ Doğru Yol Derneği, "Doğru Yol" adında bir dergi çıkarmıştır. Bu gelişmeleri müteakiben 1969 yılında Prizren'de "Tan" adlı ilk Türkçe gazetesinin iki haftada bir çıkmasına izin vermiştir. Bu gazete 1970 yılından sonra ise haftada bir kez yayımlanmaya başlamıştır. 1999 yılında Tan gazetesinin yayın hayatına son verilmiştir.¹¹ Ayrıca Tan Yayınevi; "Çevren" (1973), "Boncuk" (1975), "Kuş" (1979), "Çığ" (1990) ve "Yarın" (1990) adlarında çeşitli çocuk ve gençlik dergileri yayınlamıştır.¹² Türkler 1970'li yıllarda Yugoslavya Cumhuriyeti'nin kurucu unsurlarından biri olarak addedildiğinden yapılan anayasa değişiklikleri sonucunda temel hak ve hürriyetlerden daha fazla yararlanmaya başlamışlardır.

Tablo 2: Kosova'da Kurulan Türk Kültür Dernekleri

Adı	Kuruluş Yılı	Kuruluş Yeri
Doğru Yol Türk Kültür ve Sanat Derneği*	1951	Prizren
Yeni Hayat**	1951	Priştine
"Zafer" Kültür ve Güzel Sanatlar Derneği	1951	Gilan
"Yeni Gün" Kültür ve Güzel Sanatlar Derneği	1951	İpek
"Birlik" Kültür ve Güzel Sanatlar Derneği	1951	Mitroviça
"Aşık Ferki" Kültür ve Sanat Derneği	1959	Mamuşa

Kaynak: Recepoglu, Kosova'nın Türk Dernekleri ve Kuruluşları 1951-2006, s.55-64.

* Bu dernek 1971 yılından itibaren Doğru Yol Kültür ve Sanat Dergisi adında süreli bir yayın çıkarmaya başlamıştır. Dergi 1977 yılından itibaren ise "Esin" adıyla yayımlanmaya devam etmiştir.

**Bu derneğin adı 1969 yılında "Gerçek Kültür ve Güzel Sanatlar Derneği" olarak değiştirilmiştir.

Tablo 2'de yer alan derneklerin haricinde 1990'lı yıllardan sonra birçok bilimsel, ticari (meslek odaları kuruluşları) ve düşünce (Atatürkçü Düşünce Dernekleri) derneği kurulmuştur.¹³

10 Oran, a.g.e., s.145.

11 Recepoglu, Kosova'nın Türk Dernekleri, s.9-10.

12 Zülküf Oruç, Balkanlarda Türk Olmak, Vadi Yayınları, Ankara, 2013, s.205.

13 Bu konuda ayrıntılı olarak bkz. Recepoglu, Kosova'nın Türk Dernekleri, s.65-100.

Priştine'de "İttifak" (1992), Prizren'de "Sesimiz" (1996), "Balkan" (1999), "Yeni Dönem" (1999) ve "Demokrasi Ufku" (2001) adlı gazeteler yayımlanmaya başlanmıştır. Diğer yandan kesintili de olsa Türkçe radyo ve televizyon yayınları da faaliyete geçirilmiştir. Şöyle ki, 1951 yılında Priştine Radyosunda günde yedi saat Türkçe yayın başlamış ve bu yayınlar 1999 yılına kadar kesintisiz devam etmiştir. Gene aynı tarihe kadar Priştine Televizyonunda günlük 30 dakikalık haber ve haftalık 30 dakikalık çocuk programı yayınlanmıştır. Bunlardan başka Mitroviça Televizyonunda da Türkçe yayınlar yapılmıştır. Ayrıca Türkiye'nin desteğiyle 2005 yılında kurulan Yeni Dönem Televizyonu Türkçe, Arnavutça, Boşnakça ve Romca yayınlar yapmıştır.¹⁴ Bu yayınların 21 saati Türkçe, birer saati ise Arnavutça, Boşnakça ve Rom dillerinde yapılmaktaydı.¹⁵ Esasında Yeni Dönem 2000 yılında haftalık gazete, 2001 yılında radyo kanalı, 2005 yılından itibaren de televizyon kanalı olarak medyanın üç dalında faaliyet göstermiştir. 2007 yılında yapılan bir kamuoyu araştırmasına göre Yeni Dönem gazetesi yüzde 83,2 ile Kosova'da en çok okunan gazete olmuştur. Ancak gazetecilikte gösterilen bu başarı işitsel ve görsel medya alanında gösterilemediği için söz konusu radyo ve televizyon kanalı 2008'de satılmıştır. Bu durumun meydana gelmesinde Arnavut idarecilerin radyonun ve televizyonun lisanslarını iptal etmelerinin ve yeni lisans vermemelerinin büyük etkisi olmuştur.¹⁶

Günümüzde Prizren Radyosunda günde iki saat, Kosova Radyo ve Televizyon Kurumunda ise günde 70 dakika Türkçe yayın yapılmaktadır. Bunların dışında Kent FM Radyosu ise Priştine merkezli günde 24 saat Türkçe yayın yapan medya organı konumundadır. Kosova'da Prizren ve Priştine dışında ülke genelinde yayın yapılamaması ciddi bir sorundur.¹⁷ Ayrıca Kosova Haber adlı çevrimiçi yayın yapan bir gazete de bulunmaktadır. 2006 yılında matbu olarak çıkmaya başlayan bu gazete on sayı çıkarıldıktan sonra maddi imkânsızlıklar nedeniyle çevrimiçi olarak yayınlanmaya başlanmıştır.¹⁸

¹⁴ Recepoğlu, Kosova'nın Türk Dernekleri, s.103-125.

¹⁵ Bilgehan Atsiz Gökdağ, Kosova Türkleri, Orman Karatay, Bilgehan Atsiz Gökdağ (Der.), Balkanlar El Kitabı, Çağdaş Balkanlar II. Cilt, KaraM Vadi Yayınları, Ankara, 2007, s.113.

¹⁶ Oruç, a.g.e., s.205-206.

¹⁷ Oruç, a.g.e., s.206.

¹⁸ Oruç, a.g.e., s.205-206.

Türkçe Eğitim

Osmanlı döneminde Kosova'da eğitim 1839'a kadar Türkçe olarak dört yıllık sıbyan mekteplerinde ve medreselerde yapılmıştır. Priştine'de ortaokul (rüştiye) ilk kez 1871 yılında açılmıştır. Bu durum Balkan Savaşlarına kadar sürmüştür. 1912 yılında Türklerin bölgeden çekilmesiyle birlikte Kosova Türklerinin Türkçe eğitim hakları ellerinden alınmıştır.¹⁹ Diğer yandan yalnızca din adamı yetiştiren Türkçe ve Arnavutça eğitim veren bazı okullar 1913-1950 yılları arasında faaliyetlerine devam etmiştir. Türkler 1912-1950 döneminde Sırpça, 1941-1951 yılları arasında ise hem Sırpça hem de Arnavutça dillerinde eğitim görmek zorunda kalmışlardır.²⁰ Yukarıda işaret edildiği gibi, Yugoslavya'da yaşayan Türklerin durumundaki görelî iyileşmeler, 1951-1952 eğitim-öğretim yılında Prizren, Priştine ve İpek gibi yerleşim yerlerinde Türkçe eğitim yapan okulların kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Böylece 1951-1999 yılları arasında Kosova'da ilk ve ortaöğretim ile üniversite düzeylerinde Türkçe eğitim yapılmıştır. Bu dönemde 10-12 ilköğretim okulu ve 6-7 ortaöğretim kurumunda dersler Türkçe olarak verilmiştir.

Tablo 3: Kosova'da Türkçe Eğitim

Dönem	Yıllar	Türkçe Eğitim
Osmanlı Devleti	1389-1912	Var
Yugoslavya Krallığı	1912-1951	Yok
Sosyalist Yugoslavya	1951-1999	Var
UNMIK	1999-2008	Var
Kosova Cumhuriyeti	2008- Günümüz	Var

Kaynak: Fahri Türk tarafından oluşturulmuştur.

Kosova'da Osmanlı döneminde Türkçe eğitim yapılırken, 1912 yılında Balkan Savaşlarından sonra Yugoslavya Krallığı döneminde Türkçe eğitim yapılmamıştır. Sosyalist Yugoslavya dönemi Türkçenin altın yılları olmuştur (bkz. Tablo 3). Esasında bu dönemde 1974 Anayasasında Türk-

¹⁹ Bu dönemdeki sıbyan mektepleri ve rüştiyelerin sayıları ve öğrenci mevcutları için bkz. Oruç, a.g.e., s.194.

²⁰ Gökdağ, a.g.e., s.113.

çe resmi dil statüsüne kavuşmuştur. Birleşmiş Milletler Geçici İdaresi ve Kosova Cumhuriyeti dönemlerinde Türkçe resmi dil statüsünü yitirmiş ancak eğitim dili olarak kullanılmaya devam etmiştir. 2000'li yıllarda verilen mücadeleler sonunda 2015 yılında Türkçe tekrar kamusal alanda kullanılmaya başlanmıştır.

Kosova Geçici Özyönetim Anayasal Çerçevesinde kabul edilen eğitim yasalarına göre, Kosova'da yaşayan her etnik topluluk ana okuldan üniversite seviyesine kadar kendi anadilinde eğitim görme hakkına sahiptir. Söz konusu bu yasalara istinaden 1999 yılından bu yana Kosova'da eğitim-öğretim Arnavutça, Boşnakça, Türkçe ve Sırpça olarak yapılmaktadır. Bunlardan ilk üç dilde yapılan eğitim Kosova Eğitim Bakanlığına bağlı olarak yapılırken, son anılan etnik grup UNMIK'yi kabul etmediğinden eğitim-öğretim faaliyetlerini Sırbistan Eğitim Sistemine uygun şekilde yürütmektedir.²¹ Günümüzde üniversite düzeyinde Türkçe öğretim, Priştine Üniversitesi Filoloji Fakültesi bünyesinde yer alan Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Prizren Eğitim Fakültesi Türkçe Sınıf Öncesi Eğitim Bölümü, Matematik ve Bilgisayar Bölümleri gibi dallarda yapılmaktadır. Türkiye bu bölümlere TİKA kanalıyla destek vermektedir. 2010 yılında toplam 216 öğrencinin eğitim gördüğü bu bölümlerden mezun olanlar Kosova'da Türkçe öğretmen ihtiyacının karşılanması açısından hayati bir önem arz etmektedir.²²

Kosova'da Türkçe eğitimin önünde her ne kadar yasal bir engel bulunmasa da özellikle öğretim elemanı ve ders kitapları ve materyalleri eksiklikleri had safhadadır. Bu durum Prizren, Mamuşa, Gilan, Dobırcan ve Priştine'de bulunan eğitim kurumlarında ivedilik arz etmektedir. Kosova Eğitim Bakanlığı ders kitaplarını 2006 yılında yayınlamaya başladığı için halen bütün sınıflar için gerekli olan ders kitapları basılamamıştır. İlköğretim ders kitaplarının tamamı yayınlanmış olsa da lise ve meslek liseleri kitapları kitapçılarıdaki yerlerini alamamıştır. Türkçe eğitimde ciddi sorunlardan biri de kayıt yaptıran öğrenci sayısının sürekli olarak düşmesidir. Örneğin 2009-2010 eğitim öğretim yılında Gilan'da Türkçe

eğitime kayıt yaptıran öğrenci sayısı bire, Dobırcan'da ise beşe gerilemiş ve böylece Türkçe eğitim durma noktasına gelmiştir. Hatta Gilan'da kayıt yaptıran beş öğrencinin dördünün Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı kimselerin çocukları oldukları dikkate alındığında durumun vahameti tüm çıplaklığıyla ortaya çıkmaktadır. Türkçe öğretimin önündeki diğer bir sorun ise Prizren ve Priştine dışındaki yerleşim yerlerinde Türklerin dağınık halde yaşamalarıdır.²³

Dil Yasaları

Tito döneminde Sırlara ve Arnavutlara anayasal olarak kendi okullarını kurma hakkı tanınmış olmasına rağmen, Türklere böyle bir hak verilmemişti. Bu yüzden 1950'li yılların başında Ranković döneminde çok sayıda Kosova Türkü Türkiye'ye göç etmiştir.²⁴ Ankara ve Belgrad arasındaki iyi ilişkiler nedeniyle Yugoslav hükümeti 1 Nisan 1951 tarihinde Kosova ve Metoiha Halk Komiserliği'nin verdiği teklifi kabul etmiştir.²⁵ İlk Türkçe sınıflar 1951-1952 eğitim-öğretim yılında Prizren, Priştine, İpek, Gilan, Mitroviça, Mamuşa ve Dobırcan gibi yerleşim birimlerinde açılmıştır. Söz konusu dönemde 21 sınıfta toplam 3.068 öğrenci Türkçe öğretim görmüştür.²⁶

Kosova ve Metoiha bölgelerine özerklik veren 1963 tarihli belgeler ilk kez Türkçenin öneminin altını çiziyordu. Bu belgenin 41. paragrafı Türklerin ve Arnavutların yaşadıkları belediyelerde Türkçe ve Arnavutça ilkokullar ve sınıflar açılabilceğini öngörüyordu. Böylece Kosova'da Türkçe ilk kez bir kanun metninde yer alıyordu.²⁷ Türkçeyle doğrudan ilgili bir diğer belge ise 1969 yılında kabul edilen Sosyalist Kosova Özerk Bölgesi Anayasası'dır. Bu hakkın verilmesiyle birlikte Kosova Türkleri aynı yıl günümüzde haftalık olarak yayınlanan "Tan" adlı gazeteyi kurmuşlar-

23 Oruç, a.g.e., s.195-196.

24 Koro, a.g.e., s.41.

25 Recepoğlu, Kosova'da Türk olmak, s.5-7.

26 Topsakal ve Koro, a.g.e., s.31-32. ve Fazlı Hüseyin Ergül, Kosova'da Türkçe Eğitim ve Sınıf Öğretmeni Yetiştirme İhtiyacı, Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 13, 2009, s.47.

27 Bengi Muzbeg, Balkan Savaşlarından UNMIK Yönetimine Kosova Türklerinin Siyasi ve Hukuki Statüsü, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009, s.43.

21 Bedrettin Koro, Kosova Türkçe Eğitiminde Gelişmeler, Kosova Türk Öğretmenler Derneği Yayınları, Prizren, 2011, s.124.

22 Oruç, a.g.e., s.196-197.

dır. Bunun haricinde 1970 yılında Kosova Parlamentosu Kosova sınırları içerisindeki bütün dillerin ve yazıların eşitliği ilkesini kabul etmiştir. Bu dil yasası Türkçenin, Arnavutçanın ve Sırpça-Hırvatçanın kamusal alanda kullanılmasının önünü açmıştır.²⁸

1974 yılında yapılan anayasa değişikliği Türkçe kullanımının önündeki engelleri kaldırarak bu dilin yayıldığı ve konuşulduğu bölgeleri net bir şekilde tarif etmiştir. İşte bu anayasanın 221. paragrafına göre Türkçe, Arnavutça ve Sırpça-Hırvatçanın yanında resmi dil statüsü elde etmiştir. Bu anayasa ilk kez Kosova Türklerini Yugoslavya'nın kurucu milletlerinden biri olarak kabul etmiştir. Böylece Türkçe bütün resmi belgelerde kullanılmaya başlanmış ve Yugoslavya makamları Türkçe kimlikler dağıtmaya başlamışlardır.²⁹ Bu anayasal haklar 1977'de kabul edilen dil ve yazı kanunuyla da teyit edilmiştir.

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Kosova Türkleri

Slobodan Milošević 1974 Anayasasını askıya aldığı anda, artık Kosova'nın özerkliğinden bahsetmek mümkün değildi. Dolayısıyla Türkçe ve Arnavutça Kosova'nın kamusal yaşamında etkisini yitirmiş oluyordu. Bu şartlar altında 1991 yılında kabul edilen Dil Yasasında sadece "Sırpça" ve "diğer halkların dilleri" ifadelerine yer verilmiştir. Böylece Türkçenin kamusal alanda kullanım alanı daraltılıyordu. Söz konusu dönemde Kosova Türkleri siyasal haklarını daha iyi korumak amacıyla 19 Temmuz 1990 tarihinde Türk Demokratik Birliği (TDB) adlı bir siyasal parti kurmuşlardır. Türkçe eğitim ve Türk kültürünün korunması TDB'nin öncelikleri arasındaydı. TDB her ne kadar bir siyasal parti olsa da kendisini Kosova Türk azınlığının eğitim alanındaki sorunlarını çözmeye adanmıştır.³⁰ Kosova'da Türkçenin resmi statüsünün kaybedilmesine giden yolda Milošević dönemi uygulamaları önemli bir adım teşkil ederken, aşağıda görüleceği gibi, Birleşmiş Milletler Kosova Geçici İdaresi (UNMIK) bu uygulamaları pekiştirmiştir.

Kosova Türk Demokratik Partisi

10 Haziran 1999 tarihinde Birleşmiş Milletler Kosova Geçici İdaresi'nin kurulmasından sonra TDB Kosova Türklerinin eğitim ve dilsel haklarını daha iyi savunabilmek amacıyla adını Kosova Türk Demokratik Partisi (KTDP) olarak değiştirmiştir.³¹ Ancak ilginçtir ki Türkçe tamda bu dönemde Kosova'da resmi dil statüsünü kaybetmiştir. UNMIK'nin yöneticisi Bernard Kouchner 25 Temmuz 1999 tarihinde yayınlamış olduğu genelgeyle Kosova Türk azınlığı yetkilileriyle görüşme dahi yapmadan hem 1974 Anayasasına hem de kurumunun daha önce aldığı kararlara muğayir bir şekilde bütün resmi belgelerin Arnavutça, Sırpça ve İngilizce olarak yayınlanmasına karar vermiştir. Bir diğer ifadeyle Türkçenin kamusal alanda kullanılmasına resmen son vermiştir. Böylece Türkçe, resmi belgelerden ve tabelalardan kaybolmuştur. Söz gelimi, Kosova adliyelerine alınacak personel ilanları Türkçe verilmeyip bu pozisyonlara müracaat edecek adayların sadece Arnavutça ve Sırpça bilmesi yeterli görülmeye başlanmıştır. Böylece Türkler otomatikman bu işler için elenmiş oluyordular.³² Kouchner'e göre Kosova'da Türk bulunmamaktaydı olsalar bile buradaki Türkler gerçek Türkler değildiler. Böylece UNMIK idaresi altında verilen kimliklerde Türkçe karakterler olan "i", "ü", "ö", ve "ş" gibi harfler kullanılmamıştır. Kosova Türkleri bu uygulamaları protesto etmek için bu dönemde yapılan nüfus sayımına ve 2000 yılındaki yerel seçimlere katılmamışlardır.³³ Bir süre sonra UNMIK bu uygulamadan vazgeçmiş ve Türkler, Türkçe karakterlerle hazırlanmış yeni kimliklerine kavuşmuşlardır. Ancak Türkçe 2001 yılında yapılan anayasa hazırlıkları kapsamında kamusal alandan tamamen dışlanmıştır.³⁴ Bu dönemde herhangi bir etnik grubun adının kullanılmasından özenle kaçınılarak muğlak ifadeler kullanılmıştır. Bu anayasa çalışmaları döneminde yapılan bütün görüşme ve yayınlanan belgelerde Arnavutça ve Sırpça kullanılmıştır. Bu yüzden Kosova Türkleri bu görüşmeleri boykot etmiş olsalar da Türkçenin resmi dil statüsünü kaybetmesinin önüne geçememişlerdir.

28 Muzbeg, a.g.e., s.234.

29 Constitution of autonomous socialist region of Kosovo 1974.

30 Fevzi Karamuho ile 22.07.2012 tarihinde Priştine'de yapılan görüşme.

31 <http://www.kdtp.org/kdtp/tuzuk.asp>, (08.09.2012).

32 Reçepoğlu, Kosova Türk Toplumunun ve Üyelerinin Hakları, s.196.

33 Altay Suroy Reçepoğlu, Kosova'da Kimlik veya Türkçe Mücadelesi, Siprint Basımevi, Priştine, 2004, s.19.

34 www.unmikonline.org/pub/misc/FrameworkPocket_TUR.pdf, (12.05.2008).

Kosova'da Türkçenin Statüsünün Değişmesi

Yukarıda ele alınanların haricinde Türkçenin resmi dil statüsünü kaybetmesinde önemli rol oynayan adımlardan biri de hiç kuşkusuz 15 Mayıs 2001 tarihinde kabul edilen "Kosova Geçici Öz Yönetim Anayasal Çerçevesi" adlı belgedir. Azınlık kavramının kullanılmadığı bu belgenin toplumsal grupların haklarının belirtildiği dördüncü maddesinin a, b ve c bentlerinde sırasıyla; toplumsal kesimlerin kendi dillerini ve alfabelerini mahkemelerde ve diğer resmi kuruluşlarda serbestçe kullanabilecekleri, kendi dillerinde eğitim görebilecekleri ve bilgiye erişebilecekleri hususları vurgulanmıştır. Bu belgede yapılan yeni düzenlemeler doğrultusunda parlamentodaki 120 milletvekilliğinden ikisi Türklere ayrılmıştır.³⁵ Anayasal çerçevede ayrıca, meclis ve komisyon toplantılarının ve bütün resmi belgelerin Arnavutça ve Sırpça yazılacağı ve yayınlanacağı kayıt altına alınmıştır. Diğer etnik gruplara mensup olan milletvekillerine kendi ana dillerinde meclise hitap etme ve belge sunma hakkı tanınmamıştır. Diğer yandan yürürlüğe giren yasaların; Arnavutça, Sırpça, Boşnakça, İngilizce ve Türkçe olmak üzere beş dilde yayınlanacağı esası hükmüne bağlanmıştır.³⁶

KTDP, 2006 yılında kabul edilen Dil Yasasında Türkçenin resmi dil statüsünün korunmasında ısrar etmiş olsa da, Başbakan Ramush Hadinay Türklerin bu isteğini dikkate almamıştır. Bu yasa Arnavutça ve Sırpçayı Kosova'nın resmi dili haline getirmiştir. Böylece Türkçe 1974 Anayasası ile elde etmiş olduğu resmi dil statüsünü kaybetmiştir.³⁷ Diğer yandan 17 Şubat 2008 tarihinde Kosova bağımsızlığını ilan ettikten sonra kabul edilen yeni Anayasada da Türkçeye resmi dil olarak yer verilmediği görülmektedir. Diğer yandan Diller Kullanım Yasasına göre Arnavutça ve Sırpça merkezi düzeyde resmi dil statüsüne sahipken, Türkçenin yerel düzeyde Prizren ve Mamuşa belediyelerinde resmi dil olarak kullanılabilirliği ön görülmüştür. Ayrıca Gilan, Mitroviça, Priştine ve Viçitrin gibi

35 Kosova Meclisinde bulunan 120 sandalyenin 20'si ülkede yaşayan azınlık gruplarına tahsis edilmiştir. Bu dağılım aşağıdaki şekildedir: Sırp toplumu (10), Romlar, Aşkali ve Mısırlı toplumlar (4), Boşnaklar (3), Türkler (2) ve Goranlar (1). Bu milletvekillikleri söz konusu toplumları temsil eden partilerin ve sivil toplum örgütlerinin aldıkları oy oranında dağıtılır (Recepoglu, Kosova Türk Toplumunun ve Üyelerinin Hakları, s.27).

36 Recepoglu, Kosova Türk Toplumunun ve Üyelerinin Hakları, s.29.

37 Recepoglu, Kosova'da Kimlik veya Türkçe Mücadelesi, s.220-221.

Türkçenin resmi kullanımında olduğu şehirler ve beldeler vardır. Esasında Diller Kullanım Yasasına göre şayet bir topluluk bir belediyede nüfusun yüzde beşinden fazlasını oluşturuyorsa, söz konusu topluluk mensuplarının anadilleri resmi dil statüsündedir. Bunun istisnası Prizren'de Türkçenin belediye düzeyinde kullanılmasıdır.³⁸

Tablo 4: Kosova'da Türkçenin Resmi Dil ve Resmi Kullanımdaki Dil Statüsüne Sahip Olduğu Yerleşim Yerleri

Belediye	Resmi Diller	Resmi Kullanımdaki Diller	Yasal Dayanak
Gilan	Arnavutça/Sırpça	Türkçe	Dillerin Kullanımı Düzenlemesi (2009)
Mitroviça	Arnavutça/Sırpça	Türkçe	Dillerin Kullanımı Düzenlemesi (2009)
Priştine	Arnavutça/Sırpça	Türkçe	Dillerin Kullanımı Düzenlemesi (2009)
Prizren	Arnavutça/Sırpça/ Türkçe/Boşnakça	-----	Dillerin Kullanımı Düzenlemesi
Viçitrin	Arnavutça/Sırpça	Türkçe	Dillerin Kullanımı Düzenlemesi (2009)
Mamuşa	Türkçe/Arnavutça/ Sırpça		Belediye Statüsü

Kaynak: http://www.komisioneri-ks.org/repository/docs/3-Gjuhet_zyrtare_dhe_ne_perdorim_zyrtar_ne_komuna_shq-lat.pdf, (17.09.2015).

Türk milletvekilleri Türkçenin kimlik belgelerinde yer alması için bir önerge vermişler ve yaptıkları girişimlerle yukarıda belirtilen şehir ve kasabalarda Türkçenin resmi dil olarak kabul edilmesini sağlamışlardır.³⁹ Böylece Kosova Türklerinin vermiş oldukları uzun mücadeleler sonunda Temmuz 2015'te resmi belgelerin Türkçe olarak düzenlenmesinin önü açılmıştır. Böylece Kosova'da bulunan kırk civarındaki belediyede; doğum, vatandaşlık, ikametgâh ve nikâh belgeleri Arnavutça ve Sırpça gibi

38 Kosova'da Dil Kullanım Yasasına göre, dilleri resmi dil statüsünde olmayan etnik gruplar şayet bir belediyede nüfusun yüzde üçünden fazlasını meydana getiriyorlarsa, anadilleri resmi kullanımdaki dil statüsünü kazanmaktadır. Bu konuda ayrıntılı olarak bkz. Diller Kullanım Yasasının Uygulanması El Kitabı, Priştine, Haziran 2014, s.12, http://www.poverenik-ks.org/repository/docs/Udhezues_TRQ_web.pdf, (21.08.2015).

39 Kosova Meclisinde Türk milletvekillerinden sert tepki, <http://www.bugun.com.tr/kosova-meclisinde-turk-milletvekillerinden-sert-tepki-haberi/1763308>, (20.08.2015).

resmi diller haricinde Türkçe olarak ta verilmeye başlanmıştır. Bu durum Kosova'da yaşayan Türk toplumunun ileri gelenleri tarafından sevinçle karşılanmıştır.⁴⁰

Kosova Cumhurbaşkanlığı Danışma Konseyi Resmi Diller Çalışma Gurubu Başkanı Taner Güllütürk, belediyelerde Türkçenin, Boşnakçanın ve Sırpçanın kullanılmasıyla ilgili yaşanan sorunlardan dolayı Resmi Diller Komiserliğine ve İçişleri Bakanlığına yazılı olarak müracaat ettiklerini ve bunu müteakiben uzmanların söz konusu dillerin kamusal alanda kullanılabilmesi için çalışmalar yürüttüklerini ifade etmiştir. Bu girişimler Sivil Kayıt Merkezinin ortak bilgisayar sistemine merkezi ve yerel düzeylerdeki resmi dillerin (Arnavutça, Sırpça, Türkçe, Boşnakça ve İngilizce) yüklenmesiyle son bulmuştur.⁴¹

Ancak Türkçenin resmi belgelerde yer alması hususunda bütün bu yasal altyapıya rağmen halen ciddi sorunlar yaşanmaktadır. KDTP Milletvekili Enis Kervan, Kamu Hizmetleri Bakanlığı tarafından Kosova belediyelerine dağıtım yapılan programlar, evraklar, kütük defterleri, başka belgeler ve formlarda Türkçe kullanımına yeterince önem verilmediğini belirterek Dillerin Kullanımı Yasasının ihlal edildiğini ifade etmiştir. Örneğin Prizren Belediyesine gönderilen programların, formların, şahsi belgelerin (ikametgâh belgesi, doğum belgesi, nikâh belgesi vb.) ve evrakların çoğunda Türkçe yer almamaktadır. Ayrıca birçok belgede halen UNMİK amblemleri kullanılmaktadır.⁴²

Kosova'da Türkçe

Kosova'da Türkiye Türkçesinin öğretilmesine yönelik faaliyetler son yıllarda hız kazanmış durumdadır. Balkanlarda açılan on iki Yunus Emre Kültür Merkezinin üçü Kosova'nın Priştine, Prizren ve İpek şehirlerinde faaliyete geçirilmiş durumdadır.⁴³ Kosova'da, TİKA tarafından yürütülen ancak 20 Eylül 2011 tarihinde Yunus Emre Enstitüsüne devredilen Tür-

koloji Projesi⁴⁴ kapsamında Priştine Üniversitesi Filoloji Fakültesi bünyesinde bir Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü açılmıştır.⁴⁵ Avrupa'dan Asya'ya, Balkanlar'dan Afrika'ya kadar 35 ülkede 51 üniversite bünyesinde faaliyette bulunan Türkoloji bölümlerinden biri de Kosova'da bulunmaktadır. Türkoloji bölümlerinin desteklenmesi bağlamında Balkanlar ve eski Sovyet coğrafyasının önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir.⁴⁶ TİKA, Kosova'da Yunus Emre Enstitüleri kurulmadan önce; Türkoloji Projesi, Türk Kültür Merkezleri ve Türkçe Kursları vasıtasıyla Türkçenin öğretilmesine katkıda bulunmanın yanında bu ülkedeki teknik donanımı yetersiz olan okullara da yardım yapmıştır. Bu çerçevede TİKA Kosova'da 2009 yılında Mehmet Akif ve İzzet Thaqi İlköğretim Okulları ile İskenderay'da bulunan Anton Çeta Teknik Lisesinin bakım, onarım ve teknik donanımını gerçekleştirmiştir.⁴⁷

TİKA, Kosova'nın Gilan ve Prizren şehirlerinde Türkçe öğrenmek isteyen Boşnaklara ve Arnavutlara yönelik olarak Türkçe Kursları açmıştır. Bu Türkçe Kursları günümüzde Yunus Emre Enstitüleri bünyesinde faaliyet göstermektedir. Kısaca söylemek gerekirse, Yunus Emre Enstitülerinin kurulmasından sonra Türkiye, genelde Balkan ülkelerinde özelde Kosova'da Türkçe Kursları düzenleyerek Türkçeyi öğretmek için büyük bir gayret göstermektedir.

Türk Seçkinlerin Türkçeye Bakışları

KDTP'nin, Türkçenin resmi dil statüsünü kaybetmesi hususunda ciddi sorumlulukları olmasına rağmen, seçkinler Türkçenin Anayasada yer almamasının asıl müsebbibinin Kosova'da bağımsızlık öncesi görev yapan Birleşmiş Milleler İdaresi olduğunun altını çizmektedirler. Recepoğlu, in-

40 Kosova'da Türkçe resmi dil oldu, <http://www.yenimeram.com.tr/kosovada-turkce-resmi-dil-oldu-130037.htm>, (20.08.2015).

41 Kosova'da Türkçe resmi dil oldu, <http://www.encyclihaber.com/kosovada-turkce-resmi-dil-oldu.html>, (20.08.2015).

42 Kosova'da Dil Yasası İhlal Ediliyor, <http://turkdunyasihd.org/detay.aspx?kategori=4&sayfa=152>, (20.08.2015).

43 <http://yee.org.tr/turkiye/tr/kurumsal>, (22.09.2014).

44 Bu proje kapsamında; Türkçe öğretiminin kalitesinin yükseltilmesi, yabancı ülke vatandaşları arasında Türkçe konuşanların sayısının artırılması, Türk kültürünün yaygınlaştırılması, Türkoloji alanında ihtisas yapmak isteyenlere yardım edilmesi ve yurtdışındaki Türkoloji Bölümlerine öğretmen gönderilmesi gibi hususlar amaçlanmaktadır.

45 <http://yee.org.tr/turkiye/tr/turkoloji-universiteler>, (22.09.2014).

46 Türkoloji Bölümlerinin bölgelere göre dağılımı ve yorumu için ayrıntılı olarak bkz. Fahri Türk, Türk Kültür Dış Politikası, Yunus Emre Enstitüleri, Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı, Türkiye'nin Yurtdışındaki Eğitim Kurumları, Türk Okulları, Türkiye'de Yükseköğretimin Uluslararasılaşması, Burslar, Türkçe Olimpiyatları ve Uluslararası Medyada Türkçe, Paradigma Akademi Yayınları, İstanbul, 2014, 62-64.

47 Türk, a.g.e., s.68.

sanlar tarafından doğal olarak konuşulan bir anadilin kullanımının kanunlarla sınırlandırılmayacağını düşünmektedir.⁴⁸ Mehmet Bütüç ise 1951 yılından Miloseviç dönemine kadar Türkçenin resmi dil olarak kullanıldığını Sırbistan'ın müdahalesiyle demokratik Kosova'nın rafa kaldırılmasının Türkçeyi olumsuz yönde etkilediğini vurgulamaktadır. Günümüzde Kosova'da Türkçe eğitim dili olsa da maalesef bu ülkedeki resmi dil statüsünü 1999-2008 yılları arasında kaybetmiştir. Bu statüyü geri kazanmak için büyük bir mücadele verilmiş olmasına rağmen 2015 yılına kadar başarısız olunmuş ve bu dönemde Türkçe yukarıda vurgulandığı gibi sadece Prizren Belediyesi sınırları içerisinde kullanılmamasının önünde ciddi engeller olduğunu öne sürmektedir.⁴⁹

Bütüç, Kosova'da Türkçenin resmi dil statüsünü kaybetmesinde hem Kosovalı sivil toplum örgütlerinin yöneticilerinin hem de Ankara'daki Türk politikacıların ciddi sorumluluklarının olduğunu düşünmektedir. Diğer yandan Kosova Türk toplumunun önde gelen seçkinlerinden Nimetullah Hafız ise KTDİP ve lideri Mahir Yağcıların Türkçenin resmi dil statüsünün korunması veya yeniden elde edilmesi hususunda Adalet ve Kalkınma Partisinden (AKP) görmüş olduğu baskılar neticesinde isteksiz davrandığını düşünmektedir. Hafız'a göre, Türkçe kaybetmiş olduğu bu statüyü geri kazanamaz.⁵⁰ Diğer yandan Türkçenin resmi dil statüsünü kaybetmesinden kimsenin sorumlu olmadığını düşünen Bedrettin Koro ise, Kosova Türklerinin kendi dillerini parlamentoda dahi kullandıklarını bunun önünde hiçbir engel olmadığını altını çizmektedir. Türklerin Mahir Yağcıları gibi bakanları ve milletvekilleri olduğunu ve resmi belgelerde Türkçeyi rahatlıkla kullandıklarını vurgulayan Koro, Kosova'nın azınlık hakları hususunda Avrupa'nın birçok ülkesinden daha iyi olduğunu düşünmektedir.⁵¹

Türk Hükümetlerinin Türkçeye Bakışları

Türk diplomasisi genel olarak yurtdışında yaşayan Türklere bulundukları ülkelerin kanunlarına ve düzenlerine riayet etmeleri gerektiğini öğütlediği için, yurtdışında yaşayan soydaşlarını kendi kaderlerine terk etme gibi bir âdeti olduğu söylenebilir. Bundan dolayı edilgen bir tutum içine giren Türk diplomasisinin Kosova Türklerini böyle haklı bir davada yeterince desteklediği söylenemez. Türk hükümetleri Türkçe ve Türklük konularında hassas olmadıklarından veya bu hususlara yeterince önem vermediklerinden dolayı, 1992 yılında İbrahim Rugova gibi Türklük aleyhtarını birini bile Ankara'da dostane bir şekilde misafir edebilmişlerdir.⁵² İsmail Cem 2000 yılında Ankara'da TDB üyeleriyle görüştüğünde, Türkiye'nin kendilerine dil ve eğitim alanındaki sorunlarının çözümünde yardımcı olacağını bildirmiştir.⁵³

Türk hükümetlerinin Büyük Öğrenci Projesiyle Kosova'da Türkçe eğitime destek verdikleri söylenebilir. Türkiye bu proje kapsamında Kosova'ya 1992-2005 yılları arasında toplam 995 kişilik bir kontenjan ayırmıştır. Bunun 889'u kullanılmıştır. Ancak bu öğrencilerin büyük çoğunluğunun eğitimlerini bitirdikten sonra Türkiye'ye yerleşmeleri söz konusu projeden yeterince verim alınmasını engellemektedir.⁵⁴ Kosova 2009 yılında 420 öğrenciyle Balkan ülkeleri arasında Büyük Öğrenci Projesinden en fazla yararlanan ülkeler arasında birinci konumundaydı. Kosova'yı Bulgaristan (279 öğrenci) ve Makedonya (132 öğrenci) takip etmiştir.⁵⁵ Büyük Öğrenci Projesinin 2012 yılında Türkiye Bursları çerçevesinde yeniden yapılandırılarak Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığına devredilmesinden sonra 2012-2013 eğitim öğretim yılında Kosova bu burslar kapsamında en çok kontenjan ayrılan ilk on ülke arasında 163 öğrenciyle üçüncü sırada yer almıştır.⁵⁶

48 Recipoğlu, Kosova'da Kimlik veya Türkçe Mücadelesi, s.218.

49 Aynı yerde, s.205.

50 Yasalara rağmen Türkçenin kullanımında sorunlar, [http://www.kosovahaber.net/inc/print.php?page=2,9,7560,\(08.10.2012\)](http://www.kosovahaber.net/inc/print.php?page=2,9,7560,(08.10.2012)).

51 Nimetullah Hafız ile 02.11.2012 tarihinde Edirne'de yapılan görüşme.

52 Bedrettin Koro ile 06.02. 2014 tarihinde Prizren'de yapılan görüşme.

53 İlhan Üzgel, Balkanlarla İlişkiler, Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Der.) Baskın Öran Cilt II, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.509.

54 İsmail Cem, Kosova'daki gelişmelerden memnun değiliz, 27 Temmuz 2000, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/20275.asp>, (12.11.2009).

55 Oruç, a.g.e., s.196.

56 Türk, a.g.e., s. 149.

57 Türk, a.g.e., s. 153.

AKP hükümetlerinin de Kosova Türklerinin dil ve eğitim alanında yaşadığı sorunlara yeterince ilgi gösterdiği söylenemez. Bu parti Türk kültürü, dili ve Türklük konularını önemsemediğinden Kosova Türk azınlığının temsilcilerine Türkçenin resmi dil statüsünün korunması hususunda çok ısrarcı olmamaları gerektiği yönünde telkinde bulunmuştur. KTDİP ve lideri Mahir Yağcıları'nın AKP ile iyi ilişkiler içinde olması bu anlamda edilgen bir tutum izlenmesine ve Ankara'nın ağzının içine bakılmasına neden olmuştur. Türkçenin resmi dil statüsünü tekrar kazanabilmek için Türkiye'nin Kosova Türk azınlığının arkasında sağlam bir şekilde durduğunu söylemek oldukça zordur. Türk basını da bu konuya gereken ilgiyi göstermemiştir. Söz gelimi Milliyet gazetesi 8 Mart 2012 tarihinde Kosova Türklerinin Prizren Belediyesi sınırları içerisinde Türkçenin kullanılması hususunda önemli bir zafer elde ettiklerini "Kosova'da Türkçe için tarihi karar" başlığıyla duyurmuştur. Hâlbuki Türkçe esasında bu uygulamayla büyük bir yenilgi olarak Priştine, Gilan ve Mitroviça gibi bölgelerde kullanımdan kaldırılmıştır.⁵⁸ Mamuşa Belediyesi Türkçenin resmi belgelerde ve kamusal yaşamda kullanıldığı diğer bir belediyedir. Ancak burada da Türkçenin kullanımı ciddi tehdit altındadır. Mamuşa halkının verdiği bilgilere göre, Arnavut hükümeti Mamuşa civarındaki Arnavutlarla meskün yerleşim birimlerini bu köyle ortak bir yönetim altında birleştirmeyi planlamaktadır. Bu durumda Türkçenin belediye sınırları içinde kullanımı belediye meclisinin alacağı karara bağlı olacağından Arnavut çoğunluğa sahip olacak belediye yönetimi Türkçenin kullanımına son verebilecektir.⁵⁹

Sonuç

Kosova Türkleri 1951-1991 yılları arasında Türkçenin resmi dil statüsüne sahip olduğu günleri yaşamış olsalar da, 1991 yılında ülkelerinde başlayan Sırp idaresiyle birlikte bu statüyü kaybetmişlerdir. Bu durum daha sonra Birleşmiş Milletler İdaresinde pekişerek devam etmiştir. Kosova Türkleri Türkçenin resmi dil statüsünü korumak için büyük bir

gayret sarf etmişlerdir. Ancak gene de Kosova genelinde birkaç istisna dışında dillerinin kamusal alanda dışlanmasını önleyememişlerdir. Bu durum gelecekte Kosova Türklerinin kültürel ve dilsel haklarının kullanılmasını derinden etkileme potansiyeline sahiptir. Hatta önümüzdeki on yıllarda Kosova Türklerinin asimile olması hızlanabilecektir. Geçmişte Kosova'nın diğer yerlerinde de tıpkı Prizren'de olduğu gibi çok sayıda Türk'ün yaşadığı dikkate alınacak olursa, böyle bir durumun ortaya çıkması sürpriz olmayacaktır. Kısacası Türkçenin resmi dil statüsünü kaybetmesi ileride Kosova Türklerinin kültürel anlamda yok olup gitmelerinin önünü açabilecektir.

Kosova Türkleri Türkçenin resmi dil statüsünü Birleşmiş Milletler Geçici İdaresi döneminde kaybettiklerinden dolayı bu kuruma karşı olan güvenleri derinden sarsılmıştır. Türklerin dil ve insan hakları Birleşmiş Milletler Örgütü tarafından ihlâl edilmiştir ki bu durum bu kurumun Müslüman ve Türkler söz konusu olduğunda çifte standart uyguladığını gözler önüne sermektedir. Bu haliyle adaletli bir yapı sergilemeyen Birleşmiş Milletler Örgütü, Türkler, Araplar ve Afrikalılar gibi diğer kültür ve medeniyetlerin temsilcilerini de daimi üye statüsüyle bünyesine katmak suretiyle daha işlevsel hale getirilmelidir.

Yukarıda vurgulandığı gibi KTDİP ve onun lideri Mahir Yağcıları'la dilsel konularda işbirliğine giden AKP hükümetleri Kosova'da Türkçenin resmi dil statüsünü kaybetmesinde birinci derecede sorumludurlar. Eşasında milli hedefler gütmeyen yönetimler Kosova Türklerinin dilsel haklarının korunması hususunda gerekli hassasiyeti de göstermemişlerdir.

58 Kosova'da Tarihi Türk dili kararı, <http://www.milliyet.com.tr/Yazdir.aspx?aType=Haber-DetayPrint&ArticleID=1512944>, (08.10.2012).

59 Nimetullah Hafız'la yapılan görüşme.

Kaynakça

- Cem İsmail, Kosova'daki gelişmelerden memnun değiliz, 27.07.2000, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/20275.asp>, (12.11.2009).
- Constitution of autonomus socialist region of Kosovo 1974.
- Diller Kullanım Yasasının Uygulanması El Kitabı, Haziran 2014, http://www.poverenik-ks.org/repository/docs/Udhezues_TRQ_web.pdf, (21.08.2015).
- Ergül Fazlı Hüseyin, Kosova'da Türkçe Eğitim ve Sınıf Öğretmeni Yetiştirme İhtiyacı, Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 13, 2009, ss. 39-51.
- Gökdağ Bilgehan Atsız, Kosova Türkleri, Orman Karatay, Bilgehan Atsız Gökdağ (Der.), Balkanlar El Kitabı, Çağdaş Balkanlar II. Cilt, KaraM Vadi Yayınları, Ankara, 2007, ss.103-118.
- Koro Bedrettin, Kosova Türkçe Eğitiminde Gelişmeler, Kosova Türk Öğretmenler Derneği Yayınları, Prizren, 2011.
- Kosova Meclisinde Türk milletvekillerinden sert tepki, <http://www.bugun.com.tr/kosova-meclisinde-turk-milletvekillerinden-sert-tepki-haberi/1763308>, (20.08.2015).
- Kosova'da Tarihi Türk dili kararı, <http://www.milliyet.com.tr/Yazdir.aspx?aType=HaberDetayPrint&ArticleID=1512944>, (08.10.2012).
- Kosova'da Türkçe resmi dil oldu, <http://www.yenimeram.com.tr/kosovada-turkce-resmi-dil-oldu-130037.htm>, (20.08.2015).
- Kosova'da Türkçe resmi dil oldu, <http://www.encanlihaber.com/kosovada-turkce-resmi-dil-oldu.html>, (20.08.2015).
- Kosova'da Dil Yasası İhlal Ediliyor, <http://turkdunyasihd.org/detay.aspx?kategori=4&sayfa=152>, (20.08.2015).
- Muzbeg, Bengi Balkan Savaşlarından UNMIK Yönetimine Kosova Türklerinin Siyasi ve Hukuki Statüsü, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009.
- Oran, Baskın "Balkan Türkleri Üzerine İncelemeler", Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 48, No. 1-4 (1993), ss. 121-149.
- Oruç Zülküf, Balkanlarda Türk Olmak, Vadi Yayınları, Ankara, 2013.
- Recepoglu, Altay Suroy, Kosova'da Türk Olmak, özel yayın, Prizren, 2006.
- Recepoglu, Altay Suroy, Kosova'da Kimlik veya Türkçe Mücadelesi, Siprint Basımevi, Prizren, 2004.

- Recepoglu Altay Suroy, Kosova Türk Toplumunun ve Üyelerinin Hakları, Özel Yayın, Prizren, 2005.
- Topsakal Cem ve Koro Bedrettin, Kosova'da Yaşayan Türkçe Eğitim, Bay yayınları, Prizren 2007.
- Türk Fahri, Türk Kültür Dış Politikası, Yunus Emre Enstitüleri, Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı, Türkiye'nin Yurtdışındaki Eğitim Kurumları, Türk Okulları, Türkiye'de Yükseköğretimin Uluslararasılaşması, Burslar, Türkçe Olimpiyatları ve Uluslararası Medyada Türkçe, Paradigma Akademi Yayınları, İstanbul, 2014.
- Uzgel, İlhan, Balkanlarla İlişkiler, Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Baskın Oran (der) Cilt II, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.
- Yasalara rağmen Türkçenin Kullanımında Sorunlar, <http://www.kosovahaber.net/inc/print.php?page=2,9,7560>, (08.10.2012).

Çevrimiçi Kaynaklar

- http://www.ethnopoliticalmap-ks.com/demographic?eth=al_sr_tr_ba_ro_as_eg_go_me_oh_oth&lang=En#filters, (22.04.2014).
- <http://www.kdtp.org/kdtp/tuzuk.asp>, (08.09.2012).
- www.unmikonline.org/pub/misc/FrameworkPocket_TUR.pdf, (12.05.2008).
- <http://yee.org.tr/turkiye/tr/kurumsal>, (22.09.2014).
- <http://yee.org.tr/turkiye/tr/turkoloji-universiteler>, (22.09.2014).
- http://www.komisioneri-ks.org/repository/docs/3-Gjuhet_zyrtare_dhe_ne_perdorim_zyrtar_ne_komuna_shq-lat.pdf, (17.09.2015).

Görüşmeler

- Fevzi Karamucho ile 22.07.2012 tarihinde Priştine'de yapılan görüşme.
- Nimetullah Hafız ile 02.11.2012 tarihinde Edirne'de yapılan görüşme.
- Bedrettin Koro ile 06.02.2014 tarihinde Prizren'de yapılan görüşme.

SIRBİSTAN TÜRKLERİ VE TÜRKÇE¹Burak GÜMÜŞ²

Giriş

Balkanlar'da günümüzde halen Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihsel mirasına rastlamak mümkündür. Türk azınlığı ve Türkçe bu mirasın ayrılmaz bir parçasıdır. Çok dilli, mezhepli ve etnik gruplu olarak yapılanan Yugoslavya'da dönemsel farklılıklar olmasına rağmen Türkler, Türkçe eğitim yapma hakkına sahip olmuşlardır. Bu bölümün konusu Sırbistan Türkleri³ ve Türkçenin günümüzdeki durumunu incelemektir. Son yıllarda Türkiye'den giderek Sırbistan'da yaşayan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları bu çalışmanın kapsamı dışındadır.⁴

Mevcut yazında eski Yugoslavya cumhuriyetleri olan Kosova ve Makedonya Türkleri hakkında çeşitli kitaplar ve makaleler bulunurken⁵ Sırbistan Türkleri ve bu ülkede Türkçenin durumu üzerine yeterli bilgiye rastlanmamaktadır. Örneğin, Bilgehan Atsız Gökdağ, "Balkan Türklüğü-

1 Bu bölümü dil ve içerik yönünden düzelterek çalışmanın gelişmesine ve getirdiği önerilerle daha yetkin hale gelmesine önemli katkı sağlayan meslektaşım Doç. Dr. Fahri Türk'e teşekkürü bir borç bilirim.

2 Doç. Dr. Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, E-mektup: burak.gumues@gmx.de

3 Bu kavram Osmanlı döneminde bölgeye göç etmiş olan Türklerin torunlarını tanımlamak için kullanılmaktadır. Ancak Sırbistan Türkleri kavramının haricinde mevcut yazında "Boşnak Türkleri" kavramına da rastlanmaktadır. Bu çalışmada bu iki kavram eşanlamlı olarak kullanılmaktadır.

4 Sırbistan'da 2007 yılında çoğunluğunu işadamlarının teşkil ettiği yaklaşık 150 şahıs yaşamaktaydı (Gordana Blagojević, Recent Turkish Migrants in Serbia and the Role of the Serbian-Turkish Friendship Association, Bulletin of the Institute of Ethnography SASA LVI (2), (2007), s. 150, <http://www.doi.org/10.1080/0350-0861.2008.0350-08610802149B.pdf> (15.05.2014). Türkiye Cumhuriyeti Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının verilerine göre 2010 yılı itibarıyla Sırbistan'da 2.194 Türk vatandaşı bulunmaktaydı (Türkiye Cumhuriyeti Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Yurtdışındaki Vatandaşlarımızla İlgili Sayısal Bilgiler (31.12.2010 tarihi itibarıyla), <http://www.csgh.gov.tr/csghPortal/diyih.portal/?page=yv&id=1> (15.05.2014).

5 Bilgin Çelik, Dağılan Yugoslavya Sonrası Kosova ve Makedonya Türkleri, Güner Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2013, s. 72-76 ve s. 94-96.

nün Dil ve Eğitim Sorunları" üzerine yazmış olduğu kitap bölümünde Koso-
sova, Makedonya, Moldova (Gagavuz Yeri), Batı Trakya ve Bulgaristan
Türklerinin eğitim ve dil sorunlarını ele aldığı halde Sırbistan Türklerinin
durumuna değinmemiştir.⁶ Diğer yandan Sırbistan'da yaşayan azınlıkla-
rın durumunun çözümlendiği makalelerde ise Boşnaklardan bahsedilmek-
te, Türklerle ise yer verilmemektedir. Bu bağlamda bir örnek verilecek
olursa, Sırp Polis Teşkilatının etnik kompozisyonu ve bu kurumda farklı
etnik grupların temsili üzerine yazılmış "Çok Etnik Gruplu Sırbistan'da
Polislik" başlıklı makalede Türkler ele alınmamıştır.⁷ Bu durumun temel
nedeni, Sırbistan Türklerinin sayılarının az olması veya tarihsel süreçte
diğer etnik gruplar içerisinde asime olmuş olmalarıdır.

Sırbistan'da Türkler ve Türkçe üzerine bilgi toplarken bazı sorunlarla
karşılaşılmıştır. Örneğin, bu ülkedeki Türkiye Cumhuriyeti Belgrad Bü-
yükelçiliği, Sırp akademisyenler, INAT Türk-Sırp Dostluk Derneği ve
Sırbistan Türkleri Derneği ile e-mektup veya telefonla irtibata geçilmiş
olmasına rağmen, bu kurumların ve bireylerin bilgi verme hususunda is-
tekli olmadıkları görülmüştür. Ancak kendilerini "Boşnak Türkleri" ola-
rak tanımlayan Sırp vatandaşlarından yeterli düzeyde bilgi elde edilmiş-
tir.⁸

Sırbistan Türkleri ve Türkçenin ele alındığı bu bölümde ilkin Müslü-
manların etnik kimlikleri arasındaki geçişkenlik üzerinde durularak "Sır-
bistan Türkleri", "Boşnak Türkler" ve "Sırbistan Müslümanları" kavram-
ları ayrıntılı olarak açıklanacaktır. İkinci olarak Sırbistan'daki Türklerin
nüfusu tarihsel açıdan ele alınacaktır. Üçüncü adımda Yugoslavya döne-
minde Türkçenin eğitim dili olarak kullanılması konusu değerlendirile-
cektir. Dördüncü adımda ise, son yıllarda Sırbistan'da Türkçe eğitim ve
Türkçe kursları konusu çözümlenecektir. Ayrıca Sırbistan Türkleri Der-
neği ele alınacaktır ki bu sivil toplum örgütü Sırp okullarında Türkçenin
yabancı dil olarak okutulması için büyük çaba sarf etmektedir.

⁶ Bilgehan Atsız Gökdağ, *Balkan Türklüğünün Dil ve Eğitim Sorunları*, Erhan Türbedar
(Der.), *Balkan Türkleri Balkanlar'da Türk Varlığı*, ASAM Yayınları, Ankara, 2003, ss. 287-315.

⁷ Zelimir Keletović, *Policing in multiethnic Serbia, Police Practice and Research, An
International Journal*, 13/1, 2012, s. 59-70.

⁸ Telefonla irtibata geçen Sırbistan Türkleri Derneği ve INAT Türk-Sırp Dostluk Derneği
yetkilileri bu satırların yazarının hazırlamış olduğu araştırma sorularına cevap vermekten
imtina etmişlerdir.

Kavramsal Çerçeve: "Sırbistan Türkleri" ve "Boşnak Türkler"

Kolektif kimlik, öz tanımlama ve dış betimleme süreçleri vasıtasıyla
belirlenmektedir. Etnik bir grup ve onları dışarıdan yaftalayan çevreler,
kimliği belli bir kıstas etrafında tanımlamaktadırlar. Genel bir kabule
göre, kolektif bir grup, kendi kimliğini sahip olduğu etnik kökenine ve
konuştuğu dile göre belirlemektedir. Ancak gruplar arasında ortak din, dil
ve karışık evlilikler yüzünden "etnik geçişkenlik" varsa, etnik grupların
kapsamını ve sayısını belirlemek oldukça zorlaşmaktadır. Bu durum ken-
dini özellikle Balkanlar'da hissettirmektedir. Balkanlar'da kolektif kim-
lik tanımlanırken birbirlerinden farklı, hatta birbirine zıt ve kimi zaman iç
içe geçmiş dil, din ve soy gibi kıstaslar devreye girmektedir. Diğer yandan
Balkanlarda farklı etnik grupların ortak din vasıtasıyla daha kolay asimile
oldukları söylenebilir. Örneğin, Osmanlı döneminde Müslümanlaşan
Slavlar ve Arnavutlar veya kendi etnik kimliğini kaybederek Boşnaklaşan
veya Arnavutlaşan Türkler bu bağlamda anılabilir.

Sırbistan'da etnik gruplar arasındaki iç içe geçmişlikten dolayı, kimin
Pomak, Boşnak, Arnavut veya Türk olduğunu belirlemek zor ve tartışmalı
bir konudur. Makedonya'da "Torbeş" olarak bilinen Müslüman Pomak-
ların "önemli bir bölümü, hiç Türkçe bilmedikleri halde kendilerini Türk
saymaktadırlar [...] Türkçe konuşabilen 5.000-10.000 Roman kendini Türk
saymaktadır."⁹ Bu etnik gruplar kendilerini "Türk" olarak görmelerine
rağmen, Batı yazınında "Torbeş" ve "Roman" olarak tanımlanmakta ve
onların Türklüğü hiçbir şekilde dile getirilmemektedir.

Balkanlar'da "Türk" ve "Müslüman" kelimeleri geçişkenlik arz eden
ve birbirleri yerine kullanılabilen kavramlardır. Müslümanlar din birliği
sayesinde kendi içlerinde asimilasyona uğramışlardır. Kimlikler arasında-
ki bu geçişkenlik yüzünden Sırbistan'da yaşayan Müslümanlar içerisin-
den kimlerin kendilerini Türk olarak saydıklarını belirlemek neredeyse
imkânsızdır. Diğer yandan günümüzde Batı yazınında "Balkan Türkleri"
yerine "Balkan Müslümanları" kavramı yeğlenmektedir. Son anılan kav-
ram; Türkçe, Arnavutça veya Sırpça-Hırvatça gibi dilleri konuşan fark-
lı etnik grupları kapsamaktadır. Ayrıca "Balkan Müslümanları" kavramı

⁹ Baskın Oran, *Balkan Türkleri Üzerine İncelemeler*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler
Fakültesi Dergisi, (1992) 48/1-4, s. 132.

mütecanis olmaktan uzaktır. Çünkü Müslümanlar, Sünnilik, Alevilik ve Bektaşilik gibi farklı İslâmi yorumları takip etmektedirler.¹⁰

Bir Sırp Osmanlı ve Şarkiyat araştırmacısı "Sırbistan Türkleri" veya "Türk kökenli Sırlar"¹¹ kavramlarından bahsederek bunlar hakkında aşağıdaki görüşleri dile getirmiştir: "Sırbistan Türkleri veya Türk kökenli Sırlar hususu oldukça karışık bir konudur. Çünkü günümüzde Sırbistan'da Osmanlı döneminde Anadolu'dan göç eden Türkmenlerle (Türklerle) İslâm'ı benimsemiş Slav halkı birbirinden ayırmak imkânsız hale gelmiştir. Bu yüzden Türkçe konuşan ve Türk kültürünü benimseyen kimseler Türk olarak görülmektedir. 2001 nüfus sayımına göre Kosova dışında Sırbistan'da 647 kişi kendini Türk olarak yazdırmıştır. Türkler genellikle Sırbistan'ın güneyinde yer alan [Sancak bölgesinde] Yeni Pazar şehri ve civarında yaşamaktadırlar."¹² "Sırbistan Türkleri" yerine "Türk kökenli Sırlardan" bahsedilmesinin asıl nedeni, etnik milliyetçilik hareketlerinin başarılı olması sonucunda toprak kaybeden Sırların diğer bir azınlık sorunu ile uğraşmak istememeleridir.

Yusuf Hamzaoglu, Osmanlı döneminde Balkanlar'da İslâm dinine giren milletlerin bu dinle Türkler vasıtasıyla tanıştıklarından dolayı kendilerini "Türk", Anadolu'dan göç ederek bölgeye gelen Osmanlı Türk(men)lerini ise "Turkuş" olarak tanımladıklarına dikkat çekmektedir. Hamzaoglu bu kavramsallaştırmayı aşağıdaki şekilde özetlemektedir: "Bosna, Sırbistan, Arnavutluk ve Sancak'ta yaşayan yerli Müslümanlar ve Anadolu'dan gelen Türkler arasında çok ciddi farklar bulunmaktaydı. Bu bölgelerde yaşayan Müslümanlar kendilerini milliyetlerinden bağımsız olarak Türk, Anadolu'dan gelen Türkleri ise 'Turkuş' olarak adlandırıyorlardı. Diğer yandan Anadolu Türkleri, Bosna Müslümanlarını nitelemek için "Boşnak" tabirini kullanırlarken, Bosnalı Katolikler ve Ortodokslar ise Bosna Müslümanlarını 'Poturitsa' (Türkleşenler), "Türk" veya "Osmanlı" gibi sıfatlarla anıyorlardı. Osmanlı döneminde kendilerini 'Türk' olarak adlandıran Sancak Müslü-

manları bu kelimeyi "ulus" karşılığı olarak değil "ümme" veya "Müslüman" karşılığı olarak kullanıyorlardı. Esasında söz konusu dönemde İslâm ile Türklük bütünleştikten, Balkanlar'da bir kimse İslâm dinini kabul ettiğinde söz konusu kimse için "Türk oldu" deniliyordu. Diğer bir ifadeyle başka ırktan ve dinden olan insanların İslâm'ı kabul etmekle Türklüğe girdiklerine inanılıyordu. Bu yüzden biz 'Türk'üz diyorlar ve kendilerini Türk olarak addediyorlardı [...] Boşnakçayı anadilleri olarak kabul eden Boşnaklar, Müslümanlık mevzubahis olunca 'biz Türk dinindeniz elhamdülillah' diye cevap veriyorlardı."¹³ 1991-1995 yılları arasında yaşanan Bosna Savaşı döneminde Bosnalı Müslümanlar kendilerini Slav olarak görmelerine rağmen, Sırlar ve Hırvatlar tarafından "Türk" olarak yaftalanmaktan kurtulamamışlardır.¹⁴ Diğer yandan Yugoslavya'da yaşayan Müslüman milletler de kendilerini tanımlamak için Boşnak kavramını kullanmışlardır.¹⁵ Bu kavramların kullanılmasının gösterdiği gibi, Türklerin ve Slavların milli kimliklerini belirlemede İslâm dini önemli bir rol oynamaktadır.

Sırbistan'da yapılan nüfus sayımlarında kabul edilen Türklük kriterinin ne olduğu resmen açıklanmış değildir. Ancak vatandaşların beyanının esas alındığından hareket edilebilir. Sancak'ta yaşayan ahalinin bir kısmının kendilerini "Boşnak Türkü" olarak tanımlamaları dikkate şayan bir husustur. Boşnakların Türklüğünü kanıtlamak için onların kökenlerini Peçeneklere bağlayan tezler Sırbistan'da yaşayan "Boşnaklar" tarafından kısmen rağbet görmektedir. Yapılan görüşmede Sırbistan vatandaşı S. J.¹⁶ ülkesinde yaşayan Türk kökenli kimseler hakkında konuşurken sık sık "Boşnak Türkü" kavramını kullanmıştır. S. J. ailesindeki insanların Türkçeye nasıl vakıf olduklarını aşağıdaki kelimelerle ifade etmiştir: "Büyük

¹³ Yusuf Hamzaoglu, Osmanlı Dönemi Sırbistan Türklüğü, Lögosa Yayınları Üsküp, 2004, s. 149-150.

¹⁴ Friedman, Francine, The muslim Slavs of Bosnia and Herzegovina (with reference to the Sandzak of Novi Pazar): Islam as national identity, Nationalities Papers, The Journal of Nationalism and Ethnicity, 28/1, 2000, s. 175.

¹⁵ Fred Coşozzelli, Small Minorities in a Divided Polity: Turks, Bosniaks, Muslim Slavs and Roms, Ashkalis and Egyptians in Post-conflict Kosovo, Ethnopolitics: Formerly Global Review of Ethnopolitics, 7:2-3, 2008, s. 291.

¹⁶ Aslen Sancaklı ve Sırbistan vatandaşı olan S. J. Bosna-Hersek Savaşı sırasında memleketinde Türklerle ve Müslümanlara yönelik zulüm artınca ailesiyle birlikte Türkiye'ye göç etmiş ve Türkçeyi yabancı dil olarak bu ülkede öğrenmiştir.

¹⁰ Kerem Öktem, Between emigration, de-Islamization and the nationstate: Muslim communities in the Balkans today, Southeast European and Black Sea Studies, 11:2 (2011), s. 157.

¹¹ E mektup, M.M., 27.12.2013.

¹² E mektup, M.M., 26.12.2013.

annem ve büyük babam Türkçeyi yeterli düzeyde bilmemektedirler. Sancak'ta Müslümanların ve Boşnak Türklerin çoğunlukta olması onların Türkçeyi öğrenmelerine neden olmuştur. Ayrıca onlar Türkiye'de yaşayan akrabalarımızı ara sıra ziyarete gidiyorlar [...] Yaşadığımız bölgede halkın çoğunluğu Boşnak Türkü olsa da, yönetim ve idare Sırların elinde bulunmaktadır. Sancak'ta kesinlikle Türkçe eğitim verilmemektedir."¹⁷ "Boşnak Türkü" kavramı tarihsel olarak temellendirilirken başvuru varsayımlardan biri de Boşnakların bir Türk kavmi olan Peçenekler ile ilişkilendirilmesidir.¹⁸ Ancak S. J. yapılan görüşmede Boşnakların Türk olduğu yolundaki sava katılmadığını vurgulayarak Sancak'ta bu görüşe katılanların çoğunlukta olduğunu belirtmiştir. Böylece katılımcı en azından Sancak'ta yaşayan Boşnakların antropolojik olarak Türklüklerinin sosyal bir gerçeklik olduğunu belirtmiştir. Diğer yandan S. J. Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığının kendisine Türklük belgesi verdiğini söylemiştir.¹⁹

Sırbistan Türklerinin ve Boşnakların kökeni hakkında ilgili yazında dört farklı görüş mevcuttur. Bunlardan birincisi, Sırbistan Türklerinin Osmanlı İmparatorluğu döneminde Müslümanlaş(tı)lan Ortodoks Sırların torunları olduğundan hareket etmektedir. İkinci görüşe göre, Sırbistan Türkleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanları fethetmesiyle birlikte Anadolu'dan Sırbistan'a getirilerek yerleş(tiril)en Türk(men) boylarıdır. Üçüncü yaklaşım, Sırbistan Türklerinin tarihini daha eski dönemlere bir Türk kavmi olan Peçeneklere dayandırmaktadır. Dördüncü bakış açısı ise Boşnakların menşei ile ilgilidir. Buna görüşe göre, Boşnaklar, Katolik kilisesi tarafından sapkın ilan edilen Hristiyanlığın Bogomil tarikatına mensup olan Güney Slavlarıdır.²⁰

Sırbistan Türklerinin Nüfusu

Sırbistan, Berlin Kongresinde (1878) Osmanlı İmparatorluğu'ndan tamamen bağımsız olduktan sonra bu ülkede yaşayan Türkler başka yerlere göç etmek zorunda kalmışlardır.²¹ Esasında Türklerin Sırbistan'ı terk etmeye başlamaları bu ülkenin özerklik elde ettiği dönemde meydana gelmiştir. Pekesen, "şark sorunu" döneminde Sırbistan'ın nerdeyse tamamen Müslümanlardan arındırıldığını iddia etmektedir.²² Birinci Balkan Savaşı'ndan sonra Sırbistan Türklerinin Anadolu'ya göçleri devam etmiştir. Yugoslavya döneminde ise özellikle Sırbistan Türkleri yaşadıkları yerlerden tamamen sürülmüşlerdir.

1918 yılında kurulan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nda Türklerinin nüfusu 200.000 civarındayken, Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti döneminde bu ülkede yaşayan Türklerin nüfuslarının ekonomik, dinsel, toplumsal ve ulusal nedenlerden dolayı yaşanan göçler neticesinde yarı yarıya indiği görülmektedir.²³ 1923 ilâ 1939 yılları arasında 120.000 Müslüman (Türk ve Gayri Türk) Yugoslavya'dan Türkiye'ye göç etmiştir. 1918-1941 döneminde 276.489 kişi, etnik kökenine bakılmaksızın "Türk" kabul edilerek zorla Türkiye'ye göç ettirilmiştir. 1953-1960 döneminde Yugoslavya'dan Türkiye'ye göç edenlerin sayısı 151.812 iken, 1960'lı yıllarda bu sayı 30.000'e 1970'li yıllarda ise 2.000'e gerilemiştir.²⁴

Yugoslavya'nın Arnavutluk ile ilişkileri bu ülkenin Türklere yönelik politikalarının belirlenmesinde oldukça etkili olmuştur. Mereşal Josip Broz Tito 1948'de Arnavutluk'a yakın bir politika izlemeye başlayınca Türklere yönelik baskılar artmış, daha sonra Arnavutluk ile ilişkiler bozulunca ülkede yaşayan Türklere anadilde eğitim olmak başta olmak üzere çeşitli haklar verilmiştir. Bu politikalar Yugoslavya'da yaşayan Türklerin

21 Aleksandra Vuletić, *Censuses in 19th century Serbia: inventory of preserved microdata*, MPIDR Working Paper WP 2012-018, Max-Planck-Institut für demografische Forschung, Rostock, 2012, s.7, <http://www.demogr.mpg.de/papers/working/wp-2012-018.pdf>, (15.05.2014).

22 Berna Pekesen, *Vertreibung und Abwanderung der Muslime vom Balkan*, Europäische Geschichte Online (EGO), hg. vom Institut für Europäische Geschichte (IEG), Mainz, 4.02.2011, s. 4, <http://ieg-ego.eu/de/threads/europa-unterwegs/ethnische-zwangsmigration/berna-pekesen-vertreibung-der-muslime-vom-balkan>, (25.07.2015).

23 Çelik, a.g.e., s.63.

24 Çelik, a.g.e., s.63-66.

17 E-mektup, S. J., 21.04.2014

18 Aydın Budak, *Boşnak Türkleri*, Word Pres Blog Sitesi, 1.04.2011, <http://onturk.wordpress.com/2011/04/01/bosnak-turkleri/>, (15.05.2014).

19 E-mektup, S. J., 27.04.2014.

20 Slobodan Drakulić, *Anti-Turkish obsession and the exodus of Balkan Muslims*, *Patterns of Prejudice*, 43/3-4, 2009, s. 238-239.

ve Arnavutların nüfus sayımlarında kendi öz tanımlamalarını da doğru-
dan etkilemiştir. 1948 yılında Yugoslavya ve Arnavutluk arasındaki iliş-
kilerin iyi olduğu dönemde ülkede yaşayan Türklerin nüfusu 95.940 ola-
rak tespit edilmiş iken, 1953'te Kosova sorunu nedeniyle Yugoslavya ve
Arnavutluk ilişkileri gerilediğinde resmi rakamlara göre Türklerin nüfusu
203.908'e yükselmiştir.²⁵ "[19]48'de Arnavutluk Yugoslavya Federasyo-
nuna dâhil edilme ümidi beslediğinden ülkedeki Türklerin varlığı inkâr
edilmiş, [19]53'de ise Arnavutluk'un Makedonya ve Kosova'ya yönelik
ayrılıkçı politikalar izlediği anlaşıldığından Türkler bir denge unsuru ola-
rak tekrar hatırlanmıştır."²⁶ Böylece Belgrad yönetimi baskı ve din unsu-
runu kullanmak suretiyle Müslüman gruplar arasında "etnik geçişkenliği"
sağlamıştır. Paul Shoup, Türklerin 1953 yılındaki nüfusları için verilen
rakamın abartılı olduğunu düşünmektedir. Ona göre söz konusu dönemde
baskı altında olan Arnavutlar Türkiye'ye göç etme imkânından yararlanı-
labilmek için kendilerini "Türk" olarak beyan etmişlerdir.²⁷

Diğer yandan resmi rakamlara göre 1960 yılında Yugoslavya gene-
linde 131.481 Türk ikâmet ederken, 1971 senesinde Türklerin nüfusu
108.552'ye gerilemiştir. Edvin Pezo'ya göre Yugoslav hükümetleri ba-
rış dönemlerinde ülkede yaşayan Arnavutları zorla Türkiye'ye göç ettir-
mişlerdir. Pezo ayrıca Yugoslavya'nın uygulamış olduğu bu politikanın
kısmen "zorunlu göç" olarak değerlendirilebileceğini dile getirmektedir.²⁸
Yugoslavya Türklerinin nüfusu 1981 yılında 86.690 olarak kayıtlara geç-
miştir.²⁹ Kosova'nın 1974 yılında "Özerk Bölge Statüsü" elde etmesiyle
Arnavutların konumu Türkler karşısında yeniden güçlenmiş ve bu millete
yönelik baskılar artırılmıştır.³⁰

Sırbistan, Bosna ve Kosova savaşlarında Bosnalılar ve Kosovalılarla
birlikte hareket edeceklerini varsaydığı Sancak bölgesi³¹ Müslümanları
üzerindeki baskılarını artırmıştır.

Sırlar, savaşı bahane ederek bölgeyi Müslümanlardan arındırmaya
çalışmışlardır. Savaştan sonra Sancak Müslümanlarının dörtte biri, üzer-
lerindeki siyasal, ekonomik ve kültürel baskılar sürdüğünden yaşadıkları
bölgeyi terk ederek başka yerlere göç etmiştir.³² Örneğin Sancaklı S.J.'nin
ailesi de bu bölgeden Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır.³³ Yugos-
lavya'nın dağılma sürecinde Sırbistan'da yaşayan azınlıklara (Arnavutlar,
Boşnaklar, Macarlar ve Slovaklar) karşı yapılan ayrımcılık vakalarında
artış kaydedilmiştir.³⁴

Sırbistan'da yapılan 2002 nüfus sayımına göre, bu ülkedeki Türklerin
nüfusu 522 olarak tespit edilmiştir.³⁵ Bu nüfus sayımında Müslümanlar

31 Türklerin ve Müslümanların yoğun olarak yaşadığı Sancak bölgesi, Sırbistan ve Karadağ
arasında resmen ikiye bölünmüştür. Ancak Sırbistan'da Sancak adında idari bir birim
bulunmamaktadır. Yugoslavya'nın dağılmasından sonra Sancak Müslümanları arasında dinen
bağlılık duydukları merkezler konusunda görüş ayrılıkları meydana gelmiştir. Sancak'ta yaşayan
Müslümanların bir kısmı Bosna Hersek Müftülüğüne yakın dururken, bir başka grup ise Belgrad
ile işbirliğini savunmuştur. Bu yüzden bölge Müslümanları arasında farklı dini otoriteler kabul
görmeye başlamıştır. Eski Yugoslavya döneminde Sırbistan Müslümanları Belgrad Müftülüğü'nü
dini otorite olarak kabul etmişlerdi, Ancak Sancak'ta yaşayan Müslümanlar, Saraybosna
Müftülüğü'nü dinsel merkez olarak tanımışlardı. Diğer yandan Sancak Müslümanları, 1993
yılında Sırbistan'ın onayını almadan Adem Zilkic başkanlığında Sancak İslam Birliği Meşihati
adında bir teşkilat meydana getirmişlerdir. Bu teşkilat İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana kapalı
olan Gazi İsabey Medresesi'ni hizmete açarak dini eğitim yapılabilen bir alt-yapı oluşturmuştur.
Daha sonra Sancak Müslümanları arasında meydana gelen görüş ayrılıkları yüzünden Muamer
Zukorlic önderliğinde "Sırbistan İslam Cemaati" (2007) ve Adem Zilkic liderliğinde Belgrad'in
onayıyla "Sırbistan İslam Birliği" (2007) adlı örgütler hayata geçirilmiştir. Taraflar arasında
silahlı çatışmaya kadar varan anlaşmazlıklar Bosna-Hersek, Sırbistan ve Türkiye gibi birçok
aktörün devreye girmesiyle çözümlenebilmiştir (Boşnaklar arasındaki bölünmeyi Türkiye
çözdü, 17.10.2011, <http://t24.com.tr/haber/bosnaklar-arasindaki-bolunmeyi-turkiye-cozdu>,
17.10.2011, 17.10.2011, 17.10.2011). Ayrıca Sancaklı Müslümanların Sırlardan
özerklik talepleri de olmuştur. Türkiye-Sırbistan basketbol maçında Sancaklıların Türk bayrağı
açmaları ve "Burası Sırbistan değil Türkiye'dir" sloganı atmaları üzerine zaten gergin olan
Belgrad Sancak ilişkileri daha da bozulmuştur. Çıkan olayları yatıştırmak için bölgeye Sırp
kolik kuvvetleri sevk edilmesi ayrılıkçı akımları daha da güçlendirmiştir. (Sırbistan'da Türk
vatandaşların çoğunlukla yaşadığı Novi Pazar'a giden Fenerbahçeli taraftarlar, onlarca araç,
yüzlerce taraftar ve meşalelerle karşılandı, 4.03.2012, <http://www.internethaber.com/fener-sirp-sirbistan-cikarma-novi-pazar-turk-musluman-mac-405302h.htm>, 5.07.2014).

32 Friedman, a.g.e., s.177.

33 E-mektup, S. J., 21.04.2014.

34 Janine Clark, National Minorities and the Milošević Regime, Nationalities Papers: The
Journal of Nationalism and Ethnicity, 35/2, 2007, s. 323.

35 Tibor Purgat, Ethnic self governance in Serbia The First Two Years Of The National Minority
Councils, Delケート Europa-South East Europe International Relations Quarterly 3/2, 2012, s. 13.

25 Çelik, a.g.e., s.65. Paul Shoup'a göre bu rakamlar tüm Yugoslavya Türklerinden ziyade
sadece Makedonya Türklerinin nüfusunu göstermektedir (Paul Shoup, Yugoslavia's National
Minorities under Communism, Slavic Review, 22/1, 1963, s.81, <http://balkanwitness.glypx.com/shoup.pdf>, 20.05.2014).

26 Oran, a.g.e., s.131-132.

27 Shoup, a.g.e., s.81.

28 Edvin Pezo, Zwangsmigration in Friedenzeiten? Jugoslawische Migrationspolitik und die
Auswanderung von Muslimen in die Türkei (1918-1966), Oldenbourg Verlag, München, 2013.

29 Çelik, a.g.e., s.65.

30 Çelik, a.g.e., s.66.

kendilerini "Türk", "Arnavut", "Aşkalı"³⁶, "Boşnak" ve "Müslüman" gibi çeşitli kategorilerde beyan etmişlerdir. Türkler ise Sırbistan'da azınlık haklarından yararlanabilmek için kendilerini "Boşnak" veya "Müslüman" olarak ifade etmişlerdir. Bu sayımlarda "diğer" (7.344 kişi), "beyansız" (107.732 kişi) ve meçhul (75.483 kişi)³⁷ kategorilerindeki insanların çokluğu nüfus sayımının ciddiyeti üzerinde şüphe uyandıracak niteliktedir.³⁸ Sırbistan'da 2011 yılında yapılan nüfus sayımında "diğer etnik gruplar" kategorisinde değerlendirilen Türklerin nüfusları 647 kişi olarak kayıtlara geçmiştir.³⁹ Ancak günümüzde Sırbistan Türklerinin nüfusu üzerine çeşitli kaynaklarda farklı rakamlar verilmektedir. Örneğin, "Türk Wikipedia" sitesinde Sırbistan Türklerinin sayısı 20.000⁴⁰ olarak belirtilirken, "İngilizce Wikipedia" sitesinde ise iki farklı rakam ("30.000"⁴¹ ve "647"⁴²) yer almaktadır. Sırbistan'da yaşayan Türklerin resmi nüfusları düşük olduğundan yaşadıkları ülkede anadilde eğitim ve Türkçenin kamusal alanda kullanılması gibi haklardan yararlanamamaktadırlar.⁴³ Bu çerçevede

http://www.southeast-europe.org/pdf/10/DKE_10_A_DK_Purger-Tibor.pdf, (19.05.2014).

36 Çoğunluğu artık Arnavutça konuşan ve kendilerini Romanlardan farklı gören Aşkalıların kökenleri hakkında çeşitli iddialar mevcuttur. Bir görüşe göre, Aşkalılar Osmanlı döneminde Balkanlara göç etmiş olan Romanlardır (Marion Lillig, *Identitätskonstruktionen von Exilantinnen*, Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, Frankfurt am Main, 2008, s. 63). Başka bir iddiaya göre ise bu Romanlar Erzurum'un Aşkale ilçesinden Balkanlara göç etmiş olan bir topluluktur (https://en.wikipedia.org/wiki/Ashkali_and_Balkan_Egyptians, (24.07.2015)). Bir diğer iddiaya göre ise bu halk topluluğu 4. yüzyılda İran'dan veya Filistin'in Aşkelon kentinden Balkanlara göç etmiştir (Elena Marushiakova, Vesselin Popov, *New Ethnic Identity in the Balkans: The Case of the Egyptians*, Facta Universitatis Series: Philosophy and Sociology Vol. 2, No 8, 2001, p. 475, <http://facta.junis.ni.ac.rs/pas/pas2001/pas2001-05.pdf>, (25.07.2015)). Marushiakova ve Popov'a göre Aşkalılar suni biçimde inşa edilmiş yeni bir azınlıktır. Böylece bu halk grubu sosyal statü ve prestij olarak düşük konumda bulunan Romanlardan kendilerini ayırt ederek sosyal prestij ve siyasal kazanımlar elde etmek istemektedir. Bu yüzden Aşkalılar kendilerini özgün bir etnik azınlık olarak kurgulamaktadırlar (Marushiakova ve Popov, a.g.e., s.469).

37 Purger, a.g.e., s.13.

38 Misha Savić, *EU Urges Serbia's Ethnic Minorities to Take Place in Census*, 29.09.2011, <http://www.bloomberg.com/news/2011-09-29/eu-urges-serbia-s-ethnic-minorities-to-take-place-in-census.html>, (19.05.2014).

39 *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011 u Republici Srbiji* Stanovništvo prema nacionalnoj pripadnosti "Ostali" etničke zajednice s manje od 2000 pripadnika i dvojako izjasnje, 2011, http://webzr.stat.gov.rs/WebSite/userFiles/file/Aktuelnosti/Etnicke_zajednice_sa_manje_od_2000_pripadnika_i_dvojako_izjasneni.pdf, (15.05.2014).

40 http://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrk_az%C4%B1nl%C4%B1klar, (23.05.2014).

41 http://en.wikipedia.org/wiki/Turkish_minorities_in_the_former_Ottoman_Empire, (23.05.2014).

42 http://en.wikipedia.org/wiki/Turks_in_Serbia, (23.05.2014).

43 Nevena Gojković, *System Of Minorities' Protection in Serbia*, s.1-9, http://www.kas.de/upload/auslands_homepages/serbien/Gojkovic_en.pdf, (27.07.2015).

Sancak'ın demografik yapısına göz atıldığında 1948 yılında genel nüfus içerisinde (295.256) kendilerini Müslüman olarak tanımlayanların sayısı 2.820 iken, 1953 yılında yapılan nüfus sayımında genel nüfus içerisinde (345.496) kendilerini "Türk olarak tanımlayanların sayısının 14.987'ye yükseldiği görülmektedir. Son anılan rakam Sancak'ın nüfusunun yüzde 4.33'üne tekabül etmekteydi.⁴⁴ Diğer yandan 2003 yılında Sancak'ta yapılan nüfus sayımında ise 193.026 kişi kendini "Boşnak" 27.047 kişi ise "Müslüman olarak yazdırmıştır. Kendilerini Boşnak ya da Müslüman olarak tanımlayan kitle içinde Türk olması kuvvetle muhtemeldir.⁴⁵

Osmanlı ve Şarkiyat araştırmacısı olan Sırp bir akademisyen, Sırbistan'da kendi kimliklerini alenen açıklamayan sessiz bir Türk kitlesinin yoğunluklu olarak Sancak bölgesinde yer alan; Yeni Pazar (Novi Pazar), Bujanovac, Preševo gibi şehirlerde ve kasabalarda yaşadığını ifade etmektedir.⁴⁶ Batılıların Sırbistan'daki azınlıklar üzerine yaptıkları bilimsel çalışmalarda da Türklerin adı pek geçmemektedir. Örneğin Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın 2008 yılında hazırladığı "Sırbistan'da Etnik Azınlıklar" başlıklı raporda Türklere azınlık olarak yer verilmediği görülmektedir. Ancak bu raporda Aşkalılar adlı Romanların aslen Türk kökenli olduklarına dair bilgiler bulunmaktadır.⁴⁷

Yugoslavya Döneminde Türkçe

Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti Tito önderliğinde İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra "Kardeşlik ve Birlik" (Bratstvo i Jedinstvo) söylemi etrafında kurulmuştur.⁴⁸ 1974 Yugoslav Anayasası "millet" (na-

44 Giray Sayınur Bozkurt, *Tito Sonrası Dönemde Eski Yugoslavya Bölgesindeki Türkler ve Müslümanlar*, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 10/2, 2010, s.79, <http://tdid.ege.edu.tr/files/giraysaynurbozkurt.pdf>, (19.05.2014).

45 Bozkurt, a.g.e., s.80.

46 E-mektup, M.M., 26.12.2013.

47 *Ethnic Minorities in Serbia*, February 2008, s. 8, <http://www.osce.org/serbia/30908?Download=true>, (19.05.2014).

48 Bu federe cumhuriyet içerisinde; Sırbistan, Karadağ, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Makedonya ve Slovenya cumhuriyetleri yer alırken, Sırbistan bünyesinde ise Vojvodina ve Kosova olmak üzere iki ayrı özerk bölge oluşturulmuştur. Cumhuriyetlerde meydana getirilen özerk bölgelerle aslında Sırpların ve Hırvatların yayılmacı emelleri dengelenmeye çalışılmıştır. Ancak bu devlette idari sınırlar etnik yapı temelinde belirlenmemiştir. Böylece Tito, farklı etnik gruplar arasında dengeyi ortak bir Yugoslav kimliği oluşturarak sağlamaya çalışmıştır. Ancak Tito'nun ölümünden sonra Yugoslavya içerisinde güdülen azınlık milliyetçilikleri ve etnik grupların bu topraklar

rod) ve "milliyet" (narodnost) kavramları arasında bir ayrıma gitmiştir. Bu yaklaşıma göre Federe devlete adını veren hâkim etnik grup "millet" mertebesinde bulunurken, söz konusu federe devlet içinde yaşamak durumunda olan diğer etnik gruplar ise "milliyet" olarak değerlendirilmiştir. Ancak ele alınan konu bağlamında önemli olan husus, milletlerin ve milliyetlerin dillerinin kullanımının eşit sayılmış olmasıdır. Yugoslavya Federasyonu'nun resmi dilleri; Sırpça-Hırvatça, Makedonca ve Slovence idi. Diğer yandan milliyetlerin dilleri de yaşadıkları bölgelerde resmi dil olarak kabul görüyordu.⁴⁹

Yugoslavya döneminde Türkler 1953 yılından itibaren Sırbistan bünyesinde bulunan Kosova özerk bölgesinde ve Makedonya'da ana dillerinde eğitim görme imkânına sahip olmuşlardır. Örneğin, Kosova Türkleri Sırpça-Hırvatça (1912-1945) ve Arnavutça (1945-1951) eğitim görmüş olsalar da 1953 yılından itibaren Türkçe eğitim alma hakkına kavuşmuşlardır.⁵⁰ Diğer yandan 1974 Anayasası, Kosova Türklerine daha önce tanınmış olan dil haklarını genişleterek bu bölgede Türkçenin Arnavutça ve Sırpçadan sonra üçüncü resmi dil olmasının önünü açmıştır. Slobodan Milošević'in Kosova'nın özerklik statüsünü kaldırmasından sonra Türkçe resmi dil statüsünü kaybetmiş bu durum 2008 yılında Kosova Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla tescillenmiştir. Ancak daha sonra bir takım sorunlar yaşansa da Türklerin vermiş oldukları mücadele sonunda Türkçe tekrar resmi dil seviyesine yükselmiştir.⁵¹

Sırbistan'da Milošević sonrası dönemde izlenen liberal politikalar bu ülkede Türkler ve Türkçe açısından elverişli bir atmosfer oluşturmuştur. Sırbistan yönetimi, uluslararası tecrit ve baskıların da etkisiyle artık ya-

yılmacı ve milliyetçi hedefler izleyemeyecek kadar küçülmüştür. Sırbistan'ın Avrupa Birliğine girişi hedefleyen bir politika izlemeye başlaması bu ülkede yaşayan azınlıklara ve farklı kimliklere daha müsamahalı davranılmasına neden olmuştur.⁵² Sırp halkı artık yayılmacı amaçlar peşinde koşan aşırı liderlere destek vermemeye başlamıştır. Örneğin, Mart 2014'te Sırbistan'da yapılan parlamento seçimlerinde Batı karşıtı Büyük Sırbistan amacını güden milliyetçi Sırp Radikal Partisi ülke genelinde yüzde 2 oy alarak parlamentoda temsil için gerekli olan yüzde beş barajını aşamamıştır.⁵³ Bu seçimlerde aşırı sağda yer alan Dveri Partisi ise yüzde 3,6 oy alarak aynı akıbete maruz kalmıştır.⁵⁴ Böylece liberal-demokratik politikalar gütmeye başlayan Sırp politikacıların artık Sırbistan dışında yaşayan Sırları sahiplenme ve Slav birliği gibi hedefler izlemekten uzak oldukları görülmektedir. Sırbistan yönetiminin bu yeni dönemde azınlık haklarına riayet etme, demokratikleşme ve katliamlarla dolu tarihleriyle yüzleşme yönünde politikalara öncelik vereceği söylenebilir. Böylece Belgrad'ın ülkesinde yaşayan Boşnaklara ve Türk kökenlilere yönelik daha ılımlı bir politika izleyeceği öngörülebilir. Ancak bu durumun Türkçenin akıbetini ne derece etkileyeceği net olarak belli değildir.

Son yıllarda Sırbistan'da azınlıkların anadillerinde eğitim yapmalarına imkân sağlayan yasal bir çerçeve oluşturulmuştur. Bu ülkede resmi azınlık statüsüne sahip olan milletlerin (Macarlar, Hırvatlar ve Romenler) anadillerini kullanma hakları, 2006 yılında yapılan Sırbistan Anayasası, Ulusal Azınlık Haklarını ve Özgürlüklerini Koruma Kanunu, Resmi Dil ve Alfabe Kanunu ve komşu devletlerle yapılmış ikili anlaşmalar vasıtasıyla garanti altına alınmıştır.⁵⁵ Sırbistan'da yaşayan azınlıklar, anadillerinde eğitim yapma ve dillerini kamusal alanda (resmi evrakların azınlık dillerinden düzenlenmesi ve yerleşim yerlerinin adlarının söz konusu azınlık

üzerinde kendi homojen devletlerini kurmak istemeleri bu devletin sonunu getirmiştir (İrfan Kaya Ülger, *Yugoslavya Neden Parçalandı?* Seçkin Yayınevi, Ankara, 2003, s. 63'ten aktaran Çelik). Böylece günümüzde eski Yugoslavya topraklarında Slover ya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Sırbistan, Makedonya, Karadağ ve Kosova adlı devletler bağımsız olmuşlardır.

49 Viktor Meier, *Staatsvölker und Minderheiten in Jugoslawien*, Schweizer Monatshefte, Zeitschrift für Politik, Wirtschaft, Kultur, 58/2, 1978, s.110.

50 Božić, nedense Türkçe eğitim veren okulların açılmasını Arnavutlara yönelik Türkleştirme girişimi olarak değerlendirmektedir (Gordana Božić, *The Ethnic Division of Education and the Relations Among Non-Serb Minorities in Kosovo*, Canadian Slavonic Papers: Revue Canadienne des Slavists, 52/3-4, 2015, s. 281).

51 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bu derlemede yer alan Kosova'da Türk Azınlığı ve Türkçe bölümüne bakılabilir.

52 Branislav Radeljić, *The Politics of (No) Alternatives in Post-Milošević Serbia*, Journal of Balkan and Near Eastern Studies, (2014), s.243-259.

53 Maksimović, Maja; Armakolas Ioannis, *The March 2014 Parliamentary Elections in Serbia and their Legacy*, ELIAMEP, 31/05 (2014), s. 6, http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2014/05/Briefing-Notes_31_May-2014_Armakolas_Maksimovic.pdf, (15.05.2014).

54 Florian Bieber, *What the elections mean for Serbian democracy*, Balkans in Europe Policy Blog, Erişim tarihi: 19.03.2014, <http://www.suedosteuropa.uni-graz.at/biepag/node/59>, (15.05.2014).

55 Gojkovic, Nevena, *"System Of Minorities' Protection in Serbia"*, s. 1-2, http://www.kas.de/upload/auslands/homepages/serbien/Gojkovic_en.pdf, (25.07.2015).

dillerinde yazılması vb.) kullanma hakkına sahiptirler.⁵⁶ Sırbistan'da resmen azınlık statüsüne sahip olan milletler eğitimde ya kendi anadillerini ya da Sırpçayı kullanabilirler. Eğer bir azınlık okulunda eğitim dilinin Sırpça olması yönünde karar alınmışsa, bu okulda öğrencilere söz konusu azınlığın anadili, kültürü ve tarihi öğretilmek durumundadır. Anadilde eğitim yapılabilmesi için bir sınıfta en az 15 öğrenci bulunması gerekmektedir. Ancak Sırbistan Eğitim Bakanlığının onayıyla anadilde eğitim yapılabilmesi için gerekli olan bu sayı düşürülebilir. Şayet bir azınlık okulunda söz konusu azınlığın anadiliyle eğitim yapılırsa, ilgili kanuna göre bu okulda Sırpçanın ders olarak okutulması gerekmektedir.⁵⁷

Sırbistan'da Türkçenin Mevcut Durumu

Sırbistan Türkleri, resmi azınlık statüsüne sahip olmadıkları için yukarıda ele alındığı gibi resmi azınlıklara tanınan anadilde eğitim ve azınlık dilinin kamusal alanda kullanılması gibi haklardan mahrum bulunmaktadır. Bir Sırp Şarkiyat araştırmacısının da belirttiği şekilde Sırbistan'daki okullarda Türkçe eğitim verilmemektedir.⁵⁸ Ayrıca S. J. de Sırbistan'da Türkçe eğitim verilmediğini vurgulayarak memleketi olan Sancak'ta bazı özel girişimcilerin Türkçe eğitim yaptıklarını aşağıdaki ifadelerle dile getirmiştir: "Sancak'ta birkaç şehirde bazı derneklerin veya özel girişimcilerin kurmuş oldukları Türkçe eğitim veren özel okullar bulunmaktadır. Söz konusu eğitim kurumlarında Türk Tarihi dersleri de yapılmaktadır. Ancak Türk dernekleri Türkçe kurslar açmak yerine Türkiye'den getirdikleri kitapları halka dağıtmakla yetinmektedirler. Sırbistan'daki Türk dernekleri genelde Türkçe kursları açmamaktadırlar."⁵⁹

Sırbistan'da Türkçe hâlihazırda eğitim dili olmasa da, çeşitli sivil toplum örgütleri son yıllarda Türkçe kursları düzenleyerek bu ülkede Türkçenin öğretilmesine büyük gayret göstermektedirler. Bu sivil toplum örgütleri arasında, Beyza Yabancı Dil Dershanesi, INAT Sırp-Türk Dostluk

Derneği⁶⁰ ve Sırbistan Türkleri Derneği gibi kurumlar sayılabilir. Beyza Yabancı Dil Dershanesinde açılan Türkçe kursuna 40 civarında öğrenci katılmakta ve bunlara üç Türk öğretmen tarafından Türkçe öğretilmektedir. Hafta sonu kurslarını ziyaret edenlere Türk filmleri de izlettirilmektedir. Öğrenciler böylece Türk kültürünü ve yaşam tarzını yakından tanıma imkânına sahip olmaktadır. Bu kurslara katılan öğrencilerden bir grup 2007 yılında İstanbul'da düzenlenen Beşinci Uluslararası Türkçe Olimpiyatlarına iştirak etmişlerdir.⁶¹ INAT Sırp-Türk Dostluk Derneği ise Belgrad Üniversitesi Filoloji Fakültesi Şarkiyat Bölümü öğretim üyeleriyle işbirliği yapmak suretiyle Türkçe ve Sırpça dil kursları düzenlemektedir. Niş, Yeni Pazar ve Novi Sad gibi kent ve kasabalarda şubesi bulunan bu derneğin son anılan kentte faaliyet gösteren şubesinde Türkçenin yanı sıra Acemce ve Arapça da öğretilmektedir.⁶² Aşağıda ayrıntılı olarak ele alınan Sırbistan Türkleri Derneği ise Türkçe konusunda daha ileri bir adım atarak bu dilin Sırp okullarında seçmeli yabancı dil olarak öğretilmesi için kampanya başlatmıştır. Ali Şahović derneğin bu konudaki faaliyetlerini aşağıdaki şekilde kelimelere dökmektedir: "Türkçe eğitime olan talebi belirlemek için veliler ve öğrencilerle mülakatlar yapıyoruz. Yeterli talep olması durumunda okul müdürleri Türkçenin seçmeli ders olarak okutulabilmesi için Sırbistan Eğitim Bakanlığına başvuruda bulunacaklardır." Basında Sırbistan Türkleri Derneği'nin (Sırpça kısaltması UTS) çabaları sonunda Güney Sırbistan'da yer alan Raska ilinin Tutin kentinde Türkçe eğitimin başladığına dair haberler yer almaktadır.⁶³ UTS, 2014 yılında 150

60 INAT kısaltmasının açılımı Sırpça "Internacionalna Nevladina Asociacija za Toleranciju" dir. Bu tamlama Türkçeye "Hoşgörü için Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşu" olarak çevrilebilir. Uzun yıllar Fransa'da ikamet etmiş olan Sırp bir işadamları tarafından kurulan bu derneğin 500 üyesi bulunmaktadır. Üyelerinin büyük çoğunluğu doktor, mühendis, mimar, yazar, ressam, akademisyen ve girişimcilerden oluşmaktadır. Bu derneğin amacı, Türk-Sırp dostluğunu pekiştirmektir.

61 Blagojević, a.g.e., s.151-152.

62 Blagojević, a.g.e. s.154.

63 Serbia considers introducing Turkish Language Classes, Turkish Weekly, 13.10.2014, <http://www.turkishweekly.net/2014/10/13/news/serbia-considers-introducing-turkish-language-classes/>, (25.07.2015); "Turks in Serbia to introduce Turkish in Primary Schools", World Bulletin, 11.09.2014, <http://www.worldbulletin.net/art-culture/144186/turks-in-serbia-to-introduce-turkish-in-primary-schools>, (25.07.2015); "Turks in Serbia to introduce Turkish in Primary Schools", Hürriyet Daily News, 11.09.2014, <http://www.hurriyetaidailynews.com/turks-in-serbia-to-introduce-turkish-in-primary-schools.aspx?pagerID=238&nID=71610&NewsCatID=351>, (25.07.2015).

56 Gojković, a.g.e., s.6.

57 Gojković, a.g.e., s.7.

58 E-mektup, M.M., 27.12.2013.

59 E-mektup, S. J., 21.04.2014.

öğrenci kapasiteli bedava Türkçe kursları açmıştır. UTS, kendi mekânında Türkiye'de yükseköğrenim görmek isteyen öğrencilerin katılmak durumunda olduğu Yabancı Uyruklu Öğrenci Sınavlarını (YÖS) düzenlemektedir. Novi Pazar'da 2015'te yapılan sınava katılan on bir öğrenci başarılı olmuş ve Türkiye'de üniversite eğitimi görmeye hak kazanmıştır.⁶⁴

Sırbistan'da Türkçeyi destekleyen bir başka kurum ise TİKA'dır. Örneğin, TİKA Türkoloji Programı çerçevesinde Belgrad Üniversitesi Filoloji Bölümünü desteklemektedir.⁶⁵ Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Belgrad ve Yeni Pazar Devlet üniversiteleri bünyesinde yer alan Felsefe ve Filoloji fakültelerinde ortak bir lisans programı dâhilinde okutulmaktadır.⁶⁶ TİKA, ayrıca Sancak bölgesinde bulunan Yeni Pazar Devlet Üniversitesinin ve Vrbas 4 Temmuz Meslek Lisesinin tadilatını gerçekleştirmiştir.⁶⁷ Ancak burada diğer Balkan ülkelerinde olduğu gibi Türkçe Kursları açmamıştır.⁶⁸ Mayıs 2015'te Belgrad'ta Yunus Emre Türk Kültür Merkezi faaliyete geçmiştir.⁶⁹

Sırbistan Türkleri Derneği

Son yıllarda Sırbistan Türkleri ulusal azınlık olma yönünde faaliyetlerde bulunmaktadırlar. Örneğin, 2014 yılında kurulan Sırbistan Türkleri Derneği (Udruženje Turaka u Srbiji, UTS⁷⁰) Türklerin Sırbistan'da azınlık olarak

kabul edilmesi için kampanya başlatmıştır. Sırbistan'da bir etnik grubun azınlık olarak kabul görebilmesi için en az 300 kişi noter huzurunda kendisinin söz konusu azınlığa mensup olduğunu beyan etmesi gerekmektedir. Bu yüzden söz konusu dernek, Boşnakların kendilerini Türk olarak yazdırmaları yönünde faaliyetler yürütmektedir. Sırbistan Türkleri bu sayıya ulaşmalarında bu ülkede azınlık statüsü elde edebileceklerdir.⁷¹ Bu gerçekleştiği takdirde Sırbistan Türkleri, ülkedeki azınlık yasası uyarınca kendi ulusal azınlık konseylerini kurabileceklerdir. Sırbistan'da azınlık konseyleri, temsil ettikleri etnik grubun anadilinde eğitim ve söz konusu dilin kamusal hayatta kullanılması gibi alanlarda kültürel özerklik elde edebilen dolayısıyla da karar alma süreçlerine müdahil olabilen yapılardır.⁷² UTS aynı zamanda Facebook⁷³, Twitter⁷⁴ ve YouTube⁷⁵ gibi sosyal medya sitelerinde örgütün tanıtımı veya faaliyetleri üzerine hesaplar açmıştır.

UTS Başkanı Ali Şahović, 16 Ağustos 2015 tarihinde TRT TÜRK adlı kanalda yayınlanan "Kayıp Türkler" programında Sırbistan Türklerinin büyük ölçüde asimile olduklarını vurgulamıştır.⁷⁶ Şahović'e göre Sırbistan Türkleri 1990 yılında yapılan nüfus sayımında baskıya maruz kaldıklarından kendilerini Türk olarak beyan edememişlerdir. UTS Sırbistan'da Türklerin kendilerini rahatlıkla ifade edebilmeleri için mücadele vermektedir.⁷⁷ Şahović'in Facebook hesabında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Başbakan Ahmet Davutoğlu gibi politikacıların fotoğraflarını ve faaliyetlerini paylaşması bu derneğin Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) ile dirsek temasında olduğu izlenimi vermektedir.⁷⁸ AKP'nin izlemiş ol-

64 https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=444862169007869&id=306326309528123, 11.06.2015, (30.07.2015).

65 <http://www.fil.bg.ac.rs/lang/sr/nastava/osnovne-akademsko-studije/osnovni-studijiski-program/>, (25.07.2015).

66 https://www.bg.ac.rs/files/sr/studije/Razvoj_dozivotnog_obrazovanja.pdf, s.14-15, (30.07.2015).

67 Füsün Gür, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı 2010 Faaliyet Raporu, 2011, s. 125, <http://store.tika.gov.tr/yayinlar/faaliyet-raporlari/faaliyet-raporu-2010.pdf>, (19.05.2014).

68 Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) Ramazan aylarında bölgeye din görevlisi göndermektedir. Kurum ayrıca Sırbistan uyruklu öğrencilere burs tahsis ederek onların Türkiye'de İmam Hatip Liselerinde ve İlahiyat Fakültelerinde öğrenim görmelerini sağlamaktadır. DİB, 2010 yılında Belgrad Müftülüğüne, Belgrad İslam Merkezine ve Belgrad Üniversitesi Filoloji Fakültesine maddi destek vererek, Sırbistan uyruklu hacı adaylarının hac ibadetlerini finanse etmiştir. Ancak burslu öğrenciler arasında kaç adet Sırbistan Türkü olduğu belirtilmemiştir (Kemal Hakkı Kılıç, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Sırbistan Cumhuriyeti İslam Birliği Başkanlığı ile ilişkileri, Avrupa Diyanet, 2010, s. 16-18, <http://www2.diyaret.gov.tr/DiaIiskilerGenelMudurlugu/Documents/sirbistan.pdf>, (19.05.2014).

69 Yunus Emre Türk Kültür Merkezi faaliyete başladı <http://aa.com.tr/tr/kultur-sanat/yunus-emre-turk-kultur-merkezi-faaliyete-basladi/45798>, (10.12.2015).

70 <http://udruzenjeturakausrbiji.com/>, (30.07.2015).

71 Nikola Kočović, Şahović: Formiranje turske nacionalne manjine je korist za sve", Blic, 30.07.2015, <http://www.blic.rs/Vesti/Srbija/579416/Sahovic-Formiranje-turske-nacionalne-manjine-je-korist-za-sve>, (19.08.2015).

72 Sırbistan Cumhuriyeti Hükümeti Avrupa Birliği Ofisi, The Law On National Councils of National minorities, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/ekspertske%20misije/protection_of_minorities/law_on_national_councils.pdf, (26.08.2015).

73 <https://www.facebook.com/UdruzenjeTurakaUSrbiji?fref=ts>, (30.07.2015).

74 <https://twitter.com/udruzenjeturaka>, (30.07.2015).

75 https://www.youtube.com/channel/UC_MwTFLrFdbTD2zWlmtv2fg, (30.07.2015).

76 UTS, adı geçen programı Youtube sitesinde bulunan resmi hesabı adı altında yüklemiştir, Udruženje Turaka U Srbiji, <https://youtu.be/OovGNuSSXc> veya <https://www.youtube.com/watch?v=OovGNuSSXc>, (26.08.2015).

77 Aynı yerde.

78 https://www.facebook.com/profile.php?id=100009324502110&fref=pb&hc_location=profile_browser, (30.07.2015).

duğu yeni Osmanlıcı politikalar da bu ülkede bir Türk azınlığı meydana getirilmesinde etkili olmuş olabilir.⁷⁹

Sırbistan Türkleri Derneğine göre, Sırbistan'da büyük çoğunluğu Sancak'ta ikamet eden binlerce Türk bulunmaktadır. Diğer yandan Güney Sırbistan'da bulunan Preševo Ovası'nda da yüzlerce Türk yaşamaktadır. Šahović, Sırbistan Türklerinin, Ankara ve Belgrad arasında bir köprü işlevi gördüklerini söyleyerek bu durumun Sırbistan'a Türk girişimcileri çekme potansiyeli taşıdığının altını çizmiştir.⁸⁰

UTS yönetimi Sırbistan'da kendisini Türk olarak hisseden kimseleri saflarına katılmaya davet etmektedir. Bu durum kendi içinde çeşitli siyasal kamplara ayrılmış olan Sancak bölgesi Boşnakların tepkilerine neden olmuştur. Bölgedeki mevcut Sırp-Boşnak ihtilafı göz önünde bulundurulduğunda UTS'nin "Türk azınlığı oluşturma" kampanyasına ülke içerisinde kendi etkinliklerinin azalacağı endişesi taşıyan Sırbistan Boşnaklarının bazı kesimleri karşı çıkmaktadır.⁸¹ Örneğin, Boşnak Ulusal Konseyi Başkanı Recep Skrijelj Elida, bazı Boşnakların kendilerini maddi ve manevi çıkar beklentisiyle Türk olarak beyan edebileceklerini vurgulayarak derneğin "gizli emellere" hizmet edebileceğini iddia etmiştir. Elida, 40 yıl öncesine kadar bölgede yaşayan ahalinin yüzde onunun akıcı bir şekilde Türkçe konuştuğunu belirterek günümüzde bunların birçoğunun Türkçeyi unuttuğunu ancak Türklük şuuruyla sahip olduğunu dile getirmiştir. Hatta UTS'nin Boşnak kimliğinin kaybolmasına çalıştığını vurgulayan Sancak Demokratik İştirak Partisi Başkanı Sulejman Uglyanin bu derneğin Sırp-ların ve büyük güçlerin çıkarlarına hizmet ettiğini düşünmektedir.⁸²

Derneğin hem Türk kökenlilere hem de Boşnaklara kendilerini Türk olarak yazdırmaları yönünde çağrı yapması son anılan etnik grup arasında rahatsızlık yaratmıştır. Bu yüzden Boşnaklar UTS'yi Türk ve Sırp yetki-

lilere şikâyet etmişlerdir.⁸³ Bu çağrıyı eleştirenler kervanına katılan Sancak Müftüsü Muamer Zukorlić bölgede Türk bulunmadığından bu davetin muhatabının doğrudan Boşnaklar olduğunu ileri sürmüştür.⁸⁴ Preševo Ovası'nda yer alan Bilaç Köyü'nün 30 hanelik ahalisi kendini Türk olarak beyan etmiştir.⁸⁵ Güney Sırbistan'da sayıları 5.000 civarında olan Suriyeli mültecinin bulunması orta vadede bölgenin demografik yapısını değiştirme potansiyeli taşımaktadır.⁸⁶

Sonuç

Yukarıda gösterildiği gibi Sırbistan Türkleri, nüfuslarının düşük ve Müslüman gruplar arasındaki etnik geçişkenliğin yüksek olmasından dolayı şimdiye kadar yapılan nüfus sayımlarında kendilerini "Türk" olarak beyan etmemişlerdir. Haliyle bu durum Sırbistan Türklerinin anadillerinde eğitim ve söz konusu dilin kamusal alanda kullanılması gibi azınlık haklarından mahrum kalmalarına sebebiyet vermiştir. Her ne kadar eski Yugoslavya döneminde Türkçe, Sırbistan bünyesinde yer alan Kosova'da eğitim dili olmuşsa da, 1990'lı yılların başında bu devletin tarihe karışmasıyla birlikte Türkçe kamusal alandan tekrar dışlanmıştır. Ancak son yıllarda Sırbistan'da izlenen liberal azınlık politikalarının etkisiyle kurulan Türk sivil toplum örgütlerinin çabalarıyla Türkçe kursları açılmış ve Türkçenin Sırp okullarında yabancı dil olarak öğretilmesi yönündeki girişimler hız kazanmıştır.

Yukarıda ayrıntılı olarak ortaya konulduğu gibi, Sırbistan Türkleri Derneği, Sırbistan'da yaşayan Türklerin devlet tarafından resmen azınlık sayılabilmesi için büyük gayret sarf etmektedir. Derneğin bu yöndeki çabalarının olumlu sonuç vermesi durumunda yani 300 kişi kendini noter huzurunda Türk olarak beyan ettiği taktirde Sırbistan Türkleri resmi azın-

79 Udruženje Turaka U Srbiji, <https://youtu.be/OovGNuSSiXc> veya <https://www.youtube.com/watch?v=OovGNuSSiXc>, 9.08.2015 (26.08.2015).

80 Nikola Kočović, Šahović: Formiranje turske nacionalne manjine je korist za sve, Blic, 30.07.2015, <http://www.blic.rs/Vesti/Srbija/579416/Sahovic-Formiranje-turske-nacionalne-manjine-je-korist-za-sve>, (19.08.2015).

81 Nikola Kočović, Pozivaju Bošnjake da postanu Turci, Blic, 29.07.2015, <http://www.blic.rs/Vesti/Društvo/579098/Pozivaju-Bošnjake-da-postanu-Turci>, (19.08.2015).

82 Aynı yerde.

83 Snježana Mulic-Softić, "Poziv koji je uznemirio Sandžak", Al Jazeera, 15.08.2015, <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/poziv-koji-je-uznemirio-sandzak>, (19.08.2015).

84 Tanjug, Poziv da se izjasne kao Turci, za Bošnjake provokacija, Blic, 17.08.2015, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/583545/Poziv-da-se-izjasne-kao-Turci-za-Bosnjake-provokacija>, (19.08.2015).

85 Snježana Mulic-Softić, a.g.e.

86 Igor Jovanovich, Serbia Sets up Refugee Camp Near Macedonian Border, 24.08.2015, <http://www.balkaninsight.com/en/article/serbia-forms-another-refugee-camp-near-macedonian-border-08-24-2015>, (26.08.2015).

lık olarak kabul edilebileceklerdir. Bu durumda Türkçenin kamusal alanda kullanılması mümkün olacaktır. Sırbistan Türkleri Derneğinin faaliyetleri hiç kuşkusuz Türklerin azınlık, Türkçenin ise azınlık dili olarak kabul edilmesinde önemli bir rol oynayabilme kapasitesine sahiptir. Bu yüzden Türkiye'deki sivil toplum örgütleri tarafından desteklenmesi gerekmektedir. Sırbistan Türkleri Derneği haricindeki INAT Sırp-Türk Dostluk Derneği ve Beyza Yabancı Dil Dershanesi gibi kurumlar da Türkçenin yaygınlaşması için büyük görevler ifa etmektedir. Ayrıca Türkiye Bursları kapsamında Sancak bölgesinden Türkiye'ye burslu öğrenci kabul edilmesi de Türkçenin ve Türk kültürünün Sırbistan'da yer etmesi adına önemli bir projedir.

Kaynakça

- Ashkali and Balkan Egyptians, Wikipedia, 24.07.20145, https://en.wikipedia.org/wiki/Ashkali_and_Balkan_Egyptians, (25.07.2015).
- Bieber Florian, What the elections mean for Serbian democracy, Balkans in Europe Policy Blog, 19.03.2014, <http://www.suedosteuropa.uni-graz.at/biepag/node/59>, (15.05.2014).
- Blagojević Gordana, Recent Turkish Migrants in Serbia and the Role of the Serbian-Turkish Friendship Association, Bulletin of the Institute of Ethnography SASA LVI, 2, 2007, s. 149-157, <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0350-0861/2008/0350-08610802149B.pdf>, (15.05.2014).
- Boşnaklar arasındaki bölünmeyi Türkiye çözdü, 17.10.2011, <http://t24.com.tr/haber/bosnaklar-arasindaki-bolunmeyi-turkiye-cozdu-saraybosnanyeni-pazar-aa.175429>, (5.07.2014).
- Božić Gordana, The Ethnic Division of Education and the Relations Among Non-Serb Minorities in Kosovo, Canadian Slavonic Papers: Revue Canadienne des Slavists, 52/3-4, 2015, ss. 273-298.
- Bozkurt Giray Saynur, Tito Sonrası Dönemde Eski Yugoslavya Bölgesindeki Türkler ve Müslümanlar, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 10/2, 2010, ss. 51-95, <http://tdid.ege.edu.tr/files/giraysaynurbozkurt.pdf>, (19.05.2014).
- Budak Aydın, Boşnak Türkleri, Word Pres Blog Sitesi, 1.04.2011, <http://onturk.wordpress.com/2011/04/01/bosnak-turkleri/>, (15.05.2014).
- Clark Janine, National Minorities and the Milošević Regime, Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity, 35/2, 2007, ss. 317-339.
- Cocozzelli Fred, Small Minorities in a Divided Polity: Turks, Bosniaks, Muslim Slavs and Roms, Ashkalis and Egyptians in Post-conflict Kosovo, Ethnopolitics: Formerly Global Review of Ethnopolitics, 7/2-3, 2008, ss. 287-306.
- Çelik Bilgin, Dağılan Yugoslavya Sonrası Kosova ve Makedonya Türkleri, 2. Baskı, Güler Yayıncılık, İstanbul, 2013.
- Drakulić Slobodan, Anti-Turkish obsession and the exodus of Balkan Muslims, Patterns of Prejudice, 43/3-4, 2009, ss. 233-249.
- Ethnic Minorities in Serbia, February 2008, ss. 1-25, <http://www.osce.org/serbia/30908?download=true>, (19.05.2014).
- Friedman Francine, The Muslim Slavs of Bosnia and Herzegovina (with reference to the Sandzak of Novi Pazar): Islam as national identity", Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity, 28/1, 2000, ss. 165-180.

- Gojkovic Nevena, "System Of Minorities' Protection in Serbia", http://www.kas.de/upload/auslandshomepages/serbien/Gojkovic_en.pdf, (25.07.2015).
- Gökdağ Bilgehan Atsız, *Balkan Türklüğünün Dil ve Eğitim Sorunları*, Erhan Türbedar (Der.), *Balkan Türkleri Balkanlar'da Türk Varlığı*, ASAM Yayınları, Ankara, 2003, ss. 287-315.
- Gür Fusun, *Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı 2010 Faaliyet Raporu*, 2011, <http://store.tika.gov.tr/yayinlar/faaliyet-raporlari/faaliyet-raporu-2010.pdf>, (19.05.2014).
- Hamzaoglu Yusuf, *Osmanlı Dönemi Sırbistan Türklüğü*, Logosa Yayınları, Üsküp, 2004.
- <https://www.youtube.com/watch?v=OovGNuSSXc>, 9.08.2015, (26.08.2015).
- Jovanovich Igor, *Serbia Sets up Refugee Camp Near Macedonian Border*, 24.08.2015, <http://www.balkaninsight.com/en/article/serbia-forms-another-refugee-camp-near-macedonian-border-08-24-2015>, (26.08.2015).
- Kešetović Želimir, *Policing in multiethnic Serbia, Police Practice and Research: An International Journal*, 13/1, 2012, ss. 59-70.
- Kılıç Kemal Hakkı, *Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Sırbistan Cumhuriyeti İslam Birliği Başkanlığı ile ilişkileri*", *Avrupa Diyanet*, 2010, ss. 15-19, <http://www2.diyanet.gov.tr/DisliskilerGenelMudurlugu/Documents/sirbistan.pdf>, (19.05.2014).
- Kočević Nikola, "Pozivaju Bošnjake da postanu Turci", *Blic*, 29.07.2015, <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/579098/Pozivaju-Bošnjake-da-postanu-Turci>, (19.08.2015).
- Kočević Nikola, Šahović: *Formiranje turske nacionalne manjine je korist za sve*, *Blic*, 30.07.2015, <http://www.blic.rs/Vesti/Srbija/579416/Sahovic-Formiranje-turske-nacionalne-manjine-je-korist-za-sve> (19.08.2015).
- Lillig Marion, *Identitätskonstruktionen von Exilantinnen*. Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main, 2008.
- Maksimović Maja ve Armakolas Ioannis, *The March 2014 Parliamentary Elections in Serbia and their Legacy*, ELIAMEP, 31/05, 2014, ss. 1-9, http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2014/05/Briefing-Notes_31_May-2014_Armakolas_Maksimovic.pdf, (15.05.2014).
- Marushiakova Elena ve Popov Vesselin, *New Ethnic Identity in the Balkans: The Case of the Egyptians*, *Facta Universitatis Series: Philosophy and Sociology Vol. 2, No 8, 2001*, ss. 465 - 477, <http://facta.junis.ni.ac.rs/pas/pas2001/pas2001-05.pdf>, (25.07.2015).
- Meier Viktor, *Staatsvölker und Minderheiten in Jugoslawien*, *Schweizer Monatshefte : Zeitschrift für Politik, Wirtschaft, Kultur*, 58/2, 1978, ss. 109-116.
- Mulić-Softić, Snježana, *Poziv koji je uznemirio Sandžak*, *Al Jazeera*, 15.08.2015, <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/poziv-koji-je-uznemirio-sandzak>, (19.08.2015).
- Oran Baskın, *Balkan Türkleri Üzerine İncelemeler*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi 48/1-4, 1992, ss. 121-148.
- Öktem Kerem, *Between emigration, de-Islamization and the nationstate: Muslim communities in the Balkans today*, *Southeast European and Black Sea Studies*, 11/2 (2011), ss. 155-171.
- Pekesen Berna, *Vertreibung und Abwanderung der Muslime vom Balkan*, *Europäische Geschichte Online*, hg. vom Institut für Europäische Geschichte, Mainz, 4.02.2011, <http://ieg-ego.eu/de/threads/europa-unterwegs/ethnische-zwangsmigration/berna-pekesen-vertreibung-der-muslime-vom-balkan>, (25.07.2015).
- Pezo Edvin, *Zwangsmigration in Friedenszeiten? Jugoslawische Migrationspolitik und die Auswanderung von Muslimen in die Türkei (1918-1966)*, Oldenbourg Verlag München, 2013.
- Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. u Republici Srbiji *Stanovništvo prema nacionalnoj pripadnosti "Ostali" etničke zajednice s manje od 2000 pripadnika i dvojako izjašnjenje 2011*, http://webzr.stat.gov.rs/WebSite/userFiles/file/Aktuelnosti/Etnicke_zajednice_sa_manje_od_2000_pripadnika_i_dvojako_izjasnjeni.pdf, (15.05.2014).
- Purger Tibor, *Ethnic self governance in Serbia The First Two Years Of The National Minority Councils*, *Delkiet Europa – South East Europe International Relations Quaterly* 3/2, 2012, ss. 1-18, http://www.southeast-europe.org/pdf/10/DKE_10_A_DK_Purger-Tibor.pdf, (19.05.2014).
- Radeljić Branislav, *The Politics of (No) Alternatives in Post-Milošević Serbia*, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 2014, ss. 243-259.
- Savić Misha, *EU Urges Serbia's Ethnic Minorities to Take Place in Census*, 29.09.2011, <http://www.bloomberg.com/news/2011-09-29/eu-urges-serbia-s-ethnic-minorities-to-take-place-in-census.html>, (19.05.2014).
- Serbia considers introducing Turkish Language Classes, *Turkish Weekly*, 13.10.2014, <http://www.turkishweekly.net/2014/10/13/news/serbia-considers-introducing-turkish-language-classes/>, (25.07.2015).

Sırbistan'da Türk vatandaşların çoğunlukla yaşadığı Novi Pazar'a giden Fenerbahçeli taraftarlar, onlarca araç, yüzlerce taraftar ve meşalelerle karşılandı, 4.03.2012, <http://www.internethaber.com/fener-sirp-sirbistan-cikarma-novi-pazar-turk-musliman-mac-405302h.htm>, (5.07.2014).

Tanjug, Poziv da se izjasne kao Turci, za Bošnjake provokacija, Blic, 17.08.2015, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/583545/Poziv-da-se-izjasne-kao-Turci-za-Bošnjake-provokacija>, (19.08.2015).

The Law On National Councils of National minorities, Sırbistan Cumhuriyeti Hükümeti Avrupa Birliği Ofisi, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/ekspertske%20misije/protection_of_minorities/law_on_national_councils.pdf, (26.08.2015).

Türk azınlıklar, Vikipedi sitesi, ty, http://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrk_az%C4%B1n%C4%B1klar, (23.05.2014).

Turkish minorities in the former Ottoman Empire, Wikipedia sitesi, ty, http://en.wikipedia.org/wiki/Turkish_minorities_in_the_former_Ottoman_Empire, (23.05.2014).

Turks in Serbia to introduce Turkish in Primary Schools, Hürriyet Daily News, 11.09.2014, <http://www.hurriyetaidailynews.com/turks-in-serbia-to-introduce-turkish-in-primary-schools-.aspx?pageID=238&nID=71610&NewsCatID=351>, (25.07.2015).

Turks in Serbia to introduce Turkish in Primary Schools, World Bulletin, 11.09.2014, <http://www.worldbulletin.net/art-culture/144186/turks-in-serbia-to-introduce-turkish-in-primary-schools>, (25.07.2015).

Ülger İrfan Kaya, Yugoslavya Neden Parçalandı? Seçkin Yayınevi, Ankara, 2003.

Yunus Emre Türk Kültür Merkezi faaliyete başladı <http://aa.com.tr/tr/kultur-sanat/yunus-emre-turk-kultur-merkezi-faaliyete-basladi/45798>, (10.12.2015).

Yurtdışındaki Vatandaşlarımızla İlgili Sayısal Veriler, Türkiye Cumhuriyeti Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 31.12.2010, <http://www.csqb.gov.tr/csqbPortal/diyih.portal?page=yv&id=1>, (15.05.2014).

Vuletić Aleksandra, Censuses in 19th century Serbia: inventory of preserved microdata, MPIDR Working Paper WP 2012-018, 2012, Max-Planck-Institut für demografische Forschung, Rostock, <http://www.demogr.mpg.de/papers/working/wp-2012-018.pdf>, (15.05.2014).

BOSNA-HERSEK'TE TÜRKÇE

N. Aşlı Şirin ÖNER *

Amra DEDEİC **

Giriş

Balkanlar, Osmanlı İmparatorluğu zamanında Müslüman ve Hristiyan toplumların iç içe yaşadığı, Türk-İslam kültürünün yoğun şekilde yerleştiği, Slav, Türk ve Avrupa kültürlerinin egemenlik mücadelesi verdiği bir bölgedir. Bölge ülkelerinden olan Bosna-Hersek, Türk-İslam kültür mirasını korumaya çalışan bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Balkan ve Boşnak kültürlerine damgasını vuran Türk-İslam kültür mirası kendini; mimari, giyim-kuşam ve dil gibi alanlarda göstermektedir.

Türkçenin Bosna'daki varlığının ele alındığı bu çalışmada söz konusu dilin Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Birinci ve İkinci Yugoslavya dönemlerinde kamusal alanda kullanımının giderek azaldığı, Bosna Savaşı sonrasında ise, Türkiye'nin dil konusuna yumuşak güç unsurları çerçevesinde özel bir önem vermesinden dolayı Bosna halkı arasında itibarının tekrar arttığı görülmektedir. Çalışmanın birinci bölümünde Bosna'nın kısa bir tarihine yer verilmektedir. İkinci bölümünün odak noktası, Osmanlı döneminde Türkçenin Bosna'ya yerleşmesi hususudur. Üçüncü ve dördüncü bölümlerde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Birinci ve İkinci Yugoslavya dönemlerinde Türkçenin durumu masaya yatırılacaktır. Son bölümde ise Bosna Savaşı sonrasında bu ülkede Türk dilinin araştırılmasına ve öğretilmesine yönelik faaliyetler ele alınacaktır.

1 * Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Avrupa Birliği Enstitüsü, İstanbul, E-mektup: sirina77@gmail.com

2 ** Dr., Uppsala Üniversitesi, Department of Linguistics and Philology, Uppsala/Sweden, E-mail: amra76@hotmail.com

Bosna Hersek'te Türkler

Eski çağlardan beri pek çok kavmin geçit yeri konumunda olan Bosna toprakları, önceleri Slavlara ev sahipliği yapmış, daha sonraları kabul edilen Macar egemenliği ise 15. yüzyılın ortalarına dek sürmüştür. Osmanlılar, Kral II. Tvrtko'nun hâkimiyetindeki Bosna'ya ilk akınlarını 14. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleştirmişlerdir. Bosna'ya karşı ilk Osmanlı akınları Üsküp'ün alınmasından sonra 1392'de Paşa Yiğit Bey tarafından düzenlenmiş ve bölgede adeta ileri bir karakol oluşturulmuştur. Sonunda Osmanlı hâkimiyetini kabul etmek zorunda kalan Kral II. Tvrtko'nun tahta çıkışından sonra Bosna kralları Osmanlılar tarafından haraca bağlanmıştır. Son Kral Tomaşević, Batı'nın desteğine güvencere Osmanlılara haraç ödemeyi reddedince Fatih Sultan Mehmet idaresindeki Osmanlı ordusu Bosna'nın fethini tamamlamıştır. Yeni fethedilen bölgede bir sancak kurulmuş ve Sancak Beyliği Minnetoğlu Mehmet Bey'e verilmiştir.

Bosna'nın Osmanlı idaresine geçmesinden sonra bölgedeki fetihler sürmüştür. Hersek Sancağı 1470'te oluşturulmuş, daha sonra merkezi Zvornik olan bir başka sancak kurulmuştur. Bosna sancağının sınırları, Kanuni Sultan Süleyman'ın iktidarının ilk yıllarında genişlemeye başlamıştır. Fetihlerde Bosna Sancak Beyi Gazi Hüsrev Bey önemli rol oynamıştır. Bu dönemde Bosna Sancağının merkezi olan Saraybosna, Gazi Hüsrev Bey tarafından inşa ettirilen külliye ve vakıflarla tamamen bir Türk-İslâm şehri hâline getirilmiştir. Ancak sancak merkezi 1552 yılında Banjaluka'ya taşınmıştır. Sokullu ailesinden Ferhad Bey'in sancak beyliği sırasında Bosna bir eyalet hâline getirilmiştir.³ Daha önce Banjaluka'dan Saraybosna'ya taşınan eyalet merkezi 1639'da Travnik'e nakledilmiş, 1851'e kadar Bosna valileri burada oturmuşlardır.

19. yüzyılın başlarında, yeniçerilerin nüfuzlarını sınırlamaya yönelik tedbirlerin Bosna'daki yerli Müslüman âyanın imtiyazlı durumuyla çatışması karışıklıklara zemin hazırlamış ve bunun sonucunda Sırbistan'da ayaklanmalar çıkmıştır. Bu ayaklanmaların bastırılmasında Bosna Müslümanları önemli rol oynamışlardır. 1861-1869 döneminde Bosna'nın idarî yapısında önemli değişiklikler yapılmış; Bosna altı, Hersek ise üç kayma-

kamlığa ayrılmıştır. Yine bu dönemde vilâyet meclisi kurulmuş, 1866'da vilâyet olarak adlandırılan Bosna; Saraybosna, Zvornik, Banjaluka, Bihaç, Travnik, Hersek ve Yenipazar olarak yedi sancağa ayrılmıştır.⁴

Bosna-Hersek'te 1875'te Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun önemli rol oynadığı bir isyan çıkmıştır. Kısa sürede yayılan isyan, Osmanlı Devleti'nin Sırbistan ve Karadağ'a karşı savaşa girmesiyle sonuçlanmıştır. Osmanlı ordusu savaşta başarılı olmuş, ancak Rusya'nın verdiği ultimatom üzerine ateşkes imzalamak zorunda kalmıştır. Mart 1876'da Bosna-Hersek ve Bulgaristan sorunlarının çözümüne yönelik ıslahat yapılmasına ilişkin Londra Protokolü Osmanlı Devleti tarafından reddedilince Rusya, Nisan 1877'de Osmanlı'ya savaş ilan etmiş ve bu savaş Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşmasıyla sona ermiştir. Rusya'nın güçlenen konumundan kaygılanan Batılı büyük güçler, antlaşmanın hükümlerini gözden geçirmek amacıyla Berlin'de toplanmışlardır. Bir ay süren Berlin Kongresi'nin sonunda Osmanlı'nın Balkanlar'daki varlığına önemli bir darbe indiren ama yine de Balkan Savaşlarına dek bölgede kalmasını sağlayan Berlin Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmanın Bosna'yı ilgilendiren yönü, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na bu vilâyeti işgal etme hakkı vermesidir. Böylece vilâyet, fiili olarak Osmanlı Devleti'nin kontrolünden çıkmıştır.⁵ İşgal başladığında Bosna Müslümanları, ellerindeki basit silâhlarla Jajce, Doboj ve Maglaj gibi şehirlerinde Avusturya ordularına karşı koymuş olsalar da, işgalin 20 Ekim 1878'de tamamlanmasına engel olamamışlardır. Bu dönemde Bosna-Hersek'ten Anadolu'ya büyük bir göç dalgası yaşanmıştır.

Bu işgale rağmen Osmanlı Devleti'nin hukuki haklarının sürdüğü Bosna-Hersek, Ekim 1908'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından ilhak edilmiştir. 1914'te Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve-liahdı Franz Ferdinand'ın Saraybosna'da bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürülmesiyle başlayan I. Dünya Savaşı'nda yenilen Habsburg Hanedanı'nın tarihe karışmasından sonra 1918'de Slovenler, Hırvatlar ve Sırlar

⁴ İmamovic, *Historija Bosnjaka*, s. 111; Mehmedalija Bojic, *Historija Bosne i Bosnjaka* (VII-XX vijek), Sahinpasic Yayınları, Sarajevo, 2001, s. 115-124.

⁵ Zafer Çakmak "Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i İşgali ve Sonrasında Osmanlı Devleti ile Yaptığı Antlaşma", *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, Sayı 4, 2003.

³ Mustafa İmamović, *Historija Bosnjaka*, Sarajevo 1996, s. 110-111.

tarafından I. Yugoslavya kurulmuş, hemen ertesinde Bosna-Hersek Yugoslavya'ya katılmıştır. Bu dönemde ağır vergiler ve toprak reformları sonucu Müslüman halk ezilmiş, onlara ait dükkânlar yağmalanmış, Bosna-Hersek'in birçok şehrinde ve Sancak'ta yüzlerce Müslüman katledilmiştir. Baskılardan kurtulmanın yolunu politik mücadelede gören Boşnaklar, 1919'da Saraybosna'da Mehmed Spaho liderliğinde 'Yugoslavya Müslümanlar Teşkilâtını' kurmuşlardır. Boşnak uleması da 'El-Hidâye' adlı siyasi bir teşkilât oluşturmuştur. Bu teşkilâta bağlı 'Mladi Muslimani' (Genç Müslümanlar) ise İslâmi kimliğin yeniden kazanılabilmesi için çalışmalar yapmıştır. Bu faaliyetler, Bosna-Hersek'e Alija İzzetbegović, Ömer Behmen, Salim Sabiç gibi birçok siyasetçi ve aydın kazandırmıştır.⁶

Sırpların hâkimiyetindeki I. Yugoslavya'nın ömrü fazla uzun sürmemiş; II. Dünya Savaşı sırasında Alman saldırılarına dayanamayarak 1941'de tarihe karışmıştır. Anarşinin egemen olduğu bölgede Almanların desteği ile bağımsız bir Hırvat devleti kurulmuş, bugünkü Hırvatistan ve Bosna-Hersek bu devletin sınırları içinde yer almıştır. Hırvatların bu yıllarda Boşnaklara, Sırlara ve Yahudilere karşı giriştikleri katliamlarda yüzbinlerce insan ölmüştür. Hırvat devleti, II. Dünya Savaşı'nın sona erdiği tarih olan 1945'te yıkılmıştır. Bu tarihe kadar katliamları gerçekleştirenler sadece Hırvatlar değillerdi. Sırlar da Müslümanlara saldırarak Foça, Goradze, Visegrad, Srebrenica gibi birçok şehirde katliamlar gerçekleştirmişlerdir. Bu süre zarfında takriben 148.000 Müslüman Boşnak, Sırlar tarafından öldürülmüştür.⁷

29 Kasım 1945 tarihinde II. Yugoslavya (Sosyalist Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti) kurulmuş, Bosna-Hersek de bu devlete dâhil olmuştur. Devlet Başkanı Josip Broz Tito döneminde Yugoslavya Avrupa'da önemli bir güç olmuştur. Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Bosna-Hersek, Makedonya ve Karadağ olmak üzere altı cumhuriyetten oluşan Federal Yugoslavya, 1980'e kadar Tito'nun idaresinde kalmıştır. 1936 Sovyet Anayasası'nın bir kopyası olarak hazırlanan anayasa, 1946 yılında yürürlüğe girmiş; Tito önderliğinde kurulan sistem, Sovyetler Birliği'nden

esinlenmekle birlikte Yugoslavya şartlarına uygun, özgün bir yapı arz etmiştir. 1945'ten itibaren Sovyetler Birliği ile ilişkileri zayıflayan ve Balkanlar'da bağımsız lider ülke olma iddiasını taşıyan Yugoslavya, 1940'lı yılların sonunda Moskova'dan tamamen kopmuştur. Soğuk Savaş'ın yoğun olarak yaşandığı 1945-1965 döneminde ise 'Bağılantısızlar Hareketi' denilen bir devletler grubunun başını çekmiştir.⁸

1980'lere gelindiğinde, Yugoslavya'daki ekonomik ve sosyal sorunlar giderek devletin varlığını tehdit etmeye başlamıştır. 1980'de Tito'nun ölümü, farklı milletleri bir arada tutan bağı koparmış ve bu liderin ölümünden bir süre sonra devlet başkanlığına getirilen Miloseviç'in, Ortodokslik, komünizm ve Sırp ırkçılığına dayanan bir sistemi Yugoslavya'da uygulamaya kalkışması, dağılma sürecini tetiklemiştir. Bunun ilk belirtileri Kosova'da ortaya çıkmıştır.⁹ Bu gelişmeler sonunda Bosna-Hersek, Mart 1992'de bağımsızlığını ilân etmiş ve 7 Nisan 1992'de Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından resmen tanınmıştır. Halk oylamasının devam ettiği 1 Mart'ta Sırpların Saraybosna'ya saldırılarıyla katliamlar başlamıştır. Gelişen olaylar, kısa süre içerisinde Saraybosna'nın her tarafına yayılınca şehir, Müslümanlar ve Sırlar arasında ikiye ayrılmıştır. Çatışmaların kuzeydoğu Bosna'ya doğru ilerlemesi üzerine devlet, meclisi feshederek seferberlik ilân etmiş, devlet başkanı Alija İzzetbegović'in bütün yetkileri üzerine almasıyla 20 Mayıs'ta düzenli ordu oluşturulmuştur. Bosna'nın doğusundaki Zvornik, Visegrad, Foca, Goradze ve Srebrenica gibi şehirlerde Müslüman halk katledilirken, Hırvatlar da Hersek'in orta ve güneyinde başkenti Mostar olan bir devlet kurduklarını ilân etmişler, ardından saldırıya geçerek katliamlara başlamışlardır. 1995 yılına kadar süren çatışmalarda 350.000 kişi ölmüş, 65.000 kadına tecavüz edilmiş, Osmanlı dönemine ait pek çok tarihî eser yok edilmiştir.¹⁰

1995 yılının sonlarına doğru imzalanan Dayton Barış Anlaşması ile ülkedeki çatışmalar sona ermiş, bayrağı, ulusal marşı ve anayasasıyla uluslararası toplumun yarattığı bir devlet olan Bosna-Hersek uluslararası siyaset sahnesindeki yerini almıştır.¹¹ Siyasi ve kültürel açıdan zengin bir

6 İmamovic, a.g.e., s. 489; Bojic, a.g.e., s. 165; Safet Bandzovic, *Iseljavanje Bosnjaka u Tursku, Sarajevo 2006*, s. 479.

7 İmamovic, a.g.e., s. 485-489; Bojic, a.g.e., s. 153-156; Bandzovic, a.g.e., s. 308-320.

8 İmamovic, a.g.e., s. 531-540; Bojic, a.g.e., s. 225-262.

9 Nijaz Durakovic, *Prokletstvo Muslimana, Harfograf Tuzla, Tuzla, 1998*, s. 265.

10 Durakovic, a.g.e., s. 303-320.

11 Şirin Öner, N. Aşlı, *Dram Sonrası Bosna: Mültecilerin Geri Dönüşü Üzerine Bir Alan*

tarihe sahip olan Bosna, 1995 sonrasında bir yandan savaşın yaralarını sarmaya, diğer yandan da uluslararası toplumun yardımlarıyla ayakta kalmaya çalışan küçük bir Avrupa ülkesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı Döneminde Bosna'da Türkçe

Balkanlar'ın Osmanlılar tarafından fethedilmesi sonucunda bölgeye yeni bir din, sosyal düzen, bürokrasi ve dil geldiğini görüyoruz. Türklerin Balkanlar'daki egemenlik dönemi, bölge uluslarının maddi ve manevi hayatlarında önemli izler bırakmıştır. Yeni kurumlar ve kavramlar yeni kelimeleri beraberinde getirmiş, Balkan milletlerinin dilleri Türkçeden ileri düzeyde etkilenmiştir. Yeni idarenin başında bulunan Türk memurların halkla teması, bazı bölgelerin Türklerle iskânı, İslâmiyet'in yerli halk tarafından kabulüyle birlikte ortak dinî terminolojinin kullanılmaya başlanması, Türklerin getirmiş oldukları zanaatlar, bazı öğrencilerin eğitim için İstanbul'a girmeleri ve memleketlerine dönünce Türkçe kelimeleri kullanmaları ve yaymaları Boşnakçaya Türkçeden yüzlerce kelimenin girmesine yol açmıştır. Bunlara ilâveten, Osmanlı yönetiminin bölge uluslarına kendi dillerini rahatça kullanma izni vermesi de Türkçe kelimelerin bu dillere girmesini ve insanların bunları kolaylıkla benimsemesini sağlamıştır.¹²

Bosna, Osmanlı egemenliğine girdikten sonra, din adamı olarak yetiştirilmek üzere birçok öğrenci İstanbul'a gönderilmiştir. Bu kişiler, Bosna'ya dönünce medrese, mektep ve dini okullarda veya yazdıkları kitaplarda Türkçe kelimeler kullanarak dinî terminolojinin oluşmasına büyük katkı yapmışlardır. Türkçe kelimeler, bir yandan günlük hayatta çok sık olarak kullanılırken, diğer yandan halk şiiri geleneğinde varlığını devam ettirmişler; halk şiiri toplayıcıları tarafından orijinal şekillerinin korunması sayesinde Boşnakçaya yerleşmişlerdir. Günümüzde Türkçeden Boşnakçaya geçen kelimelerin bazıları; çekeć (çekiç), çeşma (çeşme), çizma (çizme), kutija (kutu), limun (limon), rakija (rakı), pamuk (pamuk) gibi kelimelerdir. Bazı kelimelerin ise Boşnakçada karşılıkları

olmasına rağmen daha çok Türk dilinden alınanlar tercih edilmektedir. Bunlara, čaršaf-plahta (çarşaf), čaršija (çarşı), jastuk-uzglavlje (yastık), jorgan-pokrivač (yorgan), peškir-ručnik (peşkir, havlu) gibi kelimeler örnek olarak gösterilebilir. Diğer taraftan, hayatın her sahasına yayılmış bulunan Türkizmlerin (Turcizm)¹³ bir kısmı ya tamamen kullanımdan çıkmış ya da arkaik kelimeler olarak Boşnakçadaki yerlerini almışlar veya sadece bazı kesimlerin kullandığı kelimeler hâline gelmişlerdir. Bunlara örnek olarak, sofra, leđen (leğen), bajrak (bayrak), mutvak (mutfak), pendžer (pencere), mušema (muşamba), taksirat (taksirat), haber (haber) ve fajda (fayda) kelimeleri verilebilir.¹⁴ Türkler, Arapça, Farsça, Yunanca ve Latince kökenli kelimeleri Boşnakçaya, Türkçedeki fonetiğine uygun bir biçimde vermişlerdir.

Türkçeden Balkan dillerine geçen sözcükler konusunda pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların en önemlisi hiç şüphesiz Abdulah Škaljić'in eseridir. Boşnakçadaki Türkçe kelimeleri bir araya getiren 'Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku' (Sırpça-Hırvatça Dili ve Türkizm) adlı sözlükte, Türkçeden Boşnakçaya (yazıldığı tarih itibarıyla Sırpça-Hırvatça olarak isimlendirilen dile) geçmiş 8.742 kelime, sıfat, takı vs. bulunmaktadır.¹⁵

1463'te Osmanlı ordusunun Bosna'yı fethinden sonra, Boşnakların önemli bir kısmı, Türk dilini hem resmî dil hem de aralarında iletişim, eğitim ve edebiyat dili olarak kabul etmiştir. Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan'a katıldığı 1878'de bu eyalette 434 ilkokul, 43 medrese, birçok lise, öğretmen okulu, iki sanat okulu ve Vilayet Yüksek Okulu vardı. Bu okullarda özellikle kız çocuklarının öğrenim görmesine önem verildi; öğrenim Türkçe ve Arapça olarak yapıyordu. Söz konusu bilgiler, Türkçenin Bosna'daki yeri hakkında bir fikir vermektedir. Diğer yandan, Osmanlı döneminde gelişen Boşnak Edebiyatına ilişkin kaynaklara bakıldığında, Türkçe yazan edebiyatçıların olduğu görülmektedir.

13 Bu kavram Türkçenin Balkan dilleri üzerindeki etkisini ve bu dillerde yer alan Türkçe kelimeleri belirtmek için kullanılmaktadır. Bir diğer ifadeyle Türkçe kökenli ve bu dilden ödünç alınan bütün kelimeler için kullanılan bir kavramdır. Bu kelimenin ayrıca "Turcizmi", "Turkizam" ve "Orientalizm" gibi kullanımları da bulunmaktadır.

14 Selçuk Kırbaç, Amra Dedeic-Kırbaç, "Türk Dilinin Balkan Dillerine Etkisi", Gora Abidesi, İstanbul, 2007, s. 52-53.

15 Kırbaç, a.g.m., s.903.

Araştırması, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2013, s.118.

12 Selçuk Kırbaç, "Türk Dilinin Boşnakça İle İlişkileri ve Abdulah Škaljić", The Journal of Academic Social Science Studies, Volume 6, April, 2013, s. 902-903.

Fehim Nametak, Pregled Knjizevnog Stvamnja Bosansko-Hercegovackih Muslimana Na Turskom Jeziku (Türkçe Yazmış Bosna-Hersekli Müslüman Müellifler Üzerine Bir Gözlem) adlı eserinde Türkçe yazan 116 Bosna-Hersekli şairden söz etmektedir. Sonraki çalışmalarda Osmanlı döneminde Türkçe yazanların sayısının 300'den fazla olduğu ileri sürülmektedir.¹⁶ Türkçe yazan divan şairlerinden bazıları; Adnî, Nihadi, Hasan Kafi Prusçak, Derviş Paşa, Lamekani, Ağa Dede, Mecazi, Süleyman, Varvarlı Ali Paşa, Turâbî, Selman, Hevâî, Ahmed Çelebi, Nergisi, Derviş, Hüsâmî, Ali Ala-addin, Habîbî, Fevzî, Mirî, Sâmîl, Mezâkî, Sükkerî, Bezmî, Tâlib, Kâtîbî, Kâimî, Gaîbî Zârî, Rüşdî, Vuslatî, Zikrî, Valî, Nâbî, Ali Alaeddin Sabir, Hacı Yusuf Livnak, Habibe Stoçević, Arif Hikmet, Ahmed Südi, İbrahim Peçüvî, Abdî, İbrahim, Yusuf, Hacı Mustafa, Abdullâh Mahir, Sabit ve Mehmed Reşid gibi isimlerdir. Fadıl Paşa, Seyfî, Habîbâ Rıdvânbeğzâde, Muhammed Şâkir, Ahmed Hamdi, Abdülkerim Zühdi, Bosnavi Baba ise bölgenin yetiştirdiği Türkçe yazan diğer şahsiyetlerdir. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu döneminde Türkçe şiir yazarlar da şöyle sıralanabilir: Fehmî, Esad, Hamza ve Mustafa, Fırakı, Molla Muhammed, Ahmed, Mehmed Refik, İbrahim Zikrî, Muhammed Tevfik, Salih Sıdkî Muvakkit, Flûseyin Enveri Kadîç, Muhammed Kamil, Yunus Remzî, Mehmed Şâkir ve Muhammed Kadri.¹⁷

Türkçenin Bosna'da edebiyat dili seviyesine yükselmesi bu dilin öğretilmesi konusunu da gündeme getirmiş ve bu yolda bazı eserler kaleme alınmıştır. Bunlardan önemli ve ilgi çekici olanlardan birisi, asıl ismi Muhammed Bosnevî olan Mehmed Hevâî Üsküfî'nin 1631'de kaleme aldığı Boşnakça-Türkçe sözlüktür.¹⁸ Hevâî'nin önemli eserlerinin başında 1631'de IV. Murad'a ithafen yazdığı Makbûl-i Ârif (Potur Şâhidî) gelmektedir. Hevâî'den önce, Mevlevî Şâhidî İbrahim Dede (1470-1550) tarafından 1515 yılında Tuhfe-i Şâhidî (Lügat-i Şâhidî) adıyla bilinen Farsça-Türkçe bir sözlük nazmedilmiştir.

Türk dilinin yaygın biçimde kullanılmasıyla birlikte Türk atasözlerine olan ilgi de artmıştır. Konunun ilk örneğine Mehmet-Bag Kapetanović Ljubušak'ın kaleme aldığı "Cevâhir-i Şarkîye" (Doğu'nun Mücevheri) adlı eserde rastlanmaktadır.¹⁹ Bu eserde, Boşnakçada 4.492 atasözü, atasözü niteliğinde cümle ve özlü sözün yer aldığı belirtilmektedir. Türkçenin edebiyat, kültür ve sanat alanlarında kullanılmasına paralel olarak Türkçe-Boşnakça dilbilgisi kitapları da basılmıştır. Türk dili Boşnakçaya nüfuz ettikçe günlük dilde de kullanılır olmuştur. Örneğin, 'selam alejkum', 'eslamu alejkum' vb. ifadeler Boşnak diline Türkler aracılığıyla sokulmuştur. 'Alah razı olsum', 'merhaba' vb. sözcükler de evde, ailede veya mahallede günlük dilde kullanılmaktadır.²⁰

Bosna'da Türkçenin varlığını sürdürmesi ve yaygınlaşmasında basının önemli rolü olmuştur. Bu rol, Bosna-Hersek'te bir basımevinin kurulmasından sonra daha fazla hissedilmiştir. Çünkü basımevinin olmaması hal-kin kitapları dışarıdan getirmesine veya dışarıda bastırmak zorunda kalmasına yol açmıştır. 1865'te Bâb-ı Âlî'nin hazırladığı anayasayla "eyalet" yerine "vilâyet" olan Bosna'nın ilk valisi Şerif (Topal) Osman Paşa, Belgrad yakınlarındaki Zemun'da oturan Alman tipograf Ignjat Sopron'u (1825-1894) bir basımevi kurması için çağırmıştır. Sopron, bu davet üzerine 1866'da Saraybosna'da Sopronova pečatnja (Sopron'un Basım Evi) adlı basımevini açmıştır. Burada Bosna'nın ilk gazeteleri basılmıştır. Bunlardan ilki Bosanski Vjestnik (Bosna Haberleri) adlı gazetedir. Gazete, Boşnakça olarak, Kiril harfleriyle basılmıştır. Bu yayın organını Türkçe gazeteler izlemiştir. Bunlardan biri, Vilâyetin Boşnakça ve Türkçe olarak Mayıs 1866'da basılan resmi gazetesi Bosna'dır.²¹ Gazete, dört sayfadan oluşmuştur, dış sayfaları Boşnakça olarak Kiril harfleriyle, iç sayfaları Arap harfleriyle Türkçe olarak basılmıştır.²²

Bosna gazetesinin ilk yazarı Mustafa Rifet İmamović'tir. Gülşen-i Sarây gazetesinin sahibi ve yazarı Mehmed Şâkir Kurtçehayîç, 11 Haziran 1868'den itibaren Bosna gazetesinin yazarı olmuş ve bu görevi ölümüne

16 Fehri Kaya, Çağdaş Boşnak Edebiyatı Antolojisi, İstanbul, 2008, s.19-20.

17 Kaya, a.g.e, s.19.

18 Mehmed Hevâî Üsküfî, Boşnak Edebiyatı türlerinden biri olan Alhamiyado Edebiyatının önemli temsilcilerinden biridir. Alhamiyado Edebiyatı, ağırlıklı olarak, dini şiirler ve ahlaki ve toplumsal temalara sahip dizeleri içeren farklı türlerde yazılmış şiirlerden oluşmaktadır. Bu edebiyatı türü ile ilgili olarak bkz. Noel Malcolm, Bosnia-A Short History, Macmillan, London, 1994.

19 Şenol Alparslan, Bosna'da Türk Kültürünün İzleri, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008.

20 Alparslan, a.g.e, s.143.

21 Gazetenin ilk sayısı Hicri takvime göre 13 Muharrem 1283, Rumi takvime göre 16 Mayıs ve Yuliyân takvimine göre 28 Mayıs 1866 tarihinde çıkmıştır.

22 Neira Zacinovic, Bosna Kütüphanelerinde Eski Türkçe Gazetelerin Dili (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara, 2003, s. 13-14.

kadar sürdürmüştür. Gazetede sosyal ve iktisadi konular ile siyasi ve kültürel olaylar ele alınmış, Bosna ve diğer memleketlerden gelen mektuplar ile Avrupa, Asya ve Amerika gibi kıtalardan kısa ve uzun haberler yayımlanmıştır.

Bosna Valisi Osman Şerif Paşa'nın izniyle Saraybosna Vilâyet Matbaası'nda resmî olmayan Gülşen-i Sarây-Sarajevski cvjetnik (Saraybosna'nın Çiçek Bahçesi) adlı başka bir gazete de çıkarılmıştır. Saraybosna'da devlet görevinde bulunmuş olan Kurtçehayic, bu gazetenin sahibi ve yazarıydı. Bu gazetenin dış sayfaları Kiril harfleriyle Boşnakça, iç sayfaları Arap harfleriyle Türkçe olarak basılmıştır. Türkçe kısmının sonunda Kurtçehayic'in ismi yazılmıştır. Gülşen-i Sarây gazetesinin ilk sayısı 26 Aralık 1868 tarihli'dir. Gazete, üç sene kesintisiz olarak, önceleri haftada bir defa Perşembe günleri, 10 Ocak 1870 tarihinden itibaren de Cumartesi günleri çıkmıştır.

Bosna'nın tarihsel açıdan ele alındığı bölümde belirtildiği gibi, 1875'te Hersek'te Hristiyanların çıkardığı isyandan sonra Bâb-ı Âlî'nin kararıyla bölge Bosna'dan ayrılmış ve Hersek Vilâyeti oluşturulmuştur. Hersek Vilâyeti'nin de kendi basımevi ve resmî gazetesinin olması gerekiyordu. Bu amaçla Mostar'da Hersek Vilâyet Matbaası açılmış, Vilâyetin resmî gazetesi olan "Neretva" burada basılmıştır. İlk sayısı 2 Mart 1876 tarihli'dir. Başyazarı Mehmed Hulusi'dir.²³ Bosna ve Gülşen-i Sarây gazeteleri gibi dört sayfadır. Dış sayfaları Kiril harfleriyle, iç sayfaları Arapça harflerle Türkçe basılmıştır. Neretva gazetesi varlığını bir yıl sürdürebilmiştir. Son sayısı 16 Aralık 1876 tarihli olan bu gazete toplam olarak 38 sayı yayımlanabilmiştir.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Döneminde

Bosna'da Türkçe

Bosna'nın Berlin Antlaşması'yla Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na verildiği 1878'den I. Dünya Savaşı'nın başladığı 1914'e kadarki dönem Türkçe açısından zor bir zaman dilimi olmuştur. Viyana'nın bölgeyi işgalinden sonra Bosna'da başta siyasi yapı olmak üzere, eğitim, kültür

ve basın hayatında ciddi bunalımlar yaşanmıştır. Söz konusu dönemde Osmanlı yenilmiş bir düşmandı ve onu hatırlatan her şey ortadan kaldırılmalı, Türklüğü sembolize eden her şey olumsuz olarak gösterilmeli ve Batı medeniyetinin değerleri güçlü ve üstün olarak lanse edilmeliydi. Bu dönem, Bosna'da zayıflamış olan Osmanlı Devleti'nin "kalıntısı" olarak görülen Boşnakların bunalım dönemidir. Bu yıllarda başta aydınlar olmak üzere Boşnak nüfusunun büyük kısmı Türkiye'ye göç etmiştir. Bu durum, Bosna'nın eğitim ve kültür hayatını olumsuz yönde etkilemiş, Türkçenin bu ülkedeki varlığına ciddi bir darbe indirmiştir. Buna rağmen bazı Boşnak aydınların çabalarıyla Türkçe yayınlar sürmüştür. Bu dönemde Vilayet Matbaası'nın adı değiştirilmiş, "Cesarsko-kraljevska tiskara" (İmparator ve Kral Basımevi) olmuştur. Burada 1884'te "Vatan" gazetesi çıkmıştır. Dört sayfa ve Türkçe olarak basılan "Vatan" büyük ilgi görmüş, abone sayısı 700'ü bulmuştur. Gazetenin kurulmasında dönemin Boşnak aydınları etkili olmuştur. Bu aydınlardan bazıları şunlardır: Mustafa Hilmi Hacıomerović, Lubuşkili Mehmed Beg Kapetanović, Mustafa Hayrudin Bag Fadilpaşic, Mustafa Hayrudin Beg Fadilpaşic, Mehmed Nezir, Ahmed Sabit, Sunullah Sokolović, avukat Yusuf Hakki Filipović, İbrahim Beg Başagić, Mehmed Raşidagić ve Mulaga Merhemîç. Neretva gazetesinin başyazarı Mehmed Hulusi (1843 - 1907) de Vatan'ın başyazarı olmuştur. Gazete, 12 Eylül 1884 ve 2 Nisan 1897 tarihleri arasında çıkarılmıştır. Bu gazetenin yayın hayatına veda etmesinin ardından Türkçe olarak "Rehber" gazetesi çıkarılmaya başlanmıştır. İlk sayısı 24 Nisan 1897 tarihli'dir. 1902'ye kadar, dört sayfa Türkçe olarak basılan Rehber'de edebî yazılara yer verilmiş ve şiirler yayımlanmıştır.²⁴

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu döneminde Bosna'da yavaş yavaş Osmanlı/Türk kültürünün izleri silinmeye ve Türkçenin etkisi azalmaya başlamış olsa da Bosna-Hersekli aydınlar tarafından Türkçe canlı tutulmaya çalışılarak bu dilde yayınlar yapılmaya gayret edilmiştir. Buna örnek olarak "Behar" ve "Misbah" mecmuaları gösterilebilir. Behar'ın (1900-1911) 1906 ve 1907'de çıkan sayıları Türkçe, "Misbah" ise Arap harfleriyle Boşnakça ve Türkçe yayınlanmıştır. "Misbah" adıyla Ekim 1912'de çıkarılmayla başlayan mecmua, ikinci yılından itibaren (30 Ekim

23 Zacinovic, a.g.e. s. 17-18.

24 Zacinovic, a.g.e. s. 18-21.

1913) "Yeni Misbah" adıyla hem Latin hem Kiril harfleriyle yazılan başlığı ile 1914'e kadar yayın hayatını sürdürmüştür.

Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından 1908 yılında ilhak edilmesinden sonra da bu coğrafyada mektep ve medreselerde Türkçe derslerin devam ettiği görülmektedir. Medreselerde Arapça, Türkçe, Boşnakça ve Almanca okutuluyordu. Yeni usulde eğitim veren mektep ve medreselerde uygulanan ders programlarında ise, birinci sınıftan sekizinci sınıfa kadar toplam 50 saat Türkçe ders bulunuyordu. Bu dersler arasında; Sarf (Şekilbilgisi/Morfoloji), Nahiv (Cümle Bilgisi/Sentaks), Kıraat Temrinâtı (Okuma Alıştırması), Edebiyat, Kitâbet (Yazma), Kavaid-i Farişiye (Farsça Dilbilgisi), Hat ve İmlâ gibi dersler bulunuyordu.²⁵

I. ve II. Yugoslavya Dönemlerinde Bosna'da Türkçe

I. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, Bosna-Hersek'i de içine almıştır. Bu dönem, Bosna'da Türkçe için karanlık bir zaman dilimi olarak nitelendirilebilir. Bu dönemin sona ermesi ve II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte basın dili olarak Türkçenin izlerine tekrar rastlıyoruz. Hırvatistan ve Bosna'da yayımlanan "Doğu Batı Dergisi" bunun en güzel örneğidir. Dergi, Hırvat yazarların eserlerini Türkçe, Arapça ve Farsçaya çevirme amacıyla Boşnak kökenli aydınlar tarafından 1942 yılında Zagreb'te kurulan bir yayınevinin en önemli projesi niteliğindedir. "Doğu Batı", ilkin Latin harfleriyle 6 Nisan 1943 ve 15 Ağustos 1944 tarihleri arasında aylık olarak tamamı Türkçe ve toplam sekiz sayı olarak yayımlanmıştır. Başyazarı, Bosnalı gazeteci-yazar ve Türkçeyi iyi bilen bir diplomat olan Abdurezak Hifzi Bjelavac (1886-1972) idi.²⁶ Bjelavac, kendisinden önce yazanlara nazaran romanlarında, Boşnak ailesini daha derinden ve büyük bir cesaretle incelemiş, değerli sosyal yapıtlarıyla Boşnak romanının yerel ve tarihî konulardan kurtulması yolunda ilk adımı atmıştır. Yaşadığı dönem ve sonrasında çok sevi-

len bu yazar, "Hazer" adlı romanını eski Kraliyet Yugoslavyası'nın Ankara büyükelçiliğinde basın ve kültür ataşesi olduğu yıllarda Türkçe olarak yazmıştır.²⁷

II. Dünya Savaşı ertesinde kurulan Yugoslavya cumhuriyetlerinden biri konumundaki Bosna-Hersek'in eğitim hayatında Türkçenin izlerine rastlamak mümkündür. Türkçe, bu dönemde medreselerde ders olarak okutulmaktaydı. Ancak ne basında ne de günlük kullanımda Türkçenin etkisi kalmamıştı. Bu etki, sadece Boşnakçaya Türkçeden geçmiş, "Türkizm" olarak nitelendirilen kelimelerle sınırlıydı. Türkçe artık bir araştırma konusu olmuş, geçmişten gelen edebî ve tarihî eserlerde birer hatıra ve bilimsel malzeme olarak yer almıştı. Bu gayeyle üniversite bünyesinde çalışmalar yürütecek ve Türkçeyi araştırarak müesseselerin kurulması çalışmalarına girişilmiştir. Bunun en önemli iki örneği, 1950'de kurulan Saraybosna Üniversitesi Türkoloji Bölümü ile aynı yıl kuruluşu tamamlanan Şarkiyat Enstitüsü'dür. Bugün bu iki kurum, Bosna'da yapılan Türkoloji çalışmalarının merkezi konumundadır. Türk dili, tarihi, kültürü ve sanatının araştırıldığı bu kurumlar, Bosna'daki zengin Osmanlı mirasının korunması ve araştırılması yolunda önemli çalışmalar yapmışlardır. Şarkiyat Bölümünün iki hocasını burada anmak gerekir. Bunlardan biri Arap-Fars Dili ve Edebiyatı derslerini veren Şacir Sikirić, diğeri Türk dili eğitimini yürüten Nedim Filipović'tir. Filipović, 1950 yılında Saraybosna Üniversitesi Felsefe Fakültesinde Şarkiyat Bölümünü kuran isimdir. Yine aynı bölümde ders veren, Şarkiyat Enstitüsünün önemli bilim adamları Besim Korkut, Hamid Hadžibegić ve Omer Mušić de bu bölümün ilk hocalarıdır. Şarkiyat Enstitüsünün önemli hocaları Teufik Muftić, Eşref Kovačević ve Salih Trako burada dersler vermişler, sonraki yıllarda Türk Dili ve Edebiyatı kürsüsünde Jasna Šamić, Ekrem Čaušević, Kerima Filan, Slobodan Ilić gibi kimseler görev yapmışlardır.²⁸ Saraybosna Şarkiyat Enstitüsü'nün çıkardığı "Prilozi za orijentalnu filologiju", Saraybosna Tarih Enstitüsü'nün yayınlığı "Prilozi" ve Saraybosna Gazi Hüseyin Bey Kütüphanesi'nin yayınlığı "Anali GHB" Bosna'daki önemli bilimsel yayın organlarıdır.

25 Genç Osman Geçer, "Türkçenin Çekilmeye Direndiği Bir Vatan: Bosna-Hersek", www.turkcede.org, 03.04.2014.

26 Anđelko Vlainić, "Doğu ve Batı, jedini hrvatski list na turskom jeziku (1943-1944)", *Behar, Casopis za kulturnu i društvenu pitanja*, Zagreb, 2013, s. 16-23.

27 1930'lu yıllarda Kraliyet Yugoslavyası'nın basın ataşesi olarak görev yaparken Ulus, La République ve Cumhuriyet gazeteleri için de yazmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fahri Kaya, *Çağdaş Boşnak Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul, 2008.

28 Selçuk Kırbacı, "Balkan Türkoloji Tarihçesi", *Balkan Türkoloji Tarihçesi ve Balkan Türkologları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2012, s. 61-62.

Bosna-Hersek'teki Türkoloji çalışmalarının önde gelen isimlerinden Fehim Nametak, özellikle Osmanlı dönemi edebiyatı konusunda yaptığı çalışmalarıyla tanınmaktadır. Nametak'ın çalışmaları arasında 1991 tarihli "Divanska poezija XVI i XVII stoljeća u Bosni i Hercegovini" (Bosna-Hersek'te 16-17. Yüzyıl Divan Edebiyatı), 1997 tarihli "Divanska književnost Bošnjaka" (Boşnakların Divan Edebiyatı) bulunmaktadır. Onun yanı sıra, 1998'de Şarkiyat Enstitüsü Müdürlüğüne gelen ve hâlen bu görevde olan Behija Zlatar'ın da adını anmak gerekir. Osmanlı dönemindeki Bosna-Hersek konusunda yaptığı çalışmalarıyla tanınan Zlatar'ın, 1988'de Enes Pelidija ile hazırladığı "Pljevlja i okolina u prvim stoljećima osmansko turske vlasti" (Osmanlı Döneminin İlk Yüzyıllarında Taşlıca ve Çevresi) ve 1996'da tamamladığı "Zlatno doba Sarajeva" (Saraybosna'nın Parlak Dönemi) adlı eserleri bulunmaktadır.²⁹

Bu dönemde Türk yazarlarının eserleri Boşnakçaya çevrilmiştir, ama Bosna'da Türkçenin varlığı zayıflamıştır. Ayrıca Türkizmler günlük dilde oldukça azalmış, yerlerini Sırpça-Hırvatça kökenli kelimeler almıştır. Diğer yandan, günlük hayatta Boşnakçada kullanılan Türkçe sözcükler de kaybolmuştur. Bu dönemde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu zamanında başlayan olumsuz Türk imajı yaratma politikası sürmüştür. Artık Bosna'da Boşnakların Türkçe ile temasının azaldığını söylemek doğru olacaktır. Ancak bu, Türkçenin etkisinin tamamen ortadan kalktığı ve kaybolduğu anlamına gelmemektedir. Yukarıda söylendiği gibi, Türkçe bu dönemde araştırmalara konu olan bir dildir. Boşnaklar kendi edebiyatlarını, kültürlerini daha iyi tanımak için Türkçe bilmek ve bu dili araştırmak mecburiyetindedirler. Bu sebeple Boşnak Türkologlar Türkçe ile ilgili sayısız çalışmalar yapmışlar, bu çalışmalarda Boşnak yazarlarca Türkçe yazılan divanlar, gazeller ve diğer eserlere geniş yer verilmiştir. Osmanlı döneminde yazılan eserler, Boşnakçaya çevrilip incelenmiş; Bosna kütüphanelerinde bulunan Türkçe eserlerin katalogları yapılmış ve tanıtılmışlardır. Ayrıca Bosna-Hersekli Türkologlar tarafından Türkçe vasıtasıyla Boşnakçaya giren Arapça ve Farsça kökenli kelimeleri ihtiva eden etimolojik sözlükler hazırlanmıştır.

29 Karbaç, Balkan Türkoloji Tarihçesi, s. 62.

1995 Sonrası Dönemde Bosna-Hersek'te Türkçe

Bosna'da 1992-1995 yılları arasında yaşanan iç savaştan sonra Türk kültürü ve Türkçe açısından olumlu değişiklikler olmuştur. Yukarıda bahsedilen Türkçeyi araştırma faaliyetleri hız kazanmış ve bunlara Türkçeyi öğrenme ve öğretme de eklenmiştir. Bu gelişmeleri Türkiye'nin dış politikasında uygulamaya koyduğu "yumuşak güç" (soft power) stratejisi çerçevesinde değerlendirmemiz gerekir. Yumuşak güç, fiili müdahale ve zor kullanmadan, rızaya dayanarak işbirliğine gitmek olup, gündemin belirlenmesinde aktörlerin önceliklerini dikkate alarak ikna etmenin ötesinde onları kendilerine sunulan seçeneklerle cezbetmektir.³⁰ Bir ülke, kültürel açıdan elverişli bir zeminde sahip olduğu yumuşak gücü kullanarak uluslararası camiada daha itibarlı bir konuma gelebilir. Yumuşak gücü oluşturma yolu, başkalarına cazip gelen bir kültür, siyasal ve kurumsal yapı ile ahlaki temelde meşruiyete dayanan politikalar üzerine inşa edilen bir çekim merkezi meydana getirmekten geçmektedir.³¹ Bu gücün oluşmasında rol oynayan başlıca aktörler, yazılı/görsel basın, üniversiteler, sivil toplum örgütleri ve çokuluslu şirketlerdir. Türkiye, yumuşak güç açısından azımsanamayacak olanaklara sahiptir. İçinde bulunduğu coğrafya itibarıyla, komşu ülkelerle ve bölgelerle güçlü bağları bulunmaktadır ki bu bölgelerden biri de Balkanlar'dır. Zira burası, Osmanlı İmparatorluğu dağıldıktan sonra bile Türk kültürünün canlı biçimde yaşadığı bir coğrafya olarak kalmıştır.

Türkiye, gerek Balkanlarda gerekse diğer bölgelerde yumuşak güç araçlarından birisi olarak Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) kullanmaktadır.³² TİKA, 1992 yılında Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'nın dağılmasından sonra Orta Asya, Balkanlar, Kafkasya ve Karadeniz bölgesinde bağımsızlığını kazanan devletlerle Afrika ülkelerinin kalkınma gayretlerine yardımcı olmak amacıyla Dışişleri Bakanlığına bağlı olarak

30 J. Nye, Soft Power: The Means to Success in World Politics, New York: Public Affairs, 2004; aktaran S. Karagül, "Türkiye'nin Balkanlar'daki 'Yumuşak Güç' Perspektifi: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı", Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, (8:1): 82, 2013.

31 Karagül, a.g.m. s. 83.

32 Türkiye'nin kültür dış politikasının diğer araçları; Yunus Emre Enstitüleri, yurtdışındaki öğretim kurumları, Türk okulları, yükseköğretimin uluslararasılaşması, burslar ve uluslararası medyada Türkçe'dir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Fahri Türk, Türk Kültür Dış Politikası, Yunus Emre Enstitüleri, Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı, Türkiye'nin Yurtdışındaki Eğitim Kurumları, Türk Okulları, Türkiye'de Yükseköğretimin Uluslararasılaşması, Burslar, Türkçe Olimpiyatları ve Uluslararası Medyada Türkçe, Paradigma Akademik Yayınları, İstanbul, 2014.

kurulmuştur.³³ 2000'li yılların başına kadar adı pek duyulmayan TİKA, bu tarihten itibaren Türkiye'nin yeni dış politika anlayışıyla birlikte faaliyet alanını genişletmiştir. TİKA'nın 2002'de on iki olan Program Koordinasyon Ofisi sayısı 2011'e gelindiğinde ikiye katlanmıştır. Böylece söz konusu kurum Türkiye'nin işbirliği yaptığı 32 ülkede 35 Program Koordinasyon Ofisi aracılığıyla faaliyetlerini yürütmektedir.³⁴ TİKA, başta eğitim olmak üzere yardım yaptığı ülkelerin sosyal ve iktisadi altyapılarının güçlendirilmesi, kültürel işbirliği ve iletişim olanaklarının artırılması ile 2011 yılına kadar Türkçeyi ve Türk kültürünü yaygınlaştırmaya yönelik faaliyetler göstermiştir. Balkanlar'da Osmanlı İmparatorluğu döneminde inşa edilmiş eserleri restore etmek te TİKA'nın gerçekleştirdiği projeler arasındadır.³⁵ Bunun yanı sıra, Balkanlar'da Türkçe yayınlanan çok sayıda gazete, dergi, televizyon ve radyoya eğitim ve donanım desteği sağlanmaktadır.³⁶ Bosna özelinde ise, TİKA'nın faaliyetlerinin yoğunlaştığı alanlar, ilk başlarda savaş sırasında hasara uğramış okul, hastane vb. yapıların onarılması, işsizliğin azaltılması ve kamu yönetiminin geliştirilmesidir.³⁷ Diğer yandan TİKA harcamalarının sektörel dağılımına bakıldığında, eğitimin ilk sırayı aldığı görülmektedir.³⁸

TİKA'nın Türk dilinin kullanımını yaygınlaştırmak adına yaptığı çalışmalar arasında üniversitelerde Türkoloji Bölümlerinin kurulmasını sağlamak ve bu bölümlerde ders verecek öğretim elemanlarını görevlendirmek te bulunmaktadır. Örneğin, Tuzla ve Zenica üniversitelerindeki Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri TİKA'nın desteğiyle kurulmuşlardır. Tuzla Üniversitesi'nin Felsefe Fakültesine bağlı Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, TİKA tarafından 2001'de açılmıştır. Bu bölümde hem TİKA'nın görevlendirdiği hem de yerel öğretim elemanları görev yapmakta, Türk dili,

tarihi, kültürü ve edebiyatıyla ilgili etkinlikler düzenlenmektedir.³⁹ Zenica Üniversitesinde ise bizzat TİKA tarafından 2005'te kurulmuş olan Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ilk mezunlarını 2009'da vermiştir. Bu bölüm, Türk dilini ve kültürünü tanıtmaya ve sevdirmeye yönelik faaliyetler düzenlemekte, zaman zaman düzenlediği Türkçe kursları aracılığıyla Zenica halkının Türkçe öğrenmesini sağlamaktadır.⁴⁰

Tuzla ve Zenica Üniversitelerindeki Türkoloji Bölümlerinin yanı sıra, Saraybosna Üniversitesinde de Türk Dili ve Edebiyatı Kürsüsü yer almaktadır. Beş yıllık bir eğitim programına sahip kürsüde hem yerel öğretim elemanları hem de Türk okutmanlar görev yapmaktadır. Beş yıllık eğitimle birlikte lisans ve lisansüstü eğitim tamamlanmış sayılmaktadır.⁴¹ Bu bölümlerin haricinde, Türk girişimciler tarafından 2008'de açılan özel bir üniversite olan Uluslararası Burç Üniversitesinden de söz etmek gerekir. Zira bu üniversite Türkiye sınırları dışındaki tek Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümüne sahip olan üniversitedir.⁴² Bölüm müfredatında hem Türkçe öğretimine yönelik formasyon dersleri hem de Türk dili ve kültürüyle ilgili dersler bulunmaktadır. Tuzla ve Zenica üniversitelerinde olduğu gibi, bu bölümde de yerel okutmanların yanı sıra Türkiye tarafından görevlendirilmiş öğretim elemanları görev yapmaktadır.

Bosna'da Türk kültürünün korunması ve Türk dilinin yaygın şekilde kullanılması için çaba harcayan kuruluşlardan biri de Yunus Emre Vakfı'na bağlı olarak 2009'da faaliyetlerine başlayan Yunus Emre Enstitüsü'dür. Enstitü, Yunus Emre Vakfı'nın Türkiye'yi, Türk dilini, tarihini, kültürünü ve sanatını tanıtmak; bununla ilgili bilgi ve belgeleri dünyanın istifadesine sunmak; Türk dili, kültürü ve sanatı alanlarında eğitim almak isteyenlere yurt dışında hizmet verme; Türkiye'nin diğer ülkelerle kültürel alışverişini artırıp dostluğunu geliştirme amaçları doğrultusunda Türk kültürü, tarihi, dili ve edebiyatının daha iyi tanıtılması ve öğretilmesi için araştırmalar yapmak, farklı kurumlarla işbirliği yaparak bilimsel çalışmaları desteklemek ve ortaya çıkan sonuçları çeşitli yayınlarla kamuoyuna duyurmaya yönelik faaliyetler yürütmektedir.⁴³ Bosna'da Yunus Emre

33 TİKA, 1999 yılında Başbakanlığa bağlanmıştır.

34 TİKA ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. TİKA Resmi Web-sayfası, www.tika.gov.tr, 30.03.2014.

35 Karagül, a.g.m., s. 93.

36 Aynı yerde.

37 TİKA, 2009 Faaliyet Raporu, TİKA Yayınları, Ankara 2009 için bkz. <http://store.tika.gov.tr/yayinlar/faaliyet-raporlari/faaliyet-raporu-2009.pdf>, (31.03.2014).

38 2010'da harcamaların yüzde 47,5'i, 2011'de yüzde 35,18'i ve 2012'de yüzde 40'ı eğitim alanında yapılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. TİKA, 2010 Faaliyet Raporu, TİKA Yayınları, Ankara 2010 için bkz. <http://store.tika.gov.tr/yayinlar/faaliyet-raporlari/faaliyet-raporu-2010.pdf>, (31.03.2014); TİKA 2011 Faaliyet Raporu, TİKA Yayınları, Ankara 2011 için bkz. <http://store.tika.gov.tr/yayinlar/faaliyet-raporlari/faaliyet-raporu-2011.pdf>, (31.03.2014); TİKA 2012 Faaliyet Raporu, TİKA Yayınları, Ankara 2012 için bkz. <http://store.tika.gov.tr/yayinlar/faaliyet-raporlari/faaliyet-raporu-2012.pdf>, (31.03.2014).

39 Edina Solak, "Bosna-Hersek'te Türkçe ve Türk Dili Eğitimi ile İlgili Çalışmalar", Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2(2) 2011.

40 Solak, a.g.m., s.168.

41 Aynı yerde.

42 Aynı yerde.

43 Yunus Emre Enstitüsü, Kurumsal, <http://yee.org.tr/turkiye/tr/kurumsal/enstitu-baskanligi>,

Enstitüsüne bağlı olarak Saraybosna, Foynitsa ve Mostar'da açılan üç kültür merkezi mevcuttur. Saraybosna'da açılışı Yunus Emre Türk Kültür Merkezi ile beraber gerçekleştirilen "Türkçe Kurs Merkezi" de bulunmaktadır. Bu kurumlar, bölge halkının Türkçe öğrenme ihtiyaçlarına cevap vermenin yanı sıra Türk dilinin yaygınlaşmasına yardımcı olacak niteliktedir.⁴⁴ Yunus Emre Enstitüsü, 2012'nin sonlarına doğru Mostar'da bulunan Cemal Biyediç Üniversitesinin Beşeri Bilimler Fakültesi bünyesinde açılan Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne de ekipman ve hoca desteği sağlamaya başlamıştır. Söz konusu alanların başında öğretim elemanlarının görevlendirilmesi, eğitim araç-gereç ihtiyaçlarının karşılanması, başarılı öğrencilerin Türkiye'de gerçekleştirilen "Türkoloji Yaz Stajı Programına" davet edilmesi gelmektedir.⁴⁵

Bosna'da Yunus Emre Türk Kültür Merkezlerinin de katkılarıyla Türkçenin kullanımının yaygınlaşmasına ilişkin olarak belirtilmesi gereken son husus, Bosna-Hersek Federasyonu'na⁴⁶ bağlı Zenica-Doboj, Hersek-Neretva ve Bosna Podrinje kantonlarının ardından Saraybosna kantonunda da ilk ve orta dereceli okullarda Türkçenin ikinci seçmeli ders olarak okutulmasıdır. Böylece Bosna'da Türkçe öğrenen öğrencilerin sayısı 5.000'i geçmiş durumdadır.⁴⁷

Yukarıda sözü edilen faaliyetlerin yanında Türkçe, Bosna'da Türk dizileri vasıtasıyla da gündemdeki yerini korumaktadır. Bu ülkede ünlü olan Türk dizileri, Türkçeyi sadece akademik ve entelektüel dünyada ele alınan bir konu olmaktan çıkarak halkın öğrenmek istediği önemli bir dil haline getirmiş ve neticede bunların etkisiyle Bosna şehirlerinde halk için Türkçe kursları düzenlenmeye başlanmıştır.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin Bosna-Hersek'i fethiyle birlikte bu coğrafyada yeni bir dönem başlamıştır. Boşnakların İslamiyet'i kabul etmesi onların Türk-İslam medeniyeti dairesine dâhil olmasıyla sonuçlanmış, bu bölgede yüzyıllarca sürecek olan büyük bir medeniyetin ilk temsilcileri olarak ortaya çıkmışlardır. Bu tarihi süreçte devlet düzeninden mimariye, sanattan kültüre kadar Bosna-Hersek, Osmanlılar için Balkanlar'da önemli bir merkez haline gelmiştir. Bosna-Hersek'te Osmanlı döneminde şehirler yeni bir hüviyet kazanmış, camiler, köprüler, imarethaneler, kütüphaneler, hanlar, hamamlar inşa edilmiş, Türk-İslam medeniyetinin izleri kendini büyük ölçüde hissettirmiştir. Bütün bu değişiklikler olurken kültür alanında da Bosna-Hersek yeni bir çehre kazanmıştır. Çok eski dönemlerden itibaren bütün Balkanlar'da kendine yer bulan Türkçe, artık Bosna-Hersek'te şairlerin şiirler kaleme aldığı, yazarların kitaplar yazdığı, öğrencilerin okullarda öğrendiği bir dil haline gelmiştir. Önemli görevlerde bulunan Boşnak idarecilerin yanında Türkçeyi kullanan meşhur şairler yetişmiştir. Çok sayıda şair, Türkçe ile divanlar meydana getirmiş, Türkçe edebi bir dil haline gelmiştir.

Bosna-Hersek'in Osmanlı idaresinden çıkıp Avusturya-Macaristan Devleti'nin himayesi altına girmesi Türkçenin nefesinin burada hissedilmesine engel olamamıştır. Bu dönemde yayımlanan gazetelerden bazıları Türkçe olarak çıkmaya devam etmiştir. Eğitimde Türkçenin etkisinin azalmaya başladığı görülmekle beraber Türkçe varlığını koruyabilmiştir. Ardından başlayan Birinci Yugoslavya dönemi, Bosna-Hersek'te Türkçe için zor bir dönem olmuş, bu dilin yayın hayatındaki kullanımı giderek azalmıştır. Eğitimde de aynı durum söz konusu olmuş ve Türkçe etkisini yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştır. II. Yugoslavya döneminde ise Türkçe artık Bosna-Hersek'te araştırılan, hakkında eserler yazılan, tarihi eserlerdeki izleri takip edilen bir dil haline gelmiştir. Bu dönemde bazı Türkçe eserler Boşnakçaya tercüme edilerek bu dile kazandırılmaya çalışılmıştır.

1992 ila 1995 yılları arasında cereyan eden savaştan sonraki dönem ise, Türkçe için yeni bir devrin başlangıcı olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin teşvikleriyle üniversitelerde Türkoloji Bölümleri açılmış,

(04.04.2014).

44 Yunus Emre Bülteni, 2009, Sayı 2, <http://www.yev.org.tr/turkiye/content/bulten/bulten2.pdf>, (04.04.2014).

45 Yunus Emre Bülteni, 2013, Sayı 15, http://www.yev.org.tr/turkiye/content/images/plugins/archive_v1/items/docs/web3.pdf, (04.04.2014).

46 Bosna-Hersek, 1995 yılında imzalanan Dayton Anlaşması uyarınca Bosna-Hersek Federasyonu ile Sırbistan Cumhuriyeti'nden oluşmaktaydı. Sırp Cumhuriyeti merkezî bir yönetime sahipken Bosna-Hersek Federasyonu'nda on adet kanton bulunmaktadır. Hem Sırp Cumhuriyeti ile Bosna-Hersek Federasyonu ayrı parlamentolarına sahip hem de federasyon içinde yer alan kantonların her biri kendi meclislerine sahiptir. Ayrıntılı bilgi için bkz. C. Halilović Tekin, *Bosna-Hersek Devleti - 1991-2011*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2012.

47 Yunus Emre Bülteni, 2013, Sayı 15, http://www.yev.org.tr/turkiye/content/images/plugins/archive_v1/items/docs/web3.pdf, 804.04.2014).

Türkçenin araştırılma sahası genişlemiş, diğer taraftan bu dilin bölgede yaygınlaştırılması çalışmalarına hız verilmiştir. Türkiye tarafından kurulan Yunus Emre Enstitüsü ve TİKA gibi kurumlar, Türkçe kursları düzenleme ve Türkçe yayın yapan basın-yayın organlarını destekleme suretiyle Türk kültürüne hizmet etmektedirler.

Kaynakça

- Alparslan Şenol, Bosna'da Türk Kültürünün İzleri, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- Bandzovic Safet, Iseljavanje Bosnjaka u Tursku, Sarajevo, 2006.
- Bojic Mehmedalija, Historija Bosne i Bosnjaka (VII-XX vijek), Sahinpasic Yayınları, Sarajevo, 2001.
- Çakmak Zafer "Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i İşgali ve Sonrasında Osmanlı Devleti ile Yaptığı Antlaşma", Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları, 4, 2003.
- Dedeiç-Kırbaç Amra, Diasporada Boşnak Kimliği-Türkiye ve İsveç Örnekleri (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2012.
- Dedeiç-Kırbaç Amra, "Tarih ve Gelenek Bağlamında Boşnaklar", Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 9 (1), 2012, ss.696-711.
- Dedeiç-Kırbaç Amra, "Boşnaklar'ın Türkiye'ye Göçleri", Akademik Bakış Dergisi, Mart-Nisan 2013, ss.1-19.
- Duraković Nijaz, Prokletstvo Muslimana, Harfograf Tuzla, Tuzla, 1998.
- Geçer Genç Osman, "Türkçe'nin Çekilmeye Direndiği Bir Vatan: Bosna-Hersek", www.turkcede.org, (03.04.2014).
- Halilović Tekin Cemile, Bosna-Hersek Devleti - 1991-2011, Çizgi Kitabevi, Konya, 2012.
- İmamovic Mustafa, Historija Bosnjaka, Sarajevo, 1996.
- Karagül Soner, "Türkiye'nin Balkanlar'daki 'Yumuşak Güç' Perspektifi: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı", Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 8 (1): 2013, ss.79-102.
- Kaya Fahri, Çağdaş Boşnak Edebiyatı Antolojisi, İstanbul, 2008.
- Kırbaç Selçuk ve Amra Dedeiç-Kırbaç, "Türk Dilinin Balkan Dillerine Etkisi", Gora Abidesi, İstanbul, 2007.
- Kırbaç Selçuk, "Balkan Türkoloji Tarihçesi", Balkan Türkoloji Tarihçesi ve Balkan Türkologları, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2012.
- Kırbaç Selçuk, "Türk Dilinin Boşnakça ile İlişkileri ve Abdulah Şkaljić", The Journal of Academic Social Science Studies, Volume 6, April 2013.
- Malcolm N., Bosnia-A Short History, Macmillan, London, 1994.

Solak Edina, "Bosna-Hersek'te Türkçe ve Türk Dili Eğitimi ile İlgili Çalışmalar", Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2(2), Çankırı, 2011, ss.165-174.

Şirin Öner N. Aslı, *Dram Sonrası Bosna: Mültecilerin Geri Dönüşü Üzerine Bir Alan Araştırması*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2013.

TİKA, 2010 Faaliyet Raporu, TİKA Yayınları, Ankara 2010. <http://store.tika.gov.tr/yayinlar/faaliyet-raporlari/faaliyet-raporu-2010.pdf>, (31.03.2014).

TİKA 2011 Faaliyet Raporu, TİKA Yayınları, Ankara 2011. <http://store.tika.gov.tr/yayinlar/faaliyet-raporlari/faaliyet-raporu-2011.pdf>, (31.03.2014).

TİKA, 2012 Faaliyet Raporu, TİKA Yayınları, Ankara 2012. <http://store.tika.gov.tr/yayinlar/faaliyet-raporlari/faaliyet-raporu-2012.pdf>, (31.03.2014).

Vlasic Andelko, "Doğu ve Batı, jedini hrvatski list na turskom jeziku (1943-1944)", *Behar, Casopis za kulturnu i drustvena pitanja*, Zagreb, 2013, ss. 16-23.

Türk Fahri, Türk Kültür Dış Politikası, Yunus Emre Enstitüleri, Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı, Türkiye'nin Yurtdışındaki Eğitim Kurumları, Türk Okulları, Türkiye'de Yükseköğretimin Uluslararasılaşması, Burslar, Türkçe Olimpiyatları ve Uluslararası Medyada Türkçe, Paradigma Akademi Yayınları, İstanbul, 2014.

Yunus Emre Bülteni, 2009, Sayı 2, http://yee.org.tr/media/_bulten/pdf/aralik_2009.pdf, (04.04.2014).

Yunus Emre Bülteni, 2013, Sayı 15, http://www.yev.org.tr/turkiye/content/images/plugins/archive_v1/items/docs/web3.pdf, (04.04.2014).

Yunus Emre Enstitüsü 2013, Kurumsal, <http://yee.org.tr/turkiye/tr/kurumsal/enstitu-baskanligi>, (04.04.2014).

Zacinovic Neira, *Bosna Kütüphanelerinde Eski Türkçe Gazetelerin Dili* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara, 2003.

KARADAĞ TÜRKLERİ VE TÜRKÇE

Fahri TÜRK¹

Giriş

Osmanlı Devleti'nin 1912 yılında Balkanlar'dan geri çekilmesinin ardından Türkler yaşadıkları ülkelerde kültürel ve dini hayat bakımından sistematik olarak baskıya maruz kalmışlardır. Bu bölgede yaşayan Türklerin önemli bir kısmı Balkan Savaşlarından sonra genelde Yugoslavya'yı özelde de Karadağ'ı terk ederek Türkiye'ye göç etmişlerdir. Yugoslavya'dan Türkiye'ye göçler 1960'lı ve 1970'li yıllarda hız kazanmıştır.² Bu durum haliyle Yugoslavya'nın bir parçası olan Karadağ Türkleri³ için de geçerli olmuştur. Ne yazık ki Karadağ Türklerinin büyük bir kısmı Türkçeye sahip çık(a)madıklarından zamanla bu ülkede yaşayan Karadağlılar veya diğer Müslüman topluluklar içinde eriyip gitmişlerdir. Bundan dolayı günümüzde Karadağ'da bir Türk azınlığından söz edilemediği gibi burada yaşayan Türklerin sayısı herhangi bir sivil toplum örgütü kuramayacak kadar azdır. Nitekim 2011 nüfus sayımına göre Karadağ'da sadece 104 Türk yaşamaktadır.

Karadağ Türkleri yeterli nüfusa sahip olmadıklarından kendilerine ait okulları, dernekleri, gazeteleri ve kültürel faaliyet yapacakları dernekleri bulunmamaktadır. Ancak Karadağ'da 2007 yılında TİKA temsilciliğinin daha sonra Yunus Emre Kültür Merkezinin açılması Türkçeye olan ilginin artmasına neden olmuştur. Çünkü bu kurumlar kurslar düzenleyerek bu

¹ Doç. Dr. Öğretim Üyesi, Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-mektup: fahriturk11@gmail.com

² 1918-1966 yılları arasında Yugoslavya'dan Türkiye'ye yönelik Müslüman göçleri için ayrıntılı bilgi için bkz. Edvin Pezo, *Zwangsmigration in Friedenszeiten? Jugoslawische Migrationspolitik und die Auswanderung von Muslimen in die Türkei (1918-1966)*, Oldenbourg Verlag, München, 2013.

³ Karadağ Türkleri kavramı Osmanlı Devleti'nin bölgeyi fethetmesini müteakiben bu topraklara yerleştirilen Türkleri betimlemek için kullanılmaktadır. Bu kavram sonradan bu ülkeye giderek yerleşen Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan Türkleri içermektedir.

ülkede Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesine veya okullarda ders olarak okutulmasına vesile olmuşlardır. Bu bağlamda TİKA'nın Rojaye (2008), Podgoritsa (2009) ve Bar (2010) kentlerinde açmış olduğu Türkçe kursları ile Türkçenin Rojaye ve Plav Liseleri ile Mehmet Fatih Medresesinde ders olarak okutulması Türk dilinin bu ülkedeki varlığı açısından oldukça anlamlıdır.

Karadağ Türkleri ve Karadağ'da Türkçe hakkında bilgi vermeyi amaçlayan bu bölümde ilkin Karadağ Türkleri hakkında Yugoslavya döneminden başlayarak Karadağ istatistiklerine dayanılarak bilgi verilecektir. İkinci adımda Karadağ'ın 3 Haziran 2006 tarihinde bağımsız bir devlet olmasından sonra bu ülkede TİKA ve Yunus Emre Kültür Merkezi tarafından Türkçenin öğretilmesine yönelik faaliyetler üzerinde durulacaktır. 1990 sonrası dönemde Türkçe ve yabancı dillerde Karadağ Türkleri ve Türkçe üzerine hiçbir kaynak bulunmamaktadır. Dolayısıyla alanda yapılan görüşmelerle desteklenen "Karadağ Türkleri ve Türkçe" başlıklı bu çalışma yazındaki mevcut boşluğu dolduracak özgün bir araştırmadır.

Karadağ Türkleri

Karadağ'ın Türkler tarafından fethi Fatih Sultan Mehmet zamanında 1454-1455 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde Sırbistan'ın varlığına tamamen son verilirken bu ülkenin güneyini oluşturan Zeta (Karadağ) ve Raška bölgeleri de ele geçirilmiştir.⁴ 1457 yılında Medun'un fethedilmesinden 20 yıl sonra günümüz Karadağ topraklarının Bojana'dan Kotor'a kadar Venediklilerin elinde olan dar bir kıyı şeridi hariç tamamı Türk egemenliğine girmiştir. Türkler 1498 yılında Karadağ Valisi İvan Crnojević'in oğlu olan Stefan'ı görevden alarak o zamana kadar yerel idareciler eliyle dolaylı olarak hâkim oldukları bu toprakları İşkodra Sancağına bağlamışlardır.⁵ Ancak Osmanlı Devleti'nin Karadağ'da hâkimiyetini kurması öyle pek kolay olmamıştır. 1711 ve 1714 yıllarında olduğu gibi her fırsatta Osmanlı Devleti'ne karşı kazan kaldıran Karadağlılar 1875

yılında patlak veren Hersek İsyanına da destek vermişlerdir. 1876 yılında Sırbistan Osmanlı Devleti'ne savaş ilan edince bu ülkenin müttefiki olarak savaşa katılan Karadağ, Nikşiç, Podgoritsa, Bar ve Ülgün'ü (Dulcigno) ele geçirmiştir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na Rusların safında katılmış olan Karadağ nihayet 1878 yılında imzalanan Berlin Anlaşmasıyla bağımsızlığını kazanmıştır.⁶ Daha sonra 1912 yılında Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesiyle başlayan Birinci Balkan Savaşı'nda yaşanan kıyımlar ve ertesinde Türkiye'ye yönelik olarak yaşanan göçler bu bölgedeki Türk varlığının ciddi kayıplar vermesine neden olmuştur. 1961 ve 1971 yılları arasında meydana gelen göçler ise Karadağ Türklerinin bu ülkede neredeyse yok mesabesine inmesinin önünü açmıştır.

Yugoslavya döneminde 1948 ve 1953 yıllarında yapılan nüfus sayımlarında kullanılan formlarda Türklere yer verilmediği gibi Boşnak ve Müslüman sıfatlarının da kullanılmadığı görülmektedir. Bu sayımlarda Müslüman olarak sadece "Şikibtar" kategorisinde Arnavutlar yer almışlardır.⁷ 1961 nüfus sayımında Türkler 2.392 kişi olarak kayıtlara geçerlerken, bu sayının on yıl sonra 397'ye gerilediği görülmektedir. Bu düşüşü Karadağ Türklerinin 1961-1971 arası dönemde Yugoslavya'dan diğer Balkan ülkelerine veya Türkiye'ye göç etmiş olmalarına bağlamak mümkündür (bkz. Tablo 1).

Tablo 1: Karadağ Türklerinin Nüfusları 1948-2011

Nüfus Sayımı	Karadağ	Türkler
1948	377.189	---
1953	419.873	---
1961	471.894	2.392
1971	529.592	397
1981	584.310	---
1991	615.447	---
2011	652.029	104

Kaynak: <http://www.rastko.org.rs/istorija/srbi-balkan/vrudic-montenegro.html>, (05.07.2015).

⁴ İslam Ansiklopedisi, cilt 24, s.385, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=240385>, (06.07.2015).

⁵ <http://www.rastko.org.rs/istorija/srbi-balkan/vrudic-montenegro.html>, (05.07.2015).

⁴ Georges Castellan, *Balkanların Tarihi*, Ayşegül Yaraman-Başbuğu (Çev.), Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993, s.91.

⁵ Šerbo Rastoder, *Karadağ ve Osmanlı İmparatorluğu*, <http://www.diplomat.com.tr/atlas/sayilar/sayil3/sayfalar.asp?link=s13-3.htm>, (06.07.2015).

Türklerin Karadağ'da yaşadıkları mekânların başında Bar şehri⁸ gelmektedir. Türklerin ikamet ettikleri diğer yerleşim yerleri arasında; Podgoritsa, Akova, Taşlıca, Rojaye ve Budva gibi kentler ve kasabalar bulunmaktadır (bkz. Tablo 2). Ancak Türkiye 2008 yılına kadar buradaki Türklerin varlığından haberdar olmamıştır. Günümüzde Bar'da Karagö-zoviç, Gülömeroviç, Şahinoviç, Mustafiç, Ömerbasiç soyadlarını taşıyan 18 Türk ailesi bulunmaktadır. Ancak ne yazık ki Türkçeye vakıf olanlar ileri düzeyde olmasa da sadece yaşlılardır. TİKA, Türkçe öğretmek amacıyla 2010 yılında Bar'da 25 kişilik bir Türkçe Kursu açmıştır.⁹

Karadağ'da yaşayan Türkler 2011 nüfus sayımına kadar kendilerini Türk olarak yazdırmaktan imtina etmişlerdir. Bu sayımda kendilerini Türk olarak bildirenlerin oranı nüfusun yüzde 0,02'sine tekabül etmektedir.¹⁰ Yani 625.266 kişiden oluşan Karadağ nüfusunun sadece 104'ü Türk'tür.

Tablo 2: 2011 Nüfus Sayımına Göre Karadağ'da Yaşayan Türkler

Kentler	Nüfus
Bar	36
Budva	7
Plav	5
Ulçin	1
Tivat	2
Padgoritsa	22
Danilavgrad	1
Berane	2
Plyevlya (Taşlıca)	4
Bijelo Polje (Akova)	18
Rojaye	6
Toplam	104

Kaynak: [http://www.monstat.org/userfiles/file/popis2011/saopstenje/saopstenje\(1\).pdf](http://www.monstat.org/userfiles/file/popis2011/saopstenje/saopstenje(1).pdf), (04.07.2015).

Karadağ'da yaşayan Türk nüfusunun (51 kişi) yarıya yakınının Adriyatik sahilindeki kentlerde kümelenedikleri görülmektedir. Nüfusun 28'inin Sancak'ta yer alan şehirlerde geri kalan 25 kişinin ise ülkenin iç kesimlerinde yaşadıkları görülmektedir (bkz. Tablo 2). Diğer yandan Sulyo Mustafaç'ın tahminlerine göre 2015 sonu itibarıyla Karadağ'da yaşayan Türk kökenli insanların sayısı 300-400 kişi civarındadır. Mustafaç Karadağ'da bulunan Türklerin sayısının oldukça yüksek olduğunu bunların zamanla Türklüklerini unutarak asimilasyona uğradıklarını ifade etmektedir.¹¹

Karadağ'da Türkçe

Yunus Emre Enstitüsü, Türkoloji Programı kapsamında Karadağ Üniversitesi Niksiç Felsefe Fakültesi bünyesinde Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü açmak için bir protokol imzalamıştır. Ancak 2015 yılı sonu itibarıyla bu proje henüz hayata geçirilememiştir.¹² TİKA, Karadağ Üniversitesi Yabancı Diller Enstitüsü ile işbirliği yapmak suretiyle Karadağ'ın Pod-

11 Karadağ Meclis Başkanı Yardımcısı ve Boşnak Partisi Milletvekili Sulyo Mustafaç ile 23 Kasım 2015 tarihinde Podgoritsa'da yapılan görüşme.

12 <http://www.yec.org.tr/karadag-podgoritsa/tr/turkoloji-universiteler>, (05.07.2015).

8 Türkler tarafından Fatih Sultan Mehmet zamanında 1478 yılında fethedilen Bar, Berlin Kongresi'nde Karadağ Krallığı'na bırakılmıştır. Eski Bar'da yarı yıkılmış halde birçok cami ve türbe bulunmaktadır. 2011 nüfus sayımına göre, nüfusu 42.048 olan Bar'da 8.137 Müslüman yaşamaktadır. Karadağ genelinde bulunan 106.105 Müslümanın sekiz binden fazlası Bar'da yaşamaktadır. Müslüman kategorisi içinde Boşnak (2.153), Arnavut (2.515), Müslüman (3.236), Boşnalı (53), Boşnak Müslüman (12), Karadağlı Müslüman (48), Gorali (16), Karadağ Müslümanı (65), Müslüman Boşnak (3) ve Türk (36) gibi birçok farklı sıfat yer almaktadır [http://www.monstat.org/userfiles/file/popis2011/saopstenje/saopstenje\(1\).pdf](http://www.monstat.org/userfiles/file/popis2011/saopstenje/saopstenje(1).pdf), (04.07.2015). Burada yaşayan Müslüman ve Türklerin büyük çoğunluğu 1912-1970 arasında Türkiye'ye (İstanbul ve İzmir) göç etmişlerdir. Bu göçmenler Türkiye'de "Barlı" soyadını almışlardır (http://www.todayszaman.com/national/turks-in-montenegrin-town-not-afraid-to-show-identity-anymore_257530.html), (04.07.2015).

9 <http://www.milliyet.com.tr/adriyatik-te-unutulan-turkler/gundem/gundemdetay/21.09.2011/1441439/default.htm>, (04.07.2015).

10 Bu nüfus sayımına göre Karadağ'da 625.266 kişinin yaşadığı tespit edilmiştir. Nüfus sayımında halkın yüzde 44,9'u kendisini Karadağlı, yüzde 28,77'si Sırp, yüzde 8,65'i Boşnak, yüzde 4,91'i Arnavut, yüzde 3,31'i Müslüman, yüzde 1,01'i Roman, yüzde 0,97'si ise Hırvat olarak yazdırmıştır.

goritsa (2009), Bar (2010) ve Rojaye (2008) şehirlerinde Türkçe kursları açmıştır. Bu kurumlarda her yıl yaklaşık 500 kişi Türkçe öğrenmektedir. 2009 yılı sonu itibarıyla Rojaye ve Podgoritsa'da bulunan kurslarda toplam 160 öğrenci yararlanıyorken, 2010 yılında bunlara Bar'da açılan kursun eklenmesiyle birlikte öğrenci sayısı 200 civarına yükselmiştir.¹³ Podgoritsa'daki Türkçe kursu TİKA'nın desteğiyle açılmış ancak daha sonra Yunus Emre Enstitüsüne devredilmiştir.¹⁴ Podgoritsa Yunus Emre Türk Kültür Merkezine yoğun bir ilgi vardır. Buradaki Türkçe kurslarına 2014 yılında 70 kişi müracaat etmiştir. Esasında ilkin Türkçe kursları için iki sınıf açılması düşünülmüşse de yapılan müracaat sayısının fazlalığı nedeniyle üçüncü bir sınıfın daha açılmasına karar verilmiştir.¹⁵ Diğer yandan Podgoritsa Yunus Emre Enstitüsü bünyesindeki Türkçe kurslarında 2015 yılı sonu itibarıyla sekiz ayrı sınıfta 95 civarında öğrenci Türkçe öğrenmekteydi. Kurslara katılan öğrencilerin yüzde 96'sı kadınlardan oluşmaktadır. Türkçe öğrenen öğrencilerin yüzde 60'ı Karadağlı iken yüzde 40'ı ise Boşnaklardan meydana gelmektedir. Bir kur için öğrencilerden sembolik bir katkı payı olan 50 Avro talep edilmektedir. Öğrencileri Türkçe öğrenmeye iten sebepler çeşitli olmakla birlikte özellikle kadınlar arasında bu dilin Türk dizilerini daha iyi anlamak için öğrenildiği ifade edilmektedir.¹⁶ 2015 yılı sonu itibarıyla Karadağ'da faaliyet gösteren Türkçe kurslarından sadece Podgoritsa'daki Türkçe kursları Yunus Emre Enstitüsü bünyesinde çalışmalarını sürdürmektedir. Diğer yandan Yunus Emre Enstitüsü tarafından 2014 yılında Niksiç Üniversitesinde açılan Türkçe kursu bir yıl parasız olarak devam etmiştir. Üniversite yönetimi 2015-2016 eğitim-öğretim döneminde bu kursun açılmasına izin vermemiş olsa da Yunus Emre Enstitüsü 2016-2017 eğitim-öğretim döneminde bu üniversitede Türkçe dersleri verilmesi hususunda gerekli girişimleri sürdürmektedir.¹⁷

TİKA, Türkçe kurslarının desteklenmesi amacıyla Karadağ Yabancı Diller Enstitüsüne teknik ekipman desteği sağlamıştır. Bu sayede kursların eğitim kalitesinin artırılması amaçlanmaktadır.¹⁸ TİKA, ayrıca bu enstitü programında yer alan dillerin daha etkin bir şekilde öğrenilmesini sağlamak için bu kurum bünyesinde bir bilgisayar laboratuvarı kurmuştur.¹⁹

Tablo 3: Karadağ'da 2010 Yılında Türkçe Kurslarında Öğrenim Gören Öğrenciler

Kurum	Öğrenci Sayısı
Rojaye Türkçe Kursu	102
Rojaye Lisesi Türkçe Sınıfı	208
Bar Türkçe Kursu	115
Podgoritsa Türkçe Kursu	65
Toplam	490

Kaynak: TİKA Faaliyet Raporu 2010, s. 15, <http://www.tika.gov.tr/upload/oldpublication/faaliyet-raporu-2010.pdf>, (05.07.2015).

Yukarıda vurgulandığı gibi, Karadağ'da faaliyet gösteren Türkçe kurslarından Podgoritsa'da bulunan kurslar Yunus Emre Enstitüsü tarafından yürütülmektedir. Bar, Ülgün ve Rojaye'deki kurslar ise Karadağ Diyanet İşleri Başkanlığı (Meşihat) tarafından verilmektedir. Karadağ'da bulunan okullarda Türkçenin seçmeli ders olarak okutulması yönünde faaliyetler de devam etmektedir. Örneğin günümüzde Türkçe Rojaye ve Plav Liselelerinde seçmeli ders olarak öğretilmektedir.²⁰

Türkiye, Karadağlı öğrencilere burs sağlamak suretiyle bu ülkeden gelen gençlere hem Türkçe öğrenme hem de eğitimlerini Türkiye'de yapma imkânı tanımaktadır.²¹ Örneğin, 2009 yılında Karadağ'a toplam 16 kişilik

13 Fahri Türk, *Türk Kültür Dış Politikası*, Paradigma Akademi Yayınları, İstanbul, 2014, s.76.

14 TİKA Karadağ'da Türkçe kursu açtı, <http://www.dunyabulteni.net/index.php?atype=haber&ArticleID=69518>, (05.07.2015).

15 <https://tr-tr.facebook.com/TurkceOgretimi/posts/732365086813499>, (06.07.2015).

16 Podgoritsa Yunus Emre Enstitüsü Türkçe Öğretmeni Emre Çağlayan ile 25 Kasım 2015 tarihinde yapılan görüşme.

17 Aynı yerde.

18 http://www.tika.gov.tr/tr/haber/karadagda_egitime_tika_destegi-5801, (05.07.2015).

19 TİKA Faaliyet Raporu, 2013, Ankara, s. 40, <http://www.tika.gov.tr/upload/oldpublication/faaliyet-raporu-2013.pdf>, (06.07.2015).

20 Karadağ'da 22-26 Kasım 2015 tarihleri arasında yapılan alan araştırması notları.

21 Esasında Karadağlı öğrencilerin Türkiye'de eğitim almaları sadece günümüze ait bir olgu değildir. Osmanlı Devleti döneminde de Karadağ'dan İstanbul'a yükseköğrenim görmeye gelen birçok öğrenci olmuştur. Bu öğrenciler arasında Hersekli Ahmet Paşa, İskender Bey, Akova'lı Şeyh Ahmet Kadiç, Osman Paşa, Mehmet Şemsikadiç gibi kimseler sayılabilir. Bar şehri çevresinden İstanbul'a okumaya gidenler arasında ise; Süleyman Mujiç, Abdullah Ljubanović,

kontenjan tanınmıştır. Bu öğrencilerin beşi TÖMER'de Türkçe öğrenirken, sekizi lisans, üçü ise yüksek lisans düzeyinde öğretimlerine devam etmişlerdir. Türkiye, ayrıca Karadağ ve Sırbistan'ı kapsayan Sancak bölgesine söz konusu yılda toplam olarak 43 öğrencilik bir kontenjan tahsis etmiştir.²² 2015-2016 eğitim-öğretim döneminde ise Türkiye bursları çerçevesinde Karadağlı öğrencilere takriben 40 kişilik bir kontenjan verilmiştir.

Karadağ'da Türk sivil toplum örgütleri de Türkçenin öğretilmesine katkı sağlamaktadırlar. Örneğin, Podgoritsa'da faaliyet gösteren Feza Eğitim Merkezi Türkçe öğreten başka bir kurumdur. Karadağ'ın başkentinde Feza Eğitim Merkezi bünyesinde bu ülkenin ilk Türkçe özel kursu Mart 2012'de faaliyete girmiştir. Burada Türkiye'den gelmiş olan iki Türkçe okutmanı görev yapmaktadır. Türk girişimcilerin çabalarıyla açılan merkezde Türkçe, İngilizce, Almanca, İtalyanca ve yabancılarla yönelik Karadağca dil kursları verilmektedir. Bu diller yerli öğretmenler tarafından öğretilmektedir.²³

Diğer yandan Karadağ'da Türkçeye duyulan ilgi günden güne artmaktadır. Söz gelimi, Yunus Emre Enstitüsü Balkan Koordinatörü Rahman Ademi, Karadağ'da Türkçe kursu talebini tamamen karşılayamadıklarını ifade ederek 2015 yılında Türkçe kursları için yapılan 175 başvurunun bir kısmını geri çevirdiklerinin altını çizmiştir. Karadağ'da bazı okullarda Türkçe öğretiminin yapıldığını söyleyen Ademi söz konusu kurumlara kitap desteği verdiklerine değinmiştir.²⁴

Türkçeye Bakış

Karadağlılar Türkçe kurslarına büyük bir ilgi göstermektedirler. Karadağ'da yaşayan Türkler nicelik olarak az olsalar da bu kurslara heyecanla katılmaktadırlar. Bu bağlamda bir örnek vermek gerekirse Bar sakinlerin-

Mehmet Kriçkoviç, Ömer Bayramoviç adlı şahıslar yer almışlardır. Osmanlı Devleti döneminde İstanbul'da okuyan Karadağlı öğrenciler için ayrıntılı olarak bkz. Aydın Rakiç, Crnogorski Studenti u Carigradu, Objavljeni u Glasniku narodnog muzeja Crne Gore, nova serija, X knjiga, Cetinje, 2014, ss.1-7.

22 Türk, a.g.e., s.149.

23 http://www.zaman.com.tr/cumaertesi_goller-ve-tuneller-ulkesi-karadag_2242068.html, (06.07.2015).

24 <http://www.aa.com.tr/tr/turkiye/451739--balkanlarda-ikinci-yabanci-dil-olarak-turkce-og-retiliyor>, (06.07.2015).

den Beyazıt Karagözbekoviç'in torunu İlima'nın Podgoritsa'da Türkçe kursuna devam etmesi dile getirilebilir.²⁵ Karagözbekoviç atalarının takriben 300 yıl önce Manisa'dan geldiğini ifade etmektedir. Karadağ Türkleri arasında yaşanan göçler ve asimilasyon sonucunda bu topraklarda Türkçe adeta unutulmaya yüz tutmuştur. Karadağ'da Türkçenin akıbetini Karagözbekoviç aşağıdaki kelimelerle ifade etmektedir: "Yaklaşık 40 yıl öncesine kadar eski Bar'daki çarşıda herkes Türkçe konuşuyordu. Türkçe şehir diliydi. Ancak eski nesil hayatını kaybedince Türkçe de unutulmaya başlandı. Ancak şu anda açılan Türkçe kursu sayesinde çocuklarımız torunlarımız yeniden Türkçe öğrenmeye başladı."²⁶

Karadağ Meclis Başkan Yardımcısı ve Boşnak Partisi milletvekili olan Sulyo Mustafiç ise Türkçeyi nasıl unuttuklarını çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır. "Burada Türkçe konuşan 50 aile bulunuyor, ancak Türk kökenli insanların sayısı daha yüksektir, fakat zamanla bu insanlar Türkçeyi unuttular. Şu anda burada benim de devam ettiğim Türkçe kursu bulunuyor. Ben ümit ediyorum ki burada kısa sürede bin kişi Türkçe konuşacaktır. Bizim büyüklerimiz Türkçe konuşmadıkları için biz Türkçeyi öğrenemedik. Ancak Türkçeyi öğrenmeye karar verdim. Çünkü biz bir milletiz ve bu dili de öğrenmemiz lazım."²⁷ Çocukluğunda çevresinde sürekli olarak Türkçe konuşulduğunu söyleyen Mustafiç eskiden Bar şehrinde Hristiyanların bile Türkçe bildiklerini dile getirmektedir. Karadağ'da yaşayan insanlar arasında Türkçeye en fazla ilgi gösteren grubun tarihsel ve kültürel yakınlıktan dolayı Boşnaklar olduğunu düşünen Mustafiç bu bağlamda dinin tek belirleyici faktör olmadığına inanmaktadır. Mustafiç ayrıca Türk dizilerinin Karadağ'daki ahalî arasında Türkçeye olan ilgiyi canlı tuttuğunu söylemektedir.²⁸

Türkçe kurslarına karşı gösterilen ilgi zaman zaman basında da yer almaktadır. Örneğin Yunanca ve Türkçe kurslarının karşılaştırıldığı bir

25 Beyazıt Bey'in eşi aslen Ülgün şehriden gelen bir Arnavut olmasına rağmen evlendikten sonra Türkçeyi iyi bir şekilde öğrenmiştir. Ancak zamanla Türkçenin aile içinde kullanılmaması yüzünden günümüzde bu dili anlaşıp da zorlukla konuşabilmektedir (Beyazıt Karagözbekoviç ile 22 Kasım 2015 tarihinde Kotor'da yapılan görüşme).

26 <http://www.milliyet.com.tr/adriyatik-te-unutulan-turkler/gundem/gundemdetay/21.09.2011/1441439/default.htm>, (04.07.2015), Beyazıt Karagözbekoviç benzer görüşleri yazının kendisiyle 22 Kasım 2015 tarihinde Kotor'da yaptığı görüşmede de dile getirmiştir.

27 Aynı yerde.

28 Sulyo Mustafiç ile yapılan görüşme.

makalede TİKA görevlisi Sabina Paçariz-Besliç Türkçeye duyulan ilgiyi aşağıdaki ifadelerle dile getirmektedir: “Türkçe kurslarımızda üç yıldır organize bir şekilde dördüncü sınıfa kadar gelen öğrencilerimiz vardır [...] öğrenme sebepleri arasında Türk kültürüyle ilgilenme ve İstanbul’u ziyaret etme istekleri dile getirilmektedir [...] kurslarımıza duyulan ilgide dizilerin de katkısı vardır. Bar’daki kurslarımıza devamlı gelen ve tüm övgüyü hak eden yaşlı bir beyefendi vardır.”²⁹

Karadağ’da Türkçeye ve Türklere yönelik bakış, ülkede bulunan etnik gruplara göre farklılıklar göstermektedir. Türkiye Cumhuriyeti Podgoritsa Büyükelçiliği Din Hizmetleri Müşaviri Tevfik Yücesoy, Karadağ’da Türkçeye ve Türklere bakışın Türk Hava Yolları, Din Hizmetleri Müşavirliği ve TİKA gibi kurumların yaptığı çalışmalar neticesinde on yıl öncesiyle karşılaştırıldığında olumlu yönde değiştiğini düşünmektedir. Bu faaliyetler özellikle Karadağlı ve Sırların Türklere yönelik algılarını yüzde yüz oranında olumlu yönde etkilemiştir. Karadağ’da yaşayan milletler içerisinde Türkiye’ye ve Türklere en fazla yakınlık hisseden etnik grubun Boşnaklar olduğunu ileri süren Yücesoy, Arnavutların Türklere ve Türkçeye karşı daha mesafeli olduklarını düşünmektedir. Yücesoy’a göre, laik Sırlar, Ortodoks Kilisesi tarafından etkilenen dindar Sırlara göre daha olumlu bir Türk ve Türkiye imajına sahiptir.³⁰

Türkçe Eğitim

Esasında TİKA’nın Türkçe öğrenimine verdiği destek sadece Türkçe kursları ve Türkoloji faaliyetleri ile sınırlı değildir. Türk kurumları Karadağ’da ilk ve orta dereceli okullarda Türkçe dersleri verilmesi hususunda gayret göstermektedir. Bu eğitim kurumlarının başında Podgoritsa yakınlarında Tuzi kasabasında bulunan Mehmet Fatih Medresesi gelmektedir. Mehmet Fatih Medresesinin (İmam Hatip Lisesi) 2008-2009 yılında eğitime başlamasıyla birlikte Boşnak ve Arnavut öğrenciler, bu eğitim yuvasında hem dini eğitim hem de Türkçe öğrenme imkânlarına kavuşmuşlardır. Burada verilen mecburi Türkçe dersleri dört yıl süresince haftada iki saat

olarak yapılmaktadır. Bu eğitim kurumunda 2015-2016 eğitim öğretim yılında 250 öğrenci okumaktadır. Bu okulun 2015-2016 eğitim-öğretim yılında müdürlüğünü yapan Rahman Kaçar bu eğitim kurumunda Türkçe öğrenmeye başlayan öğrencilerin söz konusu dil hakkında herhangi bir ön bilgileri bulunmadığını vurgulamaktadır. Bu öğrenciler daha sonra eğitimlerine Türkiye’de devam etmek istedikleri takdirde, TÖMER’de Türkçe öğrenmektedirler. Bu medrese Türkçe okutman ihtiyacını karşılamak için Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığından Türkçe öğretmen talep etmiştir. Bu eğitim kurumu TİKA ve Türkiye Cumhuriyeti Podgoritsa Büyükelçiliği Din Hizmetleri Müşavirliği³¹ tarafından maddi olarak desteklenmektedir.³²

İslam Kalkınma Bankası ve TİKA’nın desteğiyle yaptırılan bu medrese 2008 yılında eğitim ve öğretim hayatına merhaba demiştir. Bu okulda öğrencilere anadilleri ve Türkçenin yanında İngilizce ve Arapça da öğretilmektedir.³³ 2015 yılında üçüncü dönem mezunlarını veren bu İmam Hatip Lisesinden 29 öğrenci diploma almaya kazanmıştır.³⁴ TİKA tarafından 2009 yılından beri desteklenen okul Türkçenin öğretilmesi açısından büyük bir öneme sahiptir. TİKA, bu okula verdiği destek kapsamında 2012 yılında medresenin yakıt giderleri ile 31 öğretmene, beş idari personel ve on yardımcı personelin istihdamını sağlamıştır.³⁵

31 Karadağ İslam Meşihati ve Diyanet İşleri Başkanlığı arasında sağlıklı ilişkiler yürütülmesini sağlayan Din Hizmetleri Müşavirliği din eğitimi almak isteyen öğrencileri Karadağ’dan Türkiye’ye göndermektedir. 2015- 2016 eğitim-öğretim döneminde Karadağ’dan Türkiye’ye Kur’an Kurslarında eğitim görmek üzere yirmi, İmam Hatip Liselerine ise on öğrenci gönderilmiştir. Bu öğrenciler Kayseri İmam Hatip Lisesi, İstanbul İmam Hatip Lisesi ve İstanbul Fatih Anadolu İmam Hatip Lisesi gibi okullara gönderilmişlerdir. Son atılan okul sadece yurtdışından gelen yabancı uyruklu öğrencileri kabul etmektedir. Ayrıca Karadağ devleti tarafından el konan vakıf mallarının iade edilmesini sağlamak için Karadağlı yetkililerle bir anlaşma imzalayan Din Hizmetleri Müşavirliği çeşitli şehirlerde cami yapımını da desteklemektedir. Örneğin Herzeg Novi’de Habibe Hanım Camisinin yapımı bu çerçevede örnek olarak verilebilir. Alanya Müftülüğünün desteği ile Ügün şehrinde 2006 yılında Denizciler Camisi adında başka bir ibadethane de yaptırılmıştır. Ayrıca gençler için Boşnakça ve Arnavutça olarak 50’er bin adet “diniyi öğreniyorum”, “peygamberimi öğreniyorum” başlıklarını taşıyan broşürler bastırılarak dağıtılmıştır (Tevfik Yücesoy ile yapılan görüşme).

32 Aynı yerde.

33 Ömer Çetres, Karadağ’da, Türkçe, 81 yıl sonra ‘eğitim dili’, <http://www.turkishjournal.com/j.php?newsid=10963>, (06.07.2015).

34 <http://www.haberler.com/karadag-daki-mehmed-fatih-medresesi-nde-mezuniyet-7400280-haberi/>, (07.07.2015).

35 TİKA Faaliyet Raporu Ankara, 2012, s. 66, <http://www.tika.gov.tr/upload/oldpublication/faaliyet-raporu-2012.pdf>, (06.07.2015).

29 Vijesti, 27 Şubat 2011, s. 4.

30 Türkiye Cumhuriyeti Podgoritsa Din Hizmetleri Müşaviri Tevfik Yücesoy ile 23 Kasım 2015 tarihinde Podgoritsa’da yapılan görüşme.

Bu okulun yöneticilerinin Türkçe öğretiminin önemsemeleri dikkate şayan bir durumdur. Mehmet Fatih Medresesi eski Müdürü ve Karadağ İslam Birliği Dış İlişkiler Başkanı Ömer Halil Kayoshay Türkçeye verilen önemi aşağıdaki kelimelerle ifade etmektedir: "İslam Birliği'nin (Diyanet) Türkiye ile ilişkileri çok kuvvetlidir. Medresemizin yönetimini de zaten İslam Birliği belirliyor. Burada öğrenim gören öğrencilerin önemli kısmını mezun olduktan sonra, yüksek eğitim için Türkiye'ye göndermeyi düşünüyoruz. Bu nedenle öğrencilerimizin şimdiden Türkçe öğrenmesini çok önemsiyoruz. Aslında eskiden bu bölgede zaten Türkçe bilen çoktu, yeniden Türkçenin bu bölgede önemli bir dil olacağına inanıyoruz."³⁶

Sonuç

Yukarıda görüldüğü gibi Karadağ Türkleri 1960'lı yıllarda Türkiye'ye yapılan yoğun göçlerin ve Türkçeye sahip çık(a)mamalarının etkisiyle Karadağ toplumu içerisinde benliklerini yitirerek eriyip gitmişlerdir. 1948 ve 1953 yıllarında Yugoslavya'da yapılan nüfus sayımlarında Türk'lere yer verilmediğinden 1960'larda ne kadar Türkün Türkiye'ye göç etmiş olduğu net bir şekilde tespit edilememektedir. 1961 nüfus sayımında Türklerin nüfusu 2.392 iken 2011 yılında 104 kişiye gerilemiştir (bkz. Tablo 1 ve Tablo 2). Karagözbekoviç Türkçenin daha yakın bir geçmişte şehir dili olduğunu yaşlıların bu dünyadan ayrılmasıyla birlikte bu özelliğini yitirdiğini vurgularken, Mustafaç ise Karadağ'da Türkçe konuşan 50 civarında aile olduğunu belirterek esasen Türk kökenli insanların sayısının daha yüksek olduğuna dikkat çekmektedir. Bu durum milli kimliğin korunması hususunda Türkçenin önemini gözler önüne sermektedir. Söz gelimi, Gagavuzlar Türkçeye sahip çıktıkları için Karadağ Türklerinin aksine dinlerini değiştirmiş ancak Türklüklerini yitirmemişlerdir.

Diğer yandan Karadağ'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra Bar, Podgoritsa ve Akova gibi yerlerde yaşayan Türklerin varlığından haberdar olunması ve burada yaşayan soydaşlarımızla ve dindaşlarımızla etkileşime geçilmesi hiç kuşkusuz Türkçeye olan ilginin artmasına neden olmuştur. TİKA'nın ve Yunus Emre Kültür Merkezinin Türkçe kursları

düzenlemesi Türkçenin yabancı dil veya kimi durumlarda ortaöğretim kurumlarında seçmeli ders olarak okutulmasına ve öğretilmesine vesile olmuştur. Bu bağlamda TİKA'nın Rojaye (2008), Podgoritsa (2009) ve Bar (2010) kentlerinde açmış olduğu Türkçe kursları ile Mehmet Fatih Medresesinde Türkçenin zorunlu ders olarak okutulması Türk dilinin bu ülkedeki varlığı açısından oldukça anlamlıdır. Söz konusu kurumlar Karadağ'da daha fazla Türkçe kursları açarak bu dilin Karadağlılar tarafından öğrenilmesini sağlamadılar.

Bu bağlamda TİKA ve Yunus Emre Kültür Merkezine büyük görevler düşmektedir. Bu kurumlar Karadağlıların Türkçeye bakış açısını tespit etmek amacıyla yapılacak olan bilimsel çalışmalara destek vermelidirler. Ayrıca Türkçeye ve Türk kültürüne yönelik var olan ilgi canlı tutulmalıdır. Unutulmamalıdır ki Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesi diğer kültürel faaliyetlerden daha önemlidir. Türkçeyi hakkıyla öğrenen kişiler zaten Türk kültürünün diğer unsurlarına da vakıf olabilirler.

36- Ömer Çetres, Karadağ'da, Türkçe, 81 yıl sonra 'eğitim dili'.

Kaynakça**Kitap ve Makaleler**

- Castellan Georges, Balkanların Tarihi, (Çev.) Ayşegül Yaraman-Başbuğu, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993.
- Çetres Ömer, Karadağ'da, Türkçe, 81 yıl sonra 'eğitim dili', <http://www.turkishjournal.com/i.php?newsid=10963>, (06.07.2015).
- İslam Ansiklopedisi, cilt 24, s.385, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/aymetin.php?idno=240385>, (06.07.2015).
- Pezo Edwin, Zwangsmigration in Friedenszeiten? Jugoslawische Migrationspolitik und die Auswanderung von Muslimen in die Türkei (1918-1966), Oldenbourg Verlag, München, 2013.
- Rakić Aydın, Crnogorski Studenti u Carigradu, Objavljeno u Glasniku narodnog muzeja Crne Gore, nova serija, X knjiga, Cetinje, 2014, ss.1-7.
- Rastoder Šerbo, Karadağ ve Osmanlı İmparatorluğu, <http://www.diplomat.com.tr/atlas/sayilar/sayil3/sayfalar.asp?link=s13-3.htm>, (06.07.2015).
- TİKA Faaliyet Raporu, 2013, Ankara, s. 40, <http://www.tika.gov.tr/upload/oldpublication/faaliyet-raporu-2013.pdf>, (06.07.2015).
- TİKA Faaliyet Raporu Ankara, 2012, s. 66, <http://www.tika.gov.tr/upload/oldpublication/faaliyet-raporu-2012.pdf>, (06.07.2015).
- TİKA Faaliyet Raporu 2010, s. 15, <http://www.tika.gov.tr/upload/oldpublication/faaliyet-raporu-2010.pdf>, (05.07.2015).
- TİKA Karadağ'da Türkçe kursu açtı, <http://www.dunyabulteni.net/index.php?aType=haber&ArticleID=69518>, (05.07.2015).
- Türk Dili Popülerleşiyor, Vjesti, 27.02.2011.
- Türk Fahri, Türk Kültür Dış Politikası, Paradigma Akademî Yayınları, İstanbul, 2014.

Çevrimiçi Kaynaklar

- <http://www.rastko.org.rs/istorija/srbi-balkan/vrudic-montenegro.html>, (05.07.2015).
- http://www.todayszaman.com/national-turks-in-montenegrin-town-not-afraid-to-show-identity-anymore_257530.html, (04.07.2015).
- <http://www.milliyet.com.tr/adriyatik-te-unutulan-turkler/gundem/gundemdetay/21.09.2011/1441439/default.htm>, (04.07.2015).

- [http://www.monstat.org/userfiles/file/popis2011/saopstenje/saopstenje\(1\).pdf](http://www.monstat.org/userfiles/file/popis2011/saopstenje/saopstenje(1).pdf), (04.07.2015).
- <http://www.yec.org.tr/karadag-podgoritsa/tr/turkoloji-universiteler>, (05.07.2015).
- http://www.tika.gov.tr/tr/haber/karadagda_egitime_tika_destegi-5801, (05.07.2015).
- http://www.zaman.com.tr/cumaertesi_goller-ve-tuneller-ulkesi-karadag_2242068.html, (06.07.2015).
- <http://www.aa.com.tr/tr/turkiye/451739--balkanlarda-ikinci-yabanci-dil-olarak-turkce-ogretiliyor>, (06.07.2015).
- <https://tr-tr.facebook.com/TurkceOgretimi/posts/732365086813499>, (06.07.2015).

Görüşmeler

- Beyazıt Karagözbekoviç ile 22 Kasım 2015 tarihinde Kotor'da yapılan görüşme.
- Karadağ Meclis Başkan Yardımcısı ve Boşnak Partisi Milletvekili Suljo Mustafić ile 23 Kasım 2015 tarihinde Podgoritsa'da yapılan görüşme.
- Türkiye Cumhuriyeti Podgoritsa Din Hizmetleri Müşaviri Tevfik Yücesoy ile 23 Kasım 2015 tarihinde Podgoritsa'da yapılan görüşme.
- Podgoritsa Yunus Emre Enstitüsü Türkçe Öğretmeni Emre Çağlayan ile 25 Kasım 2015 tarihinde Podgoritsa'da yapılan görüşme.

ARNAVUTLUK'TA TÜRKÇE *

Bünyamin ÇAĞLAYAN **

Giriş

Arnavutluk, Balkan yarımadasının batısında ve Adriyatik kıyısında bulunan bir ülkedir. Uzun bir zaman Osmanlı idaresinde kaldıktan sonra 1912 yılında bağımsız bir devlet olarak kendi kendini idare etmeye başlamıştır. Diğer Balkan ülkelerinde olduğu gibi burada da Türk dili ve kültürü mevcut toplumları derinden etkilemiştir. Bunun sonucu olarak Arnavutçaya çok sayıda Türkçe kelime girmiştir. Eskiden bu topraklarda Türkçe bilmek şehirli ve münevver olmanın bir şartı olarak sayılırdı. Osmanlı döneminde Arnavutlar yalnızca Türk dili ve kültürü ile kaynaşmakla kalmamış, Türk edebiyatının gelişmesine de önemli katkılar sağlamışlardır. Arnavutluk'ta Türkçe, yirminci yüzyılın ilk yarısının sonlarına kadar az çok varlığını korumuştur. Fakat zaman içinde zayıflayan ilişkiler ve Türkçe bilen neslin giderek azalması, bu ülkede Türkçe öğretim ihtiyacının kuvvetli bir şekilde hissedilmesine yol açmıştır.

Bu çalışmada Arnavutluk'ta yükseköğretim ve ortaöğretim kurumları ile kurslar şeklinde devam eden Türkçe öğretimi incelenecektir. Ancak Arnavutluk'ta Türkçenin ve Türkçe eğitimin sergüzeştinin iyi bir şekilde anlaşılması için ilkin bir tarihsel arka plan verilecektir. Bu bağlamda Osmanlı döneminden başlayarak komünizm döneminin sonuna kadar olan süreçte Türkçe öğretimi ana hatlarıyla ortaya konulacaktır. Daha sonra Türkçe öğretiminin hangi kurumlarda yükseköğretim ve ortaöğretim düzeylerinde yapıldığı masaya yatırılacaktır.

1 * Bu bölüm 25-27 Eylül 2013 tarihleri arasında Bilkent ve Tiran üniversiteleri tarafından Tiran'da düzenlenen VIII. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayında sunulan "Arnavutluk'ta Türkçe Öğretimi" başlıklı bildirinin gözden geçirilmiş ve esası olarak genişletilmiş hâlidir.

2 ** Doç. Dr., Beder Üniversitesi Öğretim Üyesi, Tiran/Arnavutluk, E-mektup:bunyamin@gmail.com

Şimdiye kadar yapılan bilimsel çalışmalarda Arnavutluk'ta Türkçe konusu ihmal edildiğinden bu çalışma, söz konusu alana önemli ölçüde katkı sağlayacak özgün bir çalışmadır. Bu çözümlemede kullanılan veriler ağırlıklı olarak birincil kaynaklara ve yazarın alanda yapmış olduğu görüşmelere ve gözlemlere dayanmaktadır.

Tarihsel Arka Plan

Türkçe öğretimine temel teşkil etmesi ve bugünkü genel çerçevenin iyi bir şekilde anlaşılabilmesi için Arnavutluk'ta Türkçe öğretiminin tarihi arka planına değinmek faydalı olacaktır. Arnavutluk'un sosyolojik yapısı, siyasal ve coğrafi şartları yüzünden bu ülkede yazı dilinin gelişmesi diğer Avrupa ülkeleri ile eş zamanlı bir gidişat izleyememiştir. Arnavutça 14. yüzyılın ikinci yarısına kadar yalnızca konuşma dili olarak kullanılmıştır. Bu tarihten sonra ilk kez bazı din adamları tarafından yazı diline kavuşturulan Arnavutça küçük metinler halinde Latin ve Yunan alfabeleri ile yazılmıştır.³ Katolik Arnavutlar Latin alfabesini tercih ederlerken Ortodoks Arnavutlar Yunan alfabesini kullanmışlardır. İslamiyet'in kabulü ile birlikte Müslüman olan Arnavutlar ise Arap alfabesinde (Alhamiade alfabesi) yazmaya başlamışlardır. Arnavutluk'taki dinî cemaatler, inanç bakımından kendilerine yakın buldukları ülkelerin kültürel değerlerini benimzediklerinden yabancı dillerden Arnavutçaya çok sayıda kelime girmiştir.

Geçmiş dönemlerde Arnavutluk'ta gelişmiş bir yazı dilinin bulunmayışı ve Türkçenin sağladığı avantajlar Arnavutları bu dili öğrenmeye sevk etmiştir. Medreselerde Türkçe öğrenen Müslüman Arnavutlar ordu ve bürokraside yüksek mevkilere gelebilmişlerdir.⁴ Fatih Sultan Mehmet tarafından Osmanlı Devleti himayesine giren Arnavutlar, ilim ve sanat alanında bu ülkenin ilerlemesine katkı sağlayan âlimler ve sanatkarlar yetiştirmişlerdir. Kanuni dönemi büyük şairlerinden Taşlıcalı Yahya Bey, İstanbul Üniversitesi'nin önemli isimlerinden Hasan Tahsin ve Türk Dili ve Edebiyatı alanında önemli çalışmalara imza atmış olan Şemseddin Sami

hemen herkesin tanıdığı Arnavut şimallardır.⁵ 1896 yılında görevi dola-yısıyla İşkodra'da üç ay kalarak burada "İşkodra Şairleri" adlı bir eser meydana getiren Ali Emiri şehirde Türkçe, Arapça ve Farsça konuşabilen kimselerle karşılaştığını belirtmektedir.⁶ Arnavutlar Türkçeyi öğrenmekle kalmamış Türk edebiyatının önemli şairleri arasına girmelerine yol açan eserler meydana getirmişlerdir. Hatta ilk dönem Arnavut şairlerinin sadece Türkçe yazmış olmaları dikkat çekmektedir.⁷

Arnavutluk'ta Türk hâkimiyeti kurulduktan sonra Türkçe Arnavutça-yı derinden etkilemiştir. Örneğin, Tahir Dizdari Arnavut Dilindeki Doğru Kökenli Kelimeler Sözlüğü (Fjalor i Orientalizmave Në Gjuhën Shqipe) adlı eserinde Arnavutçada bulunan Türkçe kelimelerin ve deyimlerin sayısını 4.406 olarak tespit etmiştir.⁸ Ancak yapılan son etimolojik çalışmalar, Arnavutçadaki Türkçe kelimelerin sayısının 5.000 civarında olduğunu göstermektedir.⁹ Diğer Balkan dillerinde de bu sayıya yakın Türkçe kelimeler yer almaktadır. Türkçe bu kadar günlük hayatın içine girdiğinden ve edebiyat alanında kullanıldığından Arnavut ve Boşnak şairler ve yazarlar tarafından çok sayıda Türkçe eser meydana getirilmiştir.

7 Mart 1887 tarihinde Korça şehrinde ilköğretim seviyesinde beş yıllık, Arnavutça eğitim veren ilk Arnavut milli okulu¹⁰ açılmaya kadar Müslüman Arnavutlar, Osmanlı tarafından kurulan mekteplerde ve medreselerde eğitim almışlardır.¹¹ Osmanlı Devleti'nde yeni fethedilen yer-

5. Rahman Ademi, Bağımsızlığa Giden Yolda Arnavutlar, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research, Cilt 6, Sayı 26, Bahar 2013, s. 8, www.sosyalarastirmalar.com, (1.11.2015).

6. Hakan Karateke, İşkodra Şairleri ve Ali Emiri'nin Diğer Eserleri, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1995, s.70.

7. Türkçe, Osmanlı Devleti'nde egemen sosyal sınıfın dili olduğundan Türk olmayan Müslümanlar ve gayrimüslimler -özellikle cemaat liderleri, esnaf ve zanaatkarlar- için ikinci dil konumundaydı. Tanzimat dönemine değin Osmanlı Devleti'nin kendi dilini, Türkçe konuşmayan halklara bilinçli ve sistemli bir şekilde empoze eden politikalara başvurmasına rağmen, Türk dili başta Araplar, Pomaklar ve Arnavutlar arasında oldukça yaygın bir şekilde kullanılmıştır (Yılmaz, a.g.e., s.5).

8. Adem Balaban; Sadullah Yılmaz, Arnavutluk'ta Yaşamış Bir Türkolog: Tahir Dizdari, Uluslararası Dil ve Edebiyat Çalışmaları Bildirileri/Konferans E. Konferansı Nderkombetare Te Gjuhës Dhe Letërsisë, Tiran, 2012, s.17.

9. Fatih İyiyol; Ahmet M. Kesteci, Balkan Dillerindeki Türkçe Kelimelerin Tanımlanması Problemi Üzerine Tespitler, Turkish Studies, 6/4 Fall 2011, s.625.

10. Yılmaz, a.g.e. s.7.

11. Osmanlı Devleti'nde uygulanan "Millet Sistemi" uyarınca toplum her şeyden önce eğitim ve yargı alanında özerk ve aynı siyasal otoriteye tâbi olan, fakat farklı toplumsal statüleri

3. Eniş Yılmaz, Osmanlı Devleti Arnavutçayı Yasakladı mı? Turkish Studies, Volume 9/7, Summer 2014, s. 3.

4. Gürkan Akyol, Balkan Politikasında Arnavutluk (1912 Sonrası), T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2007, s. 8.

leşim birimlerinde medrese inşa etme, yerleşmiş bir âdetti. Osmanlı idaresine giren yerlerde medrese teşkili, sadece eğitim amacına değil İslâm dinî ve kültürünün yaygınlaşmasına, devlet, aydın ve halk kaynaşmasının sağlanmasına ve yönetimin fethedilen yerlerdeki topluluklara benimsetilmesine ciddi katkılar sağlamıştır. Özellikle Balkan şehirlerinde medreselerin kurulmasına ayrı bir önem verilmiştir.¹²

Müslüman Arnavut şairler ve yazarlar tarafından ilk dönemlerde Türkçe eserler verilmekte iken daha sonraları milliyetçilik düşüncesinin etkisiyle Arnavutça yapıtlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Böylece Beyteci Edebiyatı (Ietersise bejtexhinje) olarak adlandırılan ve ilk örneği 1724 yılında Korça şehrinde Muçizade tarafından kahve ile ilgili şiirlerin yer aldığı bir edebiyat meydana gelmiştir. Beyteci edebiyatının en tanınmış ismi 1680-1760 yılları arasında yaşamış Nezim Berati adlı şahıs idi.¹³ Berati, Türkçe ve Farsça divanından sonra 1735 yılında ilk Arnavutça divanı yazan isim olmuştur. Bu yazma eserlerden sonra giderek kuvvetlenen milliyetçilik düşüncesi ve matbaanın kullanılmaya başlanması ile beraber basılı eserler meydana getirilmiştir. Arnavutça matbuatın ilk örneklerine 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren rastlanmış olsa da Arnavut aydınları yoğun olarak 1908 sonrasında başta İstanbul olmak üzere çeşitli Balkan ülkelerinde süreli yayınlar çıkarmaya başlamışlardır.¹⁴ Böylece Osmanlı sınırları içinde yaşayan Arnavutlar tarafından 20. yüzyılın başlarında Türkçe ve Arnavutça olarak dergiler ve gazeteler çıkarılmıştır (bkz. Tablo 1).

sahip ve birbirinden olabildiğince yalıtılmış cemaatlerden oluşuyordu. Müslüman Arnavutlar, Osmanlı Devleti'nin asli unsurlarından birisi olarak kabul edilmekteydi. Hristiyan Arnavutlar, "Ortodoks ve Katolik azınlık" olarak değerlendirilmekteydi. Ortodoks Arnavutlar Fener Rum Patrikhanesine bağlı kabul edilirken, Katolik Arnavutlar da Avusturya-Macaristan'ın himayesi altındaydı (Yılmaz, a.g.e. s.3).

12 Osmanlı dönemi boyunca Bulgaristan'da 142 medrese, 273 mektep, Yunanistan'da 182 medrese, 315 mektep, eski Yugoslavya'da 223 medrese, 1.134 mektep ve Arnavutluk'ta 28 medrese, 121 mektep olmak üzere toplam 575 medrese ve 1.843 mektebin faaliyette bulunduğu tespit edilmiştir. Medreselerde okutulan kitapların hemen tamamı Arapça olsa da eğitim dili Türkçe idi (Mehmet İspirli, Medrese (Osmanlı Dönemi) Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2003, Cilt 28, s.328).

13 Robert Elsie, Albanian Literature: A Short History, I. B. Tauris, London, 2005, s.37.

14 Yılmaz, a.g.e. s. 8.

Tablo 1: Osmanlı Döneminde Arnavutlar Tarafından Çıkarılan Dergiler ve Gazeteler

Adı	Dili	Editörü	Yayın Yeri/Yılı
Bağkim	Türkçe/ Arnavutça	M. Şan Tepelena	İstanbul/1910
Lirija (Özgürlük)	Türkçe/ Arnavutça	Mithat Fraşeri	Selanik/1908
Başkim i Kombit	Türkçe/ Arnavutça	F. A. Zavalani	Manastir/1909
Virtet (Hakikat)*	Türkçe/ Arnavutça	Reşad Halit Bey	İzmit/---
Intibah	Türkçe	---	Yanya/1909

Kaynak: Yılmaz, Engin, Osmanlı Devleti Arnavutçayı Yasakladı mı? Turkish Studies, Volume 9/7, Summer 2014, s. 9.

* Mevcut yazında sadece bu gazetenin yayın izninin alındığına dair bilgiler bulunmaktadır.

1912 yılına gelindiğinde Arnavut aydınlarının önemli bir kesimi Türkçe biliyordu. İşkodra, Berat, Tiran ve Elbasan gibi şehirlerde önceden var olan medreseler faaliyetlerine devam etmişlerdir. 1924 yılında Arnavutluk Müslüman Komitesi'nin kurulmasıyla birlikte bu kuruma bağlı olarak Tiran'da yeni bir medrese açılmış ve burada 1945 senesine kadar yabancı dil olarak Türkçe, Arapça, Farsça, daha sonra İngilizce ve İtalyanca gibi diller okutulmuştur. Bu medreselerde 1945-1964 döneminde yabancı dil olarak sadece Arapça ve Rusça öğretilmiştir. 1963 yılında Arnavutluk Anayasasında yapılan değişiklikler sonucunda dini ibadetler yasaklanmış, bundan bir yıl sonra da Tiran Medresesi kapatılmıştır.¹⁵ Hâlbuki Arnavutluk'ta Türkçe öğretimine diğer birçok ülkeden daha fazla ihtiyaç duyulmaktaydı. Her şeyden önce Arnavutluk tarihi ile ilgili kaynaklar, nüfus, askerlik, tapu, vergi ve mahkeme kayıtları gibi devletin hafızası durumundaki evraklar Osmanlı Türkçesi ile yazılmış durumdaydı.

15 Betim Truçi, Arnavutluk Diyanet İşleri'nin Kuruluşu ve İşlevi, Diyanet Avrupa Aylık Dergi, Mart 2010, s.10.

Komünizm döneminde Vexhi Buharaja ve Muqerem Janine, Tarih Enstitüsünde (Institutit te Historise), Jonuz Tafilaj, Haki Sharofit ve Andrea Sahatçit, Devlet Arşivinde (Arkivin Qendror te Shtetit), Zuber Bakiut Milli Kütüphanedeki (Biblioteke Kombetare) Albanoloji-Balkanoloji Bölümünde (Albanlogji-Balkanolgjise) Osmanlı dönemine ait belgeleri ve kitapları kullanarak önemli bilimsel çalışmalar yapmışlardır.¹⁶ Bu çalışmaların devamı için yeni yetişen nesillerin de Türkçe/Osmanlıca öğrenmesi gerekiyordu. İhtiyaç bulunduğu halde komünist yönetimin Türkçe öğretimini engellemesi 1960'lı yılların sonuna kadar devam etmiştir. Nihayet 1969 yılında Muqerem Janine ve Vexhi Buharaja tarafından Tarih Enstitüsünde Osmanlıca kursları açılmıştır.¹⁷

Tiran Üniversitesi Tarih-Coğrafya Bölümünde 1970-1971 eğitim-öğretim yılından itibaren Türkçe kursları açılmaya başlanmıştır. Shaban Çollaku tarafından verilen Türkçe dersleri değişik zamanlarda teşkil edilen gruplarla devam etmiştir. Bu kurslara katılarak Türkçe öğrenen isimlerden bazıları; Aida Vishko, Stefan Vuçani, Dashuri Murati, Hajro Limaj, Ferit Duka, Nezir Bata, Kujtim Noro, Ilirija Çausi, Fatmir Mata, Kozeta Farmaqi, Ahmet Koka, Genciana Abazi Egro, Dritan Egro, Ilirjana Demirlika (Kaceli) ve Lindita Latifi şeklinde sıralanabilir. Bu isimlerden Ferit Duka, Nezir Bata, Dritan Egro, Ilirjana Demirlika (Kaceli) ve Genciana Abazi Egro lisansüstü eğitimlerini Türkiye'de yapmışlardır.¹⁸

Arnavutluk'un bağımsız bir ülke olduğu 1912 yılına kadar medreselerde Arap alfabesinde Türkçe eğitim devam etmiştir. Bu durum halk tarafından öylesine benimsenmiş olmalıdır ki bugün bile İslami din eğitimi veren okullar medrese olarak adlandırılmaktadır. Türkçe, Arnavutluk'ta uzun yıllar resmi dil olduğundan bu ülkede önemli bir yere sahiptir. Türkiye ile Arnavutluk arasındaki ikili ilişkilerin kültürel, ekonomik ve siyasal alanlarda gelişmesi bu durumu daha da katmerlendirmektedir.

Günümüzde Arnavutluk'ta Türkçe

1990 yılından itibaren demokrasiye geçilmesi ile beraber Arnavutluk'ta daha düzenli bir Türkçe eğitimi yapılmaya başlanmıştır. Böylece bu ülkedeki Türkçe eğitimi Tiran Üniversitesi Tarih Bölümünde açılan Türkçe kursları ile başlamıştır. Daha sonra aynı üniversitede 1996 yılında Türk Dili ve Edebiyatı eğitimi veren bir anabilim dalı faaliyetine geçmiştir. Günümüzde Türkçe eğitimi bu ülkede çeşitli kurumlar aracılığıyla yürütülmektedir. Bunların bir kısmı Türkiye Cumhuriyeti Tiran Büyükelçiliğinin inisiyatifi ile başlatılıp TİKA'ya bırakılan daha sonra ise Tiran ve İşkodra Yunus Emre Türk Kültür Merkezlerine devredilen kurslardan oluşmaktadır. Ayrıca bazı özel kurumlar tarafından açılan Türkçe kursları da bulunmaktadır.

Bu bağlamda Tiran Üniversitesi Yabancı Diller Fakültesi ve Hena e Plot Beder Üniversitesi Eğitim ve Filoloji Fakültesi bünyesinde açılan Türkoloji Bölümleri öne çıkmaktadırlar. Türkçenin öğretildiği bir diğer eğitim kurumu ise Epoka Üniversitesidir. Bunların haricinde Tiran, İşkodra ve Dıraç şehirlerindeki Turgut Özal Eğitim kurumlarına bağlı okullar ile İstanbul Vakfına bağlı İşkodra'daki okullar ve Sema Vakfı'na bağlı Korça, Elbasan, Kavaje, Tiran ve Berat'ta bulunan okullar Türkçe derslerinin verildiği diğer eğitim kurumlarıdır. Türkiye Arnavutluk ilişkilerinin gelişmesine bağlı olarak artan siyasi, ekonomik ve kültürel alanlardaki faaliyetler her geçen gün Türkçeye olan ihtiyaç ve ilgiyi artırmaktadır.

Yükseköğretimde Türkçe

Arnavutluk'ta Türkçe derslerinin verildiği dört yükseköğretim kurumu bulunmaktadır. Bunlar içinde Tiran Üniversitesi ile Hena e Plot Beder Üniversitesinde hem bölüm veya anabilim dalı olarak Türk Dili ve Edebiyatı dersleri verilmekte hem de diğer bölüm öğrencilerine seçmeli ders olarak Türkçe eğitimi yapılmaktadır. Askeri Akademi ve Epoka Üniversitesinde ise Türkçe, kurslar veya seçmeli dersler şeklinde öğretilmektedir. Turgut Özal Eğitim Kurumları adı altında 2007'de açılan Epoka Üniversitesinde Türkçe dersler Türk öğretim elemanları tarafın-

16 Dritan Egro, *Historia Dhe Ideologia*, Shtepia Botuese Maluka, Tiran, 2007, s. 107-108.

17 Dritan, a.g.e. s. 108.

18 Nezir Bata ile 26.11.2011 tarihinde Tiran'da yapılan görüşme.

dan verilmektedir. 2015-2016 eğitim-öğretim yılında Türkçeyi seçmeli ders olarak alan öğrenci sayısı 86'dır.¹⁹

10 Mayıs 1958 tarihinden beri eğitim veren Silahlı Kuvvetler Akademisi (Akademia e Forcave te Armatosura) bünyesindeki Yabancı Diller Merkezinde (Qendra e Gjuhëve të Huaja) İngilizce, Almanca, İtalyanca, Fransızca ve Yunancanın yanında Türkçe dersleri de verilmektedir.²⁰ Yabancı Dil Merkezinde 2000-2001 eğitim-öğretim yılında başlayan Türkçe kursları hâlen devam etmektedir. Bu merkez bünyesinde 2015-2016 eğitim-öğretim döneminde Ocak 2016 'da başlayacak olan Türkçe kursuna 13 öğrencinin katılması planlanmaktadır. Kurslar her yıl altı ay süreli olarak düzenlenmektedir. Yalnız subay ve astsubay seviyesindeki askeri personele verilen derslerde temel Türkçe bilgileri verilmektedir. Başarılı olanlar tekâmül ve ihtisas kursları için Türkiye'ye gönderilmektedir. Bu kurslara bugüne kadar 116 personel katılmıştır.²¹

Tiran Üniversitesi

Tiran Üniversitesi Yabancı Diller Fakültesi Slav ve Balkan Dilleri Bölümünde 1996-1997 öğretim yılında Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı açılarak Türkçe öğretimine başlamıştır. Dört yıllık lisans eğitimi verilen bölümde öğrenci kayıtları başlangıçta Türkçe sınavı sonuçlarına göre fakülte tarafından yapıyordu. Daha sonra Bologna sisteminin uygulanmaya başlanması ile birlikte öğretim süresi üç yıla indi ve öğrenci kayıtları merkezi sistemle yapılan sınav sonuçlarına göre yapılmaya başlandı. Yeni kayıt sistemi, öğretim süresinin kısalması ve Türkçe için hazırlık sınıfının bulunmaması eğitim kalitesini olumsuz yönde etkilemiştir. Bölümde diğer fakülte ve bölümlerden Türkçe öğrenmek isteyen öğrencilere de ders verilmektedir. Türk Dili ve Edebiyatı dersleri yüksek lisans programında da yer almaktadır. Türkiye ve Arnavutluk arasındaki iyi ilişkiler ve Türkçe bilenlerin iş imkânlarının artmasına bağlı olarak bölüme ayrılan kontenjanlar ve yapılan öğrenci kayıtlarında artış gözlenmektedir. Bu bölümde 2015-2016 eğitim-öğretim yılında lisans seviyesinde 145, yüksek lisans seviyesinde 16 öğrenci okumaktadır.²²

Türkiye Cumhuriyeti, Tiran Üniversitesindeki Türkçe öğretimini baştan beri desteklemiştir. Milli Eğitim Bakanlığı ve Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) öğretim elemanı görevlendirme, sınıfların onarım ve tefrişi, teknik malzeme ve kitap bağışı, öğretim elemanlarının hizmetçi eğitimi v.b. şekillerde yardımda bulunmuştur. Bölümde bugüne kadar Türkiye tarafından görevlendirilen öğretim elemanı olarak Adalet Yavuzer, Turan Taştan, Hakkı Can, Bünyamin Çağlayan, Mustafa Balci, Abdulkadir Hayber ve Yüksel Özgen hizmet vermişlerdir.

2004 yılında TİKA tarafından fakülte içinde bir Türk Kültür Merkezi açılmıştır. Türkiye, Türk kültürü ve tarihi ile Türk Dili ve Edebiyatı konularında bölümün ihtiyaçlarını karşılayacak ölçüde kitap ihtiva eden bir kütüphane kurmuştur. Bilgisayarlar, video cihazları ve Türk televizyonlarının seyredilmesini sağlayacak bir sistem ile bölümde daha iyi bir eğitim verilmesine yardımcı olunmaya çalışılmıştır.²³ TİKA her yıl yaz aylarında Türkiye'de düzenlediği yaz stajı programlarına başarılı öğrencilerin ücretsiz olarak katılmalarını sağlamıştır. Bu kurum ayrıca bölüm öğretim elemanlarına Türkiye'de seminerlere ve konferanslara katılabilmeleri için maddi destek sağlamaktadır. Arnavutluk'taki Türkçe öğretimine katkıda bulunan diğer bir kurum ise Trakya Üniversitesi'dir. Bu kurumun Tiran Üniversitesi ile işbirliği yaparak 2010 yılında düzenlediği uluslararası konferans da bu çerçevede sayılabilir. Tiran Yunus Emre Türk Kültür Merkezinin 2009 yılında faaliyete başlaması ile Türkiye'nin Türkçe öğretimine verdiği destek daha çok bu merkez aracılığı ile yapılmaya başlanmıştır.

Son olarak 2013 yılında Bilkent Üniversitesi ve Tiran Üniversitesinin işbirliği ile gerçekleştirilen Sekizinci Büyük Türk Dili Kurultayı ile öğretim elemanlarına Türkiye'de verilen seminerler ve başarılı öğrencilerin katıldığı Türkçe yaz kursları Arnavutluk'taki Türkçe öğretimini daha ileri noktalara taşıyan çalışmalar olarak kaydedilebilir.²⁴

19 Sadullah Yılmaz ile 01.12.2015 tarihinde Tiran'da yapılan görüşme.

20 <http://www.tradoc.mil.al/index.php/en/hisfa>, (0 2.12. 2015).

21 Nazmi Daka ile 26.11.2015 tarihinde Tiran'da yapılan görüşme.

22 Alban Foçi ile 15.11.2015 tarihinde Tiran'da yapılan görüşme.

23 Alban Foçi ile yapılan görüşme.

24 Alban Foçi ile yapılan görüşme.

Beder Üniversitesi

Tiran'da 2011 yılında eğitime başlayan Hena e Plot Beder Üniversitesinin Eğitim ve Filoloji Fakültesinde Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü yer almaktadır. Eğitim dili Türkçe olan bu bölümde eğitim süresi Bologna sistemine göre üç yıl olarak belirlenmiştir. Bu kurumda 2015-2016 eğitim-öğretim yılında lisans seviyesinde 45, yüksek lisans seviyesinde 78 öğrenci öğrenimlerine devam etmektedir. Bölüm dersleri Türkiye'deki Eğitim Fakültelerinin müfredatlarıyla uyumlu olacak şekilde belirlenmiştir. Dersler Türk ve Arnavut akademisyenler tarafından verilmektedir. Farklı ülkelerden öğrenci kabul edilen bölümde birinci sınıfta Türkçe bilmeyenlere yönelik yoğun bir Türkçe öğretim programı uygulanmaktadır. Öğrencilerin Türkçeyi kullanma becerileri Türkiye'de düzenlenen yaz okulu programları vasıtasıyla daha ileri düzeye getirilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca Türk üniversiteleriyle yapılan ikili anlaşmalar ve Mevlana Değişim Programı ile öğrencilerin Türkiye'de bir veya iki sömestre eğitim almaları sağlanmaktadır. Değişim programından öğretim elemanları da yararlanmaktadır. Burada Türkçeyi seçmeli ders olarak alan diğer bölümlerin öğrencilerine de dersler verilmektedir. Beşeri Bilimler Fakültesinde bazı derslerin Türkçe olarak yapılmasından dolayı bu fakültenin öğrencileri Türkçe öğrenmekte veya Türkçe bilgilerini ilerletmektedirler. Üniversitede 2015 itibarıyla 30.000 civarında kitap ihtiva eden bir kütüphane oluşturulmuştur. Yunus Emre Enstitüsü de kitap bağışı ile kütüphanenin gelişmesine katkı sağlamıştır. Eserlerin büyük bir kısmı Türkçe yayınlardan oluşmaktadır. Bu özelliği ile kütüphane Arnavutluk'ta en çok Türkçe eser barındıran bir kuruluş olarak araştırmacıların ve öğrencilerin kaynak ihtiyaçlarına cevap vermeye çalışmaktadır.²⁵

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencileri tarafından 2012 yılından beri "Katre" adlı Türkçe bir dergi yayınlanmaktadır. Şimdiye kadar dört sayısı çıkarılan dergide şiir, hikâye, deneme, röportaj v.b. yazılara yer verilmiştir. Böylece öğrenciler Türkçe bilgilerini edebi alanda uygulama imkânı bulmaktadırlar. Şairler ve yazarlar için düzenlenen anma programları, konferans, panel, söyleşi, müzik programları ve çeşitli sosyal etkinlikler ile öğrencilerin Türk dili ve kültürünü daha yakından tanımaları

25 Yazarın alanda yapmış olduğu gözlem notlarından.

sağlanmaktadır. Ayrıca Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü tarafından - bu etkinlik hâlihazırda 2012, 2013, 2014 ve 2015 yıllarında gerçekleştirilmiştir - her yıl Uluslararası Dil ve Edebiyat Kongresi (UDEK) adlı bilimsel bir faaliyet düzenlenmektedir. 2015 yılında dördüncüsü gerçekleştirilen konferansın gelecek yıllarda da yapılması planlanmaktadır. Yüksek lisans eğitiminin bulunduğu bölümde doktora programının açılması için çalışmalar yürütülmektedir.²⁶

Ortaöğretimde Türkçe

Arnavutluk'ta ortaöğretimde Türkçe dersleri, Türk eğitim şirketleri veya vakıfları tarafından açılan özel okullarda yapılmaktadır. Bu okulların başında Şubat 1993'te Türkiye Cumhuriyeti'nin Sekizinci Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından Tiran'da hizmete açılan Mehmet Akif Kız Koleji (Kolegji "Mehmet Akif" Vajza) gelmektedir. Bu okulda Arnavutluk'un çeşitli şehirlerinden sınavla alınan öğrenciler yatılı olarak eğitim görmektedirler. 2015-2016 eğitim-öğretim yılında bu okula devam eden öğrenci sayısı 210'dur. Bu lisede onuncu sınıflarda birinci dönem on saat, ikinci dönem beş saat; on birinci sınıflarda her iki dönem üçer saat; on ikinci sınıflarda her iki dönem ikişer saat Türkçe dersleri verilmektedir. Öğrenciler ders dışında Türk belletmenler ile Türkçe uygulama yapma imkânı bulmaktadırlar. Öğrenciler Türkçe Olimpiyatlarına hazırlık için şarkı, şiir, dilbilgisi, folklor ve özel beceri dallarında yapılan seçmeler ve çalışmalar sırasında da öğrendikleri Türkçeyi uygulamaktadırlar. Öğrenciler kardeş aile programı ile bir hafta süre ile Türkiye'ye gönderilmekte ve bu çerçevede üniversite tanıtım gezileri yapılmaktadır. Okul süresince düzenlenen spor karşılaşmaları, piknikler ve yemek yapma gibi sosyal faaliyetlerde Türk görevliler öğrencilerin Türkçelerini geliştirmelerine yardımcı olmaktadır. Ayrıca bu okulun bir de erkek versiyonu bulunmaktadır. Mehmet Akif Erkek Koleji (Kolegji "Mehmet Akif" Djem) de Kız Koleji ile aynı yılda ve aynı binada öğretime başlamış, daha sonra başka bir binaya taşınmıştır. 2015-2016 eğitim-öğretim yılında bu okula devam eden öğrenci sayısı 195'tir. Bu okulda Kız Kolejindeki programın aynısı uygulanmaktadır.²⁷

26 Yazarın alanda yapmış olduğu gözlem notlarından.

27 <http://gulistan.edu.al/maek/>, (10.11.2015).

Arnavutluk'ta Türkçe ders verilen diğer bir okul ise "Turgut Özal Eğitim Şirketi" tarafından Arnavutluk hükümetinin izniyle 2001 yılında hayata geçirilen Tiran Memorial Uluslararası Okulu (Memorial International School of Tirana) adlı eğitim kurumudur. Bu okuldaki Türkçe dersleri seçmelidir.²⁸ Bu okulda 2015-2016 eğitim-öğretim yılında 100 öğrenci Türkçe derslerine katılmaktadır.²⁹ Söz konusu şirket tarafından Turgut Özal Kolejleri adı altında başka eğitim kurumları da faaliyete geçirilmiştir. Bu kolejlerin biri Tiran'da diğer ikisi ise Dıraç şehrinde bulunmaktadır. Aynı ders müfredatının uygulandığı bu okullarda karma eğitim verilmektedir. Bu okullardan Tiran Turgut Özal Koleji 1993 yılında eğitime başlamıştır. Okul öncesinden lise son sınıfa kadar eğitim verilen bu okullarda yedi, sekiz, dokuz ve onuncu sınıflarda haftada beşer saat, on birinci sınıflarda haftada üçer saat, on ikinci sınıflarda ise haftada ikişer saat Türkçe dersleri yapılmaktadır. Dıraç Turgut Özal Koleji Eylül 2001'de eğitime başlamıştır. Aynı program uygulanan İşkodra Hasan Rıza Paşa Kolejinin lise kısmı Eylül 2000 tarihinden bu yana eğitim vermektedir.³⁰

Arnavutluk Diyanet İşleri Başkanlığı ve Sema Eğitim ve Kültür Vakfının imzaladıkları anlaşmaya göre bu ülkede söz konusu vakfa bağlı olarak Türkiye'deki Anadolu İmam-Hatip Liselerinin muadilleri sayılabilecek altı medrese faaliyet göstermektedir. Türkçe öğretimi yapılan bir medrese de İstanbul Vakfına bağlı olarak öğretimini sürdürmektedir. Sema Vakfı'na bağlı okullarda altı, yedi ve sekizinci sınıflarda haftada dörder saat, dokuzuncu sınıfta ise üçer saat Türkçe öğretilmektedir. Bu okulların lise kısımlarında onuncu sınıfta birinci dönem sekizer saat, ikinci dönem altışar saat Türkçe dersleri verilmektedir. Bu okullardaki Fıkıh, Akaid, Hadis, Siyer ve Hitabet gibi dini derslerden bazıları ise on birinci sınıftan itibaren Türkçe olarak yapılmaktadır. Şimdiye kadar bu okullardan mezun olan öğrenci sayısı 1.500 civarındadır.³¹ İşkodra'da İstanbul Vakfı'na bağlı Hacı Şeyh Şamia Medresesi kız ve erkek öğrenciler için ayrı binalarda eğitim vermektedir. Bu eğitim kurumundan şimdiye kadar 1.000 civarında öğrenci mezun olmuştur. Dört ve beşinci sınıflarda haftada iki, diğer sınıflarda haftada bir saat Türkçe dersi verilmektedir.³²

Tablo 2: Arnavutluk'ta Türkçe Öğretilen Medreseler 1991-2012

Adı	Kuruluş yılı
İşkodra Hacı Şeyh Şamia Medresesi (Medreseja e Shkodrës "H. Sheh Shamia")	1991
Elbasan Medresesi (Medreseja e Elbasanit, "Liria")*	1995
Kavaje Erkek Medresesi (Medreseja e Kavajës "Hafiz Ali Korça")	1998
Tiran Medresesi (Medreseja e Tiranës "H. Mahmud Dashi")**	2005
Korça Medresesi (Medreseja e Korçës "Abdullah Zembaku")	2009
Berat Medresesi (Medreseja e Beratit "Vexhi Buharaja")	2011
Kavaje Kız Medresesi (Medreseja e Kavajës "Hafiz Ali Korça")	2012

Kaynak: <http://www.kmsh.al/al/komuniteti-mysliman-i-shqiperise/medresete/>, (10.11.2015).

*Çerrik'te faaliyete geçen bu eğitim kurumu günümüzde Elbasan şehir merkezinde bulunmaktadır.

**Bu medresedeki Türkçe öğretimi 2015 yılında başlamıştır.

Türkçe Kursları

Arnavutluk'ta Tiran Üniversitesinin haricinde ilkin Türkiye Cumhuriyeti Tiran Büyükelçiliği tarafından Türkçe kursları düzenlenmiş daha sonra bu yöndeki faaliyetler TİKA koordinatörlük ofisinin açılmasıyla birlikte bu kuruma devredilmiştir. Türkoloji Projesi aracılığıyla Tiran Üniversitesi Yabancı Diller Fakültesine desteğini sürdüren TİKA, 2008 yılında İşkodra Türk Kültür Merkezini açmıştır. Bu tarihten bir yıl sonra Tiran Yunus Emre Türk Kültür Merkezinin faaliyete başlaması ile TİKA önce Türkçe kurslarını daha sonra İşkodra Kültür Merkezini söz konusu kuruma bırakmıştır. Daha sonra ise Türkoloji Projesi tamamen Yunus Emre Enstitüsünün sorumluluk alanına girmiştir.

Yunus Emre Türk Kültür Merkezleri

Arnavutluk'ta açılan Yunus Emre Türk Kültür Merkezlerinin ilki Tiran'da faaliyete geçmiştir. Bu merkezler bünyesinde düzenlenen Türkçe kursları Avrupa dil standartlarına uygundur. Kurs günleri ve saatleri ihtiyaca göre yoğun kurslar şeklinde de yapılabilmektedir. Şimdiye kadar

28 www.mist.edu.al/, (09.11.2015).

29 Sadullah Yılmaz ile yapılan görüşme.

30 <http://turgutozal.edu.al/>, (12.9.2015).

31 Hüseyin Yılmaz ile 15.10.2015 tarihinde Tiran'da yapılan görüşme.

32 İva Fani ile 25.10.2015 tarihinde Tiran'da yapılan görüşme.

1.000 civarında kursiyer Türkçe kurslarına katılmıştır. 2015 yılında Türkçe kurslarına devam eden kursiyer sayısı 170' idi. Türk öğretim elemanları tarafından verilen dersler, film gösterileri, müzik programları, konferanslar, paneller, söyleşiler, sergiler, şiir dinletileri v.b. sosyal etkinliklerle desteklenmektedir. Başarılı kursiyerlere sertifika verilmekte ve Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı ile ortaklaşa gerçekleştirilen Türkçe Yaz Okulu Programlarına katılmaları sağlanmaktadır. Türkiye'ye gönderilen öğrenciler, kendileri için belirlenen şehirlerde Türkçe ve Yabancı Dil Araştırma ve Uygulama Merkezi (TÖMER) tarafından verilen eğitimlere ve Türk kültürü ve yaşantısını öğrenmek amacıyla sosyal faaliyetlere katılmaktadırlar.³³

Yunus Emre Enstitüsü Sınav Merkezi tarafından hazırlanan Türkçe Yeterlilik Sınavı (TYS) ve bu kurumun anlaşmalı olduğu Türk üniversitelerinde eğitim almak isteyen yabancı uyruklu öğrenciler için yapılan Yabancı Öğrenci Sınavlarının (YÖS) uygun koşullarda gerçekleşmesi sağlanmaktadır. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı tarafından yapılan Türkiye Bursları ile Türkiye'de okuyacak öğrencilerin seçimi ve onlarla ilgili işlemler Arnavutluk'ta bu kurum ve Yunus Emre Türk Kültür Merkezlerinin işbirliği ile yürütülmektedir.³⁴ İşkodra Yunus Emre Türk Kültür Merkezi TİKA tarafından 2008 yılında kurs merkezi olarak açılmış, 2010 yılında ise Yunus Emre Enstitüsüne devredilmiştir.

Tablo 3: Türkçe Kurs Merkezleri 2015-2016

Merkezin Adı	Açılış Yılı/Öğrenci Sayısı (2015-2016)
İslam Düşüncesi ve Medeniyeti Arnavutluk Enstitüsü (Instituti Shqiptar i Mendimit Dhe i Qytetërimit Islam)	1996/20
Meridyen Kurs Merkezi (Qendra e Kurseve "Meridian")	2006/20
İşkodra Yunus Emre Türk Kültür Merkezi	2008 /100
Tiran Yunus Emre Türk Kültür Merkezi	2009/ 170

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

33 Tayfun Kalkan ile 15.10.2015 tarihinde Tiran'da yapılan görüşme.

34 Aynı yerde.

Eylül 2006'da Tiran'da açılan Meridyen Kurs Merkezi, Avrupa dil standartlarına uygun olarak Türkçe kursları düzenlemektedir. Türkçenin haricinde başka dillerin de öğretildiği merkezde dersler Türk öğretim elemanları tarafından verilmektedir.³⁵ 1996 yılında faaliyete başlayan İslam Düşüncesi ve Medeniyeti Arnavutluk Enstitüsü kültür ve sanat alanlarında faaliyet göstermektedir. Çeşitli kültürel faaliyetlerin gerçekleştirildiği merkezde Türkçe kursları da düzenlenmektedir. Bu enstitünün Tahir Dizdari'nin Türkçe kelimeleri ve deyimleri sistemli bir şekilde derlediği "Arnavut Dilinde Şark Kelimeleri" (Fjalor i Orientalizmave Në Gjuhën Shqipe) adlı eserini 2005 yılında yayınlanması Türkçenin Arnavutluk'taki varlığı açısından önemli bir çalışma olmuştur.³⁶

Öğrenci Yurtları

Arnavutluk'ta Türkçe öğretimine hizmet eden diğer kurumlar öğrenci yurtlarıdır. Bu ülkede çeşitli sivil toplum kuruluşları tarafından Tiran, Dıraç, İşkodra, Kukes, Elbasan, Prenjas, Puk, Kavaje, Berat, Bajram Curi, Peshkopi gibi şehirlerde açılan öğrenci yurtlarında öğrencilere genel dini bilgilerin ve Kur'an-ı Kerim derslerinin haricinde Türkçe de öğretilmektedir. Örneğin, kapsamlı bir eğitim yapılan Tiran'daki öğrenci yurdunda yoğun bir Türkçe kursu düzenlenmesinin yanında bazı dini dersler de Türkçe olarak yapılmaktadır. İmkânlar ölçüsünde diğer şehirlerde bulunan öğrenci yurtlarında da Türkçe öğretilmektedir. 2011 yılında kurulan Yeni Nesil Derneğinin Tiran'da bulunan kız ve erkek öğrenci yurtlarında da Türkçe kursları verilmeye başlanmıştır. 2015 yılı itibarıyla devam eden kurs programı bulunmamaktadır.³⁷

Diğer Yollarla Türkçe Öğretimi

Arnavutluk'ta demokrasiye geçildikten sonra başta Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı olmak üzere diğer kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları tarafından sağlanan imkânlarla çok sayıda öğrenci Türkiye'de eğitim görmüştür. Ortaöğretim ve yükseköğretimde değişik

35 <http://www.meridian.edu.al/>, (10.11.2015).

36 Tahir N. Dizdari, Fjalor i Orientalizmave në Gjuhën Shqipe, Tiranë, 2005.

37 Florida Kulla ile 29.11.2015 tarihinde Tiran'da yapılan görüşme.

alanlarda eğitim alan bu öğrencilere okudukları ortaöğretim kurumu veya TÖMER aracılığı ile Türkçe öğretilmektedir. Ayrıca, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı 2010 yılına kadar Arnavutluk'tan Türkiye'ye Kuran-ı Kerim kurslarına 638, İmam-Hatip Liselerine 459, İlahiyat Fakültelerine 133 öğrenci gönderilmesini sağlamıştır. Ayrıca 21 öğrenci yüksek lisans yapmak, 167 din görevlisi de 2-3 aylık hizmet içi eğitim almak üzere Türkiye'ye getirilmiştir. Bunların haricinde 200 civarında öğrenciye de burs verilmiştir.³⁸

Günümüzde daha fazla kontenjan ayrılmak sureti ile yine aynı kuruluşlara ek olarak yeni ihdas edilen Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığının çalışmaları ile Arnavut öğrenciler Türkiye'de eğitim almaya devam etmektedirler. 2013 yılı verilerine göre Arnavutluk, 'Türkiye Bursları' programı çerçevesinde en çok kontenjan ayrılan ülkeler arasındadır.³⁹

Arnavutların Türkçeye Bakışları

Arnavutluk sahip olduğu tarihsel geçmiş ve etnik çeşitlilik nedeniyle farklı kültürlerle yabancı olmayan ve bunlara hoşgörüle yaklaşan bir ülkedir. 1944-1990 yılları arasında hüküm sürmüş olan dışa kapalı komünist rejimden sonra Arnavutların dış dünyaya ilgileri artarak devam etmiştir. Bu nedenlerden dolayı günümüzde Arnavutların çoğu iki dillidir. İtalyanca ve Yunancanın yanında özellikle 1990'lardan sonra Türkçe bilenlerin sayısı giderek artmaktadır.⁴⁰

Türkler ve Arnavutlar arasındaki köklü tarihsel ilişkilerden dolayı Arnavutluk'ta Türklere ve Türkçeye karşı büyük bir ilginin olduğu söylenebilir. Diğer yandan birçok Arnavutun Türkiye'de yaşayan akrabalarının olması bu ülkeyle ilişkilerini kuvvetlendirdiği gibi Türkçe öğrenmeye olan isteği de artırmaktadır. Son on yıllarda eğitim amacı ile Türkiye'de bulunmuş olanlar Türkçeyi ileri düzeyde konuşabilmektedirler. Hatta ticaret, turizm veya tedavi amacıyla kısa süreliğine Türkiye'de yaşamış olanlar bile en azından günlük konuşmaları yapabilecek kadar Türkçe bil-

gisine vakıftırlar. Hatta çevresinde hiç Türkçe bilen biri olmadığı halde sadece seyrettiği Türk televizyon programları vasıtasıyla Türkçe öğrenmiş ve Beder Üniversitesi Yabancı Diller Fakültesindeki eğitimini başarı ile tamamlamış olan Elona Hoxha adlı öğrenci bu bağlamda örnek olarak gösterilebilir. Bu bağlamda görüldüğü gibi Arnavutluk'ta yayınlanan Türk televizyon dizileri bu ülkede Türkçenin öğrenilmesini torpilleyen önemli bir unsurdur. Sonuç olarak günümüzde Arnavutların Türklere ve Türkçeye bakışlarının olumlu olduğu söylenebilir.⁴¹

Sonuç

Türkler ve Arnavutlar arasında tarihi bir beraberlik ve dostluk vardır. Bunun sonucu olarak geçmişte Türkçe, Arnavutluk'ta birçok kimse tarafından konuşulan ve yazılan bir dil durumundaydı. İki millet arasında kurulan iyi ilişkileri devam ettirebilmek için iki taraf arasında iletişimi sağlayacak ortak bir dilin varlığına ihtiyaç duyulmaktadır. Yukarıda görüldüğü gibi bu ihtiyacı karşılayacak Türkçe öğretimi uzun bir dönemden sonra 1990'lı yıllarda yeniden başlamıştır.

Bugün Arnavutluk'ta farklı şehirlerde yükseköğretim ve ortaöğretim seviyesindeki okullarda ve kurslarda Türkçe öğretimi yapılmaktadır. Yükseköğretim için Türkiye'ye gidenler Türkçeyi ileri düzeyde öğrenmektedirler. Başta evlilik olmak üzere özel durumları sebebi ile Türkçe öğrenenler de bulunmaktadır. Bütün bu etkinlikler sonunda Arnavutluk'ta Türkçe bilenlerin sayısı artık binlerle ifade edilecek sayıya ulaşmıştır. Türk şirketlerinin Arnavutluk'ta yatırım yapmaları ve Türkçe bilen elemanlara ihtiyaç duymaları, Türkçe öğrenme isteğini olumlu yönde etkilemektedir. Bu yatırımlar arttıkça ve Türkiye ile Arnavutluk arasındaki ticari ve kültürel ilişkiler kuvvetlendikçe Türkçeye gösterilen ilgi daha da artacaktır.

Türkiye ile ortak bir tarihi geçmişi olan Arnavutluk'ta Türkçenin diğer dillere kıyasla daha seçkin bir yeri vardır. Türkçeden Arnavutçaya geçmiş olan kelimeler iki ülkeyi kültürel olarak daha da yakınlaştırmıştır. Genel olarak dil öğrenmeye karşı büyük bir ilginin olduğu Arnavutluk'ta insanlar Türkçe öğrenmeye isteklidirler. Bu durum Türkçe öğrenme imkânlarının

38 Kemal Hakkı Kılıç, "Arnavutluk", Diyanet Avrupa Aylık Dergi, Mart 2010, s.7.

39 <http://kdk.gov.tr/sayilarla/binlerce-uluslararası-ogrenci-türkiye-bursları-projesiyle-türkiyede/7>, (4.11.2015).

40 Yazarın alanda yapmış olduğu gözlem notlarından.

41 Aynı yerde.

artırılmasını gerekmektedir. Hâlbuki Arnavutluk'ta ilk ve ortaöğretimde yukarıda sayılan özel öğretim kurumlarından başka hiçbir okulda Türkçe öğretilmemektedir. Yalnızca yabancı dil öğretimi yapılan devlet liselerinde bile Türkçe dersi bulunmamaktadır. Bu yüzden Arnavutluk'ta Türkçe öğretiminin, Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda ve diğer devlet üniversitelerinde yapılabilmesi veya en azından bu eğitim kurumlarının programlarında seçmeli ders olarak yer alması konusunda Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı tarafından gerekli girişimler bir an önce başlatılmalıdır. Bu yapıldığı takdirde Türkçe daha geniş bir kitle tarafından öğrenilme imkânına kavuşmuş olacak ve böylelikle Türkiye Arnavutluk ilişkileri hiç kuşkusuz daha ileri düzeye taşınacaktır.

Kaynakça

- Ademi Rahman, Bağımsızlığa Giden Yolda Arnavutlar, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research Cilt 6, Sayı 26, Bahar 2013, s. 8, www.sosyalarastirmalar.com, (1.11.2015).
- Akyol Gürkan, Balkan Politikasında Arnavutluk (1912 Sonrası), T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2007.
- Balaban Adem, Yılmaz Sadullah, Arnavutluk'ta Yaşamış Bir Türkolog: Tahir Dızdari, Uluslararası Dil Ve Edebiyat Çalışmaları Bildirileri/Kumtesat E Konferansı, Nderkombëtare Te Gjuhës Dhe Letërsisë, Tiranë, 2012.
- Dızdari Tahir N., Fjalor i Orientalizmit në Gjyhen Shqipe, Tiranë, 2005.
- Egro Dritan, Historia Dhe Ideologia, Shtetia Botuese Maluka, Tiranë, 2007.
- Elsie Robert, *Albanian Literature: A Short History*, I. B. Tauris, London, 2005.
- İpsirli Mehmet, Medrese (Osmanlı Dönemi), Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2003, Cilt 28, ss. 327-333.
- İyiyol Fatih, Ahmet M. Kesmeçi, Balkan Dillerindeki Türkçe Kelimelerin Tanımlanması Problemi Üzerine Tespitler, Turkish Studies, 6/4 Fall 2011, ss. 621-632.
- Karateke Hakan, İskodra Şairleri ve Ali Emiri'nin Diğer Eserleri, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1995.
- Kılıç Kemal Hakkı, Arnavutluk, Diyanet Avrupa Aylık Dergi, Sayı 131, Mart 2010, ss. 5-9.
- Truçi Betim, Arnavutluk Diyanet İşleri'nin Kuruluşu ve İşlevi, Diyanet Avrupa Aylık Dergi, Sayı 131, Mart 2010, ss. 9-12.
- Yılmaz Engin, Osmanlı Devleti Arnavutçayı Yasakladı mı? Turkish Studies, Volume 9/7 Summer 2014, ss. 1-11.

Çevrimiçi Kaynaklar

- <http://www.tradoc.mil.al/index.php/en/hisfa>, (02.12.2015).
- <http://gulistan.edu.al/maek/>, (10.11.2015).
- www.mist.edu.al/, (09.11.2015).
- <http://www.kmsh.al/al/komuniteti-mysliman-i-shqiperise/medresete/>, (10.11.2015).

<http://turgutozal.edu.al/>, (12.9.2015).

<http://www.meridian.edu.al/>, (10.11.2015).

<http://kdk.gov.tr/sayilarla/binlerce-uluslararası-ogrenci-türkiye-bursları-projesiyle-türkiyede/7>, (04.11.2015).

Görüşmeler

Alban Foçi ile 15.11.2015 tarihinde Tiran'da yapılan görüşme.

Florida Kulla ile 29.11.2015 tarihinde Tiran'da yapılan görüşme.

Hüseyin Yılmaz ile 15.10.2015 tarihinde Tiran'da yapılan görüşme.

İva Fani ile 25.10.2015 tarihinde Tiran'da yapılan görüşme.

Nazmi Daka ile 26.11.2015 tarihinde Tiran'da yapılan görüşme.

Nezir Bata ile 26.11.2011 tarihinde Tiran'da yapılan görüşme.

Sadullah Yılmaz ile 01.12.2015 tarihinde Tiran'da yapılan görüşme.

Tayfun Kalkan ile 15.10.2015 tarihinde Tiran'da yapılan görüşme.

